

श्री गुलाब-धर-ग्रन्थमाला-रत्न-तृतीयम्

जैनसिद्धान्तकौमुदी

(अर्द्धमागधी व्याकरणम्)

शतावधानिपण्डितमुनिश्रीरत्नचन्द्रस्वामिविरचिता

सयं-

विक्रमपुरवास्तव्याभ्यां भैरवदान-येष्टमल्लाभ्यां

स्वमुद्रणालये मुद्रयित्वा

प्राकाशयं नीता

वैरनि० सं० २४५२ विक्रम सं० १९८२ ई० सं० १९२५

प्रथमावृत्तिः १०००

मूल्यं गार्हपत्यकम् रु० १—८—०

Printed At The Sethna Jaina Printing Press

BIKANER

Rajputana B.S. 1911

॥ उपाद्धातः ॥

नयप्रमाणाङ्कितगूढतत्त्वसन्दर्भगर्भितजैनप्रवचनप्रतिपा-
दितार्थजिज्ञासावतां तज्ज्ञानसंपादनाय प्रवचनभाषाज्ञा-
नसम्पादनमावश्यकम् । तज्ज्ञानं च तद्भाषाया व्याकरणं
विना यथावदशक्यम् । यद्यपि जनतोपकाराय पूर्वाचार्यैः प्रव-
चनप्रचारार्थं प्राकृतसंस्कृतगुर्जरभाषासु भाष्यनिर्युक्त्यवच-
रिटीकावालावधोधा निर्मिताः । तानि च साधनानि प्रयो-
धयन्ति प्रवचनानि प्राकृतजनांस्तथापि यद्भाषायां वस्तुस्व-
रूपं प्रतिपादितं तत्स्वरूपं तद्भाषायां यथा ज्ञायते न तथा
भाषान्तरेषु । ततः प्रवचनभाषाया व्याकरणास्यावश्यकता
प्रतीयते ।

ननु सन्ति बहून्येव व्याकरणानि-तथाहि-(१)चण्डस्य
प्राकृतलक्षणं(२)वररुचेः प्राकृतपकाशः(३)हेमचन्द्रस्यसिद्ध-
हैमसत्काष्ठमाध्यायः(४)हृषीकेशनिर्मितप्राकृतव्याकरणं(५)
त्रिविक्रमलक्ष्मीधरसिंहराजैर्विरचितानि वाल्मीकिसूत्रवृत्ति-
रूपाणि त्रिविक्रमषड्भाषाचन्द्रिकाप्राकृतरूपावताराभिध्वन्या
करणानि(६)वसन्तराजस्य प्राकृतसञ्जीवनी(७)मार्कण्डेयस्य
प्राकृतसर्वस्वं(८)भामहस्य षड्भाषाचन्द्रिका(९)दुर्गुणाचा-
र्यस्य षड्भाषारूपमालिका(१०)षड्भाषामञ्जरी(११)ष-
ड्भाषासुबन्तादशः(१२)षड्भाषाविचारः(१३)शेषकृष्णस्य
प्राकृतचन्द्रिका(१४)अप्पयदीक्षितस्य प्राकृतमणिदीपः(१५)
पाणिनिकृतप्राकृतलक्षणं(१६)प्राकृतमञ्जरी पद्यमयी । एतेषु
कानिचिन्मुद्रितानि, कानिचिदमुद्रितानि, कानिचिदेकभाषा-

लक्षणप्रतिपादकानि, कानिचिदनेकभाषालक्षणनिरूपका-
 णि, सर्वेष्वपि मुख्यतया प्राकृतभाषालक्षणनिरूपणमस्ति ।
 तथा चैतेषु व्याकरणेषु मत्सु किमर्थं नव्यव्याकरणरचना-
 प्रयासः? इति चेदुच्यते - एतानि प्राकृतव्याकरणानि प्रायोम-
 हाराष्ट्रीप्राकृतभाषाया एव लक्षणानि निरूपयन्ति न तु जैन-
 प्रवचनभाषाया । प्राकृतलक्षणकारं चण्डं विद्यायान्येषां
 व्याकरणकाराणां समये महाराष्ट्रीप्राकृतभाषाया एव प्राधा-
 न्येन स्वीकृतत्वाद्यदुक्तं दण्डिना काव्यादर्शे १-३५-“म-
 हाराष्ट्राध्यायां भाषां प्रकृष्टं प्राकृतं विदुः” तथा च प्रायः सर्वैरपि म-
 हाराष्ट्रीप्राकृतभाषाया मुख्यत्वमङ्गीकृत्य व्याकरणरचना कृ-
 ता । केवलं चण्डकृतप्राकृतलक्षणे काचित्प्राचीनता विशेष-
 षश्च प्रतीयते । तद्व्याकरणमन्यापेक्षयाऽधिकतरं प्रवचन-
 भाषामनुसरति, तथापि तदन्तः न्यूतं, विभक्तिविधानस्वर-
 विधानव्यञ्जनविधाननामकप्रकरणत्रयमात्रप्रदर्शितमवनवति-
 सूत्रैरेव समाप्तिं गतं कारकसमासतद्धितधात्वादीनां तु
 तत्र किञ्चिदपि विधानं नास्ति । हेमचन्द्रसूरिणा यद्यपि व-
 ररुचिर्विर्जितप्राकृतप्रकाशगतमहाराष्ट्र्यपेक्षयाऽऽद्यनकारस्य
 विकल्पेन नकारावस्थानविधानेनाकारात्परस्योद्धृताकारस्य य-
 श्रुतिविधानेन च प्रवचनभाषानुसारी कश्चिद्विशेषो निवेशि-
 तः । विशेषमेवमनुलक्ष्यैव केचित्प्राश्नात्याविद्वांस एनां
 जैनमहाराष्ट्रीं कथयन्ति तथापि सा प्रवचनभाषात्वं ना-
 पश्यन्त्येवमन्येनाणां केषाञ्चित्तत्र निर्द्देशेऽपि आर्षप्रयोगा
 वार्ययिष्यता इति मत्वा सूरिश्वरेण तेषामुपेक्षा कृतान्
 तेषां वैशां लक्षणानि विरचितानि । बौद्धरुद्रि-च-मूलम-
 पि पाठभाषायां तर्काऽपि बुद्धघोषादिभिः ९१तीभाषाया-

मेव विरचिता न तथा जैनसाहित्ये मूलटीकयोरेकभाषात्वं यद्यपि भाष्यनिर्युक्तनिर्माणसमयपर्यन्तं बौद्धवज्जैनसाहित्यमपि समानभाषानिवद्धमस्मात्परन्तु तत्पश्चाज्जैनाचार्याणां मर्नास संस्कृतयुगस्य प्रभावः समुद्भूतस्तत्र एव सम्पन्नितर्कमिद्वद्देमप्रभृतिन्यायव्याकरणान्येकसंस्कृतग्रन्थानां निर्माणेषु प्राकृतभाषाजन्यनिर्माणमार्गे न तावदुत्साहः प्रतीयतामिति, तत्र एव हेमचन्द्रसूत्रेऽपि सर्वानादिप्रयोगान् समृद्ध्या तद्व्याकरणनिर्माण उपेक्षा जाता प्रतीयते । ननु प्रवचनादपि प्राकृतभाषैव श्रूयते यदुक्तम्—

“बालस्त्रामन्दमूर्खाणां, वृणां चारित्रकाङ्क्षिणाम् ।

तेषां सुखावबोधाय, सिद्धान्ताः प्राकृते कृताः” ॥१॥

यस्य मटीकायामप्यनेकस्थलेषु “प्राकृतशैल्या चतुर्थार्थे षष्ठी प्राकृतत्वाद्रेफागमः” इत्यादिचनैः सिद्धान्तभाषायाः प्राकृतत्वमेव सिद्ध्यति तद्व्याकरणानि च सन्तीति चेच्छ्रूयतां संस्कृतानिश्चितानां सर्वासां भाषाणां प्राकृतेति सामान्यं नाम. यदुक्तं स्थानाङ्गसूत्रस्य सप्तमस्थाने—“संख्या पागया चैव पमत्या इसीभासिया” पागय (प्राकृत) शब्देन प्राकृतत्वेनाभिमतानां सर्वासां भाषाणां संग्रहः शौरसेनीमागधीपैशाचीचूलपैशाचिकापञ्चशादयः सर्वा अपि सामान्यरूपेण प्राकृतमुच्यन्ते विशेषापेक्षायां तु प्रत्येकं पृथक् पृथङ्नाम्ना व्यवहियते यथा ब्राह्मणक्षत्रिणादीनां सामान्यमनुष्यशब्दवाच्यत्वेऽपि ब्राह्मणादयः शब्दाः पृथक्पृथक्जातिवाचकास्तथाऽत्रापि ज्ञेयम्.

कस्तर्हि प्रवचनभाषाया नामधेयविशेषः? अर्द्धमागधी, अप्रप्राकृतं वा, यदुक्तं समवायाङ्गादौ—

“भयवं च गां अद्धमागहीण भासाए धम्ममाइक्खइ”

सम० ३४,

श्रीमदभयदेवसूरिस्तद्ध्याख्यायामित्थं तदर्थं करोति—
“अद्धमागहीयत्ति—प्राकृतादीनां षण्णां भाषाविशेषाणां मध्ये
या मागधी नाम भाषा रसौ लशौ मागध्यामित्यादिलक्ष-
णवती साऽसमाश्रितस्वकीयसमग्रलक्षणाऽर्द्धमागधीत्युच्य-
ते” व्याख्याकर्तुः सूरैरयमभिप्रायः— अत्राद्धशब्दोऽस-
मग्रत्वलक्षकः, यस्यां भाषायां मागधीभाषायाः समग्रलक्ष-
णानि न सन्ति किन्तु कतिचिल्लक्षणानि मागधीभाषायाः
कतिचिल्लक्षणान्यन्यभाषाणां सा भाषाऽर्द्धमागधीत्युच्यते ।

भगवतीसूत्रवृत्तावपि तमेवार्थं व्यक्ताकरोति श्रीम-
दभयदेवसूरिः “अद्धमागही भासा भासिज्जमाणा विसिज्जइ”
भग० ५, ४; मागधभाषालक्षणं किञ्चित्किञ्चित् प्राकृतभाषाल-
क्षणं यस्यामस्ति साऽर्द्ध मागध्या इति व्युत्पत्त्याऽर्द्धमागधी.
एवमेवौपपातिकसूत्रे “अद्धमागहाए भासाए भासति अरिहा
धम्मं” आ० व० ३४; अद्धमागहाए भासाएत्ति रसौलशौ माग-
ध्यामित्यादि यन्मागधभाषालक्षणं तेनापरिपूर्णा प्राकृतभा-
षालक्षणबहुला अर्द्धमागधीत्युच्यते” एभ्यस्त्रिभ्योऽवनरणे
भ्य इदमेव फलति यद्यत्र किञ्चिन्मागधभाषालक्षणं बहुलं च
प्राकृतभाषालक्षणमस्ति साऽर्द्धमागधीभाषा ज्ञेया.

नन्दीसूत्रवृत्तौ श्रीमन्मलयगिरिस्ततोपि स्पष्टं वक्ति-अतः
“सौ पुंसी”ति मागधिकभाषालक्षणात् सर्वमपि हि प्रवचन-
मर्द्धमागधिकभाषात्मकं अद्धमागधिकभाषया तीर्थकृतां दे-
शनाप्रवृत्तेः, ततः प्रायः सर्वत्रापि मागधिकभाषालक्षणमनु-
सरणीयम् ।

सिद्धहैमाष्टमाध्याये श्रीमद्वैमचन्द्रसूरिरपितदेव वक्ति-

“पोराणमद्वमागहभासानिययं हवइ सुत्त”

सूत्राणि ह्यर्थरूपेण तीर्थकरोपदिष्टानि सूत्ररूपेण च गणधरग्रथितानि यदुक्तं-“अत्थं भासइ अरहा सुत्तं गंथंति गणहरा निउणं” तीर्थकरस्योपदेशोऽद्वैमागधीभाषायामिति स्पष्टं तथा गणधराणां सूत्ररचनाऽपि तस्यामेवाद्वैमागधीभाषायां भवति । यत्तु तीर्थकरगणधराभ्यां सूत्रेष्वद्वैमागधीभाषायां रचितेष्वपि सूत्रलेखनकालपर्यन्तं तानि सूत्राणि न तदवस्थानि किन्तु तत्परिवर्तनं सम्पन्नं तथा च तद्भाषापि परिवर्ततेति वदन्ति केचित्तत्तु न सम्यक् साभिप्रायमेकाक्षरपरिवर्तनेऽपि जैनाचार्या महत्पापं स्वीकुर्वन्ति “हीणकखरं अच्चकखरं पयहीण”मित्यादिना हीनाक्षरादिपाठे ज्ञानानिचारा दर्शिताः, ज्ञानानिचाराश्च ज्ञानावरणीयादिकर्मबन्धहेतव इत्यक्षरपरिवर्तनेऽप्येतावान् दोषस्तदा भावपरिवर्तने भाषापरिवर्तने तु महान् दोषः परमेष्ठिमंत्रमात्रस्य भाषापरिवर्तने सिद्धसेनदिवाकरस्य गुरुभिर्महत्प्रायश्चित्तं दत्तमिति वार्ताऽऽद्यालं प्रसिद्धा, तत्तत्कालीनाचार्यपरम्परायाः स्वलनयोच्चारणापाटवेन च तत्परिवर्तनं जातमित्यपि वक्तुं न शक्यते पूर्वधारिणामाचार्याणामस्मदाद्यपेक्षयाधिकबुद्धिपाटवात् । प्रमादे न कस्यचित् स्वलनासम्भवे न सर्वेषां स्वलना तादृश स्वल्पस्वलनया पाठान्तरसम्भवेऽपि सर्वथा भाषायाः परिवर्तनमशक्यं, भाषापरिवर्तनं तु तदैव स्याद्यदि सूत्राणां भाषान्तरमनुवादो वा कृतः स्यात्तथा सति तेषां ग्रंथान्तरत्वे सम्पन्ने सूत्रत्वमपगतं स्यात् । न चेष्टापत्तिः प्रामाण्यभङ्गादतिशयज्ञानिनां वचनानामेव प्रामाण्यस्वीकारात् । न चार्थभाषायां

मागधीः समद्वितीयांशाभावान्मागध्या अद्वमिति व्युत्प-
 ण्याश्रितः समासो न स्यात् “ अद्वै नपुंसकम्” २।२।२।
 इति पाणिनीयसूत्रेण “समेशोऽद्वै न वेति” ३।१।५४। इति
 सिद्धहेमसूत्रेण च समांशवत्त्वोद्वैशब्दस्यैव नपुंसकत्वपूर्व-
 निपातयोश्च विहितत्वादिति वाच्यम् । आषिभाषायां प्रायो
 मागधीभाषायाः समद्वितीयांशत्वमस्त्येव तन्निर्णयो निम्न-
 दर्शितगत्या शास्त्रालापकप्रयोगानुसारेण कर्तव्यस्तथाहि-
 “एयावंति सव्वावंति लोगंसिकम्मसमारंभा जाणियव्वा भवं-
 ति” आचा० प्र० श्रु० १, १, १२; अत्र ‘एयावंति सव्वा-
 वंति लोगंसि’ एते त्रयः शब्दाः मागधीभाषालक्षणाश्रिताः
 पश्चिमास्त्रयः शब्दा महाराष्ट्रीप्राकृतलक्षणाश्रिताः । से का-
 डं वा पयंगं वा कुंथु वा पिपालियं वा हत्यंसि वा पायंसि
 वा बाहुंसि वा उरंसि वा उदरंसि वा सीसंसि वा वन्यंसि वा
 पडिगगंसि वा कंवलंसि वा पायपुच्छणंसि वा रयहरणंसि
 वा गुच्छगंसि वा दंडगंसि वा पाहगंसि वा फलगंसि वा
 सेजंसि वा संथारगंसि वा तहपगारे उवगरणजायंसि वा”
 दस० ४; अत्र सप्तस्यन्ताः सर्वेपि शब्दा मागधीभाषाश्रिताः,
 महाराष्ट्रीप्राकृताश्रितास्तु पंचया एव ।

“अकुमारभूण १ जे २ केई ३ कुमारभूण ४ त्तिहं वण ।

इत्यादि गिद्धे ५ वसण मझामोहं पकुव्वइ । सम० ३० ।

अस्मिन्पद्ये-एकारान्ताः प्रथमैकवचनान्ताः पञ्च शब्दा
 मागधीभाषालक्षणाश्रिताः शेषा महाराष्ट्रीमाधारणाः । इदं तु
 चिन्त्यमत्र मागधीशब्दः प्राचीनमागधीभाषावाचको ज्ञेयः, हे-
 मचन्द्रसरिणा प्राकृतव्याकरणे मागधीप्रकरणे या मागधी भा-
 षा दर्शिता सा तु नाटकादिषु प्रयुक्ताऽर्वाचीनमागधी ज्ञातव्या

वस्तुतस्तु अर्द्धमागधीशब्दो न भाषाश्रितः किन्तु देशाश्रितः, तथाहि- मगधदेशस्यार्द्धमर्द्धमगधः, अर्द्धमगधस्य भाषा अर्द्ध-मागधी शूरसेनमगधदेशयोरन्तरात् प्रदेशे या भाषा भाष्यमा-णाऽऽसीत्साऽर्द्धमागधी। यदुक्तं निशीथचूणौ श्रीजिनदासमह-त्तरेण “मगहद्वयिस्यभानानिबद्धं अर्द्धमागहं” श्रीभार्करडे-यमहर्षिणा प्राकृतसर्वस्ये तदेवोक्तं-“शौरसेन्या अदूरत्वादि-यमेवार्द्धमागधी” अर्थात् शूरसेनदेशस्य भाषा शौरसेनी, मगधदेशस्य भाषा मागधी, मगधशूरसेनमध्यभागस्य भाषा-ऽर्द्धमागधी। पालीभाषावत्स्वनेत्रेयं भाषा। दह्लुलांशेन पा-लीसदृशा स्वल्पांशेन चिन्ना। पालीभाषायां यथा बौद्धसाहि-त्यं तथाऽर्द्धमागधीभाषायां जैनधर्मस्य पुरातनसाहित्यं। पा-लीभाषानिबद्धं बौद्धसाहित्यं यथाऽद्यावधि पालीभाषायामेवा-वतिष्ठते तथाऽर्द्धमागधीनिबद्धं जैनसाहित्यमद्यपर्यन्तं तस्या-मेव भाषायामवतिष्ठते। भेदस्त्वयं यदौद्धसूत्राणां टीका अ-पि पालीभाषायामेवास्ति तेन तस्या अद्यावधि तथैव प्रचारो-ऽनेकानि च व्याकरणानि विद्यन्ते ऽर्द्धमागधीभाषायां जैनसू-त्राणां टीका न निर्मिता जैनाचार्यैस्तेन तस्याः प्रचारो न तथा नापि तस्या एकमपि व्याकरणं विद्यते।

यत्तु भरतेनोक्तं ‘राक्षसीश्रेष्ठिचेटः लुकार्ज्यादेरर्द्धमागधी’ यथा ‘अज्जविणोशमिणीण हित्तिस्वाद्वीण पुश्नघडुक्क अशोण उवशमदि’ इयं नाटकादिषु प्रयुक्ताऽर्द्धमागधी जैनसाहित्यनि-बद्धार्द्धमागधीतोऽतीव भिन्नाऽर्वाचीना च स्पष्टतया प्रतीयते। तथा च मागधीवद्वर्द्धमागध्यपि प्राचीनाऽर्वाचीनेति भेदद्वय-मापन्ना।

अर्द्धमागधीमहाराष्ट्रीप्राकृतयोर्भेदः

अधुना महाराष्ट्रीतोऽर्द्धमागधी भाषा कियतांशेन क कं भिन्नेति प्रदर्शयते.

- १ महाराष्ट्र्यां नकारस्य सर्वदा णकारो जायतेऽर्द्धमाग-
ध्यां तु नकारणकारौ द्वावपि. यथा—
नाईयमट्ट न य आगमिस्सं अट्टं निघच्छन्ति तहा-
गया उ। आचा० १-२-३-११७;
“द्धणं द्धणं परिणाय लोमसद्धं च सव्वसो”

आचा० १-२-३-१०३;

- २ महाराष्ट्रीप्राकृते व्यञ्जनलोपे सत्युद्धृतस्याकारस्या-
कार एव श्रूयतेऽर्द्धमागध्यां तु गकारश्रुतिः, यथा—

स०	अ०	म० प्रा०
अवनरणं	अवयरणं	अवअरणं
इंदुजालं	इंदणालं	इंदआलं

- ३ म० प्राकृते क ग च ज त द प य वेत्यक्षराणाम-
मेयुक्तानादिभूतानां लोपो भवति, अर्द्धमागध्यां तु क-
कारस्य गकारयकारौ ग च ज त दानां यकारोऽपि पकार-
स्यातपादिगणपठितेष्वेव वकारः, यथा—

स०	अ० मा०	म० प्रा०
अधिकरणं	अहिगरणं	अहिअरणं
व्याकरणं	वागरणं	वाअरणं
जगत्	जगं, जयं	जअं
शौचं	सौचं, स्वायं	सोअं
आतपः	आतवो	आअत्रो
	आयवो	

अर्द्धमागधीजैनमहाराष्ट्राप्राकृतयोर्भेदः

अकारान्तपुंलिङ्गविषये-

- १ अर्द्धमागधीयां प्रथमैकवचनेऽकारान्तनाम्नो रूपद्वयं भवति. प्राकृते रूपमेकमेव भवति, यथा-

अ० भा०

प्रा०

जिणे जिणो.

जिणो. १-१

- २ द्वितीयावहुवचनेऽर्द्धमागधीयां अकारान्तमेकमेव रूपं भवति. प्राकृते तु रूपद्वयं यथा-

अ० मा०

प्रा०

जिणे

जिणा जिणे २-३

- ३ तृतीयावहुवचनेऽर्द्धमागधीयां रूपद्वयं प्राकृते तु सानु-
नासिकाधिक्येन रूपत्रयं भवति. यथा-

अ० मा०

प्रा०

जिणेहि जिणेहि. जिणेहि जिणेहि जिणेहि- ३-३

- ४ पञ्चम्येकवचनेऽर्द्धमागधीयां रूपद्वयं बाहुल्येन क्वचिच्च रूपत्रयं भवति, प्राकृते तु रूपषट्कं यथा-

अ० मा०

प्रा०

जिणाओ जिणा

जिणानां जिणाओ जिणाउ

क्वचित् जिणाहि

जिणाहि जिणा जिणाहितो. ५-१

- ५ पञ्चमीवहुवचनेऽर्द्धमागधीयां रूपमेकमेव भवति.
प्राकृते तु रूपनवकं भवति यथा-

अ० मा०

प्रा०

जिणेहितो-

जिणानां जिणाओ जिणाउ

जिणाहि जिणेहि जिणाहितो

जिणेहितो जिणामुनां जिणेमुनां ५-३

६ सप्तस्यैकवचनेऽर्द्धमागध्यां रूपत्रयं प्राकृते च रूप
द्वयं भवति यथा—

अ० मा०

प्रा०

जिणंसि जिणस्मि

जिणस्मि जिणे

जिणे,

७--१

७ न्तमन्तप्रत्ययान्तशब्दानां प्रथमा द्वितीयातृतीयाष-
ष्ठीविभक्तिषु किञ्चिद्विशिष्टरूपाणि भवन्ति, तथाहि—

प० व०

य० व०

प्र०

भगवं, भगवंतो

भगवंतो

मतिमं, मतिमंतो

मतिमंतो

द्वि०

भगवंतो

मतिमंतो

तृ०

भगवता, भगवता

मतिमता

प०

भगवतो, भगवश्चो

प्राकृते त्वयं विशेषो न दृश्यते ।

८ अर्द्धमागध्यां जमादिशब्दानां तृतीयाषष्ठीमसमीषु
विशिष्टरूपाणि भवन्ति, तथाहि—

प० व०

तृ०

जमसा, जमसा, वयसा, कायसा, तेयसा,

चक्षुसा, जोगसा, पक्षसा, बलसा,

प०

जमसो, मणसो,

स०

मणसि इत्यादि, प्राकृते त्वेतानि रूपाणि

न दृश्यन्ते

९

कर्मवस्मशब्दयोस्तृतीयैकवचने कश्चुणा वस्चुणा

इतिरूपे अर्द्धमागध्यां भवतः, प्राकृते तु न दृश्येते

- १० रायशब्दस्य संबोधनैकवचने हे रायमिति रूप-
मर्द्धमागध्यां दृश्यते न तु प्राकृते ।

इकारान्तपुंलिङ्गे

- ११ प्रथमाबहुवचनेऽर्द्धमागध्यां रूपद्वयं भवति प्राकृते
तु रूपचतुष्टयं, तथाहि—

अ०मा०

प्रा०

इमिणो इमी

इमिणो, इमी, इमिओ, इमिउ-

१-३

- १२ पञ्चम्येकवचनेऽर्द्धमागध्यां रूपद्वयं प्राकृते तु रूप-
पञ्चकम्—

अ०मा०

प्रा०

इमिणो, इमीओ

इमिणो, इमित्तो, इमीओ,

इमीउ, इमीहित्तो

- १३ पञ्चमाबहुवचनेऽपि प्राकृते रूपाधिक्यम्—

अ०मा०

प्रा०

इमीहित्तो,

इमित्तो, इमीओ, इमीउ,

इमीहित्तो, इमीसुन्तो

- १४ सप्तम्येकवचनेऽर्द्धमागधीमत्कं 'इसिसि' रूपं प्रा-
कृते नास्ति ।

उकारान्तपुंलिङ्गे

- १५ प्रथमाबहुवचने पञ्चम्येकवचनबहुवचनयोः सप्त-
म्येकवचने चकारान्तवचनस्यञ्च,

- १६ बहुशब्दस्य प्रथमाबहुवचनेऽर्द्धमागध्यां जायमा-
नं बह्वे इतिरूपं प्राकृते नास्ति,

सध्वनामशब्द

१७ सप्तम्येकवचनेऽर्द्धमागध्यामिमकशब्दाभ्यामेव
'स्ति' प्रत्ययः प्राकृते तु सर्वेषु सर्वानामशब्देषु 'स्ति'
प्रत्ययः,

१८ कजतइमशब्दानां तृतीयैकवचने प्राकृते किणा
जिणा निणा इमिणा इतिरूपाणि दृश्यन्तेऽर्द्धमागध्यां
तु तन्नास्ति.

१९ तेषामेव षष्ठ्येकवचनबहुवचनयोः प्राकृते कास,
जास, तास इति रूपाणि दृश्यन्तेऽर्द्धमागध्यां तानि न
सन्ति ।

२० कशब्दस्य पञ्चम्येकवचने 'किणो' इतिरूपं प्रा-
कृते विद्यतेऽर्द्धमागध्यां नास्ति.

२१ षष्ठ्येकवचने मे इतिरूपं तशब्दस्यैवार्द्धमागध्यां
दृश्यते प्राकृते न्विमेतशब्दयोरपि.

२२ अमुशब्दस्य सप्तम्येकवचने अयस्मि इयस्मि इ-
ति रूपद्वयं प्राकृते दृश्यतेऽर्द्धमागध्यां तु न ।

अमृतुमृशब्दयोः

२३ अनयोः शब्दयो रूपेषु महान् भेदोऽस्ति, तुलना-
र्थं तयो रूपाणि प्रदर्शयन्ते—

अ० मा०

प्रा०

प्र० ए० हं अहं, म्मि, अम्मि, अम्मिह, हं, अहं, अहयं,

प्र० व० अम्हे, वयं, अम्ह, अम्हे, अम्हो, मो,

वयं, भे,

द्वि० ए० मे, मं, मम, ममं । णे, शं, मि, अम्मि, अम्ह, म-
म्ह, मं, ममं, मिमं, अहं ।

द्वि०ब० णो, अम्हे   अम्हे, अम्हो, अम्ह, णे.
 तृ०ए० मया, मए.   मि, मे, ममं, ममए, ममाइ, मइ,
                                  मए, मयाइ, णे.
 तृ०ब० अम्हेहिं   अम्हेहि, अम्हाहि (हिं)अम्ह,
                                  अम्हे, णे.

प०ए० ममाओ, ममाहितो । मइणो, मइत्तो, ममतो,
                  महत्तो, मज्झत्तो, मईओ, ममा
                  ओ, महाओ मज्झाओ, मईउ,
                  ममाउ, महाउ, मज्झाउ, ममा-
                  हि, महाहि, मज्झाहि, मईहितो,
                  ममाहितो महाहितो, मज्झाहिं-
                  तो, मई, ममा, महा. मज्झा.

प०ब० अम्हेहितो- । ममतो, अम्हतो, ममाओ, अम्हाओ
                  ममाउ, अम्हाउ, ममाहि, अम्हाहि,
                  ममेहि अम्हेहि, ममाहितो,
                  ममेहितो, अम्हाहितो अम्हे-
                  हितो, ममासुतो, ममेसुतो,
                  अम्हासुतो, अम्हेसुतो.

ष०ए० मम, ममं, मज्झ,   मे, मइ, मम, मह, महं, मज्झ'
                  मज्झं, महं, मे,   } मज्झं, अम्ह, अम्हं
 ष०ब० अम्हं, णो, अस्साक्. } णो, णो, मज्झ, अम्ह, अम्हं,
                  अम्हाणं   } अम्हे, अम्हो, अम्हाण-णं,
                                  ममाण-णं, महाण-णं,
                                  मज्झाण-णं

स० ए० ममंसि, ममंसि । मइ, मि, ममाइ, मए, मे,
अमहम्मि, ममम्मि, मह-
म्मि, मज्जम्मि, अमह-
म्मि, ममम्मि, महम्मि,
मज्जम्मि, इत्यादि ।

स० व० अम्हेसु । अम्हेसु (सुं) अम्हेसु
(सुं) ममसु (सुं)
ममेसु (सुं) महसु (सुं)
महेसु (सुं) मज्जसु
(सुं) मज्जेसु (सुं)

२६ एतावानेव भेदस्तुम्हशब्दरूपेष्वपि विस्तरभयात्नेह
रूपाणि लिखन्ते तुलनां चिकीबुभिस्तत्तद्व्याकरणे
निरीक्षणीयम् ॥

स्त्रीलिङ्गविषयं

२७ स्त्रीलिङ्गप्रथमादिर्नीयादहुव वने प्राकृते रूपत्रयम-
द्विमागध्यां रूपद्वयं भवति तथाहि—

अ०मा०

प्रा०

मालाओ, माला

मालाओ, मालाउ, माला

बुद्धाओ, बुद्धा

बुद्धाओ, बुद्धाउ, बुद्धा

धेगूओ, धेगू

धेगूओ, धेगूउ, धेगू

णईओ, णई

णईओ, णईउ, णई (णईआ)

वहूओ, वहू

वहूओ, वहूउ, वहू,

२८ तृतीयाषष्ठीसप्तम्येकवचनेऽर्द्धमागध्यामेकैकमेव
रूपं भवति प्राकृते तु रूपचतुष्टयं भवति तथाहि—

अ०मा०

प्रा०

तृ०ष०स० मालाए	}	मालाअ, मालाआ, मालाई, मालाए
" " " बुद्धीए		बुद्धीअ, बुद्धीआ, बुद्धीइ, बुद्धीए
" " " धेणूए		धेणूअ, धेणूआ, धेणूइ, धेणूए
गाईए		गाईअ, गाईआ, गाईइ, गाईए
बहूए		बहूअ, बहूआ, बहूइ, बहूए

२९ पञ्चम्या एकवचनबहुवचनयोः प्राकृते रूपाणामाधिक्यं पुँल्लिङ्गवदेव प्रत्ययानामाधिक्यादर्द्धमागध्यां तु रूपमेकमेव ।

३० कजतशब्दानि त्ति सर्वनामशब्देषु स्त्रीलिङ्गे प्राकृते कश्चिद्विशेषो नास्ति, अर्द्धमागध्यां तु पठ्यादबहुवचने 'सव्वासि' इति विशेषरूपं विद्यते.

३१ कजतशब्दानां स्त्रीलिङ्गे पष्ठ्येकवचने प्राकृते किस्सा, काम, जिस्सा, जास, तिस्सा, तास, इति रूपाणि दृश्यन्तेऽर्द्धमागध्यां तु तानि रूपाणि न सन्ति

३२ इमशब्दस्य पष्ठ्येकवचने 'इमीसे,' सप्तम्येकवचने 'इमीसाए, रूपमर्द्धमागध्यां दृश्येते प्राकृते तु न विद्येते ।

नपुंसकलिङ्गे-

३३ प्रथमाद्वितीयैकवचन इकारान्तोकारान्तयोरर्द्धमागध्यां रूपमेकमेव दृश्यते प्राकृते तु द्वे-

अ०मा०

प्रा०

दहिं

दहि, दहिं.

महुं

महु, महुं

३४ प्रथमाद्वितीयादबहुवचनेऽर्द्धमागध्या तृतीयं रूपं

निरनुनासिकं प्राकृते तु सानुनासिकमस्ति तथाहि—

अ०मा०

पा०

वणाणि वणाइं वणाइ	वणाणि, वणाइं, वणाइँ,
दहीणि दहीइं दहीइ	दहीणि, दहीइं, दहीइँ
मह्णि, मह्इं, मह्इ	मह्णि मह्इं मह्इँ

कारकविषये—

३५ प्राकृते सप्तम्याः स्थाने द्वितीयाविधानं कृतमार्धं
तु तृतीयापि दृश्यते, यथा “तेणं कालेणं तेणं समणं”
“जेणामेव सेणिणं राया तेणामेवोवागच्छइ”

३६ अर्द्धमागध्यां कचित्कर्त्र्यं चतुर्थी दृश्यते यथा—
के पुंवि गमणाए के पच्छा गमणाए. (गमनकर्त्तृत्यर्थः)
प्राकृते तादृशः प्रयोगो न दृश्यते.

३७ मज्झिमज्झेणशब्दयोगे द्विर्नाया षष्ठा सप्तमी चा-
र्द्धमागध्यां दृश्यते तथा ‘नयरस्स मज्झिमज्झेण’ ‘नय-
रं मज्झिमज्झेण’ ‘नयरे मज्झिमज्झेण’ प्राकृते तथा
नास्ति

समासविषये

३८ तमुक्काए णं भंते केमहालए..... एमहालए
णं गोयमा! तमुक्काए पण्णत्ते इत्यादि प्रयोगेषु केमहाल-
ए एमहालए इति समासः प्राकृतव्याकरणेन न सि-
द्ध्यति ।

३९ अजहण्णमणुक्कोसो, अदुक्खमसुहा, अंगमंगा-
इं, सामाइयमाइयाइं, खंधारो, पाओवगमणं पुंविपि,
पुंविपि, आगन्तगारं आगन्तारं, अयं संधी अयमेयारू-
वे, इमेयारूवे, जसोकामी, जसोचंदो, अयोक्कवलं अयो-

कुंभी, तवोक्स्मं, आणापाणु, इत्यादयोऽर्द्धमागधीप्रयो-
गाः प्राकृतव्याकरणेन न सिद्ध्यन्ति।

तद्धिते

- ४० बहुतराए, अप्पतराए, पुरच्छिमं, पुरत्थिमं पच्चच्छि-
मं, पच्चत्थिमं, परज्झो (पराधीन इत्यर्थः) वण्णवं, वण्णवं-
तो, भगवं, भगवंतो, आउसो, आउसंतो, गोमी, गो-
मिणी, सड्ढइ, वुस्सिमन्तो, दोमिणो, किमिणो, रइला
(रजस्वला) ओयंसी, ओयस्सी, वचंसी, वच्चस्सी, को-
त्तुणं (कारुण्यमित्यर्थं) पारेवचं, आहेवचं, कीसो, के-
सो, कीरिसो, (कीदृश इत्यर्थं) दोचं, तचं, जाए, पगा-
माए, केवचिरं, केवच्चिरं, जामेव, तामेव, जेणामेव,
तेणामेव, इत्यादयः शब्दा अर्द्धमागध्यां प्रसिद्धास्तद्धि-
तसिद्धाः प्राकृते तु न दृश्यन्ते ।

धातुप्रत्ययविषये.

- १ अर्द्धमागध्यां गणत्रयविभागप्रदर्शनेन द्वितीयगणपठि-
तानामेकारविकरणप्रत्ययः तृतीयगणपठितानां तु विक-
ल्पेनैकारविकरणः प्राकृते तु सर्वेषामकारान्तधातूनामे-
कारविकरणः तेन गच्छेइ गच्छेस्सि इत्यादिरूपाणि प्रा-
कृते भवन्ति नत्वर्द्धमागध्याम् ।

- २ वर्तमानकालेऽर्द्धमागध्यां त्रिष्वपि पुरुषेषु एकैकं
रूपं प्राकृते रूपाणामाधिक्यं तथाहि—

अ० मा०

प्रा०

प्र० ए० गच्छइ

गच्छइ

गच्छए

प्र० व० गच्छन्ति

गच्छन्ति,

गच्छन्ते, गच्छिरे

म० ए गच्छसि

गच्छसि,

गच्छसे.

म०व	गच्छद्	}	गच्छद्,	गच्छित्था
उ०ए	गच्छामि		गच्छामि,	गच्छामि.
उ०व०	गच्छामो		गच्छामो,	गच्छामो, गच्छामो
			गच्छामु,	गच्छामु, गच्छामु
			गच्छाम	गच्छाम, गच्छाम,

३ आज्ञेयैर्द्विमागध्यां मध्यमपुरुषैकवचने गच्छा-
हि गच्छ इति रूपद्वयं भवति. प्राकृते तु गच्छसु, गच्छहि
गच्छ इति रूपत्रयं भवति । उतमपुरुषैकवचनबहुवच-
नयोः प्राकृते वर्तमानकालवद्वाहुल्यम्.

४ भूतकालेर्द्विमागध्यां त्रिष्वपि पुरुषेषु वचनयोरे-
क एवैसुत्ययो भवति यथा 'गच्छिसु' प्राकृते तु ख-
गन्तधातोः सीदीहोअप्रत्ययाः व्यञ्जनान्तधातोर्गीअप्र-
त्ययो, यथा-होसी, होही, होहीअ, गच्छीअ.

५ भविष्यदर्थेर्द्विमागध्यां त्रिष्वपि पुरुषेषु स्सहिप्र-
त्ययौ त्यादिपरो भवन्तः प्राकृते तु मध्यममध्यमपुरुषयोर्हिं-
प्रत्यय एव त्यादिपरो न तस्मिन्प्रत्ययः ।

६ वर्तमानांतमपुरुषैकवचनबहुवचनयोर्द्विमागध्या-
ममधातोः अमि, मि, मो इति रूपाणि भवन्ति, प्राकृते
तु-मिह, मी, म् इति रूपानि भवन्ति.

७ भूतकालेऽसन्धातोर्द्विमागध्यां आसी, आसिमो
त्यादि रूपाणि भवन्ति प्राकृते तु-आसि, अहेसिति रूपाणि

८ अकासि, अकारिस्मि, अकरिंसु, अभविंसु अतरि-
सु भुवि, सुगी, लहि, अगुसाम्मि, होत्था, हुत्था,
आहंसु, अप्यवी, आधं, वेच्छिह, वेच गी, सनुच्छिहि-
न्ति, संधयाति, पीडाइ, इत्यादयः प्रयोगा अद्धम.गध्यां

प्रसिद्धाः प्राकृते न दृश्यन्ते.

६ भावकर्मणोरर्द्धमागध्यां सामान्यत इज्जप्रत्ययो भवति, प्राकृते त्विज्जेअप्रत्ययो भवतः

अ०मा०

प्रा०

पटिज्जइ

पढीअइ, पटिज्जइ,

१० करधानोरर्द्धमागध्यां भावकर्मणोः कज्जइ कीरइ इत्यादिरूपाणि दृश्यन्ते प्राकृते तु न.

११ संबंधार्थकृदन्ते प्राकृते 'तुआण' प्रत्ययो भवति सोऽर्द्धमागध्यां न दृश्यते. प्राकृत इअ प्रत्ययो भवति तत्स्थ नेऽर्द्धमागध्यामियाप्रत्ययोपि भवति. क्वचित् तु प्रत्ययो भवति यथा चइत्तु, सरित्तु इत्यादि प्राकृते तु तादृशरूपाणि न सन्ति.

१२ मांच्चा, पेच्चा, लद्धं, लद्धण, दिस्सा, इत्यादीनि संबंधार्थकृदन्तरूपाणि प्राकृते न दृश्यन्ते.

१३ अर्द्धमागध्यां हेत्वर्थकृदन्ते 'तए' प्रत्ययो भवति यथा 'करित्तए वागरित्तए, स प्राकृते न दृश्यते.

१४ अर्द्धमागध्यां भूतार्थं "पल्लहत्थे वोच्चत्थो कडो (कृतः) अणुडागयं, छहियं (छिन्नं) परिवुडो, संवुडो, ऊसडो ऊसडो" इत्यादयः शब्दाः सिद्धास्ते प्राकृते न सिद्धयन्ति

१५ सिद्धहेमाष्टमाध्यायचतुर्थपादस्य द्वितीयसूत्रादारभ्य षष्पञ्चाशत्तमसूत्रपर्यन्तं ये धात्वादेशा दर्शिताः प्राकृतभाषायां तेषु स्वत्या एवादेशा अपि प्रयुक्ता, बहुलास्तु न सन्त्येव तथा हि कथधानां दशादेशा विहितारतेषु नवादेशानामेकोपि प्रयोगोऽर्द्धमागध्यां नास्ति । एवं धात्वन्तरेष्वपि ज्ञेयमतिविस्तरमयान्नेह प्रपञ्च्यते. इत्थं

महाराष्ट्रीजैनमहाराष्ट्रीप्राकृतभाषातोऽर्द्धमाग ध्या भेदः स्पष्टः प्रतीयते तथा च तद्भाषायाः स्वतन्त्रव्याकरणेनावश्यं भवितव्यमिति मनोरथो मनसि कियता कालेनासीदर्द्धमागधीकोषनिर्माणानन्तरं सदृढतरोऽभवत्तावतोदारचित्ताग्रणीश्रीमदगरचंदभेरौदानश्रेष्ठिवराणां राजस्थानान्तर्गतविक्रमपुर (बीकानेर) निवासिनां तस्मिन् कार्ये प्रेरणा जाता तदुत्साहितो मैथिलपण्डितश्रीयदुनाथमिश्रास्य साहाय्येन गहनमप्येतत्कार्यं मासनवकेन पारयितुं समर्थोऽभवम् ।

इयं भाषा संस्कृतमूला वा स्वतन्त्रेति विमर्शस्तु नेह क्रियते प्राकृतपाठमालाया उपोद्धाते विस्तरेण तच्चिन्तनात्तत्रैव प्रेक्षावद्भिर्निरीक्षणीयम् ।

संस्कृतसिद्धान्तकौमुद्यनुसारिगैर्लाविशिष्टत्वाज्जैनागमभाषालक्षणप्रदर्शनद्वाराजैनसिद्धान्तानां कौमुदीवत्प्रकाशकत्वाच्चास्य व्याकरणस्य जैनसिद्धान्तकौमुदीति नामधेयमुचितमेव प्रतिभाति.

प्रायः आगमोदयसमिनिमुद्रितजैनसूत्राणामर्द्धमागधीकोषस्य चाधारेणास्य रचना समजनि । यद्यप्यन्यापेक्षया समिनिमुद्रणं संशुद्धं विद्यते परन्तु कालप्रवाहेण लेखकानां स्वलनया सूत्रेष्वनेकानि पाठान्तराणि जातानि— त्यकारच्छकारयोः सादृश्येन क्वचित् पुरत्थिमः, क्वचित्पुरच्छिमः, क्वचिदत्थिवेयणा, क्वचिदच्छिवेयणा, गगगाक्षरयोः सादृश्येन पडिगगहेड पडिगाहेड इत्याद्यनेकानि संदेहस्थानानि सन्ति तादृशस्थलेषु क्वचिद्यथामिति निर्णयः कृतः क्वचित्भयपाठः समाहृतः ।

अल्पश्रमेण विद्यार्थिनां बोधो यथा स्यात्तथाविधशैली
समादरेणात्र प्रकृतिप्रत्ययादिविभागः स्वीकृतः ।

सूत्रेषु शब्दानां धातूनां च प्रयोगा यथा यथा दृष्टास्तथा
तथा ते साधिताः । गवादिशब्दानां सर्वविभक्तिरूपाणि
सूत्रे नोपलभ्यन्ते तेन यावन्ति रूपाणि लब्धानि तावन्त्येव
साधितानि केषांचिदनुपलब्धान्यपि रूपाणि व्याकरणान्तरा-
नुसारेण साधितानि ।

यद्यप्येतद्व्याकरणरचनायाः प्राथम्यान्नव्यत्वात्संभवो-
ऽस्ति स्वल्पनायाः तथापि सहृदया विद्वद्वरा हितबुद्ध्या सू-
चयिष्यन्ति मां चेत्तत्तत्स्वलनां तदा द्वितीयावृत्तौ तत्संशो-
धनं भविष्यति सुज्ञेषु किं बहुना !

ॐ शान्तिः

शान्तिः

शान्तिः

स्थल—मोरबी. वि०स० १६८२।

कार्तिक शुक्ल त्रयोदशी

मुनिरत्नचन्द्रः

शुद्धिपत्रम्

पृ०	पं०	अशुद्धिः	शुद्धिः
३०		इहस्त सोतोऽयम् २।१।४७	इहस्त सोतोऽयम् २।१।४७
३०		क दिहितोरितो डओः २।१।४५	कादिहितोरितो डओ
१७७		उस्येडकंख ह् ध्रिश्च वा ३।३।२८	उस्येडकंख ह् ध्रिश्च वा
१८२		वरस्य वासस्ते तो ३।३।५२	वरसस्य वासस्ते तो ३।३।५२
२२	१८	भोजिण	भोजिणा
३५	१०	आदीते ह्रस्वोमि	आदीदूां ह्रस्वोमि
३५	११	०आकारेकारयोः	आकारकाराकाराणाम्
३६	४	मेरादीद्वयम्	मेरादीद्वयः
३६	५	०र्दीकारश्च	०दीकारादूकारश्च
३८	५	परस्यादितोडें	परयारदितोडें
१९५		सू० ४।४।११६	सू० ४।४।११५
२२		सू० ४।४।११४	सू० ४।४।११३
१८९		सू० ४।४।११५	सू० ४।४।११४
२२१		सू० ४।४।११८	सू० ४।४।११७
१२३वा०		(अ.गमनमाभ्यामित्ये- कारविकल्पे)	अ.गमनप्र.३।गमित्येकारविकल्पे
१२३		खादानां तो ४।४।२६	खादीनां तो ४।४।२६
१७७		{ त्तं वृणतवेषु घेत् ॥३।३।३१॥ [गिराहधातोस्तुं वृण०	{ त्तुं वृणतवेषु घेत् ॥३।३।३१ [गिराहधातोस्तुं वृण०

* ॐ नमो दीतरागाय *

शतावधतिपण्डितप्रवरमुनिश्रीरत्नचन्द्रवामिदिरचितः

जैनसिद्धान्तकौमुदी

[अर्द्धमागधीव्याकरणम्]

पूर्वार्द्धम्

ब्रह्मस्य श्रीजहार्यारं मोक्षमार्गप्रकाशकम् ।

क्रियते तत्त्वबोधाय जैनसिद्धान्तकौमुदी ॥१॥

अथ संज्ञाप्रकरणम्

अ आ इ ई उ ऊ ण ओ स्वराः ॥ १११॥

एते स्वरसंज्ञाः स्युः ॥

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण

त थ द ध न प फ ब भ म य र ल व श हा

व्यञ्जनानि ॥ ११२॥

इमे वर्णा व्यञ्जनसंज्ञकाः । तत्र कादिगान्ताः कर्तव्यः ।
चादिगान्ताः श्रवणीः । टादिगान्ताः पृथ्वीः । तादिगान्ताः सप्तर्षीः ।
पादिगान्ताः पर्वताः ।

अ इ उ ह्रस्वाः ॥११३॥

एते त्रया ह्रस्वसंज्ञा भवन्ति ॥

आ ई ऊ दीर्घाः ॥१११४॥

एते त्रयो दीर्घसंज्ञकाः ॥

वर्णोपरि बिन्दुरनुस्वारः ॥१११५॥

वर्णोपरि विद्यमानो बिन्दुरनुस्वारसंज्ञको भवति ॥

स्वराणामन्त्याष्टिः ॥१११६॥

स्वराणां मध्ये योऽन्त्यः स टिसंज्ञः स्यात् ॥

अन्त्यात्पूर्वं उपधा ॥१११७॥

अन्त्यवर्णात्पूर्वं वर्ण उपधासंज्ञः स्यात् ॥

अप्रयुज्यमानः सफल इत् ॥१११८॥

प्रयोगेष्वप्रयुक्तः किञ्चित्कार्यं विधातुमुपात्तो वर्ण इत्संज्ञः
स्यात् ॥

डः प्रत्ययादिः ॥१११९॥

प्रत्ययस्यादिङ्कार इत्संज्ञः स्यात् ॥

इतो लोपः ॥१११६०॥

इत्संज्ञकस्य लोपः स्यात् ॥

डिति टेः ॥१११६१॥

डिति परे टेलोपः स्यात् ॥

स्वरानन्तराण व्यञ्जनानां सयुक्तम् ॥११११०॥

बहुवचनमनेकार्थम् । स्वराव्यवहितयोर्व्यञ्जनयोर्व्यञ्जनानां
वा संबुक्तसंज्ञा स्यात् ॥

॥ इति संज्ञाप्रकरणम् ॥

१ ए ओ इत्येतयोर्दीर्घत्वे ऽपि फलामाबादीर्घसंज्ञा न कृता ग्रन्थकर्त्रा ।

अथ परिभाषाप्रकरणम् ॥

आदेदोतामादिदुतो ह्रस्वाः ॥१११३५॥

तकार उच्चारणार्थः । ह्रस्वादेशो विधीयमान आकारस्या-
कार एकास्येकार ओकारस्योकारो बोध्यः ॥

अदिदुतामादेदोतो वृद्धिः ॥१११३६॥

अकारेकारोकाराणां वृद्ध्यादेशो विधीयमानः क्रमा-
दाकारैकारौकारा ज्ञेयाः ॥

अदाताविदीताबुद्धौ सवर्णौ ॥१११३७॥

सवर्णादेशो विधीयमानः क्रमेणोक्तयोरेकस्यापरो बोध्यः॥
व्यञ्जनेषु प्रथमद्वितीययोस्तृतीयचतुर्थयोश्च प्रथम-
तृतीयौ ॥१११३८॥

व्यञ्जनवर्णेषु कचटतपवर्गाणां कखयोर्गघयोश्च कगौ,
चञ्चयोर्जझयोश्च चजौ, टठयोर्डढयोश्च टडौ, तथयोर्दध-
योश्च तद्धौ, पफयोर्विभयोश्च पबौ, सवर्णौ ज्ञेयौ ॥

समानयोर्विरोधे परम् ॥१११३९॥

तुल्यबलकविरुद्धकार्यद्वयप्रसङ्गे परं कार्यं स्यात् ॥

षष्ठ्या अन्त्यस्य ॥१११४०॥

षष्ठीनिर्देशेन क्रियमाणं कार्यमन्त्यस्य बोध्यम् ॥

विशेषणं तदन्तस्य ॥१११४१॥

विशेषणीभूतं तदन्तस्य संज्ञा स्यात् ॥

अनेकवर्णसित्सर्वस्य ॥१११४२॥

अनेकवर्णकादेशः सकारेत्संज्ञकादेशश्चसर्वस्य स्थाने
भयनः ॥

टकितावाद्यन्तयोः ॥१११४३॥

टित्तिन्तुकार्ये यस्य विहितं क्रमात्तस्याद्यन्तयोः स्यात् ॥

॥ इति परिभाषाप्रकरणम् ॥

अथ स्वरसन्धिप्रकरणम् ।

एकः पूर्वपरयोः ॥११२४॥

अधिकारोऽयम् ॥

बहुलम् ॥११२५॥

अधिकारोऽयम् ॥

कचित्तादृशः कचिद्वदृशः कचित्तिन्त्रास कचिदन्यदेव ।

विधेर्विधानं बहुयः सम्यक्च बहुर्देवैः बहुलं वदन्ति ॥१॥

स्वरयोरव्यवधाने प्रकृतिभावो लोपो वैकस्य ॥११२५॥

स्वरयोरव्यवधानेन सप्तभिध्याहारे प्रकृतिभावः पूर्वपर-
योरन्यतरस्य लोपो वा स्वाव्यथाप्रयोगम् । ते+इंदिया=वेइ-
न्दिया । ते+इंदिया=तेइंदिया । पंजलि+उडा=पंजलिउडा ।
इक्क+असीई=इक्कसीई । तद्वा+इत्ति=तद्वात्ति । ते+असी=
तेसी ॥

तदभावे सन्धिः ॥११२३॥

तथाभूतयोः स्वरयोः प्रकृतिभावलोपाभावपक्षे वक्ष्य-
माणाः सन्धयः स्युः ॥

वृद्धिरतः स्वरे परस्य ॥११२४॥

अकारात्स्वरे परे पूर्वपरयोः परसवर्णा वृद्धिरेकादेशः
स्यात् । जिण+ईसरो=जिणोसरो । चाउल+उदगं=चाउलो-
दगं । समण+उवासणो=समणोवासणो ॥

सवर्णे दीर्घः ॥११२५॥

स्वरात्सवर्णे स्वरे परे पूर्वपरयोर्दीर्घ एकादेशः स्यात् ।
पास+अवचिज्जो=पासावचिज्जो । गमण+आगमणो=गमणा-
गमणे । अइ+इति=अईति । भाणु+उदओ=भाणूदओ ॥

इदीदुदूतामसवर्णे पूर्वः ॥११२६॥

इकारेकारयोःकारोकारयोश्चासवर्णे स्वीये पूर्ववर्णवृत्त्या-
नुपूर्वीमद्वर्णदेशः स्यात् । पलि+अंको=पल्लिको । समनु+
इतो=समन्वितो ।

समानयोः पूर्वस्य सवर्णः ॥११२७॥

एकानुपूर्वीकवर्णद्वयस्याव्यवधाने पूर्वस्य स्वसवर्ण आदेशः
स्यात् । अभि+उद्वेभि=अभ्युद्वेभि ।

१ जिनेश्वरः । २ तन्दुलोदकम् । ३ श्रमणोपासकः । ४ पार्श्वोपस्थीयः ।

५ गमनागमने । ६ अतीति । ७ भानूदयः । ८ पल्लवः । ९ समन्वितः ।

१० अभ्युत्तिष्ठामि ।

तरहेभ्यश्चजज्ञाः ॥१।२।१०॥

तकाररेफहकारेभ्यः परेषां तेषां क्रमेण चजझ इत्येते
आदेशाः स्युरसवर्णे स्वरे । पति+अप्पिणइ=पच्चप्पिणइ ।
“रेफस्य परसवर्णे” परि+उवासणा=पज्जुवासणा । अहिइ
+आवणा इति स्थिते, सवर्णादीर्घे ईकारस्य झकारो हकारस्य
परसवर्णेन जकारः” अज्झावणा । अहि+अयणं=अज्झयणं ॥

स्वराददातोर्द्यट् ॥४।४।१॥

स्वरात्परयोरकाराकारयोः कचिद् यडागमः स्यात्
विपरि+आसां=विपरियासो । पलि+अंको=पलियंको ।

स्वराद्यस्य ॥४।४।६२॥

स्वरात्परस्य यकारस्य बहुलं लोपः स्यात्स्वरे परे । जिय+
इंदिए=जिइंदिए । गय+इंदो=गइंदो ॥

संयुक्ते ह्रस्वः १।२।१२

संयुक्ते परे पूर्वस्य बहुलं ह्रस्वः स्यात् । आ+आसइ=
अआसइ । की+णो=किणो । गच्छ+इज्जा=गच्छिज्जा, ग-
च्छेज्जा । हो+ज्जा=हुज्जा, होज्जा ।

उहुर्निर्वीनां संयुक्ते ॥१।२।११॥

एषां स्वरस्य संयुक्ते परे दीर्घो बहुलं स्यात् ।

- १ प्रत्यर्पयति । २ पर्युवासना । ३ अध्यापना । ४ अव्ययनम् । ५ विपर्यासः ।
६ पल्यङ्कः । ७ जितेन्द्रियः । ८ गजेन्द्रः । ९ आक्रोशति । १० कीर्णः ।
११ गच्छेत् । १२ भवेत् ।

उपसर्गस्य दीर्घात् ॥१।२।२४॥

उपसर्गसम्बन्धिदीर्घात्परस्य संयुक्तस्यादेर्लोपः स्यात् ।
उद्+स्ससन्ति=ऊस्स^१सन्ति । दुर+सहो=दृस^२हो, दुस्सहो । निर्
+णेइ=णी^३णेइ । वि+स्समइ=वी^४समइ । आ+स्सासि=
आसासि ।

पत्तादिषु नित्यम् ॥१।२।२५॥

एषु संयुक्ते परे पूर्वस्य ह्रस्वो नित्यम् । पा+त्तं^५=पत्तं ।
संपत्तं । भारिया+त्ता=भारियत्ता

॥ इति स्वरसन्धिप्रकरणम् ॥

—७२५७२६६—

अथ व्यञ्जनसन्धिः ॥

अहे व्यञ्जनस्य परसवर्णः ॥१।२।२६॥

हभिन्ने व्यञ्जने परे पूर्वव्यञ्जनस्य परसवर्ण आदेशः
स्यात् । सत्+कारो=सक्कारो^१ । उत्+कसो=उक्क^२सो । निर्+
चरइ=निचरइ^३ । इध्+ढी=इड्ढी^४ ॥

त्रयाणामव्यवधाने पूर्वस्य लोपः ॥१।२।२७॥

व्यञ्जनत्रयस्याव्यवधाने सति पूर्वस्य लोपः स्यात् । निर्
+च्छुभइ=निच्छु^५भइ । पुच्छ्+ठो=पुठ्ठो^६ ॥

१ उच्छ्रवसन्ति । २ दुःसहः । ३ निर्णयति । ४ विश्राम्यति ।

५ आश्वसिपि ६ प्राप्तम् । ७ संप्राप्तम् । ८ भार्याता । ९ सत्कारः ।

१० उत्कर्षः । ११ निश्चरति । १२ क्रुद्धिः । १३ निक्षिपति । १४ पृष्ठः ।

अपूर्वस्य संयुक्तस्य ॥११२३॥

संयुक्ते पूर्वस्य लोपः स्यात्संयुक्तमपूर्वं चेत् । कमइ ।
वि.णेइ । अपूर्वेति किम् । विक्रमइ । विक्रेह ॥

समश्च ॥११२२॥

समः परस्य संयुक्तस्यादेर्लोपः स्यात् । सम्+कमइ=
संकमइ । सम्+कमणे=संकमणे ॥

निरः क्रमस्य ॥११२५॥

निरः परस्य क्रमधानोरादेर्लोपः स्यात् ।

क्रमचिणतरपज्जानां द्वितीयः ॥११२७॥

निरः परेषामेषामादेर्द्वितीयवर्णादेशः स्यात् । निर+
क्रमइ=निक्रमइ । निर+क्रमणं=निक्रमणम् । निर+चञ्चो
निचञ्चञ्चो । निर+तरइ=निस्तथरइ । निर+पज्जइ=निष्पज्जइ
“याहुलकान्” निष्पज्जइ ।

दो हो धः ॥११४१॥

दकारात्परस्य हकारस्य धकारः स्यात् । उद्+हरो=
उद्धरो ॥

- १ क्रामति । २ क्रीणाति । ३ विक्रमते । ४ विक्रीणाध्वे ।
५ संक्रामति । ६ संक्राणे । ७ निक्रामति । ८ निष्क्राणम् ।
९ निश्चयः । १० निस्तगति । ११ निष्पद्यते । १२ उद्धरः ।

उदः सङ्छः ॥११४।५॥

उदः परस्य सकारस्य छकारो वा स्यात् । उद्+साहो=
उच्छाहो । उद्+सयो=उच्छयो । पक्षे परसवर्णे उस्साहो,
उस्सओ ॥

मोऽनुस्वारोऽवसानव्यञ्जनयोः ॥११४।२॥

अवसाने व्यञ्जने च परे मकारस्यानुस्वारः स्यात् । निओ-
इउं । सम्+सरइ=संसरइ ॥

स्वरे वा ॥११४।३॥

मकारस्य स्वरे परेऽनुस्वारो वा स्यात् ।

“उसभमजिञ्च च वन्दे” “कुंथुं अरं च महि”

तस्य सवर्गीयपञ्चमः स्पर्शेषु ॥११४।४॥

कादिमान्ताः स्पर्शास्तेषु परेष्वनुस्वारस्य परवर्णवर्गस्थितः
पञ्चमो वर्ण आदेशो वा स्यात् । सम्+चरइ=सञ्चरइ, संचरइ ।
सम्+पावेइ=सम्पावेइ, संपावेइ ॥

णम्यनुस्वारस्य ॥११४।८६॥

णमि परेऽनुस्वारस्य लोपो वा स्यात् । अहं+णं=अह णं ।

पक्षे परसवर्णे अहण्णं । तेसिं+णं=तेसिं णं, तेसिण्णं ॥

॥ इति व्यञ्जनसन्धिप्रकरणम् ॥

१ उत्साहः । २ उद्+शयः । ३ संसरति । ४ “ ऋणभमजितञ्च वन्दे”
५ सञ्चरति । ६ संप्राप्नोति । ७ तेषां, णमिति वाक्यालङ्कारे ।

अथ स्वरविकारप्रकरणम् ॥

इः किवणभुजङ्गयोः ॥११३२॥

अनयोरुपधायाः पूर्वस्वरस्येकारो वा स्यात् । किंविणो,
किवणो । भुङ्गो, भुञ्जंगो ॥

खुडुस्य के दीर्घः ॥११३१॥

खुडुशब्दस्य कप्रत्यये परे दीर्घोऽन्तादेशो वा स्यात् ।
खुडुङ्गं, खुडुङ्गं, खुडुङ्गं, खुडुङ्गं, खुडुङ्कं ॥

चरमे रस्य ॥११३३॥

चरमशब्दे रेफस्येकारोऽन्तादेशो वा स्यात् । चरिमं
चरमं ॥

सुरभिदुरभ्यो रस्य ॥११३४॥

एतयोरकारस्य लोपो वा स्यात् ॥ सुर्विभ, सुरभि ।
दुर्विभ, दुरभि ॥

नगिणस्यादेः स्वरस्य ॥११३४॥

नगिणशब्दस्य पूर्वस्वरस्येकारादेशो वा स्यात् । निगिणं नगिणां ।

उपधायाः ॥११३५॥

अधिकारोऽयम् ॥

अश्विक्खिह्वादीनाम् ॥११३७॥

एषामुपधायाः पूर्वस्वरस्याकारादेशो वा स्यात् । चिक्खिख-
ल्लं, चिक्खल्लं । गरुयं, गुम्यं । अगरु, अगुरु ॥

उर्मस्थुलिङ्गस्य ॥१३१५॥

अस्येकारस्योकारो वा स्यात् । मत्थुल्लंगं, मत्थुलिंगं ॥

विच्छिये चोऽनुस्वारः ॥१३१६॥

विच्छियशब्दे चकारस्यानुस्वारादेशो वा स्यात् । विच्छिण् ।
पक्षे ।

उसियस्य ॥१३१७॥

विच्छियशब्दे इयस्योसादेशो वा स्यात् । विच्छू,
विच्छिण् ॥

वईत उदोतौ ॥१३१८॥

वईशब्दस्योकारौकारावन्तादेशौ वा स्तः ॥ वऊ, वओ
वई ॥

उदूतोरोदुतौ लस्य द्विःकुतूहले ॥१३१९॥

कुतूहलशब्दे उकारस्यौकार उकारस्य ह्रस्वो लकारस्य
द्वित्वं च वा स्युः । कोउहल्लं, कोउहलं, कोऊहल्लं, कोऊहलं,
कुऊहलं, कुतूहलं ॥

पुरुसे द्वितीयस्योत इः ॥१३२०॥

पुरुसशब्दे द्वितीयोकारस्येकारो वा स्यात् । पुरिसो
पुरुसो ॥

ओस्तंबूलस्य ॥ १।३।८ ॥

तंबूलशब्दस्योपधायाः पूर्वस्वरस्यौकारो वा स्यात् । तंबोलं,
तंबूलं ॥

दुकूलस्य द्विह्रस्वश्च ॥ १।३।११

अस्योपधाया द्वित्वं तत्पूर्वस्य स्वरस्य ह्रस्वश्च वा स्तः ।
दुगुल्लं, दुगूलं, दुकूलं ॥

अस्सादिषु संयुक्तस्य^१दिपूर्वयोर्लोपदीर्घौ ॥ १।४।८ ॥

अस्सादेगणपठिते^२ संयुक्तस्यादेर्लोपः पूर्वस्य दीर्घश्च
बहुलं स्यात् । आसो, अस्सो । आसत्थो, अस्सत्थो । आभ-
क्खाणं, अब्भक्खाणं ॥

एतः कारेल्लस्येयः ॥ १।४।९ ॥

कारेल्लस्यैकारस्येयादेशो वा स्यात् । कारियल्लं, कारेल्लं,
कारिल्लं ॥

वेंटालिसिंदयोरत् ॥ १।३।१० ॥

अनयोरुपधायाः पूर्वस्वरस्याकारो वा स्यात् । वंटं, वेंटं ।
आलिसिंदो, आलिसिंदो ॥

उउंवरस्योतो लोपः ॥ १।३।५१ ॥

उउंवरशब्दस्योकारस्य लोपो वा स्यात् ॥ उंवरौ, उउंवरौ ॥

इति स्वरविकारप्रकरणम् ॥

* अस्स, अस्सत्थ, जिन्मा, मणुस्स, लुक्ख, सिस्स, अमावस्स,
अब्भक्खाणं, आकृतिगणोऽयम् ॥

अथ व्यञ्जनविकारप्रकरणम् ॥

अनादेरसंयुक्तस्य को गयौ ॥ १॥ ४ ॥ १० ॥

अनादिभूतस्यासंयुक्तस्य ककारस्य गकारयकारौ पर्यायेण
वा स्तः । अङ्गि+करणं=अङ्गिगरणं । अव+कारो=अवयारो ।
वि+कसन्तो=विअसन्तो ॥

नेः कसस्यादेर्घः ॥ ११४१०२॥

नेरुपसर्गात्परस्य कसस्यादेर्घकारो वा स्यात् । नि+कसो
=निघसो, निकसो ॥

खेत्तस्य छः ११४१०३॥

अस्यादेशच्छकारादेशो वा स्यात् । छेत्तं, खेत्तं ॥

घिसुः ॥ ११४१०४॥

अस्य घिसु इत्यादेशो वा स्यात् । घिसु, गिम्हो ॥

गचजतदां यः ॥ ११४१०५॥

अनादिभूतानामसंयुक्तानामेषां यकारः स्याद्बहुलम् ।
जयं, जगं । भङ्गी, भगिनी । भाङ्गो, भागिगो । आउ-
त्तं, आगुत्तं । सोयं, सोअं, सोचं । अङ्गं, अजिणं । गओ,

१ अधिकरणम् । २ अपकारः । ३ विकसन् । ४ निकषः ।

५ क्षेत्रं । ६ ग्रीष्मः । ७ जगत् । ८ भगिनी । ९ भागिकः (अंशप्राही) ।

१० आगुत्तम् । ११ शौचम् ।

गजो । अवतरणां, अवयरणं । वियरइ, वितरति । आगई,
आगती । उयरं, उदरं । पर्याहिणा, पदाहिणा । कयत्था,
कदत्था । आयं, आजं । इंदयालं, इंदजालं ।

वा० (उडजे वस्य चोपसंख्यानम्) । उडवं, उडयं उडजं ॥

गित्थे चयोस्तियः ॥११४१०५॥

गित्थशब्दे चकारयोस्तियादेशो वा स्यात् । गित्थियं,
गिइयं, गिथं ॥

गिहस्य गहघरहराः ॥११४१०६॥

गिहस्यस्य गहघरहरा आदेशाः पर्यायेण वा स्युः ।
गहं, घरं, हरं, गिहं ॥

मिलेच्छेच्छस्य वखुः ॥११४१०७॥

मिलेच्छशब्दे च्छस्य वखु इत्यादेशो वा स्यात् ।

एतोऽबुतविलयोलोपः ॥११४१०८॥

मिलेच्छशब्दे एकारस्याकारोकारौ इकारलकारयोश्च
लोपः पर्यायेण स्युः । मिलेवम्बु, मिलवम्बु, मिलुवम्बु
मिलेच्छो, मिलिच्छो, मिच्छो, मेच्छो ॥

पज्जाये जायस्य रियागः ॥११४१०९॥

पज्जायशब्दे जायभागस्य रियागादेशो वा स्यात् । परि-
यागो, परिआगो, पज्जायो ॥

१ प्रवृत्तिणा । २ कृतार्थः । ३ आजम् ४ उडजम् । ५ नित्यम् ।

६ म्लेच्छः । ७ पर्यायः ।

भेसजस्य हः ॥११४१०७॥

अस्योपधाया जकारस्य हकारो वा स्यात् । भेसहं भेसजं ॥

परिवाड्यो डः ॥११४१०८॥

परिवाडीशब्दस्योपधायाष्टकारस्य डकारो वा स्यात् ।
परिवाडी परिवाडी ॥

मत्तिये तयोष्टौ ॥११४१०९॥

मत्तियाशब्दे तकारस्योष्टकारो वास्तः । मत्तिया, मत्तिया ॥

अहेरत्तस्य ठथौ ॥११४१०९॥

अहेरत्तस्योपधायाष्टकारस्य ठकारावादेशौ
पर्यायेण वा स्याताम् । अहेरत्तं, अहेरत्तं ॥

तत्थस्य तहः ॥११४११०॥

तत्थशब्दस्य तत्थस्यो वा स्यात् । तत्थं, तत्थं ॥

वीमत्तस्य छश्च ॥११४११०॥

वीमत्तशब्दस्योपधायाष्टकारादेशौ ह्रस्वश्च वा स्यात् ।
वीमच्छो, वीमच्छो, वीमत्तो ॥

बुधादीनां धस्य हः ॥११४१११॥

बुधादिगणपठिताणां धकारस्य हकारो वा स्यात् । बुधो,

१ भेसजम् । २ परिवाडी ३ मत्तिया । ४ अन्धात्मम् । ५ तत्थम् ।
६ वीमत्तम् ।

बुधो । रुहिरं, रुधिरं । एहन्तो, एधन्तो । खुहा, खुषा । इत्यादि ॥

जादीनां वस्योस् ॥१।४।१२॥

वज्रादिशब्दानां वस्योसादेशो वा स्यात् । आउज्जो, आवज्जो । आउज्जणं आवज्जणं ॥

धणोर्हक्क्खक्को ॥४।४।२॥

धणुशब्दस्य हक्क्खक् इत्येतावागमौ वा स्तः । धणुहं धणुक्खं, धणुं ॥

नो णः सर्वत्र ॥१।४।२२॥

धातौ नास्ति प्रत्यये चादावनादौ च नकारस्य विकल्पेन णकारो णकारस्य नकारश्च विकल्पेन भवतः । णमसहं नमंसह । णिच्चरहं, निच्चरहं । आकण्हं, आकन्नहं । किरणं । किन्नं ॥

परिहे परयोः फलौ ॥१।४।२३॥

परिहाशब्दे पकाररेफयोः फकारलकारौ वा स्तः । फरिहा, फलिहा, पलिहा, परिहा ॥

आतपादीनां पस्य वः ॥१।४।२४॥

आतपादिगणपठितानां पकारस्य वकारो वा स्यात् । आत-
वो, आतपो । कपोतो, कवोतो । वाहणा, पाहणा । जूवो,
जूपो । दुरूवं, दुरूपं । अणुवालयं, अणुपालयं । विवरीयं,

१ एधमानः । २ आवर्जः, (आतोद्यम्) । ३ आवर्जनम् ४ धनुः ।

५ नमस्यति । ६ दुःखं कथयति । ७ आकर्णयति ८ कीर्णम् ।

९ परिखा । १० उपानद् ।

विपरीतं । वन्तियं पन्तियं । इत्यादि ॥

पिपीलिकाया अनादेः ॥११४।२५॥

पिपीलिकाशब्दे द्वितीयपकारस्य वकारो वा स्यात् ।
पिपीलिका पिपीलिका ॥

पुडपुरयोरुत्तरपदयोरदेः ॥११४।२६॥

उत्तरपदभूतयोरेतयोरदेः पकारस्य लोपो वा स्यात् ।
तालउडं, तालपुडं । गोउरं, गोपुरं ॥

पउमस्य पोम्मः ॥११४।२७॥

अस्य पोम्मादेशो वा स्यात् । पोम्मं, पउमं ॥

यजोर्जः ॥११४।२८॥

यजुशब्दस्यादेर्जकारो वा स्यात् । जजुब्वेदो । यजुवेओ ॥

डरयोर्लो लस्य रः ॥११४।२९॥

डकाररेफयोर्लकारो लकारस्य च रेफो बहुलं स्यात् ।
कोडंबो, कोलंबो । पोक्खरं पोक्कलं । पालयांमि । परिपिल्लइ ।
विंयारेइ ॥

रिओरुडः ॥११४।३०॥

रिउशब्दस्य उउ इत्यादेशो वा स्यात् । उऊ, रिऊ ॥

उओर्डट्टदटौ यश्च ॥११४।३१॥

१ प्रीतिकम्, प्रतीतम्, पत्रितम् । २ पद्मम् । ३ यजुर्वेदः ।

४ पुष्कम् । ५ पालयामि । ६ परिप्रेषयति । ७ विदारयति । ८ ऋतुः ।

उउशब्दान्त्यस्य डट्दटावागमौ यादेशश्च पर्यायेण स्युः ।
उडू, उदू, उओ ॥

जुहिट्टिले च ॥११४१३०॥

जुहिट्टिलशब्देऽपि लस्य द्वित्वं वा स्यात् । जुहिट्टिल्लो,
जुहिट्टिलो ॥

अलावुरिक्वल्लोपः ॥११४११२॥

एतयोरुपधाया लोपो वा स्यात् । रिक्, रिऊ । अलावू,
अलाऊ ॥

लुक्खादीनां हः ॥११४११३॥

लुक्खादिगणपठितानामुपधाया हकारो वा स्यात् ।
“अस्मादित्वात्” लूहं, लुक्खं । जीह्वा, जिब्भा । रिस्हो,
रिसभो । ककुहं, ककुदं । गाहा, गाथा ॥

आविले वस्य ॥११४१३१॥

आविलशब्दे वकारस्य लोपो वा स्यात् । आइलं, आवि-
लं ॥

जुवललावन्नयोर्वस्य ॥११४१३२॥

अनयोर्विकारस्य यकारो वा स्यात् । जुयलं, जुवलं ।
लायन्नं, लावन्नं ॥

उर्वसभस्य सातः ॥११४१३३॥

१ युधिष्ठिः । २ गिः । ३ रुक्मम् । ४ जिह्वा । ५ ऋषभः ।
६ जुगलम् । ७ लावण्यम् ।

वसभशब्दस्यादेवकारस्याकारसहितस्योकारादेशो वा
स्यात् । उसहो, वसहो, उसभो, वसभो ॥

परिवारे वरयोर्यलौ ॥१४।३४॥

परिवारशब्दे वकाररेफयोर्यकारलकारौ वा स्तः । परि-
यालो, परिवारो ॥

दिवसे वसयोर्यहौ ॥१४।३५॥

दिवसशब्दे वकारसकारयोर्यकारहकारौ वा स्तः । दिवहं,
दिवसं, दिवहं, दिवसं ॥

उसिणपसिणयोः सिणस्य ण्हः ॥१४।३६॥

अनयोः सिणस्य ण्हादेशो वा स्यात् । उण्हं । पण्हो ।
उसिणं । पसिणो ॥

असिलेसे सस्य द्विरश्चेतः ॥१४।३७॥

असिलेसाशब्दे सकारस्य द्वित्वमिकारस्याकारश्च वा
भवतः ॥

इलोर्लोपश्च ॥१४।३८॥

असिलेसाशब्दे इकारलकारयोर्लोपो वा स्यात् । अ-
रिसलेसा, अस्सलेसा, असिलेसा, असलेसा, अस्सेसा ॥

महरट्टे हरयोर्व्यत्ययः ॥१४।३९॥

अस्मिन् हकाररेफयोर्व्यत्ययो वा स्यात् । मरहट्टं, महरट्टं ॥

सणियमश्चरस्य च्छरो यमो लोपः ॥११४१४०॥

सणियंशब्दात्परस्य चरशब्दस्य च्छर इत्यादेशो यमो लोपश्च वा स्यात् । सणिच्छरो ॥ पक्षे .

यस्य चरे ॥११४१४१॥

सणियंशब्दस्य यस्य लोपः स्याच्चरे परे । सणिचरो, सणिचारी ॥

इति व्यञ्जनविकारप्रकरणम् ॥

॥ अथ विभक्तिप्रकरणम् ॥

॥ तत्र पुल्लिङ्गशब्दाः ॥

अधातुप्रत्ययोऽर्थवन्नाम ॥१११११॥

धातुभिन्नं प्रत्ययभिन्नं चार्थवच्छब्दरूपं नामसंज्ञं स्यात् ॥

कृत्तद्धितौ च ॥११११२॥

कृत्प्रत्ययान्तं तद्धितप्रत्ययान्तं च शब्दस्वरूपं नामसंज्ञं स्यात् ॥

उदन्मिदिणेह्यपदतोदिहितोस्साणम्मीसवः सुप् ॥११११३॥

१३ ॥

उत् अत्, म इत्, इण इहि, अणत्, अतोत् इहितो, स्स अणम्, मि इसु, एते सुप्संज्ञाः स्युः । “तकार उच्चारणार्थः” तत्र-उत् अत् प्रथमा । म् इत् द्वितीया । इण इहि तृतीया । अणत् चतुर्थी । अतोत् इहितो पञ्चमी । स्स अणम् षष्ठी । मि इसु सप्तमी ॥

सुपश्च ॥११११८॥

सुपः प्रथमादिक्रमेण द्वौ द्वावेकवचनबहुवचनसंज्ञौ स्याताम् ॥

एकस्मिन्नेकवचनम् ॥११११८४॥

एकत्वविवक्षायामेकवचनं स्यात् ॥

तदन्यस्मिन् बहुवचनम् ॥११११८५॥

एकत्वसंख्याभिन्नसंख्याविवक्षायां बहुवचनं स्यात् ॥

“अत्र द्विवचनं नास्त्येव” ॥

चतुर्थ्या न बहुवचनम् ॥११११८६॥

चतुर्थ्या बहुवचनं नास्ति ॥

नाम्नः सुपः ॥२१११॥

नामसंज्ञकाच्छब्दस्वरूपात्सुप्प्रत्ययाः स्युः ॥ अकारान्तः
पुल्लिङ्गो जिणशब्दः ॥

इदुतः पुंस्यतः ॥२११२॥

अकारान्तपुल्लिङ्गनाम्नः प्रथमैकवचनस्योकारस्येकारो वा
स्यात् । जिण+उ=जिणो, जिणे । जिण+अ=जिणा ॥ जिण+
म्=जिणं । जिण+इ=जिणे ॥

इणेह्योरनुस्वारो वा ॥४१४१४॥

इणइहिप्रत्यययोरनुस्वारान्तागमो वा स्यात् । जिण+
इण=जिणेणं, जिणेण । जिण+इहि=जिणेहिं, जिणेहि ॥
जिण+अण=जिणाण ॥

१ तादर्थ्यं चतुर्थ्येकवचनं कचिद्वचनितदन्यत्र तु चतुर्थीस्थाने पश्येयं
प्रयुज्यते ।

अतोत्यन्त्यस्य ॥२११५॥

अकारान्ताच्चाग्नः परस्मिन् पञ्चम्येकवचनेऽन्त्यस्वरस्य लोपो वा स्यात् । जिण+अतो=जिणाओ, जिणा ॥

अतोऽस्त्रियां हिस्तोतः क्वचित् ॥१११६॥

अकारान्ताच्चाग्नः परस्यातोत्प्रत्ययस्य तोतः स्थाने हिस्सादेशः स्यात् क्वचित्पुंसि क्लीबे च । जिणाहि । जिण+इहितो=जिणेहितो ॥ जिण+स्स=जिणस्स, जिण+अणम्=जिणाणं ॥

मेरादेः सलोपौ ॥१११७॥

सप्तम्येकवचनस्य मेरादिवर्णस्य पर्यायेण सकारादेशो लोपश्च वा स्यात् ॥

मा व्यञ्जनादौ पूर्वस्य ॥१११८॥

व्यञ्जनादौ सप्तम्येकवचने परे पूर्वस्यानुस्वारान्तागमः स्यात् । जिण+मि=जिणंसि, जिणंमि, जिणे । जिणेषु ॥

आमन्त्रणोतो लोपः क्लीबे नित्यं पुंसि वा लोपोऽतो

दीर्घः ॥१११९॥

अकारान्ताच्चाग्न आमन्त्रणार्थकप्रथमैकवचनस्य क्लीबे नित्यं लोपः पुंसि वा लोपः स्यात् तस्मिन्सत्यकारस्य दीर्घश्च । भो जिणा, भो जिणो, भो जिणे, भो जिण । एवं गोयम-
देवमणुस्सप्रभृतयः ॥

न्तमन्तयोरीदुतोर्न्तस्य ॥२।१।६॥

न्तमन्तयोर्न्तस्य लोपो वा स्यादीप्रत्यये उत्प्रत्यये परे ॥

लोपेऽनुस्वार उतः ॥२।१।७॥

न्तस्य लोपे सति प्रथमैकवचनस्यानुस्वारादेशः स्यात् । भगवन्त + उ = भगवं, भगवन्तो । मतिमं, मतिमन्तो । कारयं, कारयन्तो ॥

न्तमन्ताभ्यामुः ॥२।१।१३॥

एतदन्ताभ्यां परयोः प्रथमाद्वितीयाबहुवचनयोस्कारादेशः स्यात् । भगवन्तो । मतिमन्तो । कारयन्तो ॥

इणस्सयोर्डासूडोसौ नलोपश्च ॥२।१।१४॥

न्तमन्तान्तशब्दात्परयोरिणस्सयोर्डासूडोस् इत्येतौ क्रमेणादेशौ स्तां नकारस्य लोपश्च । भगवया, भगवता । भगवओ, भगवतो ॥ शेषं जिणशब्दवत् ॥

सेदणमो भवन्तस्य भे ॥२।१।१५॥

इदञ्चणप्रत्ययसहितस्य भवन्तशब्दस्य भे इत्यादेशो वा स्यात् । भे, भवन्ते, भवन्ताणं ॥

तारादोः ॥२।१।१६॥

तारप्रत्ययान्तात्परयोः प्रथमाद्वितीयाबहुवचनयोरौकारादेशः स्यात् । पस्त्यारे । पस्त्यारो ॥ क्तारे । क्तारो ॥ भ्तारे । भ्तारो ॥

तारस्य तुस्तृतीयादौ वा ॥२।१।१७॥

तारप्रत्ययस्य तु इत्यादेशो वा स्यात्तृतीयादिषु परेषु ।
पस्त्युणां । क्तुणा । भक्तुणा । पक्षे-पस्त्यारेणं । क्तारे-
णं । भक्तारेणं ॥

ताराद्वा डो लोपश्चारस्य ॥१।२।३२॥

तारप्रत्ययान्तात्परस्याभन्वणोतो डादेश आरस्य लोपश्च
वा । हे क्त । हे भक्त । हे दाय । पक्षे जिणवत् ॥

रायादिभ्य आत् ॥२।१।८॥

एभ्यः परस्य प्रथमाया एकवचनस्याकारादेशः स्यात् ।
राया । वा० (आमन्त्रणे डम्बक्तव्यः) हे रायं ॥

मोऽण्ड् वा ॥२।१।९॥

एभ्यः परस्य मप्रत्ययस्याणडागमो वा स्यात् । रायाणं,
रायं ॥

अदितोरणोः ॥२।१।१०॥

रायादिभ्यः परयोः प्रथमाद्वितीययोर्बहुवचनयोरणो
इत्यादेशः स्यात् । रायाणो ॥

राये सेणस्य यस्य न्ना ॥२।१।११॥

रायशब्दस्येणप्रत्ययसहितस्य यस्य न्ना इत्यादेशः
स्यात् । रन्ना ॥

सस्सस्य न्नो ॥२।१।१२॥

रायशब्दस्य स्सप्रत्ययसहितस्य यस्य न्नो इत्यादेशः स्यात् ।
रन्नो ॥

रायस्याणमिह्योरिर्यस्य ॥२।१।१८॥

रायशब्दस्य यस्येकारादेशः स्यादणमिहिप्रत्यययोः ।
राईहिं । राईणं ॥ शेषं जिणवत् ॥ अत्त+उ अत्ता ।
अप्पा । अरहा । अत्ताणं । अप्पाणं । सुद्धाणं ॥

अत्ताप्पाभ्यां च ॥२।१।२०॥

आभ्यां परस्येणप्रत्ययस्य णा इत्यादेशः स्यात् । अत्तणा ।
अप्पणा ॥

स्सस्य णोः ॥२।१।२१॥

आभ्यां परस्य स्सप्रत्ययस्य णो इत्यादेशः स्यात् ।
अत्तणो । अप्पणो ॥ शेषं जिणवत् ॥

सुद्धं चेणस्य ॥२।१।२३॥

जसादिभ्यः णोः सुद्धाण्यडासादेशः सुद्धागमश्च स्यात् ।
जस+इण=जसणस्य । मणस्य । वयसा । कायसा । तेयसा ।
चक्खुसा । जोगसा ॥

जसादिभ्यः सोः ॥२।१।२४॥

जसादिभ्यः परस्य स्सप्रत्ययस्य सो इत्यादेशो वा स्यात् ।
जससो, जसस्स । मणसो, मणस्स ॥

मणस्य वा ॥१११६॥

व्यञ्जनादौ सप्तम्येकवचने परे मणशब्दस्यानुस्वारान्तागमो
वा स्यात् । मणसि, मणंसि, मणंसि ॥ शेषं जिणवत् ॥

कम्मधम्मयोरुपरिणे ॥१११७॥

कम्मधम्मशब्दयोरुकारान्तादेशः स्यादिणप्रत्यये परे ।
कम्म+इण=कम्मुणा । धम्म+इण=धम्मुणा । शेषं जिणवत् ॥

॥ इकारान्तः पुल्लिङ्गो मुणिशब्दः ॥

आदिदुद्भवाः स्वरे सुपि पूर्वसवर्णः ॥१११८॥

आकारादिकारादुकाराच्च स्वरादौ सुपि परे पूर्वपरयोः
पूर्वसवर्णदीर्घ एकादेशः स्यात् । मुणि+उ=मुणी ।

अदितोर्णो वा ॥१११९॥

इदुद्भवां परयोः प्रथमाद्वितीयाबहुवचनयोर्णो इत्यादेशो
वा स्यात् पुंसि । मुणि+अ=मुणिणो, मुणी ॥ मुणि+म=
मुणि । मुणि+इ=मुणिणो, मुणी ॥

इदुद्भवामिणस्य णा ॥ १११९॥

इदुद्भवां परस्येणप्रत्ययस्य णा इत्यादेशः स्यादस्त्रियाम् ।
मुणि+इण=मुणिणा । मुणि+इहि=मुणीहि, मुणीहि ॥

अएतः स्सणावावस्त्रियाम् ॥११२०॥

इदुद्भवां परस्याएतः स्स णो इत्यादेशौ पर्यायेण स्तोऽ-
स्त्रियाम् । मुणि+अए=मुणिणो, मुणिस्स ।

कचिदात्सः ॥२११२८॥

अकारात्परस्याप्पणतः स्स इत्यादेशः स्यात् कचित् ।
“जस्सद्वाण” (यस्मै अर्थायेत्यर्थः) ॥

अतोत्सयोर्णोत् ॥२११२७॥

इदुद्धयां परयोः पञ्चमीषष्ठ्येकवचनयोर्णो इत्यादेशो वा
स्यात् । मुणि+अतो=मुणिणो, मुणीओ । मुणि+इह्दिन्तो
=मुणीहिन्तो ॥ मुणि+स्स=मुणिणो, मुणिस्स, मुणि+अणं
=मुणीणं ॥ मुणि+मि=मुणिंसि, मुणिमि, मुणी । मुणीसु ॥

युभ्यां च ॥२११४॥

इकारोकाराभ्यां परस्यामन्त्रणैकवचनस्य लोपो वा स्यात् ।
ओ मुणि ! मुणी ! ओ मुणी ! मुणिणो ! ॥ “ओ सक्का देविंदा
देवराया दाहिणइढलोगाहिचइ” एवं तवस्सिगिरिजलहिप्रभृ-
तयः ॥

॥ उकारान्तः पुल्लिङ्गः साहुशब्दः ॥

साहु+उ=साहू ।

अतोऽवोडुतः ॥२११२६॥

उदन्तात्परस्य प्रथमाद्यहुवचनस्यातोऽवोडादेशो वा
स्यात् । “डित्वाट्टिलोपः” साहु+अ = साह्वो, साहुणो,

१ भग० ६-३३२ भोः शक्र ! देवेन्द्र ! देवराज ! दक्षिणार्धाधिपते !
भग० ३-१ ॥

साह् ॥ साहुं । साहुणो, साह् ॥ साहुणा । साह्हिं, साह्हि ॥
साहुणो, साहुस्स ॥ साह्ओ, साहुणो । साह्हितो ॥ साहुणो,
साहुस्स । साह्णं ॥ साहुंसि, साहुंमि, साह् । साह्सु ॥
भो साह् ! साह्वो ! साहुणो ! साह् ! ॥ एवं सव्वन्नु-भाणु-
प्रभृतयः ॥

बहोरवेरतः ॥२११३०॥

बहुशब्दस्यावन्तादेशः प्रथमाबहुवचनस्यैकारादेशश्च । बह् ।
बह्वे ॥

पितुप्रभृतीनामोरुत्यात् ॥११२१५॥

पितुप्रभृतिशब्दसम्यन्विन उकारादुप्रत्यये पूर्वपरयोराकार
एकादेशः स्यात् । पिता, पिया ॥

अत्यरोः ॥११२१६॥

उक्तोकारादुप्रत्यये परे पूर्वपरयोररो इत्यादेशः स्यात् ।
पितरो, पियरो ॥

अरोऽमि ॥११२१७॥

उक्तोकारस्यार इत्यादेशः स्यान्मप्रत्यये । पितरं, पियरं ।

स्सस्य वा ॥११२१८॥

उक्तोकारात्परस्य स्सप्रत्ययस्यैसादेशो वा स्यात् । पिउण्,
पिउस्स, पिउणो । शेषं साहुवत् ॥ एवं भातु-नत्तु-जामा-
त्वादयः ॥

उतः पितुप्रभृतिभ्यो डडरमावामन्त्रणे ॥११२।३१॥

पितुप्रभृतिशब्दात्परस्यामन्त्रणोतो ड डरम् इत्येतावादेशौ
पर्यायेण स्तः । हे पिय ! हे पियरम् ! ॥

डावोरतः ॥२।१।६४॥

गोशब्दात्परस्य प्रथमाबहुवचनस्य डावो इत्यादेशः स्यात् ।
वा० (डावोर्वस्य लोपो वा वक्तव्यः) गात्रो, गावो । गोहिं ॥

गोर्डवम् ॥२।१।६३॥

गोशब्दात्परस्याणंप्रत्ययस्य डवमित्यादेशः स्यात् ।
गवं ॥

सव्वादयः सव्वणामाः ॥२।१।३७॥

सव्वादयः शब्दाः सव्वणामसंज्ञाः स्युः । सव्व + उ =
सव्वे, सव्वो ॥

सव्वणामादत्येः ॥२।१।३८॥

अकारान्तसव्वणामशब्दात्प्रथमाबहुवचनेऽति प्रत्यये परे
पूर्वपरयोरेकार एकादेशः स्यात् । सव्व + अ = सव्वे ॥ सव्वं ।
सव्वे ॥ सव्वेणं, सव्वेण, सव्वेहिं, सव्वेहि ॥ सव्वाण ॥ स-
व्वात्रो, सव्वा । सव्वेहिंतो ॥ सव्वस्स ।

इसिमणमः ॥२।१।४०॥

अकारान्तसव्वणामशब्दात्परस्याणंप्रत्ययस्येसिमित्यादेशः
स्यात् । सव्व + अणम् = सव्वेसिं ॥ सव्वंसि, सव्वंसि,
सव्वे । सव्वेसु ॥

कजतेभ्योऽतोतो म्हा ॥२११४१॥

पृथ्म्यः परस्य पञ्चम्येकवचनस्यातोतो म्हादेशो वा स्यात् ।
जम्हा । शेषं सब्बशब्दवत् ॥

उत्येततयोस्क्लीबे सः ॥२११४२॥

एततशब्दयोरुपधायाः प्रथमैकवचने परे स इत्यादेशः
स्याद्वह्नीबे ॥

तस्य लोपो वा ॥२११४३॥

एततशब्दस्यन्विनः प्रथमैकवचनस्य लोपो वा स्यात् ।
से, सो, स । ते ॥ तम्हा ॥

तस्य सस्सस्य सेर्वा ॥२११४४॥

तशब्दस्य सस्सहितस्य से इत्यादेशो वा स्यात् । से
तस्येत्यर्थः ॥ के, को । के ॥ कं । के ॥ केण, केण । केहि,
केहि ॥ काण ॥ कम्हा, काओ ।

कादिहितो रितो डओः ॥२११४५॥

कशब्दात्परस्येहितोऽप्रत्ययस्यदेरिकारस्य डओ इत्यादेशः
स्यात् । कओहितो ॥ कस्स । केसि ॥

इमकाभ्यां सेः सिं वा ॥२११४६॥

अभ्यां परस्य सप्तम्येकवचनस्य सेः सिं इत्यादेशो वा
स्यात् । कसिं, कंसि, कंसि, के । केसु ॥

इमस्स सोतोऽयम् ॥२११४७॥

इमशब्दस्योऽप्रत्ययसहितस्यायमित्यादेशो वा स्यात् ।

इम + उ = अयं, इमे,

मोर्णङ् वा ॥२।१।५१॥

इमसम्बन्धिनो मो इत्यस्य णडागमो वा स्यात् । इणमो, इमो । “ जंजू इणसो अण्हयसंवरविणिच्छयं पवयणस्स निस्संदं ” इमे ॥

मस्य णोऽमि ॥२।१।५२॥

इमसम्बन्धिनो मकारस्य णकारादेशो वा स्यात् । इणं, इमं । “ इणमक्खेवं पुच्छे ” ॥ इमे ॥

इणे ऽणः ॥२।१।५३॥

इमशब्दस्याण इत्यादेशो वा स्यात् इणप्रत्यये । अणेण, इमेणं, इमेण । इमेहिं, इमेहि ॥ इमाण ॥ इमाओ, इमा । इमेहिंतो ॥

स्सिस्सयो रो वा ॥२।१।५४॥

इमशब्दस्याकारादेशो वा स्यात् स्सिस्सयोः परयोः । अस्स, इमस्स । इमेस्सिं ॥ अस्सिं, इमंसि, इमंसि । इमेसु ॥ एसो, एसे, एस । एण ॥ एयं । एण ॥ एणं, एण्ण । एण्हिं, एण्हि ॥ एयाण ॥ एयाओ, एया, एण्हिंतो ॥ एण्सि । एण्सु ॥

अनुस्वारस्येसिमः ॥२।१।५६॥

सन्वणामशब्दात्परस्येसिप्रत्ययस्यानुस्वारस्य लोपो वा स्यात् । एण्सि । जेसि । तेसि । एवमन्नकयरेयरादयः ॥

१ जम्बू ! इदमाम्ब्रव (श्रव) संवरविनिश्चयं प्रवचनस्य निस्स्यन्दम् ।

पण्ह ० १-१ । २ इममाक्षेपं पृथ्वान् । भग० २-१ ।

अम्हस्य हमहमौ सोतः ॥२११७५॥

उत्प्रत्ययसहितस्याम्हशब्दस्य हं अहमिति च पर्याये-
ण निपात्येते । हं, अहं ।

सातो वयम् ॥२११७६॥

अप्रत्ययसहितस्याम्हशब्दस्य वयमित्यादेशो वा स्यात् ।
अम्हे, वयं ।

समो मेमंमममममः ॥२११७७॥

मप्रत्ययसहितस्याम्हशब्दस्य मे, मं, मम, ममं, इति
च पर्यायेण निपात्यन्ते । मे, मं, मम, ममं ।

सेतो णोः ॥२११७८॥

अम्हशब्दस्य द्वितीयाबहुवचनान्तस्य णो इत्यादेशो
वा स्यात् । णो, अम्हे ॥

सेणस्य मणमयौ ॥२११७९॥

इणप्रत्ययसहितस्याम्हशब्दस्य मण मया इति च पर्या-
येण निपात्येते । मया, मण । अम्हेहिं ॥

सातोतो ममाओममाहिंतावौ ॥२११८०॥

पञ्चम्येकवचनसहितस्याम्हशब्दस्य ममाओ ममाहिंतो
इति च निपात्येते । ममाओ, ममाहिंतो । अम्हेहिंतो ॥

सस्सस्य मममज्झंमज्झाश्च ॥२।१।८१॥

स्मप्रत्ययसहितस्याम्हशब्दस्य मम मज्झं मज्झाश्च-
कारान्मे ममं इति पर्यायेण निपात्यन्ते । मम, ममं, मज्झं,
मज्झं, महं, मे ।

मौ ममं ॥२।१।८२॥

मिप्रत्यये परे अम्हशब्दस्य मममित्यादेशः स्यात् । म-
मंसि ।

अणमोऽणो लोपः ॥२।१।८३॥

अम्हशब्दात्परस्याणप्रत्ययस्याणो लोपो वा स्यात् ।
अम्हं,

साणमोणेऽस्साकमौ ॥२।१।८४॥

षष्ठीबहुवचनसहितस्याम्हशब्दस्य णे अस्साकमिति च
वा निपात्येते । णे, अस्साकं, अम्हाणं ॥ “एयं णे पेच्चभवे ”

मम्हिं वा ससेः ॥२।१।८५॥

सिप्रत्ययसहितस्याम्हशब्दस्य मम्हिं इति वा निपात्यते ।
मम्हिं, अम्हेसु ॥

१ एतदस्माकं प्रत्यभवे ॥ आव० २७ ॥ २ “तं भदं गं भवतु
देवानुभिवाणं मम्हिं जस्स अणुन्भाववेणं अक्किट्ठे जाव विहरामि”
भग० ॥३-१॥

(तद्वत् भवतु देवानुभिवाणां मयि यस्यनुप्रभावेणाक्किट्ठो यावद्विहरामि)

तुम्हशब्दः ॥

सोतस्तुम्हस्य तंतुमेतुममः ॥२।१।८६॥

उप्रत्ययसहितस्य तुम्हशब्दस्य तं तुमे तुममिति च पर्यायेण निपात्यन्ते । तं, तुमं, तुमे ॥

बहुवचनेषु तुब्भतुज्झौ ॥२।१।८७॥

तुम्हशब्दस्य बहुवचनेषु परेषु तुब्भ तुज्झ इत्येतावाद्देशौ पर्यायेण वा स्तः । तुब्भे, तुज्भे, तुम्हे ॥

मिमौ च हो लोपः ॥२।१।८८॥

मिप्रत्यये मप्रत्यये च परे तुम्हशब्दस्य हकारस्य लोपः स्यात् । तुमं, तुम्भे ॥

सेणस्य तुमे ॥२।१।८९॥

इणप्रत्ययसहितस्य तुम्हशब्दस्य तुमे इति निपात्यते । तुमे । तुम्भेहिं, तुज्भेहिं, तुम्हेहिं ॥

सातोतस्तुमाहितो ॥२।१।९०॥

अतोत्प्रत्ययसहितस्य तुम्हशब्दस्य तुमाहितो इति निपात्यते । तुमाहितो । तुम्भेहितो ॥

सस्सस्य तेतवतुज्झंतुमंतुहंतुज्झाः ॥२।१।९१॥

स्सप्रत्ययसहितस्य तुम्हशब्दस्यैते पर्यायेण निपात्यन्ते । ते, तव, तुज्झं, तुमं, तुहं, तुज्झ ॥

अणमोऽमः ॥२११९२॥

तुम्हशब्दसम्बन्धिनो मकाररहितस्याणंप्रत्ययस्य लोपो
वा स्यात् । तुब्भं, तुम्हं, तुम्हाणं ॥ तुमंसि । तुब्भेसु, तुम्हेसु ॥

॥ इति स्वरान्ताः पुल्लिङ्गाः ॥

अथ स्वरान्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

तत्राकारान्तः स्त्रीलिङ्गो मालाशब्दः ॥ माला+उ=माला

आतश्चादितोरोक् ॥२११३२॥

आदिदुद्भयः परयोः प्रथमाद्वितीयाबहुवचनयोरोगागमो
वा स्यात् स्त्रियाम् । मालाओ, माला ॥

आदीदूतां ह्रस्वो मि ॥२११३३॥

मि परे आकारेकारोकाराणो ह्रस्वः स्यात् । माला+म्=मालं ।
मालाओ, माला ॥

णस्य स्त्रियामेः ॥२११३१॥

इणप्रत्ययसम्बन्धिनो णकारस्य स्त्रियामेकारादेशः स्या-
त् । मालाए । मालाहिं ॥ मालाए ॥ मालाओ । माला-
हिम्तो ॥

१ “ आदिदुद्भयः ” इत्यादिना पूर्वपरयोः पूर्वसवर्णादीर्वैकदेशः ।

स्सस्याएः ॥२।१।३४॥

स्सप्रत्ययस्य स्त्रियामए इत्यादेशः स्यात् । मालाए ।
मालाणं ॥

मेरादीदूङ्गयः ॥२।१।३५॥

आकारादीकारादृकाराच्च परस्य सप्तम्या एकवचनस्याप्यए इ-
त्यादेशः स्यात् । मालाए । मालासु ॥

आतो डे रीदूङ्गयां डिडू वाऽऽमन्त्रणे ॥२।१।३६॥

आमन्त्रणैकवचनस्याकारात्परस्य डे ईकारादृकाराच्च पर-
स्य क्रमेण डि डु इत्येतावादेशौ वा स्तः । भो माले! माला!
भो नड! भो वडु! ॥

इकारान्तः स्त्रीलिङ्गः दिट्तिशब्दः ॥

दिट्ति । दिट्तिओ, दिट्ति ॥ दिट्ति । दिट्तिओ, दिट्ति ॥
दिट्तिण । दिट्तिहिं ॥ दिट्तिण ॥ दिट्तिओ । दिट्तिहिन्तो ॥ दि-
ट्तिण । दिट्तिणं ॥ दिट्तिंसि । दिट्तिंसु ॥ भो दिट्ति! दिट्तिओ! ॥

ईकारान्तः स्त्रीलिङ्गः समणाशब्दः ॥

समणी । समणीओ, समणी ॥ समणि । समणीओ,
समणी ॥ समणीण । समणीहिं ॥ समणीण ॥ समणीओ ।
समणीहिन्तो ॥ समणीण । समणीणं ॥ समणीण । समणीसु ॥
भो समणि! समणीओ! ॥

उकारान्तः स्त्रीलिङ्गो धेणुशब्दः ॥

धेणू । धेणूओ, धेणू ॥ धेणुं । धेणूओ, धेणू ॥ धेणूण ।

धेणूहिं ॥ धेणूण ॥ धेणूओ । धेणूहिन्तो ॥ धेणूण । धेणूणं ।
धेणूण । धेणूसु ॥ भो धेणू ! । धेणूओ ! ॥

ऊकारान्तः स्त्रीलिङ्गा वह्शब्दः ॥

वह् । वह्ओ, वह् ॥ वह् । वह्ओ, वह् ॥ वह्ण ।
वह्हिं ॥ वह्ण ॥ वह्ओ । वह्हिन्तो ॥ वह्ण । वह्णं ॥
वह्ण । वह्सु ॥ भो वह् ! । वह्ओ ! ॥

सव्वशब्दस्य स्त्रीत्वे वाच्ये—सव्वा । सव्वाओ, सव्वा ॥
सव्वं । सव्वाओ, सव्वा ॥ सव्वाण । सव्वाहिं ॥ सव्वाण ॥
सव्वाओ । सव्वाहिन्तो ॥ सव्वाण ।

आतस्सिम् सव्वणामात् ॥२११५५॥

आकारान्तात्सव्वणामशब्दात्परस्याणमः सिमादेशः
स्यात् । सव्वा+अणम्=सव्वासिं ॥ सव्वाण । सव्वासु ॥ जा ।
जाओ ॥ जं । जाओ ॥

जातयोरीवेणे ॥२११५६॥

अनयोराकारादिणसम्बन्धिनीकारे परे पूर्वपरयोरीकार ए-
कादेशो वा स्यात् । जीण, जाण । जाहिं ॥

अएस्ससंनानाममाकाजाताभ्यां डीसे ॥२११५७॥

इमाकाजाताशब्देभ्यः परेषां षष्ठीस्यतुर्थीसप्तम्येकवचनानां
डीसे इत्यादेशो वा स्यात् ॥ जीसे जाण ॥ जीसे, जाण ।
जासिं ॥ जीसे, जाण । जासु ॥ एवं कानाशब्दो ॥

स्त्रियामियम् २।१।४८॥

इमशब्दस्योत्प्रत्ययसहितस्य स्त्रियामियमिति वा निपात्यते । इयं, इमा ॥

डेश्रेमाददितोः ॥२।१।५८॥

स्त्रियामिमशब्दात्परयोरदितोर्डे आदेशः स्याच्चकारादोगागमो वा स्यात् । इमे, इमाओ, इमा ॥

स्सस्य डीए ॥२।१।५९॥

स्त्रियामिमशब्दात्परस्य स्सप्रत्ययस्य डीए इत्यादेशो वा स्यात् । इमीसे, इमीए, इमाए । इमासिं ॥ वा० (इमात्सेर्डीसाएः कचिद्रक्तव्यः) । इमीसाए । शेषं जाशब्दवत् ॥ एताशब्दस्योपधायाः सकारादेशो, एसा, एयाओ, एया ॥ शेषं सञ्जावत् ॥

॥ इति स्वरान्ताः स्यालिङ्गाः ॥

अथ स्वरान्ता नपुंसकालङ्गाः ॥

उतः क्लीवान्मः ॥२।१।६०॥

नपुंसकात्परस्य प्रथमाया एकवचनस्य मादेशः स्यात् । वण+उ=वर्ण ॥ दहि+उ=दहि ॥ महु+उ=महुं ॥

अदितोरेकैकस्य णिती दीर्घश्च प्रकृतेः ॥२।१।६१॥

क्लीवान्परयोः प्रथमाद्वितीयाबहुवचनयोः प्रत्येकं णि ति इत्येतावादेशौ पर्यायेण स्तः प्रकृतेर्दीर्घान्तादेशश्च ॥

तेरनुस्वारो वा ॥२१॥६२॥.

आदेशभूतस्य तेरनुस्वारान्तागमो वा स्यात् । वण+अ
=वणाणि, वणाइं, वणाइ ॥ दहि+अ=दहीणि, दहीइं, दही-
इ ॥ महु+अ=महूणि, महूइं, महूइ ॥ द्वितीयायामपि
तथा । सम्बोधने हेवण! । हे दहि! । हे महु! । हे वणाणि! ।
इत्यादि ॥ शेषं पुंवत् ॥ सब्वं । सब्वाणि, सब्वाइं, सब्वाइ ॥
जं । जाणि, जाइं, जाइ ॥ तं । ताणि, ताइं, ताइ ॥ कं ।
काणि, काइं, काइ ॥ इमं । इमाणि, इमाइं, इमाइ ॥ एयं ।
एयाणि, एयाइं, एयाइ ॥ शेषं पुंवत् ॥

॥ इति स्वरान्ता नपुंसकलिङ्गाः ॥

अथ संख्यानाञ्चकास्त्रिलिङ्गाः ॥

दोरदितोर्दोः ॥२१॥६३॥

दुशब्दात्परयोरदित्प्रत्यययोर्दो इत्यादेशः स्यात् । दु+अ
=दो । दु+इ=दो ॥

दुवे डोण्णी क्वचित् ॥२१॥६४॥

दुशब्दात्परयोरदितोः क्वचित् प्रत्येकं दुवे डोणिण इत्ये-
तावादेशौ स्तः । दुवे । दोणिण

इास्वहीहित्वा दुप्रभृतिभ्यः ॥१॥३१॥२॥

दुप्रभृतिभ्यः संख्यावाचकेभ्यः परेषामेषामादिस्वरस्य
लोपः स्यात् ।

इहीहितोऽणमिसुष्वोत् ॥२।१।६५॥

दुशब्दस्यौकारादेशः स्यादिहि-इहितो-अणम्-इसु-प्रत्य-
येषु । दोहि । दोहितो ॥

संख्यावाचकादणमो णम् ॥२।१।७२॥

संख्यावार्थकशब्दात्परस्याणमप्रत्ययस्य णमित्यादेशः स्या-
त् । दोणं । दोसु ॥

तेडओः ॥२।१।६६॥

तिशब्दात्परयोरदितोडिओ इत्यादेशः स्यात् । ति+अ
=नओ । ति+इ=तओ ॥

णिश्च ॥२।१।६७॥

निशब्दात्परयोरदिनोणिं इत्यादेशः स्यात् कश्चित् ।
निणि । तिहि । तिहितो । तिणं । तिसु ॥

सादितश्चत्तारि चतुरः ॥२।१।६८॥

अदित्प्रत्ययसहितस्य चउशब्दस्य चत्तारि इति निपा-
त्यने । चउ+अ=चत्तारि । चउ+इ=चत्तारि । चउहि । चउ-
हितो । चउणं । चउसु ॥

रोश्च ओः ॥२।१।६९॥

चतुशब्दात्परयोरदिनो रो इत्यादेशः कश्चित् । चउरो ॥

पञ्चादिभ्यो लोपः ॥२।१।७०॥

पञ्चादिसंख्यावाचकेभ्यः परयोरदितोर्लोपः स्यात् । पंच ।

पंचहिं, पंचहिंतो । पंचण्हं । पंचसु ॥ एवं छशब्दादारभ्याद्वा-
रसपर्यन्तं बोध्यम् ॥

संख्यायां तेः ॥२११७१॥

संख्यार्थकतिप्रत्ययान्तात्परयोरदितोर्लोपः स्यात् । कति ।
जति । तति । वीसाद्या नउङ्पर्यन्ताः शब्दाः संख्यासंख्येयोभ-
यवाचकाः, तत्र संख्येयवाचकत्वे नित्यैकवचनान्ताः संख्यावा-
चकत्वे वचनद्वयान्ताः ॥

वीसादीनामानउईनां क्लीबत्वं प्रथमाद्वितीययोः

॥२११७३॥

नउङ्शब्दपर्यन्तानां वीसादिशब्दानां प्रथमायां द्वितीया-
यां च नपुंसकवद्भवे स्यात् ॥

नाम्नो नपुंसके ह्रस्वः ॥२११७४॥

नाम्नो ह्रस्वान्तदेशः स्यान्नपुंसके । एगृणावीसं । एगृणावीसा ।
चत्तालीसं । चत्तालीसा । एगृणातीसाइं नमराहसाइं । अड-
यालीसाण संवच्छरेहिं ॥

॥ इति संख्यावाचकस्त्रिलिङ्गाः ॥

॥ इति विभक्तिप्रकरणम् ॥

॥ अ१।०५५प्रकरणम् ॥

अव्ययम् ॥११११६॥

अधिकारोऽयम् ॥

सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु, सर्वासु च विभक्तिषु ।
वचनेषु च सर्वेषु, यन्न व्येति तदव्ययम् ॥ १ ॥

अहादयः ॥१११२०॥

अहादिगणपठिताः शब्दा अव्ययसञ्ज्ञाः स्युः ॥ अ
अण निषेधे । अह आनन्तर्यादौ । अइरा तत्काले । अइव
अईव अधिके । अंग आभन्त्रणे । अन्तर् अन्तरेण
अभाववति । अंते अंतो मध्यदेशे । अकम्हा दैवादित्यर्थे ।
अचिरं शीघ्रतायाम् । अजस्सं निरन्तरे । अज्ज
अस्मिन्नहनि । अज्जयाए अद्यप्रभृत्यर्थे । अज्जसुए
अद्यश्च इत्यर्थे । अणिसं सतते । अति अतिशये । अत्थि
अस्तानितितिङन्तप्रतिरूपकमव्ययम् । अदु अदुत्तरं आन-
न्तर्यादौ । अदुवा पक्षान्तरे । अधो नीचैरित्यर्थे । अभि
आभिमुख्ये । अभिक्खणं अभिक्खं पौनःपुन्ये । अलं
पर्यास्यादौ । अलमंथु अलमस्त्वित्यर्थे । अवि समुच्च-
यादौ । अविअ पक्षान्तरे । अवियाइं सम्भावनायाम् ।
असइं अप्पतिं पौनःपुन्ये । अहवणं अथवाऽर्थे । अहावरं

अहे ततःपरमित्यर्थे । अहो नीचदेशे । आ मर्यादाभि-
विध्यादौ । आइं वाक्यालङ्कारे आउ पक्षान्तरे । आरा
समीपे । इ प्राकट्ये । इइ इति इत्ति इय प्रकारे, समाप्तौ
च । इव सादृश्ये । ईसं ईसि ईसिं अल्पत्वे । उण
उणो पुनरित्यर्थे । उदाहु उदाइं पक्षान्तरे । उपरि उप्पिं
उवरि उपर्यर्थे । उस्सणं उस्सन्नं प्रायोऽर्थे । उपरि पूर्व-
प्रकारे । ए सम्बोधने एतत्प्रकारे । एम एमाइ इत्यादौ ।
एमेव एतत्प्रकारे । एव अवधारणे । एवं पूर्वोक्तरीतौ ।
एवणहं वाक्यालङ्कारे । किं जिज्ञासायाम् । किंच पक्षा-
न्तरे । किणाइ किञ्चिन्मात्रमित्यर्थे । किणं जिज्ञासायाम् ।
किर किल निश्चये । कीस कस्मादित्यर्थे । कद् कु कुत्सा-
याम् । खलु निश्चये वाक्यालङ्कारे च । खिप्पं शीघ्रता-
याम् । च च समुच्चयादौ । चिट्ठं चे भृशमित्यर्थे । जइ
जति जदि यद्यर्थे । जाउ कदाचिदित्यर्थे । जाव ताव
यावत्तावदित्यर्थे । जुगवं एकस्मिन् काले । झत्ति शीघ्र-
तायाम् । ण निषेधे । णं वाक्यालङ्कारे । णवरं णवरि
कैवल्यार्थे । णहु निषेधे । णाइ निषेधे । णाणा अनेक-
स्मिन् । णिहो नीचदेशे । णु प्रश्ने । णूणं निश्चये ।
णो निषेधे । एणं एहं वाक्यालङ्कारे । तं तत्रत्यर्थे । ति
त्ति पूर्वोक्तप्रकारे समाप्तौ च । तु समुच्चये । थ वाक्या-

लङ्कारे । दिया दिवसे । दूरा दूरदेशे । धणियं अति-
 शये । धिद्धि धिर धिसि धिक्कारार्थे । न निषेधे ।
 नणु शङ्कायाम् । नमो नमस्कारे । नवरं नवरि कैव-
 ल्यार्थे । नहु निषेधे । नाणा अनेकस्मिन् । नूणं निश्च-
 ये । नो नोणं निषेधे । दुट्टु दुष्टे । पण् पगे प्रभाते ।
 पच्छा उत्तरत्र । पभिइ पभित्ति प्रारभ्येत्यर्थे । परेठ्वं
 परदिने । पसढं प्रसह्येत्यर्थे । पाण् प्रायोऽर्थे । पाओ
 पातो प्रभाते । पायं प्रायोऽर्थे प्रभाते च । पि अप्यर्थे ।
 पिव इवार्थे । पिहं पिहु पिहो पुढो पृथगर्थे । पुण
 पुणो पुनरित्यर्थे । पुरा पूर्वकाले अग्रे च । पुरत्था पुर-
 च्छा पुरे अग्रे इत्यर्थे । पुला पूर्वकाले । बहिं बाह्ये ।
 भंते पूज्यसम्बोधने । भिसं अतिशये । भुज्जो
 भूज्जो बाहुल्ये । भे भो सम्बोधने । मज्झो मध्ये ।
 मणयं मणा अल्पे । माहं निषेधे । मिव इवार्थे ।
 मिहो परस्परस्मिन् । मुसा असत्ये । मुहा निष्प्रयोजने ।
 मुहु पौनःपुन्ये । य चार्थे । युगवं एककाले । रह रहो
 एकान्ते । राओ रात्रावित्यर्थे । रिते विनाऽर्थे । वि अ-
 प्यर्थे । विव इवार्थे । विसं वीसु पृथक्त्वे । ठ्व इवार्थे ।
 सइं सकृदर्थे सदार्थे च । संपइ संपयं एतत्काले । सं-
 पाओ प्रभाते । सक्खं प्रत्यक्षज्ञाने । समंतं समंता

सर्वप्रकारेणेत्यर्थे । सणिअं शनैरित्यर्थे । सद्धिं समं
 सहार्थे । सयं सकृदित्यर्थे स्वयमित्यर्थे वा । सययं
 सतते । सयराहं सत्वरमित्यर्थे । सायं सूर्यास्तमनसमये ।
 सुडरं दीर्घकाले । सुए अनागतदिने । सुट्टु सौष्ठवे ।
 सुतरं सहजत इत्यर्थे । सेवं तदेवमित्यर्थे । हंता स्वीका-
 रे । हंद आश्चर्यार्थे । हंदि हंभो आमन्त्रणे, क्रुद्धसंभो-
 धने, विकल्पविषादपश्चात्तापनिश्चयेषु च । हउं हा
 इत्यर्थे । हणिहणि प्रतिदिनम् । हद्धी खेदे । हव्वं
 शीघ्रतायाम् । हिज्जो अतीतदिवसे । ही आश्चर्ये ।
 हुरत्था बहिर्देशे । हुलियं शीघ्रतायाम् । हे सम्बोधने ।
 हेट्ट हेट्टा हेट्टि हेट्टिल्ला नीचदेशे । हे हो आमन्त्रणे ।

अत्यादयश्च ॥१११२१॥

अत्यादिगणपठिताः शब्दा अव्ययसंज्ञाः स्युः ।
 अइ अति अतिशये उत्कर्षे च । अणु अनु पश्चात्सादृश्य-
 लक्षणादिषु । अधि अहि सत्त्वेऽधिकारे च । अभि
 आभिमुख्यादौ । अव उव ओ निश्चयानादरालम्बनादिषु ।
 आ सीमादौ । आविर् व्यक्ते । उ उद् ऊर्द्धादौ । उ
 उप उव ओ ओव समीपादौ । णि नि निषेधादौ । णिर्
 निर्वियोगे निश्चितादौ च । तु पृथग्भावादौ । दु दुरपीडादौ ।

प प्प प्रकर्षादौ । पडि पति व्यासिलक्षणप्रातिकूल्यादौ ।
परा प्राधान्यादौ । परि पलि सर्वत्रेत्यर्थे । पाउ पाउर्
प्राकाश्ये । वि नियोगादौ । सद् श्रद्धायाम् । सम्
समुच्चयादौ ।

अमादितद्धितान्ताः ॥१॥१२२॥

अम् अ आवन्ति इइ इण इण्ण इह ई ए कखुत्तो
चगं चि चिय ण्हं ण्हिं ण्हु ता ति तो त्थ त्थं दा दाणिं धा
यासि सो स्स स्सिं हं ह हा हिं हियं हुणा इत्येतत्तद्धित-
प्रत्ययान्ताः शब्दा अव्ययसंज्ञाः स्युः । जं यस्मादित्यर्थः ।
तं तस्मादित्यर्थः । ता तत इत्यर्थः । सव्वावन्ति सर्वमित्यर्थः ।
केइ कश्चित् केचिदित्यर्थः । केणइ केनचिदित्यर्थः । कोइ
कश्चिदित्यर्थः । जेणं जेण यत्रेत्यर्थः । तेणं तेण तत्रे-
त्यर्थः । किण्णा कथमित्यर्थः । इह अस्मिन्नित्यर्थः । किह
कुत्रेत्यर्थः । कयाइं कयाई कदाचिदित्यर्थः । कस्सई
कस्यचिदित्यर्थः । जाए यत इत्यर्थः । ताए तत इत्यर्थः ।
पगामाए प्रकामत इत्यर्थः । दुक्खुत्तो द्विःकृत्व इत्यर्थः ।
तिक्खुत्तो त्रिःकृत्व इत्यर्थः । इमंचणं इमंचनेत्यर्थः ।
एकंचणं एकंचनेत्यर्थः । जावंचणं जावचणं यावच्चनेत्यर्थः ।
तावंचणं तावच्चनेत्यर्थः । कहिंचि कुत्रचिदित्यर्थः । कुहिं-
चिय कुत्रचिदित्यर्थः । जण्हं यस्मादित्यर्थः । इण्हिं इयण्हिं

इदानीमित्यर्थः । कण्ठु कुत्रेत्यर्थः । कता कदेत्यर्थः । सता
 सर्वदेत्यर्थः । जओ जतो यत इत्यर्थः । एत्थ इत्थं अत्रेत्य-
 र्थः । कत्थ कुत्थं कुत्रेत्यर्थः । जत्थ यत्रेत्यर्थः । तत्थ
 तत्रेत्यर्थः । इत्थं अमुना प्रकारेणेत्यर्थः । तदा तदेत्यर्थः ।
 सदा सर्वदेत्यर्थः । इदाणि इयाणि इदानीमित्यर्थः ।
 तथा तथेत्यर्थः । सया सवया सर्वदेत्यर्थः । एकसि
 एकश इत्यर्थः । कमसो कमश इत्यर्थः । पायसो प्रायश
 इत्यर्थः । बहुसो बहुश इत्यर्थः । दवद्वस्स द्रुतंद्रुतमि-
 त्यर्थः । एकस्सि एकदेत्यर्थः । इह इहं अस्मिन्नित्यर्थः ।
 तहा तथेत्यर्थः । कहिं कुहिं कुत्रेत्यर्थः । जहिं यत्रेत्यर्थः ।
 तहिं तत्रेत्यर्थः । कहियं कुत्रेत्यर्थः । जहियं यत्रेत्यर्थः ।
 तहियं तत्रेत्यर्थः । अट्टुणा अधुनेत्यर्थः ।

हेतुसम्बन्धकृदन्ताश्च ॥१११२३॥

हेत्वर्थकत्तएप्रभृतिसम्बन्धार्थकत्तादिप्रत्ययान्ताश्चाव्यय-
 संज्ञाः स्युः । गच्छित्तए । गच्छित्ता । अभिगन्तुं । गणिउं ।
 वेत्तुं । गहिउं । पग्गहित्तु । नेज्जणं । भंजिज्जणं । गमेज्जणं ।
 पडिविसिज्जिय । उस्सक्रिया । किच्च । किच्चा । कट्टु ।
 उवागत्ता । पकत्थ ॥

समासेऽमन्ताः ॥१११२४॥

समासेऽम्प्रत्ययान्ता आव्ययसंज्ञाः स्युः । अहोनिंस ॥

इकारान्ता दिस्यादयः ॥१११२५॥

इकारान्ता दिस्थादिशब्दाश्च समासेऽव्ययसंज्ञाः स्युः । अहो-
निसि । दिसोदिसि । गुस्मागुम्मि ॥

अव्ययाच्च ॥१११६६॥

अव्ययात्परस्य बहुलं सुपो लोपः स्यात् ।

॥ इत्यव्ययप्रकरणम् ॥

ॐ नमः शिवाय ॥

॥ अथ स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् ॥

अतः स्त्रियां डाः ॥११११॥

अकारान्तानाम्नः स्त्रीत्वे द्योत्ये डाप्रत्ययः स्यात् । अम्मा ।
अविला । अबोगडा ॥

अधिगणादिभ्यो डीः ॥१११२॥

अधिगणादिगणपठितेभ्योऽकारान्तेभ्योऽपि स्त्रियां डी-
प्रत्ययः स्यात् । अधिगणी । अभियोगी । अवचुल्ली ॥
वा० (गोंगावोः डीति वक्तव्यः) गावी ॥

१ अधिगण, अभियोग, अवचुल्ल, आराहण, कप्पण, कमट,
कम्ह, काग, गाहावट, गुल, गो, चउदस, नत्तु, न्तमन्तप्रत्ययान्ता
जातिपन्तवर्ज्याः, पन्नास, मउ, मह, मासवाचकाः, वातोल, वीअण, वे-
न्नाल, वेद्वम, संवा, वेंवण, साहु, सिस्स, सीस, एतेऽधिगणादयः ।

के पूर्वस्य ह्रस्वोऽत इर्वा ॥२।२।९॥

स्थार्थविहितकप्रत्यये परे पूर्वस्य ह्रस्वः स्यादकारश्चेत्पूर्वस्त-
स्येकारां वा स्यात् । भामिया । महल्लिया । महाल्लिया । महा-
लया । अम्मया ॥

अणश्च ॥२।२।३॥

अणप्रत्ययान्ताङ्गीप्रत्ययः स्यात् । आरवी ॥

इतोऽभावे णीः ॥२।२।४॥

भावभिन्नार्थकेप्रत्ययान्ताण्णीप्रत्ययः स्यात् । आसाविणी ॥

इन्दादाणीः पुंयोगे ॥२।२।६॥

इन्दशब्दानुयोगे स्त्रियादानीप्रत्ययः स्यात् । इन्दाणी ॥

दिसाङ्गिश्च ॥२।२।७॥

दिमशब्दाङ्गिप्रत्ययश्चकाराङ्गुप्रत्ययः पर्यायेण स्तः स्त्रि-
याम् । दिसा । दिसि ॥

उतो ळीति प्रकृत्या ॥२।२।११॥

उकारान्ताः शब्दा ळीप्रत्यये परे प्रकृत्या स्युः । नत्तुई ।
नत्तुई ॥

महात्तीः ॥२।२।८॥

महशब्दान् स्त्रियां तीप्रत्ययः स्यात् । महती ॥

भिकखुप्रभृतिभ्यश्च ॥२।२।५॥

एभ्यः स्त्रियां णीप्रत्ययः स्यात् । भिकखुणी । साहुणी ।
गाहावइणी, गाहावतिणी । गहवइणी ॥

सिस्समासयोणीति सलोपे ॥२।२।१०॥

अनयोरकारस्येकारः स्याणिणप्रत्यये सलोपे सति ।
सीसिणी । पुगणमासिणी । सलोपे किम् । सिस्सणी ॥

इति स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् ॥

अथ कारकप्रकरणम् ॥

करणप्रयोजकः कर्त्ता ॥१।१।२६॥

करणनिष्ठव्यापारजनकः कर्त्तृसंज्ञः स्यात् ॥

कर्त्तरि प्रथमा ॥२।२।१२॥

कर्त्तरि वाच्ये नाद्यः प्रथमाविभक्तिः स्यात् । “अज्ज
जंभू ..... अप्पाणं भावेमाणे विहरति” ॥

आमन्त्रणे च ॥२।२।१३॥

आमन्त्रणेऽर्थे प्रथमा स्यात् । भो जिण ! भो जिणे !
अज्जो ! आउसं ! रायं ! ॥

क्रियया कर्त्तुरिष्टं कर्म ॥१।१।२७॥

क्रियाजन्यफलवत्त्वेन कर्त्तुरिच्छाविषयः कर्मसंज्ञः स्यात् ।

१ भिकखु, गहवइ, गात्थ, गाहावइ, गुब्ब, घर, नत्तु, साहु, सिस्स,
सीस, एते भिकखुप्रभृतयः ॥

२ आर्थजम्भूः.....आत्मानं भावयन् विहरति । नाया० १-५ ॥

अनुक्ते ॥२।२।१४॥

इत ऊर्द्धमधिकारोऽयम् ॥

कर्मणि द्वितीया ॥२।२।१५॥

अनुक्ते कर्मावाचकतिङ्कृदादिसमभिव्याहृते कर्मणि द्वितीया स्यात् । “अप्पाणं भावेमाणे विहरति” “सेणिण राया ..... कोटुंविगपुरिसे सहावेति” । अनुक्ते किम् । “मए... पाउससिरी विउव्विया” ॥

अभेदान्वयि च ॥१।१।२८॥

क्रियया सह तादात्म्यसम्बन्धवच्च कर्मसंज्ञं वा स्यात् । “अभिमुखं पंजलिउडे” । “ससदं गच्छइ” “ससदं चिट्ठइ”

समयमार्गयोरभिव्यासौ ॥२।२।१६॥

समयवाचकान्मार्गवाचकाच्च नाम्नो निरन्तरसम्बन्धे वाच्ये द्वितीया स्यात् । “संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निसिरइ” । “एगं- दिवसमवि ते रायसिरिं पासित्तए” । “तंते णं से वनदवे अड्ढाइज्जाइं रातिंदियाइं तं वणं ज्ञामेइ” ॥

१ आत्मानं भावयन् विहरति, श्रृंगिको राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दायते । नाया० १-१५ ॥ २ मया प्रावृट्श्रीर्विकुर्विता । नाया० १-१५ । ३ अभिमुखं कृतप्राञ्जलिः । नाया० १-५ ॥ ४ सशब्दं गच्छति, सशब्दं तिष्ठति । नाया० १-३० ॥ ५ संख्येयानि योजनानि दण्डं निः- सरति (निःसारयति) । नाया० १-१४ ॥ ६ एकदिवसमपि ते राजश्रियं द्रष्टुम् । नाया० १-२४ ॥ ७ ततः स वनदवस्त्र्यर्द्धानि रात्रिदिवानि तद्वनं ध्यापयति । नाया० १-२७ ॥

कमेयुगविवक्षितं चापादानादिभिः॥१११२९॥

अपादानादिविशेषैरविवक्षितं कर्मणा सह संबद्धमपि कर्मसंज्ञं स्यात् । “जयं चिद्वैति” “जयं आसयति” । “जोमेव दिशि पाउब्भूता” । “जं समयं सीयपरिसहं वेदेति नो तं समयं उमिणपरिसहं वेदेइ” । “सुमिणपाठण विपुलं जीवियारिहं पीइदाणं दलयति” । “जं रयणिं च णं पउमावती दारयं पयाया तं रयणिं च णं पोड्डिलावि.....दारियं पयाया” ॥

व्यापार वत्करणम् ॥१११३०॥

धात्वर्थव्यापारस्य जनकत्वे सति तज्जन्यफलजनकं करणसंज्ञं स्यात् ॥

कर्तृकरणयोस्तृतीया ॥२११३७॥

अनुक्ते कर्तरि करणे वा वाच्ये तृतीया स्यात् । “भगवया महावीरेणं अयमद्वे पन्नत्ते” “विण्णणं पज्जुवासमाणे” ।

१ यतं तिष्ठति, यतमान्ते आश्रयति वा । नाया० १-१७ ॥ २ यस्यामेव दिशि प्रादुर्भूता । नाया० १-३७ ॥ ३ यस्मिन् समये शीतपरिग्रहं वेदयति नो तस्मिन् समये उष्णपरिग्रहं वेदयति । भग० ८-८ ॥ ४ स्वप्नपाठकाय विपुलं जीवितार्हं प्रीतिदानं ददाति । नाया० १-१३ ॥ ५ यस्यां रजन्यां च पद्मावती दारकं प्रजाता तस्यां रजन्यां च पोड्डिलाउपि .....दारिकां प्रजाता । नाया० १४-६४ । ६ भगवता महावीरेणायमर्थः प्रज्ञप्तः, विनयेन पर्युपास्यमानः । नाया० १-५ ॥

“रायहंससरिसीए गतीए...उवागच्छइ” “तुमे देवानुप्पिए सुमिणे दिट्ठे” । गिरिं नहेहिं खणह, अयं दन्तेहिं खायह, जायतेयं पाणहिं हणह, जे भिक्खुं अवमन्नह” । “महया महया सहेणं उग्घोसेमाणा” । “तं भविय्यव्वं णं एत्थ कार-
णेण” ।

हेत्वर्थयोगे सर्वाः प्रायेण ॥२॥१४०॥

हेतुवाचकैः शब्दैर्योगे सर्वा एव विभक्तयो बाहुल्येन प्रयुज्यन्ते । गम्यमानाऽपि क्रिया कारकविभक्तीनां निमित्तम् । “धणेणं किं धम्मधुराहिगारे” । किं प्रयोजनमिति शेषः । “अलं बालस्स संगेणं” ।

सहार्थयोगे गुणोन्मूत ॥२॥१४१॥

सहशब्दार्थकशब्दयोगेऽप्रधाने तृतीया स्यात् । भोच्चाण भोए सह इत्थियाहिं” । “धणं पभूयं सह इत्थियाहिं” ।

१ राजहंससदृश्या गत्या...उपागच्छति, त्वया देवानुप्रिये स्वप्नो दृष्टः । नाया० १-१० ॥ २ गिरिं नगैः खनय, अयो दन्तैः खादय, जाततेजसं पादैर्हय, ये (यूयं) भिक्षुमवमन्यध्वम् । । उत्त० १२-२६ ॥ ३ महता महता शब्देनोद्बोध्यन्तः । नाया० २-३६ । ४ तद्वद्वितव्यमत्र कारणेन । नाया० १-१५ ॥ ५ धनेन किं धर्मधुराधिकारे । उत्त० १४-१७ ॥ ६ अलं बालस्य संगेन । आया० १-१-५-६५ ॥ ७ भुक्त्वा भोगान् सह स्त्रीभिः । उत्त० १४-६ ॥ ८ धनं प्रभूतं सह स्त्रीभिः । उत्त० १४-१६ ॥

“जस्सत्थि मच्चुणा सक्खं” । सहेति शेषः । “सेणिण्णं रत्ता सद्धिं” । “रायवरकण्णाहिं सद्धिं एगदिवसेणं पाणिं गिण्हाविंसु” ॥

आधारेऽपि ॥२।२।१६॥

कचिदधिकरणेऽपि वाच्ये तृतीया स्यात् । “तेणं कालेणं तेणं सम्मणं” । “जेणामेव सेणिण्णं राया तेणामेव” यस्मिन्नेव तस्मिन्नेवेत्यर्थः “मज्झे णायगंभीरे” । “रायवरकण्णाहिं सद्धिं एगदिवसेणं पाणिं गिण्हाविंसु” ॥

गोत्तादिभ्योऽभेदे ॥२।२।२०॥

गोत्तादिशब्देभ्यस्तादात्म्ये वाच्ये तृतीया स्यात् । “कस्स-
वंगोत्तेणं अज्जजंबू” । “उट्ठाणं उट्ठेति” । “नामेणं मेहकु-
मारे” ॥

विनादियोगे ॥२।२।२१॥

विनादिशब्दयोगे तृतीया स्यात् । “नाणेणं विणा न हु-
न्ति चरणगुणा” ॥

१ यस्यास्ति मृत्युना (मह) सग्न्यम् । उक्त० १४-२७॥ २ श्रेणि-
केन राज्ञा सार्द्धम् । नाया० १-१३ ॥ ३ राजवरकन्याभिः सार्द्धमेकदिव-
से पाणिमप्राहयताम् । नाया० १-२० ॥ ४ तस्मिन् काले तस्मिन् समये
। नाया० १-४ ॥ ५ यस्मिन्नेव श्रेणिको गजा तस्मिन्नेव । नाया० १-६ ॥
६ मध्ये नतगम्भीरे (मध्येन च गम्भीरे) । नाया० १-६ ॥ ७ काश्यप-
गोत्रेणार्थजम्बूः । नाया० १-५ ॥ ८ उत्थायोत्तिष्ठति ॥ नाया० १-५ ॥
९ नाम्ना मेघकुमारः । नाया० १-१७ ॥ १० ज्ञानेन विना न भवन्ति
चरणगुणाः । उक्त० २८-३० ॥

प्रकारमुपेताल्लक्षणे ॥२१२२॥

कंचित्पदार्थं प्रति विशेषणत्वं प्रासान्नाम्नो व्यावर्त्येऽर्थे
तृतीया स्यात् । “देवन्ताणं उववरणे” । “सीसिणिन्ताण द-
लयति” ॥

कर्मन्वयेनेष्टं सम्प्रदानम् ॥११३१॥

क्रियायाः कर्मसम्बन्धवत्त्वेन कर्तुरिच्छाविषयीभूतं स-
म्प्रदानसंज्ञं स्यात् ॥

सम्प्रदाने चतुर्थी ॥२१२३॥

अनुक्ते सम्प्रदाने वाच्ये चतुर्थी स्यात् । “एगमेगाण
भारियाण एगमेगं हिरण्णकोटिं दलयति” ॥

तुमर्थेणाद्यन्तेभ्यः ॥२१२४॥

भावार्थकणादिप्रत्ययान्तेभ्यस्तुमर्थे वाच्ये चतुर्थी स्यात् ।
“दुल्लहे सवणायाण” दुर्लभः श्रोतुम् । “पासणायाण”
द्रष्टुम् । “अहमेयस्स अट्टस्स अणरिहे सवणायाण” श्रोतुम् ।
“पाय वन्देण पहरित्थ गमणाण” गन्तुम् ॥

१ देवतापोषपन्नः । नाया० १-३१ ॥ २ शिष्यात्वेन ददाति । भग०
६-३३ ॥ ३ एकैकस्यै भार्यायै एकोकां हिरण्यकोटिं ददाति । नाया० १-२०
४ अहमेतत्स्वार्थस्यानर्हः श्रोतुम् । ५ पादौ वन्दिषुं प्रवारितवान् (विकल्पि-
तवान्-विचारितवान्) ॥

तादर्थ्ये षष्ठी च ॥२१२६॥

तादर्थ्ये वाच्ये षष्ठी स्याच्चाचतुर्थी । वार्थणाए पुच्छणाए
परियट्ठणाए धम्माणुजोगचिंताए य उच्चारस्स य पासवणस्स
य अहगच्छमाणा य निग्गच्छमाणा य” । एसं मे णित्था-
रिण समाने पच्छा पुरा हियाए सुहाए खेमाए णिस्सेसाए
आणुगामियत्ताए भविस्सति” ॥

कर्त्तरि च ॥२१२७॥

कचित्कर्त्रर्थेऽपि चतुर्थी दृश्यते । “ से के णं जाणति
अम्मयाओ के पुब्बि गमणाए के पच्छा गमणाए ”
गमनकर्त्ता ॥

विभागोऽवाधरपादानम् ॥११३२॥

विभागो योऽवधिः स्थिरः सोऽवधानसंज्ञः स्यात् ।

१ वाच्यतायै पुच्छनायै परिवर्त्तनायै धर्मानुयोगचिन्तायै चोच्चारणाय च
प्रत्यवगाय चतुर्गच्छन्तश्च निर्गच्छन्तश्च ॥ नाया० १—२६ ॥ २ एषो
(अर्थः) मे णित्थारितः सन् पश्चात् णित्थाय सुखाय खेमाय
निःश्रेयसाणुगामिकतायै भविष्यति ॥ नाया० १—२६ ॥ ३ अथ को
जानात्स्वतन्त्र ! कः पूर्वं गमनाय (गमकः) कः पश्चाद्गमनाय
(गम्यकः) । नाया० १—२३ ॥

अपादाने पञ्चमी ॥२१२७॥

अनुक्तेऽपादाने वाच्ये पञ्चमी स्यात् । “सूर्यणिज्जाओ उट्टेति २ ता पायपीढाओ पच्चोमहति” । “गिहेहिन्तो पडिनिक्खमति” । “हत्थाओ हत्थं संहरिज्जमाणे” “अंकाओ अंकं परिभुज्जमाणे” ॥

मर्यादायामाति ॥२१२८॥

सीमार्थकाकारयोगे पञ्चमी स्यात् । “आसत्तमाओ कुल-
वंसाओ” ॥

हेतौ ॥२१२९॥

हेतौ वाच्ये पञ्चमी स्यात् । “नोइन्द्रियगेज्ज अमुत्त-
भावा” “अमुत्तभावा वि य होइ निच्चो ” ॥

प्रभृत्यर्थयोगे ॥२१३०॥

आरभ्येत्याद्यर्थकशब्दयोगे पञ्चमी स्यात् । “इओ तच्चे
अईए भवग्गहणे” ॥

- १ शयनीयत उत्तिग्रमि, उत्थाय पादपीठप्रत्यवरोहनि । नाया० १-६ ॥
२ गुरुभ्यः प्रतिनिष्कानति । नाया० १-१२ ॥ ३ हस्ताक्षरं संहिप्रमाणो-
ऽङ्काङ्कं परिभोज्यमानः । नाया० १-१७ ॥ ४ आनस्यगद्वुत्तवश्यात् ।
नाया० १-२३ ॥ ५ नोइन्द्रियप्राप्तोऽमूर्त्तभावात्, अमूर्त्तभावादपि च भवति
नित्यः ॥ उक्त० १४-१६ ॥ ६ इतस्मृतीयेऽतीते भवग्रहणे । नाया०
१-२७ ॥

शेषे षष्ठी ॥२।२।३१॥

कर्मादिभिन्ने सम्बन्धसामान्ये वाच्ये षष्ठी स्यात् । “अं-
तोणं भंते माणुसुत्तरस्स पच्चयस्स” । “तस्स णं सेणियस्म
रण्णो धारणी नामं देवी होत्था” । “तस्स कारणस्स अंतग-
मणं” । “जस्स.....सक्खं” ॥

समुदायादेकस्य पृथक्करणे सप्तमी च ॥२।२।३२॥

जातिगुणक्रियाभिः समुदायादेकस्य पृथक्करणं यतस्त-
स्मात्सप्तमी चात्षष्ठी स्यात् । “दाणाण सेट्ठं अभयप्पदाणं सच्चे-
सु वा अणवज्जं वयन्ति” । “एणसिं तीसाए महासुमिणाणं
इमे चोदम” अत्र क्रीसादिशब्दानां नित्यैकवचनान्ततया
बहुवचनान्तविशेषणमपि, तीसाए इति पदमेकवचनान्तम् ॥

अन्तरायोगे च ॥२।२।३३॥

अन्तराशब्दयोगेऽपि षष्ठी स्यात् । “भासमाणस्स वा णो
अंतरा भासं भासिज्जा” ॥

दूरान्तकाद्यर्थैर्द्वितीयासप्तम्यां च ॥२।२।३४॥

दूरार्थकसमीपाद्यर्थकशब्दयोगे द्वितीयासप्तम्यौ भवत-

- १ अन्तो भगवन् ! मानुपोत्तरस्स पर्वतस्स । भग० ८-८॥ २ तस्य
श्रेणिकस्य गज्जी धारणी नाम देवी अभूत् । नाया० १—६॥
३ तस्य कारणस्यान्तगमनम् । नाया० १—१५ ॥ ४ यस्य....स-
ख्यम् । नाया० १—१६ ॥ ५ दानानां श्रेष्ठमभयप्रदानं सत्येषु वाऽनवयं
वदन्ति । सूय० १—६-२३ ॥ ६ एतेषां त्रिशतो महास्वप्नानामिमे चतु-
र्दश । ७ भापमाणं वा नो अन्तरा भापां भापेत ॥

आत्वषष्ठी। “भगवतो महावीरस्स अंतिए”। “तस्सेव मंड-
लस्स अदूरसामन्ते”। “श्रेणियस्स राज्ञो अन्तियाओ”।
“सेणियस्स स्त्रो पुगओ”। “नगरस्स मज्झमज्झेण”। “नगरं
मज्झमज्झेण निगच्छति”। “नगरे मज्झमज्झेण”॥

दिगर्थः पञ्चमी च ॥२१२३५॥

दिग्वाचकशब्दैर्योगे पञ्चमी चात्वषष्ठी स्यात्। “मेहस्स
कुमारस्स पुच्चदक्खिण्णेण”। “गंगाए महानदीए दाहिणिल्ले
कूले” ॥

कर्त्रादौ कृति कर्मणि ॥२१२३६॥

कर्तृकर्मावर्थककृत्योगे कर्मणि वाच्ये षष्ठी स्यात्।
“कायराणं.....दुरणुचरे” “ववसियस्स एत्थं किं दुक्करं
करणयाए”। “अहमेयस्स अट्ठस्स अणरिहे” ॥ “सेणियस्स
रण्णो इट्ठा”। कर्मादिवाचकेभ्योऽपि सम्बन्धमात्रविवक्षायां
कृत्योगविरहेऽपि षष्ठी।

१ भगवतो महावीरस्यान्तिके । नाया० १-२३ । २ तस्यैव मण्ड-
लस्यादूरसामन्ते । नाया० १-२७ ॥ ३ श्रेणिकस्य राज्ञोऽन्तिकात् ।
नाया० १-१६ ॥ ४ श्रेणिकस्य राज्ञः पुग्तः । नाया० १-१३ ॥
५ नगरस्य मध्ये भूत्वा । नाया० १-१२ ॥ ६ नगरस्य मध्ये भूत्वा
निर्गच्छति । नाया० २-३६ ॥ ७ नगरस्य मध्ये भूत्वा । नाया० २-४०
॥ ८ मेहस्य कुमारस्य पूर्वदक्षिणस्याम् । नाया० १-२४ ॥ ९ गङ्गाया
महानद्या दक्षिणे कूले । नाया० १-२७ ॥ १० कातराणां.....दुर-
णुचरम्, व्यवसितस्यात्र किं दुक्करं करणतायाम् । नाया० १-२३ ॥
११ अहमेतस्यार्थस्याऽनर्थः । नाया० १-१५ ॥ १२ श्रेणिकस्य
राज्ञ इष्टा । नाया० १-८ ॥

“भीए जम्मणजरमरणाणं” । “अम्हे^१ णं देवाणुप्पियाणं
सिस्सभिव्खं दलयामो” । “अव्वसेसे काए समणाणं णिग्गं-
थाणं निसट्ठे” । “तय्यो णं मम एयमट्ठं निवेदिज्जासि ” ॥

णमोयोगे ॥२१२३७॥

णमोऽशब्दयोगे षष्ठी स्यात् । “णमोऽत्थुं णं अरिहं-
ताणं भगवंताणं ” “नमोऽत्थुं णं समणास्स भगवओ महा-
वीरस्स” ॥

आश्रयोऽधिकरणम् ॥११२३३॥

कर्तृकर्मद्वारा क्रियाया आधारोऽधिकरणसंज्ञः स्यात् ॥

सप्तम्यधिकरणे ॥२१२३८॥

अनुक्तेऽधिकरणे वाच्ये सप्तमी स्यात् । “भद्दासणंसि
निसीयइ” ॥

क्रियालक्षकक्रियायाम् ॥२१२३९॥

अन्यस्याः क्रियाया लक्षणं यया क्रियया भवति तत्क्रि-
याश्रयवाचकात्सप्तमी स्यात् । “उट्ठियम्मि सूरं सहस्सरस्सिमि
दिणयरे तेयसा जलंते सयणिज्जाओ उट्ठेति” । आश्रयस्यौ-

१ भीतो जन्मज्जामरणेभ्यः । नाया० १-२५ ॥ २ वयं देवानु-
प्रियेभ्यः शिष्यभिक्षां ददामहे । नाया० १-२५ ॥ ३ अवशेषः कायः श्रम-
णेभ्यो निर्घ्रन्थेभ्यो निमृष्टः । नाया० १-२८ ॥ ४ तदा ममैतमर्थं निवे-
दयेः । ओव० १२ ॥ ५ नमोऽस्तु अर्हद्भ्यो भगवद्भ्यः, नमोऽस्तु श्रमणाय
भगवते महावीराय । नाया० १-३० ॥ ६ भद्दासने निषीदति ॥ ७ उत्थिते
सूर्यं सहस्रगश्मौ दिनको तेजसा ज्वलति (सति) शयनीयादुत्तिष्ठति ।
नाया० १-१२ ॥

पश्लेषिकादिरूपस्य सर्वस्य विवक्षणात् । “मत्थए अंजलिं कटु” मस्तकसमीप इत्यर्थः ॥

इति कारकप्रकरणम् ॥

अव्ययीभावसमासप्रकरणम् ॥

अनेकानामैकार्थे समासः ॥१११३४॥

विशिष्टैकार्थवाचकमनेकं प्रातिपदिकं समाससंज्ञं स्यात् ॥

पदसामर्थ्ये समासतद्धितौ ॥२१३१॥

पदयोः पदानां वैकार्थ्यभावे समासतद्धितप्रत्ययौ भवतः ।
कचिदसामर्थ्येऽपि समासः । “गंगार्पुलिणबालुआसालि-
सण” ॥

सुप् सुपा वा ॥२१३३॥

सुबन्तं सुबन्तेन वा समस्यते ॥

अव्ययीभावः ॥२१३४॥

अधिकारोऽयम् ॥

विभक्त्यर्थादिष्वव्ययम् ॥२१३६॥

विभक्त्यर्थादिवाचकमव्ययं सुबन्तेन समस्यते सोऽव्य-
यीभावः ॥

समासे प्रथमानिर्दिष्टं पूर्वम् ॥२१३२॥

समासशास्त्रे प्रथमानिर्दिष्टं पूर्वं प्रयोज्यम् ।

अउभृप्पं^१ । अचचत्थं^२ । बहिद्वाणं^३ । पाउप्पभाया रयणी ॥

अतिरतिक्रान्ते द्वितीयया ॥२१३७॥

अतिक्रान्तेऽर्थेऽतिद्वितीयान्तेन समस्यते ॥

सुपः समासतद्धितयोः ॥४१४६५॥

समासतद्धितावयवस्य सुपो लोपः स्यात् ॥

स नपुंसकमेकं च ॥२१३५॥

अव्ययीभावसमाससंज्ञकं प्रायेण नपुंसकमेकवचनान्तं च प्रयोज्यम् ॥

अनुपडी वीप्सादिषु ॥२१३८॥

वीप्सादिष्वर्थेषु अनुपडी द्वितीयान्तेन समस्येते । समयं समयं न्ति=अणुसमयं । अणुगामा । अणुगइया । दुवारं दुवारं न्ति=पडिदुवारं, पडिदारं । पडिसोयं ॥

असादृश्ये यथार्थकानि ॥२१३९॥

सादृश्यभिन्नेऽर्थे यथार्थका अहादिशब्दा द्वितीयान्तेन समस्यन्ते ।^{१०} अहप्पहाणां ।^{११} अहाकप्पं ।^{१२} अहातच्चं ।^{१३} अहासं-
थणां ।^{१४} जहत्थं ।^{१५} जहिच्छं । जहिच्छा ॥

१ अव्यात्मम् । २ अत्यर्थम् । ३ बहिःस्थानम् । ४ प्रादुप्रभाता रजनी । ५ अनुसमयम् । ६ अनुग्रामम् । ७ अनुनदिकम् । ८ प्रतिद्वारम् । ९ प्रतिस्रोतः । १० यथाप्रधानम् । ११ यथाकल्पम् । १२ यथानर्थ्यम् । १३ यथासंस्तनम् । १४ यथार्थम् । १५ यथेच्छम् ॥

च्चेन जादयः समुच्चये ॥२।३।१०॥

जादिशब्दाश्चशब्देन समुच्चयेऽर्थे समस्यन्ते । जच्चेव ।

तच्चेव । जीवच्चेव । अजीवच्चेव ॥

आयावदर्थका मर्यादादौ ॥२।३।११॥

मर्यादाद्यर्थे आशब्दो यावदर्थकाश्चशब्दा द्वितीयान्तेन समस्यन्ते । आया^१हिणपयाहिणं । जाव^२न्तिमं । जावद^३ब्बं । आव^४-कहियं । आवक^५हा ॥

आभिमुख्यादावभिः ॥२।३।१२॥

आभिमुख्यादिष्वर्थेषु अभिद्वितीयान्तेन समस्यन्ते । अ-
भिन्त^६रं, अवन्त^७रं ॥

पडेरैककेन समासे दीर्घः ॥१।३।१६॥

पडिशब्दस्यैकशब्देन समासे पूर्वस्वास्य दीर्घः स्यात् ॥

एर्यः कात्पूर्वः परो वा ॥१।३।२०॥

पडेः परस्यैकशब्दस्यैकारस्य यकारो वा स्यात्, स च कात्पूर्व परो वा प्रयोज्यः । एकमेकं पडित्ति=पाडियैकं, पाडिककयं, पाडिणकं ॥

प्रभृतिना पञ्चमी ॥२।३।१३॥

पञ्चम्यन्तं प्रभृतिशब्देन सह समस्यते ॥

- १ यश्चैव । २ सचैव । ३ जीवश्चैव । ४ अजीवश्चैव । ५ आद-
न्निगप्रदन्निगम् । ६ यावदिदम् । ७ यावद्व्यम् । ८ यावत्कथिकम् ।
९ यावत्कथम् । १० आभ्यन्तम् । ११ प्रत्येकम् ॥

जादयो व्यञ्जनान्ताः ॥१३।२२॥

समासे उत्तरपदे परे जप्रभृतिशब्दा व्यञ्जनान्ताः प्रयो-
ज्याः । जर्प्भिई । तर्प्भिई । आउर्कालो । आउर्क्करणं ।
चउर्कसाया । चउर्द्दिसि । छज्जीवैणिया । छर्दंतो । तमुर्काए,
तमुकाए । पुढविर्क्काइया । वाउर्क्काइया । खुप्पिवासा ॥

उवः सामीप्ये षष्ठ्या ॥२।३।१४॥

सामीप्यार्थक उवशब्दः षष्ठ्यन्तेन समस्यते । अंगस्स
समीपं=उर्वंगं ॥

कुत्सादुष्टादौ कुदू प्रथमया ॥२।३।१५॥

कुत्साद्यर्थकः कुशब्दो दुष्टाद्यर्थकोदुशब्दश्च प्रथमान्ते-
न सह समस्यते । जादिगणपठितत्वेन व्यञ्जनान्तत्वात्, दु-
र्दंसणं । दुर्दिनं ॥

कोरादोतौ ॥१।३।२३॥

कुशब्दस्याकार ओकारश्चान्तादेशो वा स्यादुत्तरपदे ।

*जद्, तद्, महद्, आउस्, चउर्, खुह्, छस्, विहस्, वणस्,
वायुक्, पुश्विक्, तमस्, दुर्, निर्, पुनर्, धनुस्, जावत्, तावत्,
इत्यादिगाकृतिगणोऽयम् ॥

१ यतः प्रभृतिः । २ ततः प्रभृतिः । ३ आयुष्कालः । ४ आयु-
ष्करणम् । ५ चतुष्कपायाः । ६ चतुर्दिक् । ७ पट्जीवनिका । ८ षट्-
दन्तः । ९ तमस्कायः । १० पृथिवीकायिकाः । ११ वायुकायिकाः ।
१२ क्षुत्पिपासे । १३ उपाङ्गम् । १४ दुर्दर्शनम् । १५ दुर्दिनम् ॥

कापुरिसो, कोपुरिसो, कुपुरिसो । कादंडिमो, कादंडिमो,
कुदंडिमो ॥

निष्क्रान्तादौ पञ्चम्या निः ॥२१३१६॥

निष्क्रान्ताद्यर्थको निःशब्दः पञ्चम्यन्तेन समस्यते ।
शीसंको ॥

निरोऽभ्यवानूदराणाम् ॥२१३१८॥

निरः परेषामनि-अव-अनु-उदर-शब्दानामादेर्वृद्धिः स्यात् ।
निरोभिरामो । निरोवकंखी । निरोनुकणो । निरोदरो ॥
इत्यव्ययीभावसमासप्रकरणम् ॥

— २२३३४१८८ —

अथ तत्पुरुषसमासप्रकरणम् ॥

तत्पुरुषः ॥२१३१७॥

अधिकारोऽयम् ॥

भेदकं भेद्येन कर्मधारयः ॥२१३१८॥

विशेषणं विशेष्येण समानव्ययेन समस्यते स समासः क-
र्मधारयः । तदुभयं । तद्विस्तारः । तदुभयो ॥

तत्र पूर्वं पुंशत् ॥२१३१९॥

कर्मधारयसमासे पूर्वपदस्य पुंशद्भावः स्यात् । वईठकुमारी ।

१ वईठः । २ कुदंडिमः । ३ निःशब्दः । ४ निरोभिरामः । ५ निरोवकंखी ।
६ निरोनुकणः । ७ निरोदरः । ८ तद्विस्तारः । ९ वईठः । १० वृद्धकुमारी ॥

एतकाभ्यां वतियस्योत्तरपदे ॥४१४१७०॥

आभ्यां परस्य वतियस्य लोपः स्यादुत्तरपदे परे । “तमु-
क्काए णं भंते! के महालए.....?, एमहालये णंगो-
यमा ! तमुक्काये पन्नत्ते” । ‘क्वचित्तियस्य लोपः’ केवच्चिरं
केवच्चिरं ॥

पत्तामोडादिषु परम् ॥२१३१२०॥

एषु पूर्वप्रयोगार्हे परं स्यात् । आमोडाणि पत्ताणि = पत्तामो-
डाणि । अंजलिउडे । अनासाच्छिन्नं । आईण्णजणमणुस्सा ।
अद्धभैरहो ॥

द्वितीया पत्तादिभिः ॥२१३१२१॥

पत्तादिप्रकृतिकैः प्रथमान्तैः सह द्वितीयान्तं समस्यते स तत्पु-
रुषः ॥

दयाद्वीनां पत्तादौ ॥२१३१२२॥

दयादिशब्दानां पत्तादिशब्दे परे ह्रस्वान्तादेशो बहुलं
स्यात् । दर्यपत्तो ॥

आसो रुट्स्य तः ॥११४११४॥

आसुशब्दात्परस्य रुट्शब्दस्योपधायास्तकारादेशः स्या-
त् । आसुरत्तो ॥

१ तमस्कायो भगवन् ! कियन्महान् ....?, एतावन्महान् गौतम ! तमस्कायः
प्रज्ञतः । भग० ६-५॥ २ कियच्चिरम् । ३ आमोडितपत्राणि । ४ कृताञ्जलिः ।
५ अच्छिन्ननासिकम् । ६ आकीर्णजनमनुया । (जनमनुयाकीर्णा) । ७ धर-
तार्द्धम् । ८ दयाप्रातः । ९ आशुरुट् । ॥

तृतीयापञ्चमीसप्तम्यश्च ॥२१३२३॥

तृतीयाद्यन्तं प्रथमान्तेन समस्यते स तत्पुरुषः । विउ-
र्षगडा । तिण्णोणोवगण । उदउल्लं ॥

खंडादीनामुत्तरपदे ॥११३२१॥

खण्डादिशब्दानामुत्तरपदे परे दीर्घोऽन्तादेशो बहुलं
स्यात् । खंडाभेदो । अट्टादंडो । अप्पाबहुगं । अप्पाबहुत्तं ।
आणापाणं । पासांमिआो । अंधाह्वं । आवीकम्मं ॥

दकस्य दः ॥११४१४२॥

दकशब्दस्य द इत्यादेशः स्यादुत्तरपदे । दाकलसो ।
दाकुम्भो ।

एत्पोरस्य कच्चे ॥११३३९॥

पोरशब्दस्यैकारान्तादेशः स्यात् कच्चशब्दे परे । पोरे-
कच्चं ॥

१ विद्वत्प्रकटाः (प्रकृताः) २ त्रिज्ञानोपगतः । ३ उदकाद्रिम् । ४ खं-
डभेदः । ५ अर्थदण्डः । ६ अल्पबहुकम् । ७ अल्पबहुत्वम् । ८ आ-
नपानः । ९ पाशमृगः, पार्श्वमितः, पार्श्वमृगः । १० अन्धरूपम् ।
११ आविष्कर्म । १२ दककलशः । १३ दककुम्भः । १४ पौरस्कृत्यम् ॥

*खण्ड, अट्ट, अप्प, आण, पास, अंध, आवि, एक्क, सच्चं,
उच्च, सम्म, दक, मह, इति खण्डादिराकृतिगणः ॥

मणादावस्य मः ॥११४११५॥

समादावदात्परस्योत्तरपदस्यावशब्दस्योपधाया मकारादेशः
स्यात् । आविज्जइ त्ति=आवो, मणसा आवो=मणामो ॥

पितुप्रभृतीनामिः ॥११४१४०॥

पितुत्तरपदे परे उपारोऽन्तादेशो वा स्यात् । अस्मापि-
इसमाणे । माउपिउत्तुजाते । भाइसमाणे । भाउसर्थ ॥

सहस्रणीयया ॥११४१२४॥

सहशब्दस्तुतीत्याग्नेन सह समस्यते ॥

सहसमानयोः सः ॥११४१४३॥

अनयोः सकारादेशो बहुलं स्यादुत्तरपदे परे । साहिक-
रणं । स^१अ^२डं । स^३अ^४न्ते । स^५अ^६टो । सह^७पु^८न्तो । सह^९सं^{१०}बु^{११}द्धो ॥

णखपदस्य णप्फयः सात् ॥११४१४४॥

सात्परस्य णखपदशब्दस्य णप्फय इत्यादेशः स्यात् ।
सणप्फण^{१२} ॥

सात्पक्खस्य ॥११४१४१॥

सात्परस्य पक्खशब्दस्येकारान्तादेशः स्यात् । सैपक्खं ॥

१ मन आपः, मनोऽमः । २ अस्मापितृसमानः । ३ मातापितृसु-
जातः । ४ भ्रातृसमानः । ५ भ्रातृशतम् । ६ समानाधिकरणम् । ७ सा-
गडम् । ८ सान्तः । ९ सार्थः । १० सपुत्रः । ११ ससम्बुद्धः । १२
सन्तपदः । १३ सपक्षः ॥

चतुर्थी तादर्थ्ये ॥२।३।२५॥

तादर्थ्ये विहिता या चतुर्थी तदन्तं प्रथमान्तेन समस्यते
अट्टादंडो ॥

षष्ठी च शेषे ॥२।३।२६ ॥

कर्मादिकारकभिन्ने सम्यन्धसामान्ये विहिता या षष्ठी तदन्तं
प्रथमान्तेन समस्यते । तदाहारो । तदुत्पादो ॥

कारादिभिश्च ॥२।३।२७॥

कारादिशब्दप्रकृतिकैः सुबन्तैः सह षष्ठ्यन्तं समस्यते । अं-
धंगारो । मणिंगारो । सुवर्णंगारो ॥

पुट्वादयोऽहेन षष्ठ्या ॥२।३।२८॥

पुट्वादिशब्दाः प्रथमान्ताः षष्ठ्यन्तेनाहशब्देन समस्यन्ते ॥

अहस्याण्हः ॥१।४।४५ ॥

समासे उत्तरपदभूतस्याहशब्दस्याण्ह इत्यादेशः स्यात् । पुट्व-
ण्हं । मज्झण्हं ॥

सप्तम्या अलोपः ॥२।३।२९ ॥

समासावयवभूतायाः सप्तम्याः कचिल्लोपो न भवति ।
अन्तेवासी । उदण्चरो । कण्ठेगुणो । कण्ठेमालको ॥

संख्यार्थकास्समानाधिकरणैः समाहारे ॥२।३।३०॥

संख्यावाचकाः शब्दाः समानाधिकरणैः सुबन्तैः सह समाहा-
रेऽर्थे समस्यन्ते ॥

१ अर्थदण्डः । २ तदाहारः । ३ तदुत्पादः । ४ अन्धकारः । ५ मणि-
कारः । ६ सुवर्णकारः । ७ पूर्वाह्नम् । ८ मध्याह्नम् । ९ उदकेचरः ।

१० कण्ठेगुणः । ११ कण्ठेमालकः ।

निषदे दस्य तलोपौ ॥११४१८६॥

निषदशब्दे दकारस्य तकारलोपौ पर्यायेण भवतः । पश्य
वकारे, तिर्वई, तिवनी, तिवदी । निषेधार्थकैः अ-अण-ण-शब्दैः
समासे, अथिरं । अबहुस्सुण । अणंटादण्डो । अणोक्कावाई ।
णर्णत्थ । णर्णहा ॥

रात्तेरुत्तरपदस्यात् ॥११४१८७॥

उत्तरपदभूतस्य रात्तिशब्दस्याकारान्तादेशः स्यात् ।
चउरायं । चरमवरिसारत्तम् ॥

जहण्णादीनामणुक्कोसादिषु मक् ॥११४१७॥

जहण्णादिशब्दानामणुक्कोसादिषु परेषु मगागमः स्या-
त्समासे । “अजहणमणुक्कोसो” “अदुक्खमसुहा”
“अंगमंगाई” “सामाडयमादियाई” । गवभमुद्देसो । अणंत-
भागमव्भहियं । जावताव ॥

खंधादावारस्यावस्य लोपः ॥११४१८७॥

खंधशब्दात्परस्यावारस्यावस्य लोपो वा स्यात् । खंधारो ।
खंधावारो ॥

पायवस्योवगमणे यस्य वस्य यवयोश्च ॥११४१८८॥

पायवशब्दस्योवगमणे परे यस्य वस्य च यवद्वयस्य पर्या-

१ त्रिपदी । २ अस्थिरम् । ३ अबहुश्रुतः । ४ अनर्थदण्डः ।
५ अनेकवादी । ६ नान्यत्र । ७ नान्यथा । ८ चतूरात्रम् । ९ चरमवर्णा-
गत्रम् । १० अजवन्त्यानुत्कर्षः, अदुःखामुखा, अद्भुतानि, सामायिकादीनि ।
निर० ३-४ ॥ ११ गर्भेदेशः । १२ अनन्तभागाभ्यधिकम् । १३ याव-
त्तावत् । १४ स्तब्धवागः ॥

येण लोपः स्यात् । पावोवगमणं, पायोवगमणं, पाउवगमणं ॥

अधोरवधेर्वस्य ॥११४१४६॥

अवोशब्दात्परस्यावधेर्वस्य लोपः स्यात् । अंधोऽधी ।
अवोऽही ॥

जत्तद्भ्यामनन्तरस्य ॥११३१४३॥

आभ्यां परस्यानन्तरशब्दस्य देर्दीर्घः स्यात् । दस्य यकारे,
जया^३णन्तरं । तया^४णन्तरं ॥

पुव्वस्य पौ ॥११३१४२॥

पुव्वशब्दस्येकारोऽन्तादेशो वा स्यात्पिशब्दे परे समासे ।
जह्णणादित्वात्, पुव्विंपि, पुव्वंपि ॥

आगंतारस्यागार आरस्य ॥११४१५०॥

आगन्तारशब्दस्यागारशब्दे परे आरस्य लोपो वा स्या-
त् । आ^६गन्तगारं ॥

द्वयोरगंतारः ॥११४१५१॥

आगंतारागारशब्दयोरगंतार इत्यादेशः स्यात् । अगं-
तारं ॥

इज्जाया एसस्येसः ॥११४१५२॥

इज्जाशब्दात्परस्येसस्येमादेशः स्यात् । पूर्वस्वरस्य लोपे,
इज्जिमो ॥

१ पादप्रोवगमन्तु । २ अवोऽवधिः । ३ यदन्तगम् । ४ तदन्तगम् ।
५ पूर्वमपि । ६ आगन्त्रागारः । ७ इज्जैपः ॥

इमात्सन्धौ प्रथमायाः ॥२।३।३०॥

इमशब्दात्सन्धिशब्दे परे प्रथमाया अलोपः स्यात् । अयं-
संधी ॥

इयारूवे वा ॥२।३।३१॥

इमशब्दादेयारूवशब्दे परे प्रथमाया अलोपो वा स्यात् ।
अयमेयारूवे, इमेयारूवे ॥

विहवणाभ्यां पतेः फसौ ॥१।४।५३॥

आभ्यामुत्तरस्य पतिशब्दस्यादेः फ स इत्येतावादेशौ
पर्यायेण भवतः । वणष्फई । वणस्सई । विहृष्पती, विहृष्फती,
विहृस्सनी ॥

ओर्जसादीनामुत्तरपदे ॥१।३।४४॥

जसादिशब्दानामुत्तरपदे परे ओकारान्तादेशो बहुलं
स्यात् । जंसोकिन्ती, जसकिन्ती । जंसोकामी । जंसोजीवियं,
जसजीवियं । जंसोवन्तो, जसवन्तो । जंसोमन्तो, जसमन्तो ।
जंसोचंदे । जंसकरो । अहांणिसि । अयोक्वत् । अयोकुंभी ।
अयोगोलो । अयोघणो । अयोमयं । अंशोन्नं । मणोन्नं ।
मणोरमो । मणोसिला । मणोहरो । मणकरणं । मणजोगो ।

१ इदं सन्धिः । २ अयमेतद्रूपः । ३ वनस्वतिः । ४ वृहस्वतिः । ५ यशःकीर्तिः ।
६ यशःकामी । ७ यशोजीवितम् । ८ यशस्वान् । ९ यशश्चन्द्रः । १० यश-
स्करः । ११ अहर्निशम् । १२ अयःक्वत् । १३ अयस्कुम्भी ।
१४ अयोगोलः । १५ अयोवनः । १६ अयोमयम् । १७ अन्योऽन्यम् ।
१८ मनोज्ञम् । १९ मनोस्मः । २० मनःशिला । २१ मनोहरः । २२ म-
नःकरणम् । २३ मनोयोगः ॥

मंगादंडो । मणपओगो । तमोकसियं । दोग्गंती । तंवोक्कम्मं
तंवोमयं । बाहुलकात्कचिन्नित्यम् । मणोरहो । सोर्गई ॥

उत्ते यस्य ॥११४१५४॥

तेयशब्दस्योत्तरपदे परे यकारस्योकारो वा स्यात् ।
तेउँकाण । तेउँपँभो । तेउलेसी, तेयलेसा । तेयँलेस्सां ॥

चरेऽहेराः ॥११३१४५॥

अहेशब्दस्य चरशब्दे परे आकारोऽन्तादेशः स्यात् ।
अँहाचरो ॥

पायस्य मूले यस्य ॥११४१५५॥

पायशब्दस्य यस्य लोपो वा स्यान्मूलशब्दे परे । पामूँलं,
पायमूलं । (गरुडासणादीनां सिद्धये मध्यपदस्य नित्यं वक्त-
व्यः) गरुडसरिसमासणं=गरुडासणं । उदअपुण्णमुदरं=उँद-
ओदरं । पुँव्वमारव्व पच्छिमो=पुँव्वपच्छिमो ॥

॥ इति तत्पुरुषसमासप्रकरणम् ॥

अथ द्वन्द्वसमासप्रकरणम् ॥

अनेकं समूहे ॥११३१३३॥

समुदायेऽर्थे वर्तमानमनेकं प्रथमान्नं प्रथमान्तेन सह वा

- १ मनोदण्डः । २ मनाऽयोगः । ३ तपःशक्तिः । ४ दुर्गतिः ।
५ तपःकर्म । ६ तपोव्रतम् । ७ मनोव्रतम् । ८ सद्रतिः । ९ तेजस्कायः ।
१० तेजःप्रसः । ११ तेजोविष्णुः । १२ तेजोवैष्णवः । १३ अधश्चरः ।
१४ पादमन्त्रम् । १५ मन्त्राणाम् । १६ चरकोदरम् । १७ प्रवर्गविजितम् ॥

समस्यते । पिज्जो य दोसो य=पिज्जदोसा । पण्हवागरणं । सीउ-
ण्हं, सीउसिणं ॥

दियानिस्योरम्बोत्तरपदयोः ॥१३१४६॥

द्वन्द्वे उत्तरपदभूतयोर्दियानिसिशब्दयोरमन्तादेशो वा
स्यात् । राईदियं । अहोनिंसं । अहोनिंसि ॥

आणात्पाणस्योत् ॥१३१४७॥

आणशब्दात्परस्य पाणशब्दस्योकारान्तादेशो वा स्यात् ।
आणापाणू, आणापाणो ॥

॥ इति द्वन्द्वसमासप्रकरणम् ॥

अथ बहुव्रीहिसमासप्रकरणम् ॥

अप्रथमाऽन्यपदार्थे प्रथमा ॥२१३१४॥

प्रथमाभिन्नान्यपदार्थे वर्तमानं प्रथमान्तं समानाधिकरणेन स-
मस्यते । उदिण्णाणि बलवाहणाणि जस्स स उदिण्णबलवाह-
णे ॥

अत्र लिङ्गमन्यपदार्थस्य ॥२१३१५॥

अस्मिन् समासेऽन्यपदार्थस्येव लिङ्गं स्यात् । एगाऽऽहच्चा जत्थ
एगाहच्चं ॥

- १ प्रेमद्वेषौ । २ प्रश्नव्याकरणम् । ३ शीतोष्णम् । ४ गर्त्रिदिवम् ।
५ अहर्निशम् । ६ आनपानः । ७ उदीर्णबलवाहनः । उक्त० १८-१ ॥
८ एकाऽऽहत्यम् ॥

क्वचिद्व्यधिकरणेनापि ॥२१३६॥

उक्तसमासः क्वचिद्व्यधिकरणेनापि ॥२१३६॥ तंसि अप्यियं
करणं जेणं तदप्यियकरणे । कण्ठेकालः । कण्ठेमालो ॥

अस्मात्को वा ॥२१३७॥

उक्तसमासात्परः कप्रत्ययो वा स्यात् ॥

इत्के पूर्वस्य ॥२१३८॥

कप्रत्यये परे पूर्वस्वरस्येकारो वा स्यात् । “सत्तसत्तमियं
भिक्षुपडिमं” ॥

निषेधार्थकेभ्योऽस्त्यर्थस्य लोपः ॥२१३९॥

निषेधवाचकेभ्यः अ-अण-ण-शब्देभ्यः परस्य वर्त्तमानार्थकश-
ब्दस्य लोपः स्यादुक्तसमासे । ण विज्जमाणो उज्ज जीसे सा
अँणोउया ॥

दिग्वाचका मध्ये ॥२१४०॥

दिगर्थकाः शब्दा मध्ये वाच्ये समस्यन्ते । उत्तराण पुर-
त्थिमाण य अन्तरालं जा दिसा सा उत्तरपुरत्थिमा ॥

ओदणादारस्य ॥२१४१॥

अणशब्दात्परस्यारशब्दस्यादेरोकारः स्यात् । णत्थि
आरं पारं जस्स स अणोरपारे ॥

अवद्गस्य वा ॥२१४२॥

अणशब्दात्परस्यावद्गशब्दस्यादेरोकारो वा स्यात् ।

१ तदप्यियकरणः । २ कण्ठेकालः । ३ कण्ठेमालः । ४ सत्तसत्तमिकां
भिक्षुप्रतिमां । ओ० १५ । ५ अन्तुका । ६ उत्तरपूर्वा । ७ अनारपारः ॥

णत्थि अवदग्गमन्तं जस्स सो अणोवदग्गे, अणवदग्गे ॥

आमोसादोसहेरोसस्य ॥१।३।७९॥

आमोसशब्दात्परस्यौसद्दिशब्दस्यौसस्य लोपः स्यात् ।
आमोसही ॥

ईरुद्धस्य मुहे ॥१।३।५२॥

उद्धशब्दस्य मुहशब्दे परे ईकारान्तादेशः स्यात् । उद्धी-
मुहो ॥

तुमुमोः काममणयोः ॥१।४।६९॥

तुम्-उं-प्रत्यययोरन्त्यस्य लोपो वा स्यात् । काममणश-
ब्दयोः परयोः । काउकामो । गंतुमणो । संपाविउकामो,
संपाविउकामो ॥

सरिसस्य तयावययोः ॥१।४।६७॥

सरिसशब्दस्य तयावयशब्दयोः परयोरन्त्यस्य लोपः
स्यात् ॥

तथे सस्य तः ॥१।४।६८॥

सरिसशब्दस्य सकारस्य तकारः स्यात्तयाशब्दे परे । सरि-
तया । सरिच्चया । “दो भंते !...सरित्तया सरिच्चया” ॥

१ अत्रवदग्रः । २ आमपौपधिः । ३ ऊर्ध्वमुखः । ४ कर्तृकामः । ५ गन्तु-
मानः । ६ सम्पादितुकामः । ७ ॐ भगवन् !...सदृक्त्वचौ सदृग्वयसौ
स्य ७ ७ ८ ॥

अच्छेरः ॥११३।५३॥

उत्तरपदस्याच्छिन्नशब्दस्याकारान्तादेशः स्यात् । “हरिमे-
लामउलमल्लियच्छाणं” ॥

दिवड्ढाड्ढाड्जाड्ढाः सार्द्धैर्द्वयत्रयेषु ॥११४।५६॥

दिवड्ढ-अड्ढाड्झ-अड्ढुट्ट-शब्दाः क्रमेण सार्द्धैकसार्द्धद्व-
यसार्द्धत्रयेष्वर्थेषु निपात्यन्ते । दिवड्ढं । अड्ढाड्झं । अड्ढुट्टं ॥

असौ पस्य फः ॥११४।५७॥

पोपसर्गस्य फादेशः स्यादसुशब्दे परे । पगया अस् जत्थ
तं फासुयं ॥

एकादयः संख्यायां दसादिभिरधिकान्ताः ॥११४।४१॥

संख्यावाचका अधिकशब्दान्ता एकादयः शब्दा दसादि-
शब्दैः संख्यावाचकैः सह समस्यन्ते ॥

एकार्थकानां दसपण्णणउड्ढु दीर्घः ॥११३।५४॥

एकत्वसंख्यावाचकानामेक-एक - एग - इक्क - इग-शब्दानां
दीर्घोऽन्तादेशः स्यादस-पण्ण-णउड्ढ-शब्देषु परेषु । एकारस ।
एक्कारस । एकाणउड्ढ । एकावण्णं ॥

इगेगस्य ॥११४।५८॥

इगशब्दस्य सस्वरगकारस्य लोपो वा यालशब्दे परे ।

१ हरिमेलामुकुलमल्लिकाक्षायाम् । ओव० ३१ । २ द्वयद्वम् ।
३ अर्द्धतृतीयम् । ४ अर्द्धचतुष्कम् । ५ प्रामुकम् । ६ एकादश । ७ ए-
कनवतिः । ८ एकपञ्चाशत् ॥

चत्तालीसस्य यालतालीसौ ॥११४।५६॥

उत्तरपदस्य चत्तालीसशब्दस्यैतावादेशौ पर्यायेण वा
स्तः । इयालं, इगयालं, एगतालीसं ।

दोर्वेबी ॥११४।६०॥

दुशब्दस्य वे वि इत्यादेशौ पर्यायेण भवतः । वेई-
न्दिद्या । बिदलं । बिसरीरं ॥

वा संख्यार्थके ॥११४।६१॥

दुशब्दस्य वाऽऽदेशः स्यात्संख्यावाचकशब्दे परे । बारैस ।
बार्यन्नं । बाणउँई । बार्यलं ॥

दुवा दसे ॥११४।६२॥

समासे दसशब्दे परे दुशब्दस्य दुवा इत्यादेशः स्यात् ।
दुवालस ॥

तेरेः ॥११३।५६॥

संख्यावाचकस्य तिशब्दस्यैकारान्तादेशः समासे उत्तर-
पदे परे । तेर^{१२}स । तेवी^{११}सं । तेती^{१२}सं, तेतीसा । तेया^{१३}लं,
तेयाली । तेवै^{१३}णं । तेवै^{१३}गं । तेइ^{१३}दिया ॥

चतोरतःपूर्वस्य ॥११३।५७॥

समासे पूर्वपदस्य चतुशब्दस्याकारस्य दीर्घः स्यात् । चाउँ-

१ एकचत्वारिंशत् । २ द्वीन्द्रियाः । ३ द्विदलम् । ४ द्विशरीरम् ।
५ द्वादश । ६ द्विपञ्चाशत् । ७ द्विनवतिः । ८ द्विचत्वारिंशत् । ९ द्वा-
दश । १० त्रयोदश । ११ त्रयोविंशतिः । १२ त्रयस्त्रिंशत् । १३ त्रि-
चत्वारिंशत् । १४ त्रिपञ्चाशत् । १५ त्रिर्गः । १६ त्रीन्द्रियाः ।
१७ चतुष्कोणम् ॥

कोणं । चाउंद्सी ॥

चोः सङ्ख्यावाचके ॥११३॥५८॥

चतुशब्दस्य चो इत्यादेशः स्यात्संख्यावाचके परे ।
चोहंस । चोवीसं । चोतीसं, चोत्तीसं । चोयालं, चोयालीसं ।
चोसट्ठिं, चउसट्ठिं ॥

सत्तरेर्हश्च ॥११४॥६५॥

उत्तरपदस्य सत्तरिशब्दस्यादेर्हकारश्चकाराद्वकारो वा
स्यात् । चोहत्तरिं, चोवत्तरिं ॥

चतुरचुलावसीतौ ॥११४॥६६॥

चतुशब्दस्य चतुर चुल इत्यादेशो वा स्तोऽसीतिशब्दे
परे । चउरासीहं, चुलसीहं ॥

पणस्य द्विः ॥११४॥११६॥

पणशब्दस्योपधाया द्वित्वं वा स्यात्समासे । पण्णरस,
पनरस । पण्णहत्तरं, पनहत्तरं । पण्णवीसं, पणवीसं ।

पणाह्लोपः ॥११४॥६४॥

पणशब्दात्परस्य सट्ठिशब्दस्याद्देलोपः स्यात् । पण्णट्ठिं ॥

छाट्टयोश्च ॥११३॥५५॥

अनयोर्दीर्घोऽन्तादेशः स्यात्प्रायेण ॥

- १ चतुर्दशी । २ चतुर्दश । ३ चतुर्विंशतिः । ४ चतुस्त्रिंशत् ।
५ चतुश्चत्वारिंशत् । ६ चतुःपट्ठिः । ७ चतुःसत्ततिः । ८ चतुरशीतिः ।
९ पणवस । १० पण्णवसपणवस । ११ पण्णवसिणीति । १२ पण्णवसिणीति ॥

सट्टेर्वः ॥११४।६३॥

उत्तरपदस्य सट्टिशब्दस्यादेर्वकारो वा स्यात् । छावट्टि,
छासट्टि । छायालीसं । अट्टावण्णं । अट्टावयं ॥

छस्य सोर्दसे ॥११४।६७॥

छशब्दस्य सो इत्यादेशः स्यादसशब्दे परे । सोलस ।
छलसीइं ॥

सत्तस्य वीसादौ ॥११४।६८॥

पूर्वपदस्य सत्तशब्दस्य दीर्घोऽन्तादेशः स्याद्वीसादौ परे ।
सत्तावीसं । सत्तावन्नं ॥

सीर्याले ॥११४।६९॥

सत्तशब्दस्य सो इत्यादेशः स्याद् यालशब्दे परे ।
सीयालं, सीयालीसं ॥

दसस्य रलौ ॥११४।७०॥

उत्तरपदस्य दसशब्दस्यादेर्दकारस्य रेफो लकारश्च स्यात् ॥

अट्टात्सस्य ॥११४।७१॥

अट्टशब्दात्परस्य दसशब्दस्य सकारस्य लोपो वा स्यात् ।
अट्टार । अट्टारस ॥

१ पट्पष्ठिः । २ पट्चत्वारिंशत् । ३ अष्टपञ्चाशत् । ४ अष्टापदं,
अष्टपदम् । ५ षोडश । ६ षडशीतिः । ७ सप्तविंशतिः । ८ सप्तपञ्चाशत् ।
९ सप्तचत्वारिंशत् । १० अष्टादश ॥

अद्वे दृस्य डो यालयालीसयोः ॥११४७५॥

अद्वशब्दस्य दृस्य डः स्याद् याले यालीसे च परे । अड-
यालं । अडयालीसं ॥

एकस्योणे अउणः समुदितस्य ॥११४७६॥

एकशब्दस्योनशब्देन समासे समुदितस्य अउण इत्या-
देशो वा स्यात् । अउणवीसं, एगूणवीसं, एकूणवीसं । अउ-
णत्तीसं । अउणपन्नं ॥

आभीक्ष्ण्यवीप्सयोर्द्विः ॥११४७७॥

आभीक्ष्ण्ये वीप्सायां च द्योत्ये नाम्नो द्वित्वं स्यात् ।
उँदिओदिण ॥

गच्छादीनां पूर्वस्य दीर्घो द्वितीयस्येर्बहुलम् ॥११४७८॥

गच्छादीनां द्वित्वे पूर्वपदस्यान्त्यस्य दीर्घो द्वितीयपदस्ये-
कारोऽन्तादेशश्च बहुलं स्तः । गच्छागच्छि । गुम्मागुम्मि ।
खंडाखंडिं ॥

दण्डादीनामतिशयेऽनुस्वारश्च ॥११४७९॥

दण्डादिशब्दानामतिशये द्योत्ये द्वित्वं पूर्वस्यानुस्वारा-
न्तागमश्च प्रायेण भवति । दंडंदण्डेण । दामंवामेगं । जीवं-
जीवेणं । थक्थक्कं । दर्वदवं ॥

- १ अष्टचत्वारिंशत् । २ एकोनविंशतिः । ३ एकोनत्रिंशत् ।
४ एकोनपञ्चाशत् । ५ उदितोदितः । ६ गच्छागच्छि । ७ गुल्मागुल्मि ।
८ खण्डाखण्डि ॥ ९ दण्डदण्डेन । १० वामवामेन । ११ जीवजीवेन ।
१२ थक्थक्कम् (स्थितस्थितम्) । १३ द्रुतद्रुतम् ॥

उरसुह-मज्झानां तृतीयार्थे च ॥२१३४६॥

उर-सुह-मज्झशब्दानां तृतीयार्थे चकारादाभीक्ष्ण्यादौ
च द्योत्ये द्वित्वं स्यात् । उरंउरेण । उरुंउरेण । मज्झम-
ज्जेण ॥

मासस्य नैरन्तर्ये ॥२१३४७॥

मासशब्दस्य नैरन्तर्ये द्योत्ये द्वित्वं स्यात् । मासमासेण ॥

द्वद्वदवात्सः ॥२१३४८॥

अस्मात्सो वा स्यात् । द्वद्वदवत्स । द्वद्वद्वं ॥

दिसिपरयोरोत् ॥२१३४९॥

अनयोद्विरुक्तौ आदेरोकारान्तादेशः स्यात् । दिसोदिसिं ।
पैरोप्परं ॥

अण्णस्य वा ॥२१३५०॥

आदेरण्णशब्दस्यौकारान्तादेशो वा स्याद्विरुक्तौ । अ-
ण्णोण्णं । अन्नमन्नं ॥

कोडेरात् ॥२१३५१॥

द्विरुक्तौ पूर्वस्य कोडिशब्दस्याकारान्तादेशः स्यात् । को-
डोकोडी ॥

जीवादयो ग्गाहादिभिर्गिण्हादीनामनुप्रयोगे ॥२१३५२॥

द्वितीयान्ता जीवादिशब्दा ग्गाहादिप्रकृतिकैर्द्वितीयान्तैः

१ उरउरसा । २ सुखसुखेन । ३ मध्यमध्येन । ४ मासमासेन ।

५ द्वद्वद्वत् । ६ दिसिदिग् । ७ परस्परम् । ८ अन्योऽन्यम् । ९ कोटिकोटिः ॥

सह समस्यन्ते गिण्हादिधातूनामनुश्लोके । “विजयं तस्करं”
जीवग्राहं गिण्हन्ति” जीवन्तं गृह्णन्तीत्यर्थः । “अन्तगमणं
गमिस्सामि” नाया० १-१५ । अन्तं गमिष्यामीत्यर्थः ॥

॥ इति बहुव्रीहिसमासप्रकरणम् ॥

॥ इति समासप्रकरणम् ॥

अथ तद्धितप्रकरणम् ॥

तद्धिताः ॥२१४१॥

वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्तद्धितसञ्ज्ञाः स्युः ॥

अदाणिकेकणिजेज्जणियेयणिमेल्लकमेत्ताः ॥२१४२॥

अत् अण् इक इकण् इज्ज इज्जण् इयइयण् इम इल्ल क
मेत्त, इत्येते प्रत्यया वक्ष्यमाणेष्वर्थेषु यथाप्रयोगं स्युः ॥

तद्धितेषु स्वराद्या डितः ॥२१४३॥

तद्धितेषु स्वराद्याः प्रत्यया डिङ्ङवन्ति । बाहुलकात् तं-
डुल्लेज्जं, तंडुलिज्जं । गंगेयो । भाइणिज्जो, भाइणेज्जो ॥

स्वार्थे प्रथमायाः ॥२१४४॥

प्रथमान्तसमर्थान्नाम्नः स्वार्थे उत्तराद्याः स्युः । अच्चन्तियां
जायमेत्तं, जायमित्तं । णियडिल्लया । उत्तरिल्लं । “तद्धिता-

१ विजयं तस्करं ... जीवग्राहं गृह्णन्ति । नाया० २-३६ । २ तन्दु-
लीयम् । ३ गाङ्गेयः । ४ भागिनेयः । ५ आत्यन्तिकम् । ६ जातमात्रम् ।
७ निकृतिमत्ता । ८ औत्तरेयं ॥

न्तादपि तद्धितान्तरम्” आणिल्लियं । वा० (द्वाच् चलौ वा वाच्यौ) छंच् , छलं ॥

महादालयल्ल-ल्लियाः ॥२।४।६॥

महशब्दात्स्वार्थे आलय-ल्ल-ल्लिय-प्रत्ययाः स्युः । महलओ, महल्लो, महल्लओ, महल्लगो, महल्लिओ ॥

पोत्तादुल्लः ॥२।४।१०॥

पोत्तशब्दात्स्वार्थे उल्लप्रत्ययः स्यात् । पोत्तुल्लओ ॥

बद्धमुक्कयोरिल्ले ॥२।४।१२॥

अनयोरिल्लप्रत्यये टिलोपो न स्यात् । बद्धेल्लगो । मुक्के-ल्लगो ॥

लोभादिभ्यस्ता ॥२।४।१३॥

प्रथमान्तसमर्थेभ्यो लोभादिभ्यः स्वार्थे ताप्रत्ययः स्यात् । गवेसणत्ता ॥

तयोर्यस्तः ॥२।४।१४॥

ताप्रत्ययस्य तकारयोर्यकारादेशो बहुलं स्यात् । लोर्भ-या । सीर्लया । लीर्णया । औणुकंपणया । गवेसणया । दुक्ख-णया । लिप्पणया । पिट्ठणया ॥

- १ आनीतकम् । २ षट्कम् । ३ महत्कः । ४ पौत्रकः । ५ बद्धकः ।
६ मुक्तकः । ७ गवेसणिका । ८ लोभकः । ९ शीलकम् । १० लीनकम् ।
११ अनुकम्पनकम् । १२ दुःखनकम् । १३ लिम्पनकम् ।
१४ पिट्टनकम् ॥

मडस्येह्ये ॥१।४।११७॥

मडस्योपधाया लोपः स्यात्तेल्लुप्रत्यये । मडंल्लिओ ॥

सव्वणामादावन्तिः परिमाणे च ॥२।४।१५॥

सव्वणामसञ्ज्ञकाच्छब्दात्परिमाणेऽर्थे आवन्तिप्रत्ययः
स्याच्चकारात्स्वार्थेऽपि । ऐयावन्ति ॥

पढमादिल्लुः ॥२।४।१७॥

पढमशब्दात्स्वार्थे इल्लुप्रत्ययः स्यात् । पढमिल्लुए ॥

एकार्थकादागीणियेया असहाये ॥२।४।१६॥

एकार्थकात्प्रथमान्तसमर्थाद् आगि--इणिय--इय--प्रत्ययाः
स्युरसहाये । ऐगागी, एगाणिए, एकाणिए । ऐकिया ॥

निसीहेरुच्चारणे कः ॥२।४।१८॥

प्रथमान्तान्निसीहिशब्दादुच्चारणेऽर्थे कप्रत्ययः स्यात् ।
'निसीहि'इत्युच्चारणम् । निंसीहिगा, निसीहिया ॥

एयः साऽस्मै दीयते साऽस्य देवता ॥२।४।१९॥

प्रथमान्तसमर्थात्साऽस्मै दीयते साऽस्य देवता इत्यनयो-
रर्थयोरेयः प्रत्ययः स्यात् । दक्खिणा इमस्स दिज्जइ त्ति दै-
क्खिणेओ । अग्गी देवया इमस्स त्ति अग्गेओ ॥

१ मृतकः । २ एतावान् । ३ प्रथमकः । ४ एकाकी । ५ एकका ।
निशीथिका, नैपेथिकी वा । ७ दाक्षिणः । ८ आग्नेयः ॥

अल्पे च ॥२१४१५॥

प्रथमान्तसमर्थादल्पेऽर्थेऽप्युक्तप्रत्ययाः स्युः । अप्पो अं-
सो=अंसिया । अल्पार्थकप्रत्ययान्ताः प्रायेण स्त्रियाम् ॥

इतस्तदस्य संजातं पत्तादिभ्यः ॥२१४१२०॥

प्रथमान्तसमर्थेभ्यः पत्तादिभ्योऽस्य संजातमित्यर्थे इतप्र-
त्ययः स्यात् । पत्तं इमस्स संजातं=पत्तियं । गैन्मियं ॥

अतिशये तरः ॥२१४१२१॥

प्रथमान्तसमर्थादतिशयेऽर्थे तरप्रत्ययः स्यात् । अइस-
एण तुच्छं=तुच्छतरं ॥

तरस्य के ॥११३१५६॥

तरप्रत्ययस्य दीर्घोऽन्तादेशः स्यात्कप्रत्यये परे । बहुतराए ।
अप्पतराए ॥

इट्टो धम्म्यादिभ्यः ॥२१४१२३॥

धम्म्यादिशब्देभ्योऽतिशयेऽर्थे इट्टप्रत्ययः स्यात् । अइस-
एण धम्मी=धम्मिट्टो । अहम्मिट्टो ॥

इज्ज स्थेरादिभ्यः ॥२१४१२४॥

थेरादिभ्योऽतिशयेऽर्थे इज्जप्रत्ययः स्यात् ॥

थेरधीरपियानामिज्जे थधपाः ॥११४१७४॥

एषामिज्जे परे थ ध प इत्येते आदेशाः क्रमेण स्युः ।
थेज्जं । धेज्जं । पेज्जं ॥

१ अंशिका । २ पत्रितम् । ३ गर्भितम् । ४ बहुतरकः । ५ अल्पतरकः ।
६ धम्मिट्टः । ७ अवम्मिट्टः । ८ स्थैर्यम् । ९ धैर्यम् । १० प्रियतरम् ॥

तदर्हति करोति ॥२।४।२५॥

द्वितीयान्तसमर्थार्दहति करोतीत्यनयोरर्थयोरियादिप्र-
त्ययाः स्युः । अभिसेकमर्हति=अभिसिक्को । उवसादित्वाद्धिः ।
अलंकारं करेइ त्ति=अलंकारिए ॥

णित्यादिस्वरस्य वृद्धिः ॥१।३।२४॥

णित्प्रत्यये आदिस्वरस्य वृद्धिः स्यात् । आलंकारिए ।
आभियोगिए आभिग्राहिए ॥

अत्पसिणस्येये ॥१।३।६०॥

पसिणशब्दस्येकारस्याकारः स्यादियप्रत्यये । पसिणं करेइ
त्ति=पासणिए ॥

तेन निर्वृत्तं क्रीतं चरति व्यवहरति जीवति गृह्यते ॥

॥२।४।२६॥

तृतीयान्तसमर्थान्नाम्न ण्वर्थेषूक्तप्रत्ययाः स्युः । अब्भोवग-
मेन निव्वत्ता=अब्भोवगमिया । अहिगरणिया । दण्डेणं निव्व-
त्तं=दण्डिमं । सण्ण कीयं=संतियं, सहयं ॥

इये णायस्य णेया ॥१।४।७५॥

णायशब्दस्य णेयादेशः स्यादिये परे ॥

उदियस्य वा ॥१।४।७६॥

णायशब्दसम्बन्धिन इयप्रत्ययस्यादेरुकारो वा स्यात् ।
णाणं व्यवहरति=णैयाउओ, णेयाइयो । तेह्णेणं जीवइ=ते-
ह्णिओ ॥

१ आभिषिक्क्यः । २ अलङ्कार्यः । ३ आलङ्कारिकः । ४ आभियोगिकः ।
५ आभिग्रहिकः । ६ प्राश्निकः । ७ आभ्युपगमिकी । ८ आधिकरणिकी ।
९ दण्डिमम् । १० शक्तिकम् । ११ नैयायिकः । १२ तैलिकः ॥

णित्यहारयणादीनाः उत्तरस्यादेवृद्धिः ॥२१४१२७॥

अहारयणादिशब्दानामुत्तरपदस्यादेवृद्धिः स्याणिति
परे । अहारयणं ववहरइ=अहारायणियं । तेयौहियं, तेआ-
हियं ॥

चक्रवोरस्य सट् ॥२१४१८॥

चक्रवुशब्दात्परस्याऽप्रत्ययस्य सडागमः स्यात् । चक्रवु-
णा गिणिहज्जइ=चैकवुसं ॥

अदणौ नक्षत्रेण युक्तः कालः ॥२१४१२६॥

नक्षत्रवाचकेभ्योऽस्मिण्यादिशब्देभ्यस्तृतीयान्तेभ्यो युक्तः
काल इत्यर्थे अद्-अण्-प्रत्ययौ स्तः ॥

अस्मिण्या इणस्यौसणि ॥२१४१७७॥

अस्मिणीसंबन्धिन इणस्योसादेशः स्यादणि परे । अ-
स्मिणीण जुत्ता पुण्णमासी=औसाई, अस्साई । औसाढी ।
कैत्तिया । जेट्टामूला । फग्गुणी । विसाही ॥

मिगसिरस्यादेरति ॥२१४१६१॥

अस्य पूर्वकारस्याकारः स्यादप्रत्यये । मगंसिरा । सौवि-
ट्टी । पो^{१२}ट्टवती । पो^{१३}सी । मा^{१४}ही । चै^{१५}ती ।

१ यथागतिकम् । २ तैजोहितम् । ३ चाक्षुषम् । ४ आश्रित्यनी ।
५ आपादी । ६ कार्तिकी । ७ ज्येष्ठाश्विनी । ८ कार्त्तिकी । ९ वैशाखी ।
१० मार्गशीर्षा । ११ श्राविका । १२ पोषादी । १३ पौषा । १४ माघी ।
१५ चैत्री ।

साऽस्मिन् पौर्णमासीति सञ्ज्ञायाम् ॥२।४।३०॥

अस्मिन्नर्थेऽणप्रत्ययः स्यात्सञ्ज्ञायाम् । आसोई पुण्ण-
मासी अस्मिं मासंमि=आसोओ मासो ॥

वातात्तेनोपहतर्मीनः ॥२।४।३१॥

तृतीयान्तवातशब्दादुपहतमित्यर्थे ईनप्रत्ययः स्यात् ।
वातेण उवहयं=वातीणं, वाईणं ॥

तत आगतः ॥२।४।३२॥

पञ्चम्यन्तसमर्थादागत इत्यर्थे उक्तप्रत्ययाः स्युः । पसं-
गाओ आगयं=पांसंगियं । पारिन्तांसियं ॥

तस्येदमपत्यं समूहो वृत्तिव्यापारः ॥२।४।३३॥

षष्ठ्यन्तसमर्थादिदं अणप्रत्ययः स्यात् । व्यापारः
इत्येतेष्वर्थेषूक्तप्रत्ययाः स्युः । कविपुत्रः कविपुत्र इति वृत्तिः ।
उत्तरस्स इमं=उत्तरिजं । कैसेजं । वेस्सल्लि अणप्रत्ययः=वेस्स-
ल्लिओ । “वेस्सल्लियसावणं” । सगखणं सगखण=सगखणं ।
कवोयस्स वित्ती=कवोयस्स वित्ती । कवोयस्स वित्ती=कवोयस्स वित्ती ।
सावतेयं, सावतेजं, सापतेय, सापतेज ॥

- १ आश्विनो मासः । २ वार्तावम् (वार्तावहवम्) ॥ ३ प्रासङ्गिकम् ।
४ पाणिनोपिकम् । ५ कापिपुत्रम् । ६ औचंगम् । ७ कौशेयम् ।
८ वैशालिजम् । ९ सगखणम् । १० कवोयस्स ।
११ स्वापतेयम् ।

अदणोरुतोऽव् ॥११३६२॥

उकारस्यावादेशः स्यादप्रत्ययाण्प्रत्यययोः । पाण्डवा ।
पण्डवा । पौरवो । लाघवं । अज्जवं । मह्वं ॥

चउछाभ्यां कस्य द्विः ॥११४३२॥

चउछाशब्दाभ्यां परस्य कप्रत्ययस्य द्वित्वं स्यात् । चउक्कं ।
छक्कं ॥

चोरवणिजाभ्यामिज्जस्यादेः ॥११४३१॥

आभ्यां परस्येज्जप्रत्ययस्यादेर्लोपः स्यात् । चोरस्स वा-
वारो=चोर्ज्जं, चोरियं । वणियस्स वावारो=वाणिज्जं ॥

अप्पणादिच्चियेजियौ ॥११४३३॥

अप्पणशब्दात्षष्ठ्यन्तात्संबन्धिन्यर्थे इच्चियेजियौ भव-
तः । अप्पणस्स इमं=अप्पणिच्चियं, अप्पणिजियं ॥

वातादोलः ॥११४३४॥

षष्ठ्यन्ताद्वातशब्दात्समूहेऽर्थे ओलप्रत्ययः स्यात् । वा-
तोली ॥

उपमादीनामणि द्विः ॥११४३५॥

एषामुपधाया द्वित्वं स्यादणि परे । पयातीणं समूहो=पा-
यत्तं ॥

१ पौगवः । २ आर्जवम् । ३ मार्दवम् । ४ चतुष्कम् । ५ पट्कम् ।
६ चौर्यम् । ७ वाणिज्यम् । ८ आत्मीयम् । ९ पादातम् ॥

अजिनस्थेतोऽणि ॥१३।६३॥

अजिनशब्दस्येकारस्य दीर्घः स्यादणि । आर्जि^१, आजीनं ।

पडिहार्या आत एः ॥१३।६४॥

पडिहारीशब्दस्याकारस्यैकारः स्यादणि परे । पडिहारीण^२
इमं=पाडिहेरं ॥

पयडेर्यः ॥१४।११९॥

पयडिशब्दस्योपधाया यकारः स्यादणि परे । पाययं ॥

पयावत्यादीनां टेरलोपोऽणि ॥१४।११॥

पयावतिप्रभृतिशब्दानां टेलोपो न स्यादणि । पायावचं^३ ।
सेणावचं ॥

ममस्येदिययोः ॥१३।६५॥

ममशब्दस्य दीर्घोऽन्तादेशः स्यादि-इय-प्रत्यययोः । ममाई^४,
ममाईण ॥

इये सिलेसस्य सेसः ॥१४।७८॥

सिलेसस्य सेसादेशः स्यादियप्रत्यये । संसेसियं ॥

विरोयणादीनामङ्गः पूर्वस्य ॥१४।२८॥

विरोयणादिशब्दानां णिति परे आदिस्वरस्य अइ इत्या-
देशो वा स्यात् ॥

१ आजिनम् । २ प्रातिहार्यम् । ३ प्राकृतम् । ४ प्राजापत्यम् ।
५ सैनपात्यम् । ६ ममत्वी, । ७ ममायितः, मामकः । ८ सांश्लेषिकम् ॥

वैइरोयणं, वैरोयणं । वैइसदेवो, वेसदेवो । वैइसेसिए, वेसेसिए ।
वैइसाहो, वेसाहो । जइणो, जेणो । वैइचित्तं, वेचित्तं ।
वैइधम्मं, वेधम्मं । कैइलासो, केलासो ॥

परात्कीयः ॥२११३५॥

परात्यन्तात्परशब्दात्सम्बन्धिन्यर्थे कीयप्रत्ययः स्यात् ।
परकीयः ॥

रायाण् ण्णो यस्येत् ॥२११३६॥

रायशब्दात्सम्बन्धिन्यर्थे ण्णप्रत्ययः स्याद्यस्येकारो वा
स्यात् । राइणं, रायणं ॥

कम्माण्णकौ ॥२११३७॥

कम्मशब्दात्सम्बन्धिन्यर्थे ण्णप्रत्ययो स्तः । कम्मणं,
कम्मअं ॥

तत्रभवोऽधिकृतः ॥२११३८॥

सप्तम्यन्तसमर्थादनयोरर्थयोक्तप्रत्ययाः १युः । अवभंतरे
भवो=अवभंतरिण, अवभंतरगो । अववरिल्लं । पुरत्या भवं
=पुरच्छिमं, पुरत्थिमं । पच्छिमं । अन्तिमं । उवरिल्लं, उव-
रिमं । भण्डारे अहिगडो=भाण्डारिण ॥

१ वैरोचनम् । २ वैश्वदेवः । ३ वैशेषिकः । ४ वैशाखः ।
५ जेतः । ६ वैचित्र्यम् । ७ वैधर्म्यम् । ८ कैलाशः । ९ राजन्यम् ।
१० कर्मणम् । ११ आभ्यन्तरकः । १२ आपरम् । १३ पौरस्त्यम् ।
१४ पाश्चात्यम् । १५ उपरितनं । १६ भाण्डारिकः ॥

उदीर्इ-पडीर्इभ्यां णड् ॥२।४।३८॥

आभ्यां भवार्थे णड्प्रत्ययः स्यात् । उदीर्णं, उईर्णं ।
पडीर्णं । वा० (दीवादिभ्यो भवार्थे इच्चस्योपसंख्यानम्)
दीविच्च ॥

पाईतो णो दट् चेतः ॥२।४।३९॥

पाईशब्दाद्भवार्थे णप्रत्ययः स्यादोकारस्य दडागमो वा
स्यात् । पादीर्णं, पाईर्णं ॥

अति पच्छिमस्य पच्चच्छिमपच्चत्थिमौ ॥१।४।७९॥

पच्छिमशब्दस्य पच्चच्छिम-पच्चत्थिमावादेशौ पर्यायेण
भवतोऽप्रत्यये । पच्चच्छिमं, पच्चत्थिमं ॥

पहादिभ्यस्तत्र साधुरेज्जण् ॥२।४।४०॥

पहादिभ्यः सप्तम्यन्तेभ्यः साधुरित्यर्थे एज्जण्प्रत्ययः
स्यात् । पहे साहृ=पाहेज्जं ॥

पासादिल्लस्तत्र शेते ॥२।४।४१॥

सप्तम्यन्तात्पासशब्दाच्छेते इत्यर्थे इल्लप्रत्ययः स्यात् ।
पांसिल्लओ ॥

उत्तरपदादहेरदीणौ ॥२।४।४२॥

उत्तरपदभूतादहेरूपसर्गादप्रत्ययेणप्रत्ययौ भवतः । पर-
ज्ज्ञो, परादीणो ॥

१ उदीचीनम् । २ प्रतीचीनम् । ३ द्वैष्यम् । ४ प्राचीनम् ॥
५ पश्चिमम् । ६ पाथेयः । ७ पार्थिवः । ८ पराधीनः ॥

बहेर्मगूरकावणि ॥४१४१६॥

बहिःशब्दस्याणिपरे मगूरकावागमौ पर्यायेण भवतः ।
बाहिमं, बाहिरं ॥

मज्झान्मश्च ॥२१४१४३॥

मज्झशब्दादुक्तेऽर्थे मप्रत्ययश्चकारादुक्तप्रत्ययाश्च स्युः ।
मज्झमं, मज्झिमं, मज्झल्लं ॥

इदिण्मन्ताश्च तदस्त्यस्यास्मिन् ॥२१४१४४॥

प्रथमान्तसमर्थादस्यास्तीत्यर्थे अस्मिन्नस्तीत्यर्थे च इदु-इण्-
मन्त-प्रत्ययाश्चकारादुक्तप्रत्ययाश्च यथाप्रयोगं स्युः । अगारं
अत्थि जस्स सो=अगारी । कोडुब्धी ॥

आन्मन्तस्य वः ॥११४१८१॥

अकारात्परस्य मन्तप्रत्ययस्यादेर्वकारः स्यात् । वर्णवन्,
वर्णवन्तो । भगवन्, भगवन्तो । आत्किम्, वीड्मन्तो । जाति-
मन्तो । तिस्र्लो इमस्म अत्थि=तिस्र्लिओ । गंठी अत्थि
अस्सि=गंठिल्लो । माया अत्थि इमस्स=माइल्लो । कलुणा
अत्थि इमस्स=कलुणो ॥

आउसाद् न्तः ॥२१४१४५॥

आउसशब्दादुक्तेऽर्थे न्तप्रत्ययो वा स्यात् । आउंसो,
आउसन्तो । वा० (गोर्मिर्वक्तव्यः) गोमौ, गोमिणी ॥

१ बाह्यम् । २ मध्यमम् । ३ कुटुम्बी । ४ वर्णवान् । ५ भगवान् ।
६ वीचिवान् । ७ जातिमान् । ८ त्रिशूलिकः । ९ ग्रन्थिमान् । १० मायावी ।
११ करणम् । १२ आयुष्वान् । १३ गोमाम् ॥

छवेरिये दीर्घः ॥१३।५०॥

छविशब्दस्य दीर्घोऽन्तादेशः स्यादियप्रत्यये परे । छवीइण् ॥

जसादिभ्यो वा ॥१४।८२॥

जसादिशब्देभ्यः परस्य मन्तप्रत्ययस्यादेर्वकारो वा स्यात्
जसवन्तो, जसमन्तो, जसोमन्तो । आया^२रवन्तो, आया^३र-
मन्तो ॥

णातेश्च ॥१४।८३॥

णातिशब्दात्परस्य मन्तस्यादेर्वकारः स्यात् । णातिवन्तो,
णाइवं ॥

इति सङ्हाया ह्रस्वः ॥१३।६६॥

सङ्हाशब्दस्य ह्रस्वोऽन्तादेशो वा स्यादिप्रत्यये । सङ्घई ।
पक्षे टिलोपे-सङ्घी ॥

वस्सस्य वुसिमन्ते ॥१४।८४॥

वस्सशब्दस्य वुसिइत्यादेशः स्यान्मन्ते परे । वुसिमन्तो ॥

जयादिभ्य इणः ॥१४।८६॥

एभ्य उक्तेऽर्थे इणप्रत्ययः स्यात् । जइणो । दोसिणो ।
यरहिणो ॥

किमेर्णः ॥१४।८७॥

उक्तेऽर्थे किमिशब्दायणप्रत्ययः स्यात् । किमिणो ॥

- १ छविमान् । २ यशस्वान् । ३ आचारवान् । ४ ज्ञातिमान् ।
५ श्रद्धावान् । ६ वशी । ७ जयी । ८ दोषी । ९ वही । १० कृमिमान् ॥

पङ्कादीनां सञ्ज्ञायां दीर्घः ॥१।४।८५॥

पङ्कादिशब्दानां दीर्घोऽन्तादेशः स्यान्मन्तप्रत्यये सञ्ज्ञायाम् । पङ्कावती ॥

इलो गन्धादिभ्यः ॥२।४।४८॥

उक्तेऽर्थे गन्धादिभ्य इलप्रत्ययः स्यात् । गन्धिलो । तुन्दिलो ॥

जडाया जडुलजडियालौ ॥२।४।४९॥

उक्तेऽर्थे जडाशब्दस्य जडुल जडियाल इत्येतौ वा निपात्येतौ । जडुलो, जडियालो, जडिलो ॥

रयात्स्सलः ॥२।४।५०॥

उक्तेऽर्थे रयशब्दात्स्सलप्रत्ययो वा स्यात् । रयस्सला, रइला ॥

पम्हादिभ्यो लः ॥२।४।५१॥

उक्तेऽर्थे पम्हादिशब्देभ्यो लप्रत्ययः स्यात् । पम्हलो । पत्तलो । तणुलो ॥

आलुर्दयादिभ्यः ॥२।४।५२॥

उक्तेऽर्थे दयादिशब्देभ्य आलुप्रत्ययः स्यात् । दयालू । वीसरणालू ॥

१ गन्धिलः । २ तुन्दिलः । ३ जडिलः । ४ रजगालः । ५ पद्मलः ।
६ पत्रलः । ७ तणुलः । ८ दयालुः । ९ विशरणाळुः ॥

उलृज्जायाः ॥२१४५३॥

उक्तेऽर्थे लज्जाशब्दादुप्रत्ययः स्यात् । लृज्जू ॥

जसादिभ्योऽसिस्सी ॥२१४५४॥

उक्तेऽर्थे जसादिशब्देभ्योऽसिस्सीप्रत्ययौ पर्यायेण भवतः ॥
जसंसी, जसस्सी । तेयंसी, तेयस्सी । वचंसी, वचस्सी ।
ओयंसी, ओयस्सी ॥

त्तत्तणौ तस्य भावः ॥२१४५५॥

षष्ठ्यन्तसमर्थाद्भाव इत्यर्थे त्त-त्तण-प्रत्ययौ स्तः । अर्ष-
रत्तं । उँसुगत्तं । अँवत्तणं । तीर्यत्तणं । पँहुत्तणं । अँध-
त्तणं ॥

अरिप्रभृतिभ्यस्ता ॥२१४५६॥

एभ्यस्ताप्रत्ययः स्याद्भावेऽर्थे । अँरित्ता । उत्पँलकंदत्ता ॥

जहातहाददियणौ ॥२१४५७॥

अस्माद्भावे अद्-इयण्प्रत्ययौ भवतः ॥

तस्येयणि द्विः ॥२१४५८॥

जहातहशब्दस्य तकारस्य द्वित्वं वा स्यादियणि परे ।
आहत्तँहियं, आहात्तहियं । जँहातहं, अहातहं ॥

१ लज्जातुः । २ यशस्वी । ३ तेजस्वी । ४ वर्चस्वी । ५ ओज-
स्वी । ६ अपरत्वम् । ७ उत्पुङ्गवम् । ८ आन्रत्वम् । ९ तृतीयत्वम् ।
१० प्रभुत्वम् । ११ अन्धत्वम् । १२ अरिता । १३ उत्पलकन्दता ।
१४ यथातथिकम् । १५ यथातथम् ॥

इणो जडादिभ्यः ॥२।४।६०॥

जडादिशब्देभ्यो भावे इणप्रत्ययः स्यात् । जडिणो ।
णिमिणो, णमिणो । अणि, भगं । मुण्डिणो । संवाडिणो ।

इय इस्सरादिभ्यः ॥२।४।६१॥

इस्सरादिशब्देभ्यो भावे इयप्रत्ययः स्यात् । ईस्सरियं ।
अज्जवियं । सामगियं ॥

अप्पाद्वहोः कः ॥२।४।६२॥

अप्पपूर्वकाद्वहशब्दाद्भावे कप्रत्ययश्च स्यात् । अप्पाव-
हुकं, अप्पावहुगं, अप्पावहुयं, अप्पावहुत्तं ॥

उवमादिभ्योऽण् ॥२।४।६३॥

एभ्यो भावेऽण्प्रत्ययः स्यात् । ओवम्मं । आहिकं ।
दोहगं । सोहगं, सोभगं । स्वार्थेऽण्यप्यस्य प्रवृत्तेः, तैलुकं,
तेलोकं ॥

जुवाणस्यातो वस्य द्विर्वा ॥१।३।६७॥

जुवाणशब्दस्याकारस्य ह्रस्वो वकारस्य दित्वं वा स्यादणि
परे । जुव्वणं, जोव्वणं, जोवणं, जोवणगं ॥

१ जटत्वम् । २ नम्रत्वम् । ३ नाश्वम् । ४ मुरडत्वम् । ५ संवा
टत्वम् । ६ ऐश्वर्यम् । ७ आर्जवम् । ८ सामग्र्यम् । ९ अल्पबहुत्वम् ।
१० औपम्यम् । ११ आधिक्यम् । १२ दौर्भाग्यम् । १३ सौभाग्यम् ।
१४ त्रैलोक्यम् । १५ यौवनम् ॥

दूयादीनां चः ॥११४१२०॥

एषामुपधाभ्याश्चकारादेशः स्यादणि परे । दोच्च । अहा-
तच्च । वेयावच्च ॥

वियावडादियण् च ॥११४१६४॥

अस्माद्भावे इयण्प्रत्ययः स्याच्चादण् । वेयावडियं ॥

थेर-धीर-सहायानामेरेरायानामेजः ॥११४१८६॥

एषामेरस्येरस्यायस्य च एजादेशः स्यादणि परे । थेरस्स-
भावो=थेज्जं, धिज्जं । धेज्जं, धिज्जं । सहैज्जं, सहिज्जं ॥

कलुणस्यौत ॥११४१६९॥

कलुणशब्दस्यादिस्वरस्योकारादेशः स्यादणि परे । कलु-
णस्स भावो कालुण्णं ॥

एदहिपुरयोर्वच्चे ॥११४१६८॥

अद्विपुरशब्दयोरेकारोऽन्तादेशः स्याद्वच्चशब्दे परे । आहे-
वच्च । पौरवच्च ॥

सफले फस्य हः ॥११४१८७॥

सफलशब्दे फकारस्य हकारो वा स्यादणि । सौहल्लं,
साफल्लं ॥

१ दोत्यन् । २ वायावध्यन् । ३ वेयावृत्त्यन् । ४ वेयावृत्तिकम् ।
५ स्यैर्वन् । ६ धेर्वन् । ७ साहाय्यन् । ८ कारण्यम् । ९ आविषित्यम् ।
१० प्रौण्ड्यम् । ११ साकल्यम् ॥

सुकुमारस्य सुगमलः ॥११४॥८८॥

अस्याणि परे सुगमल इत्यादेशः स्यात् । सोगमलं ।

विकारप्रधानयोरण्मयौ ॥११४॥६५॥

षष्ठ्यन्तसमर्थाद्विकारे प्रधाने चार्थेऽण्-मयप्रत्ययौ स्तः ।
अयोमयं । फालिहमयं । वज्रोमयं । वैर्मयं ॥

अङ्गादीनां मये ॥११३॥७०॥

अङ्गादिशब्दानां दीर्घोऽन्तादेशः स्यान्मये परे । अंगाम-
यं । बाहुलकात्-रय्यामयं, रययमयं ॥

भिओइच्चः शिष्ये ॥११४॥६६॥

षष्ठ्यन्ताद्भिउशब्दाच्च प्रत्ययः स्याच्छिष्येऽर्थे । भि-
उणो मिससो भिउच्चो ॥

ईरत्तादिभ्योऽभूततद्भावे करभवयोयोगे ॥११४॥६७॥

अत्तादिशब्देभ्यो द्वितीयान्तेभ्योऽतथाभूतस्य तथात्व-
सम्बन्धेऽर्थे, करभवधातुयोगे ईप्रत्ययः स्यात् । अत्तीकरेइ ।
ई^{१०}सरीकरो । एगा^{११}भूए । दरि^{१२}दीहृय ॥

मोल्यादिभ्य ईतो लोपः ॥११४॥६८॥

मोल्यादिशब्देभ्यः परस्येप्रत्ययस्य लोपः स्यात् । मोलि-
कडो ॥

- १ सौकुमार्यम् । २ स्फुटिकमयम् । ३ वज्रोमयम् । ४ वाङ्मयम् ।
५ अङ्गणमयम् । ६ रजतमयम् । ७ भृगोः शिष्यो भार्गवः । ८ आत्मीकरोति ।
९ ईश्वरीकरः । १० एगीभूतः । ११ दरिद्रीभूय । १२ मौलीकृतः ॥

इंगालादिभ्यो भवस्यादेर्द्विः ॥११४।८९॥

इंगालादिशब्देभ्यः परस्य भवधातोरादेर्द्वित्वं स्यात् ।

इंगालब्भूया । छारियब्भूया । तत्तकवेल्लकब्भूया ।

मणादिभ्य ईतोऽसुट् ॥११४।९०॥

मणादिभ्यः परस्येकारस्यासुडागमः स्यात् । मर्णेसीकरेइ ॥

अम्हादिषु दिसादः ॥११४।९१॥

अम्हादिशब्देषूपपदेषु दिसधातोरप्रत्ययः स्यात् ॥

दिसे पूर्वस्याति ॥११४।९२॥

अप्रत्ययान्तदिसधातौ परं पूर्वस्य दीर्घोऽन्तादेशः स्यात् ॥

दिसस्य रलावति ॥११४।९३॥

अप्रत्यये दिसधातोरादेर्दकारस्य रेफलकारौ पर्यायेण
भवतः । अम्हारिसो । तुम्हारिसो । जारिसो ॥

ईत्तादितः ॥११४।९४॥

तशब्दात्परस्य दिसस्येकारस्य दीर्घो वा स्यात् । तालिसो,
तालीसो, तारिसो ॥

ईच्च कस्य ॥११४।९५॥

कशब्दस्येकारश्चकारादेकारोऽन्तादेशः स्यादिसे परे ॥

१ अङ्गारभूता । २ छारिकभूता । ३ तत्तकवेल्लुकभूता । (भग० ३-१) ।

४ मनसीकरोति । ५ अस्मादशः । ६ युष्मादशः । ७ यादशः । ८ तादशः ॥

काद्देः ॥११३।७८॥

कशब्दात्परस्य दिसधातोर्देर्लोपो वा स्यात् । केरिसो,
कीरिसो, कीसो, केसो, केसी ॥

एदिमस्य ॥११३।७९॥

अप्रत्ययान्तदिसधातौ परे इमशब्दस्यैकारोऽन्तादेशः
स्यात् ॥

इमो लोपो वा त्तो-हुणा-दिसेषु ॥११३।८०॥

इमशब्दस्येमो लोपो वा स्यात् त्तो-हुणाप्रत्यययोर्दिस-
धातौ च परे । इमेरिसो, एरिसो, एलिसो ॥

इमात्सस्य क्खः ॥११३।८१॥

इमशब्दात्परस्य दिसधातोः सस्य क्खो वा स्यात् ।
एलिक्खो ॥

इदत्तस्य ॥११३।८२॥

एतशब्दस्यादेरिक्कारो वा स्यादित्से परे । इयारिसो,
एयारिसो ॥

समानाच्छः ॥११३।८३॥

समानशब्दात्परस्य दिसधातोः सस्य च्छ इत्यादेशो वा
न्यात् । सरिच्छो, सरिसो, सलिसो ॥

एतादाख्यः सदृशे ॥२।४।७०॥

एतशब्दात्सदृशेऽर्थे आख्यप्रत्ययः स्यात् । एयाख्ये ।
ईमेयाख्ये, अयमेयाख्ये ॥

संख्यायां तिः कजतेभ्यः ॥२।४।७१॥

एभ्यः संख्यायामर्थे तिप्रत्ययः स्यात् । का संख्या जेसि=
कति, कइ । जति, जइ । तति, तइ ॥ “जस्स जइ इंदियाइं
तस्स तइ भणियव्वाइं” ॥

एतजतेभ्यः परिमाणे मन्तावतियतियतिल्लाः ॥२।४।७२॥

एभ्यः परिमाणार्थे मन्त-आवतिय-तिय-तिल्लप्रत्ययाः
स्युः । एतावं, एयावं । एतावन्तो, एयावन्तो । जावं, जा-
वन्तो । तावं, तावन्तो ॥

जादावन्ती च ॥२।४।७३॥

जशब्दात्परिमाणेऽर्थे आवन्तीप्रत्ययश्च स्यात् । जावन्ती ॥

आवतियस्यातश्च ॥४।४।७३॥

एतसम्यन्विन आवतियस्याकारस्य चकारादेतस्य तस्य
लोपः स्यात् । एवइण, एवतिण । जावइण, जावतिण । ताव-
इण, तावतिण ॥

१ एतद्वृत्तः । २ इदमेतद्वृत्तः । ३ यस्य यति इन्द्रियाण तस्य तति-
गितव्यानि । (भग० ८-१०) । ४ एतावान् । ५ यावान् । ६ तावान् ।
७ यावान् । ८ एतावन्ति । ९ यावन्ति । १० तावन्ति ॥

तियस्य वा ॥१।४।६२॥

तियप्रत्ययस्यादेर्द्धित्वं वा स्यात् ॥

एतस्य तियत्तिलयोरतः ॥४।४।७२॥

एतस्याकारस्य लोपः स्यात्तिय-त्तिलप्रत्यययोः । ईत्ति^१ए,
एत्ति^२ए । जत्ति^३ए, जत्ति^४ए । तत्ति^५ए, तत्ति^६ए । एत्तिलो । जत्तिलो ।
तत्तिलो ॥

कादेवतियः ॥२।४।७४॥

कशब्दात्प्रथमान्तात्परिमाणेऽर्थे एवतियप्रत्ययः स्यात् ।
केव^१ति^२ए, केव^३इ^४ए ॥

अनवधारणे एयावन्ती ॥२।४।७५॥

कशब्दादनवधारणेऽर्थे एयावन्तीप्रत्ययः स्यात् । केया-
वन्ती ॥

पूरणे मः ॥२।४।७६॥

संख्यावाचकेभ्यः षष्ठ्यन्तेभ्यः पूरणेऽर्थे मप्रत्ययः स्यात्
सत्त^१मं । अट्ट^२मं । नव^३मं । अट्ठार^४समं । वीस^५इमं ॥

दुतिभ्यां डीयतियतियः णः ॥२।४।७७॥

आभ्यां पूरणेऽर्थे डीय-तिय-तीय-च्चणप्रत्ययाः स्युः ॥

दोर्विडीय-तिय-तीयेषु ॥१।४।६३॥

दुशब्दस्य वि इत्यादेशः स्याद्धीय-तिय-तीयप्रत्ययेषु परेषु ।
बिईयं, बीयं, बितीयं ॥

१ इयान्, एतावान् । २ यावान् । ३ तावान् । ४ कियान् । ५ सप्तमम् ।

६ अष्टमम् । ७ अष्टादशम् । ८ विंशतितमम् । ९ द्वितीयम् ॥

तीयस्य ज्ञः ॥११४॥१२१॥

दुशब्दात्परस्य तीयप्रत्ययस्योपधाया ज्ञ इत्यादेशः स्या-
द्वा । वितिज्ञं, दाञ्च ॥

तेरश्चणि च ॥११४॥६४॥

तिशब्दस्याकारान्तादेशः स्याद्द्वितीय-तिय-तीय-चणप्रत्य-
येषु । तीयं, तइयं, ततीयं, तच्च ॥

दृश्छात् ॥११४॥७८॥

दृशब्दात्पूरणेऽर्थे दृप्रत्ययः स्यात् । छट्ठं ॥

त्थश्च तोः ॥११४॥७९॥

चतुशब्दात्पूरणेऽर्थे त्थप्रत्ययः स्यात् । चतुर्थं, चउत्थं ॥

संखेज्जात्तिः ॥११४॥८०॥

संखेज्जशब्दात्पूरणेऽर्थे तिप्रत्ययः स्यात् । संखेज्जई ॥

कादिभ्यो निर्द्धारणे ॥११४॥८२॥

कादिशब्देभ्यो निर्द्धारणेऽर्थे तरप्रत्ययः स्यात् । कंयरो ।
पंगयरो । ईयरो । अन्नयरो ॥

आभीक्ष्ण्ये बह्वादिभ्यः सौः ॥११४॥८१॥

आभीक्ष्ण्येऽर्थे बह्वादिभ्यः सोप्रत्ययः स्यात् । बहुसो ।
कैमसो । पंगामसो । पंगन्तसो ॥

कुम्भकादिभ्यः परिमाणे ॥११४॥८२॥

कुम्भकादिशब्देभ्यः परिमाणेऽर्थे सोप्रत्ययः स्यात् ।
कुम्भसो ॥

१ द्वितीयम् । २ तृतीयम् । ३ पष्ठम् । ४ चतुर्थम् । ५ संख्येय-
तमः । ६ कतः । ७ एकतरः । ८ इतरः । ९ अन्यतरः । १० बहुशः ।
११ कपशः । १२ प्रकामशः । १३ एकान्तशः । १४ कुम्भशः ॥

एकस्मिन् ॥२१४८३॥

आभीक्ष्ण्येऽर्थे एकशब्दात्सिप्रत्ययश्च स्यात् । ऐकसि ॥

पञ्चमीसप्तमीभ्यां तौः ॥२१४८४॥

पञ्चम्यन्तात्सप्तम्यन्ताच्च समर्थान्तोऽप्रत्ययः स्यात् । ऐग-
यओ, एगयतोऽद्व्यओ, दच्चतो । पिट्ठओ, पिट्ठतो । कस्मओ,
कस्मतो । अत्थओ, अत्थतो । धम्मओ, धम्मतो ॥

तवि दुहो ह्रस्वः ॥२१४८५॥

हाप्रत्ययान्तदुशब्दस्य ह्रस्वोऽन्तादेशः स्यात्तान्ताप्रत्यये परे ।
दुहओ ॥

अभ्यावृत्तौ संख्यार्थेभ्यः कखुतौः ॥२१४८५॥

संख्यावाचकेभ्यो वारंवारमित्यर्थे कखुत्तान्ताप्रत्ययः स्यात् ।
दुंकखुतो । तिंकखुतो । सैहसकखुतो ॥

अगन्तादिभ्यः कखुतोः कस्य ॥२१४८६॥

अगन्तादिशब्देभ्यः परस्य कखुतोऽप्रत्ययस्य कस्य लोपो
वा स्यात् । अगन्तखुतो, अगन्तकखुतो ॥

एकस्मिन् ॥२१४८६॥

एकशब्दादुक्तेऽर्थे स्मिप्रत्ययः स्यात् । ऐकस्मि ॥

प्रकारे हा तृतीयायाः ॥२१४८७॥

तृतीयान्तसमर्थेभ्यः प्रकारेऽर्थे हाप्रत्ययः स्यात् । ऐव्व-
हा । अण्णहा । अट्ठहा । जहा । तहा ॥

१ एकशः । २ एकतः । ३ द्वयतः । ४ पृथतः । ५ कर्मतः । ६ अर्थतः ।
७ धर्मतः । ८ द्विधा । ९ द्विकृत्वः । १० त्रिकृत्वः । ११ सहस्रकृत्वः । १२ अनन्त-
कृत्वः । १३ एकशः । १४ सर्वथा । १५ अन्यथा । १६ अष्टधा । १७ गण । १८ तथा ॥

जताभ्यां हहमौ ॥२।४।८८॥

जतशब्दाभ्यां प्रकारेऽर्थे ह-हं-प्रत्ययो च भवतः । जहं,
जहं । तहं, तहं ॥

धा च ॥२।४।८९॥

प्रकारेऽर्थे धाप्रत्ययोऽपि स्यात् । तथा ॥

इयरस्येहरा ॥२।४।९०॥

इयरशब्दस्य प्रकारेऽर्थे इहरा इति वा निपात्यते । ईहरा,
इयरहा ॥

कादहाहमिहेण्णाः ॥२।४।९१॥

प्रकारेऽर्थे कशब्दादह-अहम्-इह-इण्णा-प्रत्ययाः स्युः ।
कहं, कहं, किहं, किण्णा ॥

इमस्यैत्थम् ॥२।४।९२॥

इमशब्दस्य प्रकारेऽर्थे एत्थमिति निपात्यते । ऐत्थं,
इत्थं ॥

एकात् तश्च ॥२।४।९३॥

सप्तम्यन्तादेकशब्दात् तत्प्रत्ययश्च स्यात् । एङत्त ॥

तयः सप्तम्या इमादिभ्यः ॥२।४।९४॥

सप्तम्यन्तसमर्थादिमादिशब्दात् तत्प्रत्ययः स्यात् ॥

तोत्थयोरेस् ॥२।४।९५॥

इमशब्दस्यैसादेशः स्यात्तो-त्थप्रत्यययोः । ईत्थं, एत्थं ।
ईयरत्थं ॥

१ यथा । २ तथा । ३ इत्थं । ४ कथम् । ५ इत्थम् । ६ एकत्र ।

७ अत्र । ८ इत्थं ॥

इमाद्धहमौ च ॥२।४।९५॥

सप्तम्यन्तेमशब्दाद् ह-हंप्रत्ययौ च भवतः ॥

मस्य तो णिंह-दाणिं-ह-हं-तरेषु ॥२।४।९६॥

इमशब्दस्य मस्य लोपः स्यात्तो-णिंह-दाणिं-ह-हं-तरप्रत्य-
येषु परेषु । ईह, इहं ॥

इमजतकेभ्यस्तोः ॥२।४।९६॥

एभ्यस्तोप्रत्ययस्यादेर्द्वित्यं वा स्यात् । ईत्तो, एत्तो, इतो,
इत्त्रो । अँतो । कैत्तो, कत्त्रो ॥

अहीहणहवः कात् ॥२।४।९७॥

सप्तम्यन्तात्कशब्दाद् अहि-इह-णहु-प्रत्ययाश्च स्युः ।
कँहि, किह, कणहु, कत्थ ॥

उत्कस्य तो-त्थ-हिंसु ॥२।४।९८॥

कशब्दस्योकारान्तादेशो वा स्यात् तो-त्थ-हिंप्रत्ययेषु
परेषु । कुँतो, कुओ, कुत्थ ॥

जपगामाभ्यामाएः ॥२।४।९९॥

पञ्चम्यन्तसमर्थाभ्यामाभ्यामाएप्रत्ययश्च स्यात् । जाँए,
जत्तो, जत्त्रो, जतो । पर्गामाए, पगामतो ॥

१ इह । २ इतः । ३ अतः । ४ कुतः । ५ कर्हि, कुत्र । ६
कुतः । ७ यतः । ८ प्रकामतः ॥

तादादोतयश्च ॥२।४।६६॥

पञ्चम्यन्तात्तशब्दाद् आद्-ओ-ते-प्रत्ययाश्चकारादाए-
प्रत्ययः स्यात् । ता । तो । तते , तए । ततो , तओ ,
तत्तो । ताए ॥

ण्हं च जात् ॥२।४।१००॥

पञ्चम्यन्तजशब्दात् ण्हंप्रत्ययश्च स्यात् । जंण्हं ॥

अं जताभ्याम् ॥२।४।१०१॥

पञ्चम्यन्तजतशब्दाभ्यामप्रत्ययोऽपि स्यात् । जं । तं ॥

तस्मिन् काले दा सव्वादिभ्यः ॥२।४।१०२॥

सप्तम्यन्तसमर्थेभ्यः सव्वादिशब्देभ्यः काले इत्यर्थे दा-
प्रत्ययः स्यात् ॥

सव्वस्य सो दे ॥१।४।६५॥

दाप्रत्यये सव्वशब्दस्य स इत्यादेशो वा स्यात् । सया,
सदा । सव्वया । अन्नया, अन्नदा । दकारस्य कचित्तकारश्र-
वणात् , सँता । कँता । जँदा । तदा ॥

इमाण्णिह-हुणा-दाणिमः ॥२।४।१०३॥

सप्तम्यन्तसमर्थीदिमशब्दात्काले इत्यर्थे णिह-हुणा-दा-
णिप्रत्ययाः स्युः ॥

१ ततः । २ यतः । ३ सर्वदा । ४ अन्यदा । ५ सदा । ६ कदा ।

यदा ॥

णिहमि यः ॥१।४।१२२॥

इमस्योपधाया यकारादेशः स्यात् णिहप्रत्यये । ईणिह,
इयणिह । अहुणा ॥

दाणिमि सर्वस्य लोपः ॥२।४।६३॥

इमशब्दस्याशेषस्य लोपो वा स्याद् दाणिप्रत्यये । दौणिं,
इयाणि, इदाणि ॥

आहेहिंहिहियमः कजतेभ्यः ॥२।४।१०४॥

एभ्यः सप्तम्यन्तेभ्य आहे-हिं-हि-हियप्रत्ययाश्च स्युः । कौहे,
कहिं,कहि,कहियं । जौहे, जहिं,जहि,जहियं । तौहे, तहिं,
तहि,तहियं । वा० (तादृरिद् च दो वक्तव्यः) तौइ,तइया ॥

चिरार्थकेष्वेवचौ ॥२।४।१०५॥

कशब्दात्परिमाणेऽर्थ एव-एवचप्रत्ययौ भवतश्चिरार्थक-
शब्देषु परेषु । केवचिरं, केवचिरं । केवचिरेण ॥

सुप्तद्धिताभ्यामिमिदीचिचियाः ॥२।४।१०६॥

सुबन्तात्तद्धितान्ताच्च कशब्दात् इम्-इद्-ई-चि-चिय-
प्रत्यया वा स्युः । कंयाइं । केई । केणइ । केस्सइ । केणहुइ ।
कंयाई । केहिंचि, कुहिंचिय ॥

१ इदानीम् । २ अधुना । ३ इदानीम् । ४ कहिं, कुत्र, क ।
५ यहिं, यत्र, यदा । ६ तहिं, तत्र, तदा । ७ तदा । ८ कियच्चिरम् ।
९ कदाचित् । १० केचित् । ११ केनचित् । १२ कस्यचित् । १३ कुत्र-
चित् । १४ कचित् ॥

*दाप्रत्ययस्य इद् वाच्य इत्यर्थः ॥

इमादिभ्यश्चणमस्पूर्वकः ॥२।४।१०७॥

इम-एक-जाव-तावादिशब्देभ्यश्चणं प्रत्ययो वा स्यात्स
विकल्पेनारपूर्वकश्च । ईमंचणं । ऐकंचणं । जावंचणं, जावच-
णं । तावंचणं, तावचणं ॥

इणमादीनामेवे दीर्घः ॥१।३।८३॥

इणमादिशब्दानामुपधाया दीर्घो वा स्यादेवशब्दे परे ।
इणामेव । जामेव । तामेव । जेणामेव । तेणामेव । खिप्पामेव,
खिप्पमेव । एवामेव, एवमेव ॥

॥इति तद्धितप्रकरणम्॥

- १२४७ -

॥ इति श्रीलोकङ्गागच्छन्तर्गनलिम्बडीसम्प्रदायतिलकाय-
मानपूज्यपादश्रीगुलाबचन्द्रजित्स्वामिचरणारम्भुज-
चञ्चरीक-मुनिश्रीरत्नचन्द्रविरचितायां जैन-
सिद्धान्तकौमुद्यां पूर्वार्द्धं
समाप्तम् ॥

१ इदंचन । २ एकंचन । ३ यावच्चन । ४ तावच्चन । ५ इममेव ।
६ यमेव । ७ तमेव । ८ येनैव । ९ तेनैव । १० क्षिप्रमेव । ११ एवमेव ॥

अथोत्तरार्द्धम् ॥

अथाऽऽख्यातप्रक्रिया ॥

क्रियायामश्वादयो धातवः ॥११११४॥

क्रियावाचिनोऽश्वादिका धातुसंज्ञाः स्युः ॥

धातोः ॥३१११॥

आसमाप्तेरधिकारोऽयम् ॥

त्यादयः कर्तृकर्मणोः सकर्मकेभ्यो भावकर्त्रो-

रकर्मकेभ्यः ॥३११२॥

त्यादयः प्रत्ययाः सकर्मकेभ्यो धातुभ्यः कर्तरि कर्मणि
च स्युरकर्मकेभ्यो भावे कर्तरि च ॥

आज्ञाभविष्यद्वर्त्तमानेषु तिन्तिसिहमिमवः ॥३११३॥

ति, न्ति, सि, ह, मि, मो, एते षड् प्रत्यया आज्ञायां
भविष्यद्वर्त्तमानकालयोश्च धातोर्भवन्ति ॥

द्वौ द्वौ प्रथममध्यमोत्तमाः ॥११११६॥

एषु क्रमशो द्वौ द्वौ प्रत्ययौ प्रथममध्यमोत्तमसञ्ज्ञकौ
स्तः ॥

अम्हे समानाधिकरण उत्तमः ॥३११४॥

त्यादिप्रत्ययवाच्यकारकवाचिनि अम्हशब्दे प्रयुज्यमाने-
ऽप्रयुज्यमाने चोत्तमः स्यात् ॥

तुम्हे मध्यमः ॥३१।५॥

तथाभूते तुम्हशब्दे मध्यमः स्यात् ॥

शेषे प्रथमः ॥३१।६॥

उक्तविषयादन्यत्र प्रथमः स्यात् ॥

एकवचनबहुवचने ॥३१।७॥

उक्तत्यादयः प्रत्ययाः प्रत्येकं प्रथमादिक्रमेणैकवचनबहु-
वचनसञ्ज्ञाः स्युः । प्राकृते द्विवचनं नास्ति । परस्मैपदात्मनेप-
द्विभागोऽपि नास्ति ॥ गच्छ गतौ । गच्छइ, गच्छन्ति ।
गच्छसि, गच्छह ॥

हिमिमोष्वतो दीर्घः ॥३१।७॥

एषु परेषु धातोरन्त्याकारस्य दीर्घः स्यात् । गच्छामि,
गच्छामो ॥

एकवचनम्.

बहुवचनम्.

प्र० सो गच्छइ ।

ते गच्छन्ति ।

म० तुमं गच्छसि ।

तुम्हे गच्छह ।

उ० अहं गच्छामि ।

अम्हे गच्छामो ।

प्रवर्तनायामेदिजौ ॥३१।८॥

प्रवर्तनायामर्थे धातोरिज्ज-ए-प्रत्ययौ प्रथमादिषु त्रिषु, व-
चनयोश्च स्तः ॥

इज्जस्य वा ॥३१।९॥

इज्जप्रत्ययस्य दीर्घोऽन्तादेशो वा स्यात् । संयुक्ते विकल्प-
ह्रस्वे, गच्छिज्ज गच्छेज्ज, गच्छिज्जा गच्छेज्जा, गच्छे ॥

इज्जात्सिहमिमवः ॥३।१।१०॥

प्रवर्तनार्थकैजप्रत्ययान्तधातोः सिहमिमोप्रत्यया वा
स्युः । गच्छेज्जासि, गच्छेज्जाह । गच्छेज्जामि, गच्छेज्जामो ॥

आज्ञायां तिन्योरुः सेर्हिलोपौ ॥३।१।१३॥

आज्ञायामर्थे तिन्योरिकारस्योकारः सिप्रत्ययस्य हि-
लोपश्च पर्यायेण स्यात् । गच्छउ, गच्छन्तु । गच्छाहि, ग-
च्छ, गच्छह, वा० (हे गच्छादीनामेवा वक्तव्यः) । गच्छेह ।
गच्छामि, गच्छामो ॥

भावंष्यति हिस्सौ त्यादेषु ॥३।१।१६॥

भविष्यदर्थे धातोर्हिस्सौ प्रत्ययौ स्तस्यादिप्रत्यये परे ॥

हिस्सादीनामिट् ॥३।१।२०॥

हि-स्स-त्ता-त्तए-त्तु-त्था-ऊण-उं-मप्रत्ययानामिडागमः
स्यात् । गच्छिस्सइ गच्छिस्सन्ति । गच्छिस्ससि, गच्छिस्सह ॥

गच्छादिभ्यः स्सान्मेः ॥४।४।७५॥

गच्छादिधातुभ्यः परस्मात्स्सात्परस्य मेरन्त्यलोपो वा-
स्यात् ॥

गच्छात्सस्सस्यमेरम् ॥३।१।३१॥

गच्छधातोः परस्य स्सप्रत्ययसहितस्य मिप्रत्ययस्यामा-
देशो वा स्यात् । गच्छिस्सामि, गच्छिस्सं, गच्छं, गच्छिस्सामो ॥

*गच्छ, पति-अपिण, पइक्व, चिह, उत्-सव, आ-हिह, एते
गच्छादयः ॥

१ गच्छ, अहि-इ, वर, लुंच, साह, पुच्छ, रूव, लज, भव, अहि-
यस्त, दस्य, गाह, पज, कर, निवाग, साह, एते गच्छादयः ॥

हिप्रत्यये गच्छिहिति, गच्छिहन्ति । गच्छिहिसि, गच्छि-
हिह ॥

मादौ हेरात् ॥३१।३२॥

धातोर्विहितस्य हिप्रत्ययस्याकारोऽन्तादेशः स्यान्मका-
रादिप्रत्यये परे । गच्छिहामि, गच्छिहामो ॥

भूते इंसुः ॥३१।३३॥

भूतेऽर्थे धातोरिंसुप्रत्ययः स्यात् प्रथमादिषु त्रिषु वचन-
योश्च । गच्छिंसु ॥

उपसर्गाः प्राक् ॥३१।४९॥

उपसर्गा धातोः प्रागेव प्रयोक्तव्याः ॥

अतेर्गच्छस्य गस्य ॥४।४।७७॥

अतिपूर्वकस्य गच्छधातोर्गस्य लोपो वा स्यात् । अइ-
च्छइ, अइगच्छइ ॥ अच्छ उपवेशने ॥

अच्छादेस्तेरेः ॥३१।५०॥

अच्छादिभ्यः परस्य तिप्रत्ययस्यैकारोऽन्तादेशो वा ।
अच्छइ । अच्छते ॥

१ दीर्घविधौ साहचर्यात्प्रादेर्ग्रहणान्नात्र हौ दीर्घः ॥

* अच्छ, अग्निह, प-इस, सम्-ईह, उस, एस, वंग्व, कंडुय, पंडि-
क्कमे, खुद, खुप्प, गग्ग, गस, चर, छिद, जुज्ज, तण, दल, दव, दिम,
दुय, देव, देह, इव, झंस, उद्-पज्ज, पुच्छ, सुंज, पलि-मंथ, मल, सर,
सम्-गक्ख, वि-ग्ग, वि राव, लह, उव-लिप, वंद, वड्ढ, वस्स, वुच्च, वंग्ल,
सद्, वीसम, सय, सग, अणु-सास, सत्सूस, सेव, सेह, हा, हो, ए-उच्छ-
दयः ॥

अण प्राणने । अणइ ॥

आतोऽणस्य मक् त्यादौ ॥४१४११॥

आपूर्वकाणधातोर्मगागमो भवति त्यादौ प्रत्यये । आ-
णमइ, आणमन्ति । पाणमइ, पाणमन्ति । अप्पाह सन्दे-
हे । अप्पाहइ । अप्पाहामो । अप्पाहे ॥ अप्पिण अर्पणे ।
अप्पिणामि । पच्चप्पिणइ ॥ अय गनौ । उदयन्ति । पला-
यइ ॥

अयादिभ्यस्तथा ॥३११३४॥

अयादिभ्यो भूतेऽर्थे तथाप्रत्ययो वा स्यात् । विपलाइत्या ।
अस सत्तायाम् ॥

असस्य तितुमिषु ॥४१४१७८॥

असधातोरन्त्याकारस्य लोपः स्यात्ति-तु-मिप्रत्ययेषु पेषु ॥

सात्थः ॥११४१७९॥

सकारात्परस्य तकारस्य थकारः स्यात् अत्थि

न्तन्तियास्वादेः ॥४१४१७९॥

असधातोरादेरकारस्य नित्यं लोपः स्यादेषु परेषु ।
सन्ति ॥

*अय, वि-आ-कर, जय, दल, उद्-धर, धाग, धाव, पज्ज, अणु-
भव, पाउग्-भव, मन्त, याम, अमि-रम, गिय, उद्-याह, वि-प्प-सग, सेव,
संह, हो, एतेऽयादयः ॥

सिहमाप्वसस्य ॥४१४८०॥

असधातोर्लोपः स्यात्सि-ह-मोप्रत्ययेषु । असस्येत्यनु-
वृत्तौ पुनरसस्येत्युपादानात्समुदायस्यैव लोपो नान्त्यस्य,
सि । ह ।

मौ वा ॥४१४८१॥

असधातोर्लोपो वा स्यान्मिप्रत्यये । मि । पक्षे,

समेरंसिरसस्य ॥३१५२॥

असधातोर्मिप्रत्ययसहितस्य अंसि इति निपात्यते ।
अंसि, मो ॥

असादिभ्यो या ॥३१५१॥

प्रवर्तनार्थेऽसादिधातुभ्यो याप्रत्ययः स्यात् । एदिज्जयोर-
पवादः ॥

असचयजाणणहेभ्यो यः ॥३१५२॥

एभ्यः परस्य याप्रत्ययस्यैडागमः । सिया । अत्थु ।

असादिदीतौ ॥३१५३॥

असधातोर्भूतेऽर्थे ईईप्रत्ययौ स्तः । ईंसोरपवादः ॥

आदेरिदीदिमोषु दीर्वः ॥३१५३॥

असधातोरादेर्दीर्वः स्यादि-ई-इमोप्रत्ययेषु परेषु । आमि,
आसी । “आसी विष्णो महाजसो” ॥

× अस, का, चय, छुम, जप, द्य, वृ, हण, एतेऽसादयः ।

१ आसीद्विप्रो महायशः । (उत्त० २५-१) ।

मोरुत्तमबहुत्वे सेट् ॥३१॥३६॥

असधातोर्भूतेऽर्थे उत्तमबहुवचने मोप्रत्ययः स्यात् स च सेट् । आसिमो । “आसिमो भायरा दोवि” आस उपवेशने । आसइ । आसे । आस ॥

न्तौ गिलादीनां यक् ॥४॥४१॥२॥

गिलादिधातूनां न्तिप्रत्यये यगागमः स्यात् । गिलायन्ति । इ गतौ । इन्ति । इन्तु । सवर्णदीर्घे संयुक्ते ह्रस्वे च, पलिनन्ति । संपलिनन्ति । सवर्णदीर्घे, अईति, अईइ । संपरीइ ॥

पडिपतिपरिभ्यो यः ॥३१॥५५॥

एभ्यः परस्येधातोर्थ आदेशः स्यात् ॥

पतेर्द्विरौ ॥३१॥५६॥

पतेरुपधाया द्वित्वं स्यादिधातौ परे । पत्तियइ, पत्तियन्ति । पत्तियसि । पत्तियामि । पत्तियाहि ॥

प्रादेश्चिण् मोहमाणानामेट् ॥३१॥५४॥

पोपसर्गात्परस्येधातोश्चिडागमो मोहमाणप्रत्ययानामेट्-डागमश्च स्यात् । पेच्चेमो । पेच्चेह ॥

इति पूर्वपरयोरेः ॥३१॥५७॥

इधातोरिकारे परे पूर्वपरयोरेकार एकादेशः स्यात् ।

१ आसिन्व भ्रातरौ द्वावपि । (उक्त २३-५) ।

* गिला, आ-गवा, चाथ, जण, भा, मिया, डव, ता, दल, उव-आ-दा, परि-आ-दा, सम्-आ-दा, उद्-दा, आ-नव, न्हा, प-न्हा, माण, मिला, परि-मिला, वज, वा, परि-निग्-वा, वेद, सिगा, हा, एते गिलादयः ॥

एजा । पत्तिएजा । परिएजा ॥

विसमत्युद्भयश्च ॥३११५८॥

वि-सम्-अति-उत्परस्येधातोरेकार एकादेशः स्यात् ।
समेति, समेन्ति । अचेहि । उदेइ । वेइ ॥

न्तावेरद्वा ॥३११५९॥

एकारस्याकारो वा न्तिप्रत्यये परे । उवन्ति उविन्ति,
उवेन्ति ॥

उदोज्जो भविष्यति ॥३११६०॥

उत्पूर्वकादिधातोर्भविष्यदर्थे ज्जप्रत्ययः स्यात् । स्सादेर-
पवादः । उइज्जन्ति ॥

न्तौ वेः ॥३११६१॥

वेरुपसर्गात्परस्येधातोर्धकारादेशः स्यात् न्तिप्रत्यये परे ।
विद्यन्ति ॥

वेरदौ स्मे ॥३११६२॥

वेरुपसर्गस्याकारोऽन्तादेशः स्यात् स्सप्रत्ययपरक इधा-
तौ परे । वइस्सइ ॥ इ अध्ययने । अयं नित्यमहिपूर्वकः ॥

इज्जः स्वार्थेऽपि ॥३११६३॥

धातोरिज्जप्रत्ययः स्वार्थेऽपि बहुलं स्यात् । अहिज्जइ,
अहिज्जन्ति । अहिज्जेजा । अहिज्जिस्सामि ॥

अहेरेस्तौ ॥४१४१३॥

अहेरुपसर्गात्परस्येधातोर्धगागमः स्यात्तिप्रत्यये परे । अ-
होयइ । गच्छादित्वात्, अहोस्सं । इच्छइच्छायाम् । इच्छइ,

इच्छन्ति । इच्छसि । सवर्णदीर्घे सति ह्रस्वे, पडिच्छइ, प-
डिच्छति । पडिच्छेज्जा । पडिच्छन्तु । ईह इच्छायाम् । ई-
हइ । तेरेकारान्तादेशे तकारलोपे च, समीहए ॥ उञ्च कौ-
शिल्ये । उञ्चन्ति ॥

उंचादीनां वा न्तौ ॥३११२५॥

एषां यगागमो वा स्यात् न्तौ परे । पलिउञ्चन्ति, पलिउञ्च-
यन्ति । उंछ सेचने । पुञ्छइ । पुञ्छे ॥ उञ्ज योगे ।

उवादुंजस्य तौ ॥३११६५॥

उवोपसर्गात्परस्योजधातोरुपधाया द्वित्वं स्यान्तौ परे ।
उवउंजइ ॥

न्तौ वेः ॥३११६६॥

वेः परस्योजधातोरुपधाया द्वित्वं स्यात् न्तौ परे । निउं-
ज्जन्ति । उण प्रावरणे । पाउणिस्सामि । पाउणिहिइ । ऊह
विनर्के । अपोहए । एय कम्पने । एयइ एयति, एयन्ति ।
वि-एय=वेयइ वेयति । स्वरे परे यलोपे, एइस्सन्ति । एइंसु ॥
एस इच्छायाम् । एसइ । एसे । एसिज्जा, एसेज्ज ॥

अनोरेसादेरिम् ॥३११६३॥

अनुपूर्वकादेसधातोः परस्यैप्रत्ययस्येमादेशः स्यात् । अ-
नेसि । कंडुय गात्रविघर्षणे । कंडुयए । कंडुइस्सामि । कंद
आक्रन्दने । कन्दइ । कन्दिंसु ॥

* उंच, खण, जण, निज्जा, मिपा, इव, आ-दा, नि-मन्त, मिज,
एत्ते, उञ्चादयः ॥

धातूनां कण्णादीनाम् ॥११४११॥

धातूनां मध्ये कण्णादीनामेव कस्य गकारयकारौ स्याताम् ।
कण्ण भेदने । प्रायेणायमापूर्वकः । आगन्नइ । कत्थ श्ला-
घायां व्यक्तायां वाचि च । कत्थइ ॥

अतेततिन्तेषूदः कसस्यात् ओत् ॥३११६०॥

उदः परस्य कस्यतोरादेरकारस्यैकारो वा स्यादत्-इत्-
ति-न्तेषु प्रत्ययेषु । कस आकर्षणे । उक्कोसइ, उक्कसइ । का
करणे । काइ ॥

कादेर्न ॥३११२८॥

कादिगणपठितेभ्यः परस्य रसादेरिट् न स्यात् । काहिइ ।
सवर्णादीर्षे काही । काहिन्ति । “अन्नाणी किं काही, किं वा
नाही य छेयपावगं” ॥

कः सीः ॥३११३८॥

काधातोर्भूतेऽर्थे सीप्रत्ययो वा स्यात् ॥

भूते काकरदक्खुलभहोतराणामट् ॥११४१३४॥

एषां भूतेऽर्थेऽडागमः स्यात् । अकासी ॥

को यः सिट् ॥११४१३३॥

काधातोः परस्य याप्रत्ययस्य सिडागमः स्यात् । कासिया ।

* कण्ण, कड, कप्प, कग, कस, का, कास, कीग, कुड, कुब्ब,
एते कण्णादयः ॥

+ का, दा, ने, ना, पा, पी, वा, भा, एते कादयः ॥

१ अज्ञानी किं करिष्यति किं वा ज्ञास्यति च छेकं पापकं (वा) ।

(दस० ४-१०) ॥

किलिस्स किलेस किस्स किस उपतापे । किलिस्सइ,
किलिस्सन्ति, किलेसन्ति । परिकिलेसन्ति । किस्सन्ति ।
“कीवा जत्थ य किस्सन्ति, नाइसंगेहि मुच्छिया” । कीरं
विक्षेपे । उक्कीरइ ॥

वेः कीरस्य विखरः ॥३।१।६१॥

वेः परस्य कीरधातोः विखरादेशो वा स्यात् । विविख-
रइ । विविखरेज्जा । कुण करणे । कुणइ । कुणउ ॥

कुणादिभ्यः सेरुः ॥३।१।१४॥

आज्ञायां कुणादिधातुभ्यः परस्य सिप्रत्ययस्योकारोऽन्ता-
देशो वा स्यात् । कुणसु, कुण ॥

इणयोरिज्जकुणयोः ॥४।१।८२॥

कुणधातोर्णस्येज्जप्रत्ययेकारस्य च लोपः स्यात् । कुज्जा ।
कुठ्व करणे । कुव्वइ, कुव्वन्ति । कुव्विज्जा । विउव्वइ, वि-
कुव्वइ । क्कम पादविक्षेपे । कमइ, कमति । अभिनिक्ख-
माहि ॥

१ क्लीबा यत्र च क्लिश्यन्ति ज्ञातिसङ्गैर्मूर्च्छिताः । (सूय० १-३-२-१२) ॥

*कुण, सम्-अप्प, प-कड, कह, विखव, खाम, गिणइ, चिण,
छिंद, जत, जय, जाण, जाय, इव, दल, दह, नव, पाल, प्फाल,
भमाड, भास, मुंज, मन्न, मिह्ठाव, मुंच, लुंच, वन्न, मुण, हव, पत्ते कु-
णादयः ॥

अत्यप्यवानां च ॥४१४८५॥

एषामादेरकारस्य लोपो बहुलं स्यात् । अवक्कमइ, वक्क-
मइ । अक्कमेज्जा । निक्खमइ । निक्खमे । पडिक्कमए । पडि-
णिक्खमइ, पडिनिक्खमइ । परक्कमेज्जा, परक्कमिज्जा, परक्क-
मिज्जासि ॥

वेरितोऽतेरतीः ॥४१४८६॥

विसंयन्धिन इकारादतिसंबन्धिन्यकारे परे पूर्वपरयोरी-
कारादेशो बहुलं स्यात् । वीइक्कमति, वीतिक्कमति । क्कोस
आक्कोशे । अक्कोसइ । पडिक्कोसइ । वखंद पतने । पक्ख-
न्दइ । खा अदने ॥

खादीनां तौ ॥४१४८६॥

खादीनां तौ परे यगागमो वा स्यात् । खायइ, खाइ ।
खिंस निन्दायाम् । खिंसइ खिंसति, खिंसन्ति । खिंसइ-
ज्जा । गम गतौ । वा० (आगमनमाभ्यामित्येकारविकल्पे)
अगमेइ, आगमइ । गरह गरिह निन्दायाम् । गरहइ
गरहए, गरिहन्ति, गरहन्ति । गरिहामि । गरहेज्जा । गा
गाने ॥

+ आकारस्य संयुक्ते परे ह्रस्वः ॥

*खा, आन्वा, जण, अरि जा, दल, गिन्दा, न्हा, गिला, प-मिला,
साह, एते खाद्यः ॥

गादीनामिजे ॥४।४।१४॥

गादीनामिजे परे यगागमः स्यात् । गापज्जा । गिज्झ
आशक्तौ । गिज्झह । वा० (गिज्झादा च वक्तव्यः) । गि-
ज्झा । गिज्झे । गिज्झेज्जा । गुर उद्यमने ॥

अवापस्यादेर्लोपोऽनुस्वारश्च गुरे ॥४।४।३५॥

अवापसर्गात्परस्यापोपसर्गस्यादेर्लोपोऽनुस्वारश्च स्तो गुर-
धातौ परे । अवपंगुरे । ग्वा गन्धोपादाने ॥

ग्घो जिग्घः ॥३।१।९२॥

ग्घाधातोर्जिग्घादेशः स्यात्त्यादौ प्रत्यये । जिग्घह ॥

आतो गघ आदेः ॥४।४।८३॥

आकारोपसर्गात्परस्य ग्घाधातोरादेर्लोपो वा स्यात् । खादि-
त्वाद्यकारागमविकल्पे, आघायइ अगघायइ अगघाइ, आघा-
यन्ति, अगघायन्ति ॥

आगघाझिययोर्हे ॥४।४।१५॥

अनयोर्हे परे यगागमः स्यात् । आघायह । चर गतौ ।
चरइ । आयरन्ति । गिच्चरइ । पयरइ । पडिचरति । पडि-
यरइ । वियरण । बियरइ । समायरइ । समायरे । समाय-
रिंसु । चिगिच्छ चिकित्सायाम् । चिगिच्छइ ॥

चिगिच्छस्यादेस्तः ॥३।१।६४॥

चिगिच्छधातोरादेस्तकारादेशो वा स्यात् । वितिगिच्छइ ।
वितिगिच्छामि । चिण चयने । चिणइ ॥

+ गा, खुभ, प-जा, पडि-निस्-जा, भिन्ना, उक्-हाव, पमि-देव, निर-
हा, पडि-सम-धा, मा, वा, हा, एते गादयः ॥

वा न्तौ ॥३।१।६७॥

चिणधातोरिणस्यायादेशो वा न्तिपरे । चयन्ति, चिण-
न्ति । चिणसु । चिणिंसु । उवचिणइ, उवचिणन्ति । उव-
चिणिस्सन्ति ॥

समोहेरुस् ॥३।१।९८॥

संपूर्वकस्य चिणधातोः सम्बन्धिनो हेरुसादेशो वा स्यात् ।
आदिस्वरलोपे, संचिणु । जंप व्यक्तायां वाचि । जंपइ । जं-
पण ॥

न्तौ जंपस्य ॥३।१।८५॥

जंपस्योपधाया द्वित्वं वा स्यात् न्तिप्रत्यये । जप्पन्ति, जंपन्ति ।
जंभ गात्रविस्तारणे । विगंभइ । जत प्रयत्ने । जयइ । जये ।
कुणादित्वात्, जयसु । जहा त्यागे ॥

जहस्तिमाणणिजेषु ॥१।३।८१॥

जहाधातोरन्त्यस्य ह्रस्वो वा स्यात् ति-माण-णिजप्रत्य-
येषु । जहइ जहाइ, जहति जहाति । जहासि । पूर्वस्वरलोपे,
विजहिजा । विप्पजहति, विप्पजहाति । विप्पजहामि ।
विप्पजहे । जा गतौ प्रादुर्भावे च । जाइ ॥

जादीनां तौ ॥४।४।१६॥

जादिगणपठितानां यगागमः स्यान्तिप्रत्यये परे । जायइ ।
संयोगे परे ह्रस्वे, जन्ति । जायउ । अभिजायउ ॥

* प्रादुर्भावे जा, अभि-जा, सम्-जा, भा, आ-दा, गह, वर, हा,
आ-हा, एते जादयः ॥

जो हेः ॥३११२६॥

जाधातोः परस्य हिप्रत्ययस्यैट् न स्यात् । अभिजाहिति ॥

उदापेभ्यो जः ॥४१४१८४॥

उद्-आ-पेभ्यः परस्य जाधातोरुपधाया लोपो वा स्यात् ।
उदाइ । णिज्जाति । उंचादित्वात्, णिज्जायन्ति, णिज्जन्ति । णि-
ज्जामि । णिज्जाउ । णिज्जाहिति । णिज्जाइस्सामि । निज्जाइ ।
निज्जन्तु । निज्जाइस्सामि । पजाणज्जासि, पयाणज्जासि । प-
जामि, पयामि ॥

जः स्सस्यैट् ॥४१४१३६॥

जाधातोः परस्य स्सप्रत्ययस्यैडागमः स्यात् । इटोऽपचा-
दः । पजाणस्सामि । पचायाइ, पचायन्ति । पचायाहिति, पचा-
याइस्सइ, पचायाइस्सन्ति । जाण अवबोधने ॥

जाणादीनां दीर्घो वा तौ ॥३११६६॥

जाणादिधातूनामन्त्यस्य दीर्घो वा तिप्रत्यये परे । जा-
णाइ, जाणइ ॥

जाणस्यादेर्यः ॥११४१६६॥

जाणस्यादेर्यकारो वा स्यात् । याणइ, जाणन्ति; याण-
न्ति । जाणामि, याणामि, जाणे । परियाणाइ, परियाणइ,
परियाणन्ति । परियाणह । वियाणाइ ॥

× जाण, किण, जूर, तिप्प, दळ, धुण, मिह, पीड, एते जाणा-
दयः ॥

जाणहणाभ्यां वा ॥३१११२॥

जाणधातोर्हिणधातोश्च प्रवर्तनायां याप्रत्ययो वा स्यात् ।
निआणिया, विजाणिया, विजाणिज्जा, विजाणेज्जा । कुणा-
दित्वात्, वियाणसु, वियाणाहि । जूह मिश्रणे । निज्जू-
हन्ति । जोय दर्शने । जोयइ । उज्जा झिया घ्याने ।
झायइ, झाअइ, झायन्ति ॥

उज्जादलयोरिज्जे ॥४१४१२७॥

अनयोरिज्जप्रत्यये यगागमो वा स्यात् । झाएज्ज, झाइज्ज ।
भियायइ, भियाइ, भियायन्ति ॥

झियः सौ ॥४१४१७॥

भियाधातोः सिप्रत्यये यगागमः स्यात् । भियायसि ।
भियामि । भियाए, भियाएज्जा । भियाहि, भियायह ।
डंस दशने ॥

डंसस्य तौ ॥४१४१८७॥

डंसधातोरनुस्वारस्य लोपः स्यात्तौ परे । डसइ । विड-
सइ । डी विहायसागतौ ॥

उदो डियो डास्त्यावयोः ॥३११८६॥

उदः परस्य डीधातोर्डा इत्यादेशः स्यात्तिप्रत्ययावप्रत्य-
ययोः । उड्डाइ । ढा विदारणे । आढाइ, आढाति, आढाय-
न्ति, आढन्ति । आढाहि, आढाह । णल्ल प्रेरणे ॥

पकप्पपणुल्लाभिधाराणां मवि ॥४१४१८॥

एषां मोप्रत्यये परे यगागमः स्यात् । पणुल्लयामो । पणु-
ल्लिज्जा । तर तरणे सामर्थ्ये च । तरइ, तरन्ति । तरसि ।
तरे । तरिस्सन्ति, तरिह्मन्ति । अतरिंसु । उत्तरइ उत्तरेइ,
उत्तरिन्ति, उत्तरन्ति । उत्तरेह, उत्तरह । तकारस्य पकारे,
ओयरइ । वियरइ, वितरन्ति । वियरिज्जा, वियरेज्जा । विय-
रिज्जह । तिप्प दुःखदाने तर्पणे तृप्तौ च । जाणादित्वात्,
तिप्पाइ, तिप्पइ, तिप्पन्ति । तिप्पामि । तुर तूर त्वरा-
याम् । तुरन्ति । तूरन्ति । अभितूर । तुस संतोषे । तुसइ ।
संतुसइ ॥

समस्तुसस्यैति ॥३११६८॥

समः परस्य तुसधातोरुपधाया द्वित्वं स्यादेप्रत्यये परे ।
संतुस्से । त्स उद्वेगे । परिवित्तसिज्जा ॥

त्तसस्यैत्योः ॥३११६९॥

संपूर्वकस्य त्सधातोरुपधाया द्वित्वं स्यादेप्रत्यये तिप्रत्यये
च परे । संतस्सइ । संतस्से । त्थुण स्तुतौ । संथुणइ ॥

इज्जे च समः ॥४१२१४१॥

समः परस्य त्थुणधातोस्थवादेशः स्यादिज्जे चकारादणवेषु
परेषु । संथवेज्जा । दल दाने । जाणादित्वाद्वा दीर्घे, दलाइ,
दलइ, दस्यन्ति ॥

दलधारपूजानां मौ ॥४१४१६॥

देषां मिप्रत्यये परे यगागमः स्यात् । दलयामि ॥

दलस्य हिमवोः ॥४१४१८॥

दलधातोर्दगागमो वा स्याद्विमोप्रत्यययोः । दलयामो, द-
ह्यामो । दले, दलज्जा, दलणज्जा । कुणादित्वान्, दलसु ।
विकल्पेन यगागमे, दलयाहि, दलाहि ॥

दलस्य हे ॥४१३८४॥

अस्य दीर्घोऽन्तादेशो वा हप्रत्यये । दलाह, दलह ।
दलइस्सइ । दलइस्सामि । दह धारणे ॥

आन्तं दहस्य डः ॥४१४१६७॥

आन्तः परस्य दहधातोरादेर्ङकारादेशः स्यात् । आड-
हइ, आडहन्ति । सहइइ, सहइइ, सहहन्ति, सहहन्ति ।
सहहे, सहहेज्ज । सहइसु । सहइस्सइ । दिप्प दीर्घो ।
पइप्पण । दिस प्रेक्षणे दाने च ॥

एमाणयोर्दिसस्य प्रेक्षणे ॥४१३१२५॥

प्रेक्षणार्थं दिसधातोरिकारस्य वृद्धिः स्यादेमाणयोः
परयोः ॥

एति दिसस्य हः ॥४१४१२३॥

दिसधातोरुपधाया हकारः स्यादेप्रत्यये । देहए ॥

दक्खुः संसोर्दिसस्य ॥३१११०३॥

प्रेक्षणार्थकदिसधातोरिसुप्रत्ययसहितस्य दक्खुर्निपाल्य-
ते । अदक्खु ॥

सस्सहेर्दच्छिः ॥३१११०४॥

प्रेक्षणार्थकदिसधातोः स्सहिप्रत्ययसहितस्य दच्छिर्नि-
पाल्यते । दच्छिसि । दुस्स वैकृत्ये अप्रीतौ च ॥

न्तौ पात् ॥३१११०५॥

पोपसर्गात्परस्य दुसधातोःपधाया द्वित्वं स्यात् न्तौ
परे । पउस्सन्ति । दू गतौ परितापे च । अयं गतौ स्वार्थ
इज्जप्रत्ययान्तः । दूइज्जइ । देव विलापे ॥

देवादिभ्यस्तेः ॥३१११००॥

देवादिधातुभ्यः परस्य तिप्रत्ययस्य दीर्घो वा स्यात् । परि-
देवती । परिदेवण । परिदेवइ । परिदेवणज्जा । द्वा पलायने ।
उद्दाइ । गिलादित्वात्, उद्दायन्ति । णिद्दाणज्ज । निद्दाणज्ज ।
धाव शीघ्रगतौ । पद्दावइ । पद्दावण । परिधावन्ति । अयादि-
त्वात्, परिधावित्था । धुण कम्पने । जाणादित्वात्, धुणाइ,
धुणाइ, धुणन्ति । धुणे । निद्धुणे । नद् अव्यक्ते शब्दे । नदइ ।
नदइ, णदन्ति । नम नम्रीभावे ॥

आगमनमाभ्यां तौ ॥३११०८॥

आभ्यामेप्रत्ययो वा स्यात्तिप्रत्यये परे । गमइ, गमेइ,
नमन्ति ॥

नमादोरेर्मवि ॥३११११॥

नमादिधातोरन्त्यस्येकारादेशः स्यात् मोप्रत्यये । नमिमो ।
नमह । उगणमन्ति । उवणमन्ति । पणमइ, पणमेइ, पण-
मिमो । पणमह । पच्चुणमन्ति । पच्चुन्नमन्ति । परिणमेइ,
परिणमइ, परिणमन्ति । परिणमेज्जा, परिणमिज्जा । परि-
णमिस्सन्ति ॥

विप्पाभ्यां नमस्य वो न्तौ ॥३११२५॥

विप्पोपसर्गपूर्वकस्य नमधातोरुपधाया वः स्यात् न्तिप्रत्यये
परे । विप्पणवन्ति । नमंस नमस्कारे । णमंसइ, नमंसइ,
णमंसति । णमंसाभि, नमंसाभि, णमंसामो, नमंसामो ।
णमंसिज्जा, णमंसेज्जा । णमंसह । णमंसिहिति । णमंसिहामि ।
बस्स नाशे ॥

न्तीजयोः पविप्पाभ्याम् ॥३१२३०॥

आभ्यां परस्य नस्सधातोः संयुक्तस्यादेर्लोपः स्यात् न्ति-
इज्जपरयोः । पणमन्ति । विप्पणसेज्जा । ने प्रापणे ॥

एदोङ्ग्याभिजस्येतः ॥३१२८६॥

एकारान्तादोकारान्ताच्च धातोः परस्येज्जप्रत्ययस्येकारस्य

लोपो भवति । जेज्जाहि । अवणेज्जा । अवणेह । आ-
णेमि ॥

हिन्तयोर्नेरत् ॥३१११२॥

हिन्तपरयोर्नेधातोरकारान्तादेशो वा स्यात् । आणाहि,
आणेहि, आणेह । एकारस्य वैकल्पिक इकारादेशो, उवणि-
न्ति, उवणेन्ति । उवणेहि, उवणाहि, उवणेह । उवणेहि-
न्ति । णीणेह, णीणेति । परिणेहि ॥

पवेस्तौ ॥३१११३॥

पविपूर्वकस्य नेधातोरन्त्यस्याकारो वा स्यात्तौ परे ॥

पान्नायि वेः ॥११३८६॥

पात्परस्य वेरुपसर्गस्य दीर्घोऽन्तादेशो वा स्यात् ने-
धातौ परे । पवीणेइ, पविणइ, पविणेइ ॥

अयोऽणैन्तीज्जहतारेषु ॥३१११४॥

नेधातोरन्त्यस्याद्यादेशो वा भवति अ-ण-ए-न्ति-इज्ज-
ह-तारप्रत्ययेषु परेषु । विणयन्ति । विणएज्ज । विणएह ।
समाणेन्ति । समाणेहिइ । संपवीणेमो । न्हा स्नाने । यका-
रागमो वा, ण्हायइ, ण्हाइ, ण्हाति, ण्हायन्ति । पज्ज गतो ॥

पज्जादीनां पो वः ॥११४१३॥

एषां धातूनामनादिभूतासंयुक्तवकारस्य वकारो वा

* पज्ज, पड, पिण, पीड, पय, एते पज्जादयः ॥

स्यात् । आवज्जइ । आवज्जे । उप्पज्जइ । उप्पज्जए । उप्पज्जन्ति ।
उप्पज्जिस्सन्ति । उप्पज्जिस्सं । उप्पज्जिसु । उयसंपज्जइ । णि-
प्फज्जइ, निप्फज्जइ, । निप्फज्जए । पडिवज्जइ । स्वार्थे इज्जः,
पडिवज्जिज्जइ । पडिवज्जाहि । पडिवज्जिहि । पडिवज्जिस्सा-
मि । समुप्पज्जइ । अयादित्वात्, समुप्पज्जित्था । समुप्पज्जिसु ।
पड पतने । पडइ, पडन्ति । अहिवडन्ति ॥

उपसर्गात्पडस्य यः ॥१।४।१२६॥

उपसर्गात्परस्य पडधातोरुपधाया यकारो बहुलं स्यात् ।
उप्पयइ, उप्पयअइ, उप्पयन्ति । उप्पयज्जा । उप्पयाहि । उव-
यइ, उवयन्ति । ओवयन्ति । णिवडइ । निवडइ, निवयन्ति ।
निवडन्ति । पडियावयन्ति । पडियावयज्जा । पचोवयइ । सं-
पडइ । संपयन्ति । पा पाने ॥

आज्ञावर्त्तमानणिजेषु पिबपियौ पः ॥३।१।१०१॥

आज्ञावर्त्तमानार्थकप्रत्यययोः पर्याणिज्जे च पाधातोः
पिबपियावादेशौ पर्यायेण स्याताम् । पिबइ, पियइ, पिबन्ति ।
पियसि । पिआमो ॥

प्रवर्त्तनायां वा ॥३।१।१०२॥

प्रवर्त्तनार्थे पाधातोरुक्तावादेशौ वा स्याताम् । पिबे, पिण ।
पाइज्जा । पियह । आविअइ । आविण । पुच्छ प्रश्ने । पु-
च्छइ । पुच्छए । पुच्छन्ति । पुच्छसि । पुच्छामो । पुच्छिज्ज,
पुच्छिज्जा । पुच्छ । पुच्छिस्समामि, पुच्छिस्सं, पुच्छिस्सामो ॥

पुच्छादेर्वा ॥३।१।१३६॥

पुच्छधातोरेप्रत्ययो वा भूतेऽर्थे । पुच्छिस्सु । पुच्छे । आपुच्छइ ।

पडिपुच्छइ, पडिपुच्छन्ति । पडिपुच्छउ । पूज पूजायाम् ।
पूयइ, पूयन्ति । पूअयामि । फुट् स्फुटने । फुट्इ ॥

फुट्स्य टयोर्डस्तान्तहिप्रेरणासु ॥३११११५॥

फुट्धातोष्टकारयोर्डकारादेशः स्यात् त्तान्त-हिप्रत्ययेषु
परेषु प्रेरणार्थं च । फुडिही । फुस स्पर्शं शुद्धौ च । फुसइ,
फुसन्ति । फुसिज्ज । फुसन्तु । संफुसिज्जा । बंध बन्धने ।
बंधइ, बंधन्ति । बंधेज्जा ॥

बंधसंभहिंडेभ्यो हरेट् ॥३१११३७॥

बन्धादिधातुभ्यः परस्य हिप्रत्ययस्यैडागमः स्यात् । इटोऽप;
बादः । बंधेहिन्ति, बंस्सन्ति ॥

बंधादीः ॥३१११४०॥

बंधधातोस्प्रत्ययो वा स्याद् भूतेऽर्थे । बंधी । पत्ते इंसुः,
बंधिसु । वीह भये ॥

वीहस्य भायभीयौ तयि ॥३११११६॥

वीहधातोर्भायभीय इत्यैतादादेशौस्तस्ते परे । भायण् ।
भीयण् । भय सेवायाम् । भयइ, भण, भइज्ज । विभयन्ति ।
विभण् । भण कथने । भणइ । नमादित्वात्, भणिमो, भणि-
हामि । भम भ्रमणे । भमइ । भमिही । भमिहिन्ति । उक्म-
मन्ति । भव सत्तायाम् । भवइ, भवति, भवन्ति । भवसि,
भवह । भवामि, भवामो । भवेज्जामि, भवेज्जाह, भवेज्जायि ।

भवे , भवेज्जा । भवउ, भवतु, भवन्तु । भव । भविस्सइ,
भविस्सन्ति । भविस्सह । भविस्सामि, भविस्सं, भविस्सामो ॥

भवस्य भुवीभुविमौ ॥३११४१॥

भवधातोर्भूतेऽर्थे भुवी भुवि इति वा निपात्येते । भुवि,
भुवी । पक्षे ईसुप्रत्यये,

भवस्येसावट् ॥३११४६॥

भवधातोरिसुप्रत्यये परेऽडागमः स्यात् । अभविंसु ।
पाउरपूर्वकस्य अयादित्वात्, पाउवभविस्था । भा दीप्तौ ।
भाइ । भाउ । पडिहाइ । भिंद विदारणे । भिन्दइ, भिन्दन्ति ।
भिन्दे, भिन्दिज्जा, भिन्देज्जा । भिन्द । भिन्दिहिति ॥

आतो भिंदस्यादेरेति द्विः ॥३११२१॥

आकारोपसर्गात्परस्य भिन्दधातोरादेर्द्वित्वं स्यादेप्रत्यये ।
अवभे । भुंज भक्षणे भागे च । भुंजइ, भुंजए, भुंजन्ति ।
भुंजामो । भुंजे, भुंजिज्ज, भुंजेज्ज, भुंजेज्जा । कुणादित्वात्,
भुंजसु, भुंजाहि, भुंज, भुंजह ॥

भुंजाखड् ॥३११७॥

अस्माद्धातोः खड्प्रत्ययः स्याद् भविष्यदर्थं त्यादौ परे ॥

खडि भुंजस्य ॥३१२६॥

भुंजधातोर्लकारस्य वृद्धिः खडि परे । भोक्खामि । सं-
युक्ते परे ह्रस्वविकल्पे, भुक्खामो, भोक्खामो । उवभुंजइ ।
उवभुंजसि । परिभुंजइ । संभुंजेज्जा । मन्न अवबोधने । मन्नइ
। मन्नए । मण्णइ, मन्नन्ति । मन्नसि ॥

मन्त्रान्तरेस् वा ॥३।१।१२३॥

मन्त्रधातोः परस्य मिप्रत्ययस्यैसादेशो वा स्यात् । मन्त्रे,
मन्त्रामि, मण्णासि, मण्णे । मण्णेज् । कुणादित्वात्, अणु-
मन्त्रसु, अयादित्वात्, अणुमन्त्रित्वा । मर प्राणत्यागे । मरइ
मरण । मरन्ति । मरसि । मरिस्सन्ति । मा माने । माण्जा ।
माहिइ । माद् प्रसदे । प्रवर्त्तनायामेप्रत्यये प्रकृतिभावे, पमा-
यण । मिल संगमे ॥

मिलस्य ये ॥१।३।८५॥

मिलधातोर्दीर्घोऽन्तादेशः स्याद् यकारे परे । मिलायन्ति ।
मिलन्ति । मुच्छ मूर्च्छायाम् । मुच्छइ । मुच्छिजा ॥

समो मुच्छे न्तिमयोः ॥४।४।९०॥

समो मकारस्य लोपो वा स्यान्मुच्छधातौ न्तिमपरके ।
समुच्छन्ति, संमुच्छन्ति । रंभ आरम्भे । आरंभइ । आरंभे ।
समारंभइ, समारंभन्ति ॥

न्तेः समारंभात् ॥ ३।१।१२४॥

सम्प्रापूर्वकस्य रंभधातोः परस्य न्तिप्रत्ययस्यैसादेशो
वा स्यात् ॥

समारंभस्यैसेत्तासु ॥४।४।८८॥

रंभधातोरनुस्वारस्य लोपः स्यादेस्- ए- ताप्रत्ययेषु ।
समारंभे, समारंभन्ति । “माइणो कहु माया य, कामभोगे
समारंभे” ॥

१ मायाविनः कृत्वा मायाश्च, कामभोगान् समारंभन्ति । (सूय० १-८-५) ।

रंभरक्खहणहरेषु समः साः ॥३१११२५॥

एषु परेषु समः सादेशो वा स्यात् । सारंभइ, समारंभइ ।
रक्ख रक्षायाम् । रक्खेज्ज । रक्ख, रक्खाहि । सारक्खइ,
संरक्खए, सारक्खन्ति, संरक्खन्ति । सारक्खामि, संर-
क्खामि । सारक्खाहि, संरक्खाहि । रिय गतौ ॥

रियस्येतो दीर्घः ॥३१११२०॥

रियधातोरिकारस्य दीर्घो वा स्यात्प्रादौ परे । रीयइ, रियइ
रीएज्जा, रीइत्था । रंभ अचरणे । रंभइ । णिरंभइ, णिरं-
भन्ति । बन्धादित्वात्, णिरंभेहिति ॥

रंभस्येज्जे ॥३१११७३॥

रंभधातोरुपधाया द्वित्वं स्यादिज्जप्रत्यये ॥

डेज्जयोर्भस्य झो रंभस्य ॥३१११२६॥

रंभधातोर्भस्य झकारादेशः स्यादिज्जडप्रत्यययोः । विरु-
ज्जेज्जा । रुद् अश्रुविमोचने ॥

रुदस्यान्ततिन्तिहिमाणेषु ॥११३१२७॥

रुदधातोरुकारस्य वृद्धिर्वा स्यात् अन्त-ति-न्ति-हि-मा-
णेषु परेषु । रोयइ, रुयइ । रोयन्ति, रुयन्ति । रुय ।

दो वः ॥११३१२८॥

रुदधातोर्दकारस्य वकारो वा स्यात्प्रादौ । रुवे । रोव । लभ
प्राप्तौ । लभइ, लहइ, लहए, लहन्ति । लहसि । लभामि ।
लहे लभिज्जा, लभेज्जा । लहन्तु । लहह । लभिहिति ।
लभिस्सामि ॥

लभाद्धस्य तड् ॥३१११८॥

भविष्यदर्थे लभधातोः परस्य ह्रप्रत्ययस्य तडादेशः स्यात् ।
लङ्हित्य ॥

लभादिण् ॥३११४२॥

भूतेऽर्थे लभधातोरिण्प्रत्ययः स्यात् । अडागमः, अलाहि ॥
आदुपोवेभ्यो लभस्यानुसारोऽतिसित्ताणमाणेषु ॥

४।४।३८॥

आ-उप-उवोपमर्गेभ्यः परस्य लभधातोर्लकारस्यानुस्वारागमो
वा स्याद् अ-ति-सि-त्ता-ण-माणेषु परेषु । उवालंभति । उप-
लंभसि । आदुपोवेभ्य इति किम्, पडिलभामि । पडिलभे ।
लव व्यक्तायां वाचि । लविज्जा, लवे । आलवइ, उल्लवइ ।
लुण छेदने । लुणन्ति ॥

लुणस्येजे यः ॥१।४।१२७॥

लुणधातोरुपधाया यकारः स्यादिजे परे । लुणज्जा ॥
वच्च व्यक्तायां वाचि ॥

वच्चाच्छट्खडौ भविष्यति ॥३१११२७॥

भविष्यदर्थे वच्धातोश्छट्प्रत्ययः खड्प्रत्ययश्च स्यात्त्वादौ
परे ।

ओदादेरतश्छडि ॥३१११२८॥

छडिपरे वच्धातोरादेरकारस्यौकारः स्यात् । संयुक्ते
ह्रस्वविकल्पे, वुच्छामि, वोच्छामि, वुच्छं, वोच्छं । वक्खति ।
वक्खामो ॥

पवोच्छाद्विस्त्यादौ ॥३१११२६॥

पात्परस्माच्छ्रुप्रत्ययान्ताद्वच्चातोर्हिप्रत्ययः स्यात्त्यादौ
परे । पवोच्छेद्वि । लुभ लोभे ॥

लुभस्य तित्तयोः ॥३१११७४॥

अस्योपधाया द्वित्वं स्यात्तित्ताप्रत्यययोः परयोः । लुब्धइ ।
वह प्रापणे पीडायां च ॥

वहस्येहौ झो द्विश्च ॥११४११२८॥

बहधातोरुपधाया झकारादेशो द्वित्वं च स्यादिहौ परे ॥

इहौ वहस्य ॥३१११३०॥

बहधातोरक्षरस्योकारः स्यादिहौ परे । वोज्झिहन्ति ।
घा वायुसंचरणे ॥

वः स्तस्य ॥३१११२३॥

वाधातोः परस्य स्तप्रत्ययस्येडागमः स्यात् । अनिट्त्वा-
दप्राप्तौ वचनम्, परिनिष्वाइस्सन्ति । विंध ताडने ॥

विंधस्य तित्तयोः ॥११४११३१॥

विंधधातोरुपधाया झकारो द्वित्वं च वा स्यात्तित्तिप्रत्य-
ययोः परयोः । विज्झइ, विंधइ, विज्झन्ति । व्वय गतो ॥

व्वयस्य चस्त्यादौ ॥११४११३२॥

व्वयधातोरुपधायाझकारो द्वित्वं च वा स्यात्त्यादौ परे ।
वच्चइ, वयइ, वइ, वच्चन्ति । नमादित्वात्, वच्चिमो, वय्यमो ।

वण, वणज्ज । वच्चउ । कुणादित्वात्, वच्चसु, वच्च, बयाहि,
वयह ॥

अण्वतिभ्यां व्वयस्य ॥४।४।६१॥

अणुअतिभ्यां परस्य व्वयधातोरादेर्वकारस्य लोपः स्या-
त् । संयुक्तस्यादिश्वाभावादप्राप्ते लोपे वचनम्, अणुबयामो ।
अतिवयन्ति । अण्वतिभ्यामिति किम्, अणुपव्वयति, पव्व-
यामि । पव्वणज्जा । पव्वयह । पव्वइहिति । पव्वइहिसि, पव्वइ-
स्ससि । पव्वइस्सामि, पव्वइस्सामो ॥

परेर्वा ॥४।४।६२॥

परिपूर्वकस्य व्वयधातोरादेर्वकारस्य लोपो वा स्यात् ।
अप्राप्तविभाषेयम् । परिव्वण, परिव्वणज्जासि । वीइवयइ,
वीइवयति, वीतिवयति, वीइवयन्ति, वीतिवयन्ति । वीइव-
यामि । वीइवणज्जा, विइवयेज्जा । वीइवयह । वीइवइस्सइ,
वीइवइस्सन्ति । सुपरिवणज्जा । स अवसाने । ववससि,

व्यवाभ्यां सस्यैति ॥३।१।१२२॥

आभ्यां परस्य सधातोरुपधाया द्वित्वं स्यादेकारे परे ।
ववस्से । सह आस्वादने ॥

सहस्यास्वादे द्योस्तौ यः ॥१।४।६८॥

अस्य धातोर्दकारयोर्यकारः स्यादास्वादेऽर्थे तौ परे ।
सयइ । सहण । सय शयने । सयइ, सयन्ति । सण । स-
णहि, सइस्सामो । सास अनुशासने । अणुसासण । अणु-
सासन्ति । अणुसाससि ॥

सासस्य मौ ॥४१४१४०॥

सासधातोरन्त्यस्यानुस्वारागमः स्यान्मिप्रत्यये परे ।
दीर्घस्यापवादः । अणुसासंमि । सिण सेवायाम् । अयं
धातुः समुत्पूर्वक एव दृश्यते ॥

उत सिणस्य मौ ॥४१४१८८॥

सिणधातोरन्त्यस्योकारो वा स्यात् मिप्रत्यये परे । पक्षे
दीर्घः । समुस्सिणोमि, समुस्सिणामि । सिर विसर्गं । णिसिरइ,
णिसिरन्ति । णिसिरामि, णिसिरामो । निसिरइ । निसिरे ॥

इज्जे सिरस्य सो विउभ्याम् ॥४१४१३२॥

विउभ्यां परस्य सिरधातोः सादेशः स्यादिज्जप्रत्यये परे ।
विउसिरे, विउसेज्ज । सिठ्व तन्तुसन्ताने ॥

सिठ्वस्य स्से सीवः ॥४१४१३४॥

सिठ्वधातोः सीवादेशो वा स्यात् स्सप्रत्यये । सीविस्सा-
मि, सिठ्विस्सामि । सीय विशरणे । सीयइ, सीयति । अक्-
सीयइ । णिसीयइ, णिसीयन्ति ॥

ह्रस्वो णेः सीयस्य न्ति- मो- माणेषु ॥४१४१३५॥

णेरुपसर्गात्परस्य सीयधातोरीकारस्य ह्रस्वो वा स्यात् न्ति-
मो- माणप्रत्ययेषु । णिसियन्ति । णिसीयामो, णिसियामो ।
णिसीयइ । निसीयइ, निसीयन्ति ॥

न्तीज्जयोर्वज्जः ॥४१४१३६॥

निपूर्वकसीयधातोर्वज्जादेशो भवति न्तिप्रत्ययेज्जप्रत्यययोः ।

निवज्जन्ति । निसीए, निसीइज्जा, निसीएज्ज । निवज्जेज्जा ।
निसीइस्सामो । विसीय । सुड निन्दायाम् । स्वार्थ इज्जे,
सुडिज्जउ । सुय शयने ॥

सुयस्य वस्तितयोः ॥११४॥१३३॥

सुयधातोरुपधाया वो वा स्यात् तिप्रत्यये ते च । सुवइ,
सुयइ । सुस्सुस सेवायाम् ॥

उतः सुस्सुसस्यान्त्यस्य ॥१३॥८७॥

सुस्सुसधातोरन्त्यस्योकारस्य दीर्घो वा स्यात् । सुस्सुसइ,
सुस्सुसए । सुस्सुसइ, सुस्सुसए । सोय शोके । सोयइ,
सोयन्ति । सोयामि । सोइज्जा । स्सम परिश्रमे । समइ ।
वीसमइ, वीसमति । वीसमए, वीसमन्ति । वीसमेज्ज । वीस-
मउ, वीसमह । स्सय सेवायाम् । दीर्घात्परत्वात्संयुक्तादि-
लोपे, आसयइ, आसयति । उवसए । पलिसएज्जा ।
स्सस प्राणने । ऊससन्ति । नीससन्ति । वीससइ । वीससे ।
हंद ग्रहणे । हंदि । हंदह । हण हिंसायाम् । हणइ ।
हणसि । हणेज्जसि । हणामि । हणिया, हणे, हणेज्जा । हणह ।
निहणिसु । पहणइ । पहण, पहणादि । पडिहणइ, पडिहणति

वेहणस्य तीज्जयोः ॥३॥१७५॥

वेरुपसर्गात्परस्य हणधातोश्चधाया द्वित्वं स्यात्तिप्रत्यय
इज्जप्रत्यये च परे । विहणइ । विहण्णिज्जा । समोहणइ समो-
हणित्ति । साहणन्ति, साहणेज्ज । हिणउ गतौ हिण्डन्ति ।

आहिंडइ । आहिंडमि । आहिंडेह, आहिंडह । हो सत्ता-
ग्राम् । होइ, होन्ति, हुन्ति । ओकारान्तत्वादिकारलोपः, होज्ज,
होज्ज, हुज्ज, हुज्जा । हुज्जामि । होउ । होहि । व्याप्तेऽन्तात्,
होहिइ, होहिन्ति॥

होः स्सस्य क्खः ॥३१॥३७॥

होधातोः परस्य रसप्रत्ययस्य क्खः स्यात् । होक्खामि ।

होर्डिसिः ॥३१॥४३॥

भूतेऽर्थे होधातोर्डिसिप्रत्ययः स्यात् । अहिसि, हुत्था,
होत्था । अणुहोइ, अणुहुन्ति, अणुहोन्ति । अणुहोहि, अणु-
होह । अणुहोहिइ ॥

पाद्धोर्हुप्पः ॥४१॥४१॥

पोपसर्गात्परस्य होधातोर्हुप्प इत्यादेशः स्यात्पादौ । पहु-
प्पइ । पहुप्पते । पहुप्पन्ति ॥

॥ इति प्रथमो गच्छादिगणः ॥

अथैकारविकरणः करादिगणो द्वितीयः ॥

कर करणे॥

करादिभ्यः कृदाज्ञावर्त्तमानेष्वेः ॥३१॥१०५॥

करादिगणपठितेभ्यो धातुभ्य एप्रत्ययः स्यात् कृत्प्रत्ययेषु
आज्ञावर्त्तमानार्थकत्वादिप्रत्ययेषु च परेषु । करेइ । एकार-
स्याकारादेशविकल्पे, संयुक्ते ह्रस्वविकल्पे च, करन्ति, करि-
न्ति, करेन्ति । करेसि । करेमि । करिज्जा, करेज्जा, करिज्जामि,
करेज्जामि । करिज्जामि । करेहि, करेह । करिस्सइ, करिस्सन्ति ॥

भविष्यति वा ॥३११०६॥

भविष्यदर्थे क्रादिधातोरेप्रत्ययो वा स्यात् । पक्षे इट्,
करेहिन्ति, करिहिन्ति ॥

णुक्करादीनां त्यादौ ॥३११२६॥

णुक्करादिधातूनामादिस्वरस्य वृद्धिर्वा स्यात्त्यादौ परे । णुक्का-
रेन्ति । सक्कारेन्ति । करेस्ससि । करेस्सामि, करिस्सामि, करे-
स्सं । करिस्सामो ॥

करादिस्सम् ॥३११३७॥

करधातोर्भूतेऽर्थे इस्संप्रत्ययो वा स्यात् । पक्षे ईंसुः ।
अकरिस्सं, अकरिंसु ॥

पुद्वाभ्यां न ॥३१११०॥

पुत्-अवाभ्यां परस्मात्करधातोरेप्रत्ययो न स्यात् । अव-
यरइ ॥

करादापसद्भ्यः ॥३११०९॥

आपसद्भ्यः परस्मात्करधातोरेप्रत्ययो वा स्यात् । वाग-
रइ, वागरेइ, वागरेति, वियागरन्ति । विआगरे, वियागरे,
वियागरेज्जा, वियागरेज्ज । वागरेहि । वागरिहिति । वागरित्था ॥

अवात्करस्य क्खडः पाके ॥३११३८॥

उवोपसर्गात्परस्य करधातोः क्खडादेशः स्यात्पाकेऽर्थे ।
उवक्खडेइ, उवक्खडिन्ति । उवक्खडिज्ज । उवक्खडेउ ।

+ णुत्-कर, आ-नव, उ-इव, उव-इव, थिक्-कर, नि-सम, प-इव,
प्रि-इव, सत्-कर, एते णुक्कादयः ।

पाके किम्, उवकरेड । पकरइ, पकरेइ, पकरन्ति, पकरेन्ति,
पगरन्ति । पकरेज्जा । पकरेह । पाउकरिस्सामि । पुक्करइ, पुक्कर-
न्ति । पुराकरन्ति । सक्कारेइ, सक्कारइ । समलंकरेइ । अंज
व्यक्तौ ॥

अभेरंजस्य गः ॥११४॥१३४॥

अभेरुयसर्गात्परस्यांजधातोरुपधाया गकारादेशः स्यात् । अव्वं
गेइ, अव्वंभंगन्ति, अव्वंभंगेन्ति । अव्वंभंगिज्ज, अव्वंभंगेज्जा ।

अच्च पूजायाम् । अच्चेइ, अच्चेन्ति ॥

अच्चान्मोरुर्वा ॥३११॥१५३॥

अच्चधातोः परस्य भोप्रत्ययस्योकारान्तादेशो वा स्यात् ।
अच्चेसु । नमादित्वात्, अच्चिमो । “अच्चेसु ते महाभाग ! न
ते किञ्चि न अच्चिमो” । ओयव संसिद्धौ जये च । ओयवेइ,
ओयवेहि । कास दीसौ । पयासेइ, पकासेइ । पयासेह ।
किलाम ग्लानौ । किलामेइ ॥

किलामस्य वो न्तिकर्मणोः ॥११४॥१३६॥

किलामधातोरुपधाया वकारादेशः स्यात् न्तिकर्मणोः ।
किलावन्ति । किलामेसि । ग्गह ग्रहणे । गहेइ । निग्गहेज्जा ।
पडिग्गहेइ । पडिग्गहेज्जा । धात हिंसायाम् । धाएइ, धा-
एन्ति । धायए । उग्घाअइ । संघातइ, संघाएइ, संघायन्ति ।
संघाएह । चय सामर्थ्ये । चणइ, चयन्ति ॥

१ अर्चयामस्ते महाभाग ! न ते किञ्चि अर्चयामः । (उत्त० १२-३४)

चयस्य क्यो ये ॥११४१३७॥

याप्रत्यये परे चयधातोरुपधायाः क्कादेशः स्यात् । असा-
दित्वादिज्जादिकं बाधित्वा याप्रत्यये, चक्क्रिया । चोय प्रेरणे ।
चोययन्ति । पडिचोएन्ति । पडिचोएउ । पडिचोएह । च्छंट
सेचने । वा० (च्छंटस्य च्छोड्ये वा वक्तव्यः) अच्छोडेइ ।
जोय द्योतने । जोइन्ति । जोइस्सन्ति । जोइंसु ॥

जोयस्य वः ॥११४१३८॥

जोयधातोरुपधाया वकारादेशो वा स्यात् । उज्जोवेइ,
उज्जोएइ, उज्जोवेन्ति । उज्जाम ज्वलने । ज्जामेइ । ज्जामेज्जा ॥

उज्जामस्य तौ वा लोपः ॥११४१३९॥

वेरुपसर्गात्परस्य उज्जामधातोरुपधाया लोपो वा स्यात्तौ
परे । विज्जभाउ । तक्क कल्पनायाम् । तक्केइ । वियक्केइ ।
ताड ताल ताडने । ताडिन्ति । ताडेज्जा ॥

ताडस्य पंतावे ॥३११४४॥

भूतेऽर्थे ताडधातोः पंतावे इति निपात्यते । पंतावे ।
तालेइ, तालेन्ति । तालेज्जा । दा दाने । देइ, देति, देन्ति,
दिन्ति ॥

एति दो ह्रस्वः ॥११३१८९॥

दाधातोर्ह्रस्वोऽन्तादेशः स्यादेप्रत्यये परे । दए, देज्जा,
दिज्जा । दाहिइ ॥

दो हे ह्रस्य तथः ॥३१११६६॥

दाधातोः परस्मात् हिप्रत्ययात्परस्य ह्रप्रत्ययस्य त्थादेशः

स्यात् । दाहित्थ । दाहं, दाहामि ॥

हेर्मोः ॥११३।६०॥

दाधातो हिप्रत्ययात्परस्य भोप्रत्ययस्य ह्रस्वः स्यात् । दा-
हामु ॥

आत इत् ॥११३।६१॥

आकारोपसर्गात्परस्य दाधातोरिकारोऽन्तादेशो वा स्या-
त् । आदिषइ । आदिष ॥

पाद्यच्छः ॥११३।६२॥

प्रोपसर्गात्परस्य दाधातोर्यच्छादेशो वा स्यात् । पय-
च्छइ । पयच्छामि, पयच्छामो ॥

पस्योणदेज्जागाट्टिसवणासु ॥११३।६४॥

प्रोपसर्गस्य दीर्घोऽन्तादेशः स्यादुणइज्जप्रत्ययान्तदा इप्रत्य-
यान्तवत्तणाप्रत्ययान्तसवधातुषु परेषु । पादेज्जा । दाल
उद्धाटने विदारणे च ॥

अवाद् दालस्य तावादेः ॥३।१।८८॥

अचोपसर्गात्परस्य दालधातोरादेर्द्वित्वं वा स्यान्निप्रत्यये
परे । अवहालेइ, अवहालेति, अवदालेइ । दीव दीप्तौ ।
दीवेइ, दीवन्ति ॥

पादिजे ॥११४।१००॥

पात्परस्य दीवधातोरादेर्लकारादेशः स्यादिज्जप्रत्यये । पजी-
वेज्जा । धार धारणे । धारेइ, धारन्ति । धारण, धारिज्जा,
धारेज्जा । धारिस्सइ । धारिस्सामि । अमिधारयामो । अमि-
धारण । पधारेइ, पधारेति ॥

धाँदीनां धभयोर्हः ॥११४१४॥

एषां धातूनामनादिभूतासंयुक्तावयवयोर्धकारभकारयो-
र्हकारादेशो वा स्यात् । पहारेज्जा ॥

एति समुदो धारस्य ॥११३१६६॥

समुदः परस्य धारधातोराकारस्य ह्रस्वः स्यादे प्रत्यये परे ।
समुद्धरे । संपहारिंसु । धुक्ख उद्दीपने ॥

धुक्खस्य कः ॥११४१४०॥

धुक्खधातोरुपधायाः को वा स्यात् । संधुक्केइ, संधुक्खेइ,
संधुक्खेति । पार कर्मसमाप्तौ । पारेइ, पारेति, पारेन्ति ।
बु व्यक्तायां वाचि ॥

बोस्तिन्त्योराहः ॥३१११४१॥

बुधातोराहदेशो वा स्यात्तिन्तिप्रत्यययोः परयोः ॥

आहाल्लोप उदंसू ॥३१११४२॥

आहात्परस्य तिप्रत्ययस्य लोपो न्तिप्रत्ययस्य उद् अंसु-
इत्यादेशो स्तः । बेइ, आह, विन्ति, बेन्ति । आहु, आहंसु ॥

न्तावोरुवः ॥३१११४३॥

बुधातोर्लकारस्योव इत्यादेशो वा स्यात् न्तिप्रत्यये परे ।
वृविन्ति ॥

बोमौ ॥४१४१२९॥

बुधान्तोर्गगागमो वा स्यात् मिप्रत्यये परे । बुयामि, बेमि ॥

* धा, धम, धार, धेष्ठ, भा, भास, भोग, लम, धाव, एते

धातवः ।

हियोर्दीर्घः ॥३१११४४॥

बुधातोर्कारस्य दीर्घः स्यात् हि-याप्रत्यययोः परयोः ।
प्रवर्तनायामसादित्वाद् याप्रत्यये, ब्रूया, ब्रूया । ब्रूहि ॥

बोरीः ॥३१११४५॥

बुधातोर्भूतेऽर्थे ईप्रत्ययः स्यात् । इंसोरपवादः ॥

आदेरीत्यवो द्विः ॥३१११४६॥

बुधातोर्कारस्यावादेश आदेर्द्वित्वं च स्यादीप्रत्यये परे ।
अडागमे, अव्ययी । भोग प्रेक्षणे । अयमापूर्वक एव दृश्य-
ते, आभोणइ, आहोएन्ति आभोएन्ति आहोयन्ति । आ-
होएहिन्ति । लोल आलोठने । उल्लोलेइ ॥

लोलस्येज्जे ढः ॥११४१४१॥

लोलधातोरुपधाया ढकारो वा स्यादिज्जप्रत्यये । उल्लो-
दिज्ज, उल्लोलेज्ज ॥

लोलस्य स्से ॥११३१९७॥

लोलधातोर्ह्रस्वः स्यात्स्सप्रत्यये परे । विलुलिस्सइ । वर
वरणे । वरयते । वरेमि, वरेमो । उव्वलिज्जा । स्साद् आत्मा-
दने, प्राप्तौ, सम्मतिदाने, विज्ञाने च । स्वार्थे इज्जः । साइ-
ज्जइ । साइज्जामो । सायए, साइज्जेज्जा । साइज्जह ।
साइज्जिस्सामि । आसाएति, आसादेइ, आसादेन्ति, आस्सा-
देन्ति । आसाएमि, आसाएमो । आसाएहि । आसादेस्सामो,
आस्सादेस्सामो ॥

॥ इत्येकारविकरणाः करादिगणो द्वितीयः ॥

अथ वैकल्पिकैकारविकरणञ्चादि- स्तृतीयगणः ॥

अंच पूजायामङ्गसंकोचने च ।

अंचादिभ्यश्च ॥३१११०७॥

अंचादिगणपठितेभ्यो धातुभ्य एप्रत्ययो वा स्याद्भविष्यति
चकारात्कृदाज्ञावर्त्तमानेषु । अंचेइ, अंचइ । अज्ज समुपा-
र्जने । अज्जेइ, अज्जइ ॥

समोऽज्जस्यातस्तेंसुमाणेष्विणः ॥३११११४५॥

समः परस्वाज्जवातोरन्त्यस्याकारस्येणादेशः स्यात् ता-
इंसु-माणप्रत्ययेषु । समज्जिणिंसु । आव प्रासौ । पावेइ,
पावइ, पाविन्ति, पावन्ति । पावेमि । पाविहिन्ति, पावेही ।
पाविहिसि ॥

पादावस्याउणो वा ॥३११११४६॥

पकारोपसर्गात्परस्याववातोराउण इत्यादेशो वा स्यात् ।
पाउणति, पाउणइ, पाउणन्ति । पाउणेज्जा । पाउणिहिन्ति ।
संपावेइ, संपाउणन्ति । संपाउणिज्जा, संपाउणेज्जा । संपावि-
हिइ । संपाउणिस्सामो । इक्ख दर्शने व्यक्तायां वाचि च ।
परस्वरलोपे, अणुक्खिस्सामि ॥

पोवाभ्यामिक्खस्येहः ॥३११११४७॥

पोवाभ्यामुपसर्गाभ्यां परस्येक्खधातोरिहादेशो वा स्यात् ।
अणुप्पेहन्ति । अब्भाइक्खइ, अब्भाइक्खन्ति ॥

अवाद्यः ॥३।१।१४८॥

अवोपसर्गात्परस्येकखधातोरादेर्यकारसदेशो वा स्यात् । अवयकखइ । पक्षे परस्वरलोपे, अवकखइ, अवयकखन्ति । अवयकखसि । अवयकखह, अवकखह । अवपेकखइ । अवपेकखह । उवेहइ । उवेहे । णिरिक्खइ ॥

पात्वस्य छः ॥३।१।१५०॥

पोपसर्गात्परस्येकखधातोः स्वस्य छो वा स्यात् । ह्रस्व-
विकल्पे, पिच्छइ, पेच्छइ, पेहेइ, पेहेति, पेहइ, पेहति, पे-
च्छन्ति । पिच्छसि । पेच्छामि । नमादित्वात् । पेच्छिमो ।
पेहे ॥

आज्ञायां पेहे हस्य हौ ॥३।१।१५२॥

आज्ञार्थे पूर्वकस्येहस्य हस्य लोपः स्यात् हौ परे । पेहि,
पिच्छेह । पडियाइक्खेइ । पचुवेक्खेइ । पचुवेक्खइ । पचुवे-
क्खह । परिक्खेइ । परिक्खण । संपेहेइ । संपेहइ । संपेहति ।
संपेहेसि । संपेहेमि । ईर प्रेरणे । ईरइ । ईरन्ति । उदीरन्ति ।
उदीरेन्ति ॥

उदीरवेदसोभेभ्य इंसोरोदितः ॥३।१।१६७॥

एभ्यो धातुभ्यः परस्येसुप्रत्ययस्येकारस्यैकारः स्यात् । उदी-
रेंसु । “उपधायाः” इत्यधिकारे—

पादीरस्य द्विस्तिकणेषु ॥३।१।१६८॥

पकारोपसर्गात्परस्येरधातोरुपधाया द्वित्वं स्यात्ति-क-ण-
प्रत्ययेषु परेषु । परिपिल्लइ । उस निन्दायाम् ।

आत उसस्य तौवा ॥३।१।१८॥

आकारोपसर्गात्परस्योसधातोरुपधाया द्वित्वं वा स्यात्तौ

परे । आउस्सति, आउसइ । कप्प ह्तेदने सामर्थ्ये उत्पादने
च । कप्पइ, कप्पेइ, कप्पेन्ति । पक्कप्पिन्ति । पक्कप्पयामो ।
कह कथने । कहेइ, कहन्ति ॥

कहस्य हौ ॥४१४१३०॥

कहधातोर्घगागमो वा स्यात् हौ परे । कहय । कुणादि-
त्वात्, कहसु, कहाहि, । परिकहेइ, परिकहेन्ति । किण
ऋषणे । किणेइ । जाणादित्वात् । किणाइ । किणे ॥

वेः किण इणस्य यैहयोः ॥४१४१९३॥

वेरूपसर्गात्परस्मिन् किणधाताविणसमुदायस्य लोपो वा
स्याद् यप्रत्यये एकारद्विकरणसहितहप्रत्यये च परे । विक्केह ।
क्खा कथने । खाइ । संयुक्ते ह्रस्वः, खन्ति । अब्भक्खाइ ॥

आतः क्खो घवो वा ॥३१११५४॥

आकारोपसर्गात्परस्य क्खाधातोर्घवादेशो वा स्यात् ।
आघवेइ । आधवेज्ज ॥

आघं भूते ॥३१११५७॥

आपूर्वक्क्खाधातोर्भूतेऽर्थे आघमिति निपात्यते । आघं ।
पच्चक्खाइ, पच्चक्खन्ति । पच्चक्खाएमि, पच्चक्खामि ॥

इतेज्जयोराहः ॥३१११५८॥

आतः परस्य क्खाधातोराहदेशः स्याद् इत-इज्जप्रत्यययोः
परयोः । विआहिज्ज । विखव प्रेरणे ॥

उन्नेः विखवस्य वेः स्से ॥४१४१००॥

अन्निपूर्वक् विखवधातोरिकारसहितस्य वस्य लोपः स्या-

त्सप्रत्यये परे । उन्निक्खिस्सामि । निक्खिस्सामि । खुभ
संचलने ॥

खुभस्य तौ ॥३१॥७७॥

खुभधातोरुपधाया छित्वं स्यात्तौ परे । खुब्भइ । खुभ-
पज्जा । गिण्ह ग्रहणे ॥

गिण्हस्य स्वार्थे ॥१३॥३०॥

गिण्हधातोरिकारस्य वृद्धिर्वा स्यात् स्वार्थे त्यादां परे ।
गेण्हइ, गिण्हइ, गेण्हेइ, गिण्हेइ, गेण्हन्ति, गिण्हन्ति । गि-
ण्हामि, गेण्हामां, गिण्हामो । गिण्हे, गिण्हिज्ज, गेण्हेज्ज,
गेण्हेज्जा । गिण्ह, गिण्हहि ॥

गिण्हस्य सस्सस्य केवलस्य घेच्छस्तेरिट् ॥३१॥१६१॥

स्सप्रत्ययसहितस्य गिण्हधातोः केवलस्य घेच्छादेशः
स्यान्तेरिडागमः स्यात् । वेच्छिइ । केवलस्य किम् ? अभिगि-
ण्हिस्सामि ॥

घेच्छान्मेरीस् वा ॥३१॥१६३॥

वेच्छात्परस्य मिप्रत्ययस्येमादेशां वा स्यात् । वेच्छी,
घिच्छामि, वेच्छामि ॥

घेच्छदाहवोच्छेभ्यश्च ॥३१॥७६॥

एभ्यः परस्य मेरन्त्यलोपो वा स्यात् । वेच्छं । गिल
उद्गिरणे । उगिरेइ । अणुगिलन्ति । चल संचलने । चल-
इ, चलन्ति, चलेन्ति ॥

पचलजंभाभ्यामायः स्वार्थे ॥३११६४॥

पकारोपसर्गपूर्वकचलधातोर्जंभधातोश्चायप्रत्ययः स्यात्
स्वार्थे । पयलायन्ति । पयलाएज्ज । चिट्ठ गतिनिवृत्तौ ।
चिट्ठइ, चिट्ठेइ, चिट्ठन्ति । चिट्ठामो । चिट्ठेह, चिट्ठह । अणु-
चिट्ठइ । उवचिट्ठइ । पडिचिट्ठइ ॥

समाश्चिट्ठस्य खः ॥११४१४२॥

संपूर्वकस्य चिट्ठधातोरुपधायाः खकारो वा स्यादेतिमा-
णप्रत्ययेषु परेषु । संचिक्खइ । संचिट्ठेइ, संचिट्ठइ । संचिक्खे ।
छिन्द छेदने ॥

अणोणतिन्तितात्तुंतारेष्वेदः ॥४१४१०३॥

छिन्दभिन्दयोरिन्दस्यैद इत्यादेशो वा स्याद् अ-ण-ऊण-
ति-न्ति-ता-त्तु-तारप्रत्ययेषु परेषु । छेदेइ, छिन्दइ । छिन्दए ।
छेदिन्ति । छिन्दे, छिन्देज्जा, छिन्दिज्ज । छिन्द, छिन्दाहि ॥

आतश्छिन्दभिन्दयोरिन्दस्यायि ॥४१४१०१॥

आपूर्वकयोरनयोरिन्दस्य लोपः स्यादेप्रत्यये परे । अ-
च्छे । “अप्पेगे पायमब्भे अप्पेगे पायमच्छे” । उच्छिन्दसु ॥

समुदो हिन्तौ च ॥४१४१०२॥

समुदः परयोरनयोरिन्दस्य लोपः स्यात् हिन्तिपरे चकारा
देपरे । समुच्छे । समुच्छिहिन्ति । जम निवृत्तौ । उज्जम-
न्ति ॥

* अग्नेकः पादमामिन्द्यात् अग्नेकः पादमाच्छिन्द्यात् ॥ आया०
१-१-२-१६॥

नेर्जमस्य तिन्तित्तासु ॥१३।६३॥

नेः परस्य जमधातोर्यच्छादेशः स्यात् ति-न्ति-त्ताप्रत्य-
येषु परेषु । णियच्छइ, णियच्छन्ति । जय जिण जये ।
जयइ, जयति । जिणे । जिणेहि, जिणाहि । अयादित्वात्,
जइत्था । पराइणइ । कुणादित्वात्, विजयसु । जर
वयोहानौ । जरेइ ॥

नेर्जराद्वा ॥३।१।१६८॥

निपूर्वकजरधातोः परस्येंसुप्रत्ययस्यादेरेकारो वा । निज्ज-
रिंसु, निज्जरेंसु । ट्ठा गतिनिवृत्तौ । ठाइ । अब्भुट्ठेइ, अब्भु-
ट्ठेन्ति । अब्भुट्ठेमि, अब्भुट्ठामो ॥

ट्ठश्च ॥१३।६८॥

ट्ठाधातोर्ह्रस्वोऽन्तादेशो वा स्यात् । अहिट्ठइ, अहिट्ठेइ ॥

एतष्टुठः ॥३।१।२६॥

ट्ठाधातोः परस्यैप्रत्ययस्येडागमो वा स्यात् । अहिट्ठिण,
अहिट्ठण । तव सन्तापे । तवेइ, तवइ, तवेन्ति, तवन्ति ।
तवइस्सन्ति । आयावयन्ति । आयाविज्जा । आयावेहि ।
धंस नाशने । धंसइ ॥

अभेर्द्धसस्येज्जे ॥१।२।२६॥

अभेः परस्य धंसधातारादर्लोपः स्यादिज्जे परे । समभि-
धंसेज्जा । धा धारणे पोषणे च । धकारस्य हकारे, निहं ॥

अपेरेरेति धि ॥१३।६६॥

अपेरेकारोऽन्तदेशः स्यादेविकरणसहितनिप्रत्ययान्त-

धाधातौ परे । पडिपेहेइ ॥

एतिणेषु समो धो ह्रस्वः ॥३१११६५॥

समः परस्य धाधातोरकारस्य ह्रस्वो वा स्याद् ए-ति-ण-
प्रत्ययेषु परेषु । पडिसंधए । पडिसंधाएज्जा ॥

परेर्धस्तेः ॥३१११२४॥

परिपूर्वकधाधातोः परस्य तिप्रत्ययस्येडागमः स्यात् । एवि-
करणे, परिहेइ । विकरणाभावे इटि, परिहिइ । परिहिस्सामि,
विहिस्सामो । संधेज्जा ॥

समो धस्तेः ॥३१११४४॥

समः परस्माद्धातोर्विहितस्य तिप्रत्ययस्य याडागमो वा
स्यात् । संधयाति, संघति । “हासं पिणो संधति पावधम्मे” ।
एविकरणे ह्रस्वे, संधिस्सामि । धोव शुद्धौ ॥

धोवस्य यः ॥३१११४३॥

धोवधातोर्विकारस्य यकारो वा स्याद् अ-ति-न्त-इज्ज-ण-
प्रत्ययेषु परेषु । धोयइ, धोवेइ, धोवइ, धोवति । धोवेमि ॥

एति धोवस्य ॥३१११६६॥

धोवधातोरकारस्य ह्रस्वः स्यात्प्रत्यये परे । धुवे, धोवे-
ज्जा, धोएज्जा । पडोइज्ज, पडोएज्ज । न्नव ज्ञापने ॥

आतो न्नवस्य नित्यम् ॥३११२८॥

आकारात्परस्य न्नवधातोरालोपां नित्यम् । संयुक्ते
ह्रस्वस्यापवादः । आणवेइ, आणवइ । गिलादित्वात्, आण-

१ ह्रस्वपि संस्ते (संस्त्वात्) पापधर्मात् । (मृ० १-१४-२१)

वयन्ति । पास दर्शने ॥

तिहिलोपमिहमाणेषु पासस्य ॥३।१।८६॥

पासधातोरुपधाया द्वित्वं वा स्यादेषु परेषु । संयुक्ते ह्रस्वः
पस्सइ, पासेइ, पासइ, पासति, पासन्ति । पस्सामि, पासामि,
पासेमि, पासामो । पासए, पासेज्ज, पासेज्जा, पास-
ज्जासि । पासउ, पासतु । पस्स, पास, पस्सइ, पासइ । पा-
सिद्विति । पासिद्विसि । पीड पील बाधायाम् । पीडाइ, पीडेइ,
पीडइ । पीडामि । पीडे । पीलेइ । पीलिज्जा, पीलेज्जा । आ-
वीलेइ । आवीलण, आवीलेज्जा । उवीलेति । पवीलिज्जा ।
भंस अधःपतने ॥

भंसस्य केवलस्य तौ ॥३।१।८७॥

केवलस्य भंसधातोरुपधाया द्वित्वं वा स्यात्तौ परे । भंसइ,
भंसेइ, भंसइ । भंसेज्जा ॥

परेर्भंसस्य तौ ॥३।१।८८॥

परेरुपसर्गात्परस्य भंसधातोरुपधाया द्वित्वं स्यात्तौ परे,
परिभंसइ । भास भाषणे ॥

पाद्भासात्सेः ॥३।१।८९॥

पकारोपसर्गकभासधातोः परस्य सिप्रत्ययस्यैकारोऽन्तादेशो
वा स्यात् । पभाससे, पभाससि । भिला म्लाने । मिलायइ,
मिलाणइ, मिलाइ, मिलायन्ति, पमिलायइ, पमिलाइ, पमिला
यन्ति । परिमिलायन्ति । मुंच मांचने ॥

मुंचस्य तिन्तिमिच्छिखणत्तुंतूणेषु ॥१३१३१॥

मुंचधातोर्कारस्य वृद्धिर्वा स्यादेषु परेषु ॥

मुंचस्य येऽनुस्वारस्य ॥४१४१०५॥

अस्य धातोरनुस्वारस्य लोपः स्याद् यकारे परे । मुयइ, मोणइ,
मुयति, मोएन्ति, मोयन्ति, मुंचन्ति । मुंचामि, मोणमि । मुंच,
मुय, कुणादित्वात्, मुंचसु मुयह ॥

मुंचसुणाभ्यां छिष्ट् तौ ॥३१११९॥

आभ्यां भविष्यदर्थे छिष्टप्रत्ययः स्यात् तौ परे । हि-
स्सयोरपवादः । मोच्छिइ । रज्ज रामे । रज्जइ ॥

उमिज्जयोर्जयोर्यः ॥३१२२२॥

अस्य धातोर्जकारयोर्यकारः स्यादिज्जप्रत्यये परे उमिप्र-
त्यये च । रइज्ज, रएज्ज । रुह प्राडुर्भावे ॥

आतो रुहस्य भस्तौ ॥१४१४४॥

आतः परस्य रुहधातोरुपधाया भकारो वा स्यात्तौ परे ॥

आतो रुहस्य तित्ताकेषु ॥१३१३२॥

आतः परस्य रुहधातोर्कारस्य वृद्धिर्वा ति-त्ता-कप्र-
त्ययेषु । आरुमेइ, आरुभइ । आरोहइ, आरुहेइ, आरुहइ ॥

दोरुहस्योतो दीर्घः ॥१३१००॥

दोरुपसर्गात्परस्य रुहधातोर्कारस्य दीर्घो वा स्यात् ।
दुरुहइ, दुरुहइ, दुरुहेइ, दुरुहेइ, दुरुहन्ति, दुरुहन्ति । दुरु-
हामि, दुरुहामि । दुरुहेह, दुरुहेह ॥

ओतस्ति च ॥३१११४५॥

ओतः परस्य बहुधातोरुपधाया भकारः स्यात्ताप्रत्यये चान्तिप्रत्यये । पचोरुभइ, पचोरुहेइ, पचोरुहइ, पचोरुहन्ति । वत्त वत्तने ॥

तस्य टो वा वत्तस्य ॥३१११७०॥

वत्तस्य तस्य टो वा स्यात् । वट्टइ, वत्तेइ, वत्तेति, वत्तंति, वट्टन्ति । वत्तेह । वट्टिस्संति । वत्तइस्सामि, वत्तिहामि । वट्टिंमु । उव्वट्टेइ, उव्वत्तेइ । उव्वट्टेज्ज । उव्वट्टिस्सन्ति । उव्वट्टिंमु । उव्वट्टइ ॥

उपसर्गाद्वस्य यः ॥३१११७१॥

उपसर्गात्परस्य वत्तधातोर्वस्य यो वा स्यात् । अणुपरि-
यट्टइ । अणुपरियट्टिज्जा । अणुपरियट्टिस्सइ । नियट्टन्ति ।
तुयट्टइ, तुयट्टेइ, तुयट्टन्ति, तुयट्टन्ति । तुयट्टामो । तुयट्टेज्ज,
तुयट्टेज्जा । तुयट्टेह । तुयट्टिस्सामो । पयट्टेइ । पयत्तइ । पय-
ट्टन्ति । पयट्टिंमु । पडिणियत्तइ, पडिणियत्तन्ति ॥

आतस्तेसुणेषूस् ॥३१११७३॥

आकारोपसर्गात्परस्य वत्तधातोर्वस्योसादेशः स्यात् त-
इंसु-णप्रत्ययेषु । समाउट्टिंसु । वट् व्यक्तायां घाचि । वट्टइ,
वट्टति, वयइ, वयति, वट्टेइ, वणइ, वयन्ति । वट्टसि, वयसि ।
वयामि, वयामो । वट्टे, वण, वट्टज्ज, वणज्जा । वयाहि, वट्टह,
वयह । वट्टिहिति, वट्टिहन्ति, वट्टेहन्ति, वट्टिस्सन्ति, वट्ट-
स्सन्ति । वट्टरसामो ॥

वदादासीः ॥३११४७॥

वदधातोरासीप्रत्ययः स्याद्भूतेऽर्थे । वदासी, वयासी ।
वेद् वेदने । वेदेइ, वेदेति, वेयइ, वेणइ, वेदयन्ति, वेदेन्ति,
वेयन्ति । सव निर्झरणेगर्भविमोचने च । सवइ । अभिणि-
स्मवइ, अभिणिस्सवेन्ति ॥

आपाभ्यां सवस्य ण्हो निर्झरणे वा ॥३११७५॥

आभ्यां परस्य सवधातो ण्हादेशो वा स्यात्पादौ परे नि-
र्झरणेऽर्थे । अण्हाति । ऊसवेइ । उस्सवेह । ऊसवेह । पस-
वइ । पसवन्ति । पसवामि । पज्जोसवेइ । साह कथने साधने
सहगमने शासने च । साहेइ, साहइ, साहति, साहयति,
साहयइ । साहे, साहण, साहिज्जा, साहिज्जासि । साहिस्सं ॥

साहहंदाभ्यां डिसू ॥३१११५॥

आज्ञायां साहहंदात्त्वाः परस्य सिप्रत्ययस्य डिसादेशः
स्यात् । पसाहि । सुण श्रवणे । सुणेइ, सुणेति, सुणइ,
सुणन्ति । सुणेमि । नमादित्वात्, सुणिमो । सुणेहि, सुणेह,
सुणह ॥

सुणस्य सोच्छिः ॥३१११६२॥

सुणधातोः स्सप्रत्ययसहितस्य सोच्छि इत्यादेशो वा
स्यात् । सोच्छिइ । सुणेस्सामो । हर हरणे । हराहि ।
हरेज्जा । अवहरइ । अवहरिंसु । आहरेइ । आहरेमि,
आहारेमि । आहारिज्जा । आहारे । उद्धरेमि । नमादित्वात्,
उद्धरिमो । उदाहरे, उयाहरे । उदाहरिस्सामि । णिहरइ,

निहरेइ, नीहरति । पडिस्साहरति । पञ्चुद्धरिस्सामि । परिह-
रेइ । विहरइ, विहरेइ । विहरिज्जामि ॥

॥ इति बैकल्पिकैकारविकरणाच्चादिस्तृतीयगणः ॥

अथ प्रेरणाप्रत्ययान्तःक्रिया ॥

प्रेरणायामावः ॥३१२१॥

धातुभ्यः स्वार्थप्रयोजकव्यापाररूपप्रेरणार्थे आवप्रत्ययः
स्यान्त्यादिप्रत्यये परे । अञ्जावेइ । अज्जावेइ ॥

अहेरेरावन्तावयः ॥३१२२॥

अहेरूपसर्गात्परस्येधातांरयादेशः स्यात् निपरकावप्रत्यये ।
अज्जयाविन्ति ॥

पात्कडात्सर्वस्य ॥३१२३॥

पपूर्वकात्कडधातोः परस्यवप्रत्ययस्य सर्वस्य लोपः स्यात् ।
पयडेमि । पयडसु ॥

आवश्च करादिभ्यः ॥३१२४॥

करादिधातुभ्यः प्रेरणायामावप्रत्ययश्च करादादेस्वरस्य
बुद्धिः पर्यायेण स्यात् ॥

करगलोज्जलपज्जलविहडानामावे वा ॥३१२५॥

एषामादिस्वरस्य बुद्धिर्वा स्यादावप्रत्यये ॥

* कर, गल, उ-ज्जल, प-ज्जल, भम, वम, परि-वस, वि-हड, एते-
करादयः ॥

करादावस्यातः ॥४१४१०६॥

करधातोः परस्यावप्रत्ययस्यादेराकारस्य लोपो वा स्यात् ।
प्रेरणार्थकप्रत्ययसहितस्य करादित्वादेप्रत्ययः । कारावेइ, करा-
वेइ, कारेइ, कारवेइ । कारवेमि । कारवे । कारावेह, कारवेह,
कारेह । उवक्खवावेइ, उवक्खवाविन्ति । उवक्खवावेहि,
उवक्खवावेह । पडियारेह । पुक्कारेन्ति । सक्कारेइ, सक्कारेइ,
सक्कारेन्ति, सक्कारेन्ति । सक्कारेमि, सक्कारेमो । सक्कारण, स-
क्कारिज्जा । सक्कारेहि । सक्कारेहिन्ति ॥

कुप्पस्य पयोरिते च वः ॥३१२५॥

कुप्पधातोरितप्रत्यये चकारात्प्रेरणार्थे पद्यस्य वः स्यात् ।
कोवण, कोवइज्जा । खेवावेइ ॥

पात्खिवस्य च्छः ॥३१२६॥

पकारोपसर्गात्परस्य खिवधातोः प्रेरणायां च्छादेशो वा
स्यात् । पच्छावेइ । पक्खिवावेइ ॥

खमादीनामादेवृद्धिः ॥३१२७॥

प्रेरणार्थे खमादीनामादिस्वरस्य वृद्धिः स्यात् । आवस्या-
पवादः । खामेइ । खामेइ ॥

* खम, सम्-क्रम, किलिस्स, किलेस, कुप्प, क्खिव, खुम, गळ,
आ-गस, गह, उद्-वड, सम्-वड, चर, चल, निग्-जम, उद्-जोय, वि-
ज्जम, नर, नव, तुस, तस, दिस, नद, नम, नस्स, उद्-पज, उव-
पज, निग्-पज, सं-पडि-पज, पड, फुड, बुज्ज, परि-भज, सम्-भर, भव,
मर, लभ, लव, लुम, आ-लोक, आ-ल्लिप, अभि-वंद, वड्ढ, वद, वम,
वर, वव, वह, निग्-वह, वि-वह, सम्-वह, विस, अणु प्य-विसवीय,,

च्छोलादिभ्यो यः ॥३।२।१६॥

एभ्यः प्रेरणार्थं यप्रत्ययश्च स्यात् । उच्छोलयति ॥

आवे जादीनामेकादेशस्य ह्रस्वः ॥३।२।१७॥

जादिगणपठिनानामावप्रत्यये परे एकादेशस्याकारस्य ह्रस्वो वा स्यात् । जवेन्ति, जाविन्ति, जावेन्ति ॥

उज्जोयज्झामयोर्वलोपौ ॥३।२।३२॥

अनयोरुपधाया वकारलोपौ वा स्यातां प्रेरणायाम् । उज्जोण्ड, उज्जोवेइ ॥

उज्झामस्येज्जे ॥३।२।८॥

उज्झामधातोराकारस्य ह्रस्वो वा स्यादिज्जे परे । विज्झा-
एज्जा, विज्झवेज्ज, विज्झविज्जा । उषट्ठावेइ । उवट्ठाविन्ति ।
उवट्ठावएज्जा । उवट्ठावेह । पट्ठावेज्जा । तांसइ । अभितोसइज्जा ।
निहावण । परिहावेइ ॥

समो नद्धस्य दधयोर्हः ॥३।२।९॥

समः परस्य नद्धधातोर्दकारधकारयोर्हकारः स्यात्प्रेरणा-

व्यय, पडि-सड, आ-सद, प-सद, सद, उव-सम, ओ सम, नि-सम, वी-
सम, सग, आ-सग, ओ-सर, प-सर, पडि-सर, मव, सिक्ख, सिक्ख, नि-
सीय, मुज्झ, वि-मुय, संह, सोय, आ-स्सस, वि-स्सस, प-हण, सम-
ओ-हण, आ-हर, गिर-हर, प-हर, हा, एते, खमादयः ॥

+ च्छोल, जव, पीस, फुड, रज्ज, रम, लूस, वर, विस, मग, हर,
एते च्छोलादयः ॥

* जा, दा, न्हा, रंड, ना, निग-या, लुभ एते जादयः ॥

याम् । सन्नाहेइ, सण्णाहेइ, सण्णाहेन्ति ॥

नस्से दीर्घात् ॥३१२२९॥

नःस्थानुःस्थान्धिनो दीर्घात्परस्य संयुक्तस्यादेर्लोपः
स्यात् । नासिज्जा । पणासेइ । उवाइणावेइ, उवाइणावेति ॥

न्हो ण आवस्य ॥३१२३३॥

न्हाधातोः परस्यावस्योपधाया णकारो वा स्यात् । ण्हा-
वेइ, ण्हाणेन्ति, ण्हावेन्ति । ण्हाणेह ॥

पज्जस्य पयः ॥३१२१०॥

पज्जधातोः पयादेशः प्रेरणायामर्थे । उप्पाएइ, उप्पा-
एन्ति । उप्पाएज्जा । विवाणमि । पाडेइ । पाडेसि ॥

उपसर्गात्पडस्य तः ॥३१२३४॥

उपसर्गात्परस्य पडधातोरुपधायास्तकारादेशः स्यात्प्रेर-
णायाम् । अइवाइज्ज ॥

नेवा ॥३१२३५॥

नेः परस्य पडधातोरुपधायास्तकारादेशो वा स्यात्प्रेरणा-
याम् । निवायण, निवायण्ण, निवायण्ण ॥

पान्न ॥ ३१२३६॥

पकारोपसर्गात्परस्य पडधातोरुपधायास्तकारादेशो न स्यात् ।
पवाडेइ, पडिवायन्ति ॥

पो डजिः ॥३१२१४॥

पाधातोर्डजिप्रत्ययो वा स्यात्प्रेरणायामर्थे । पज्जेइ, पज्जेन्ति
पियावण, इत्यादि ॥

एन्तःपिडजेः ॥३।२।१५॥

ए-न्त-हिप्रत्ययेषु परेषु ङजिप्रत्ययस्यादेरिकारः स्यात् ।
पिज्जे । पिज्जाहि । फोडेन्ति । बीहावेइ ॥

बीहस्येजे भेसः सावस्य ॥३।२।१६॥

प्रेरणायामावसहितस्य बीहधातोर्भेसादेशः स्यादिज्जप्रत्य-
ये । भेसेज्जा । योहेइ, योहेन्ति । योहेहि । पडियोहेइ, पडि-
योहइज्जा ॥

भमाडुः ॥३।२।१७॥

भमधातोः परस्यावस्योपधाया डः स्यात् । भमाडेइ ।
भमाडेसु ॥

भुंजस्य भोयो वा ॥३।२।१७॥

प्रेरणायामर्थे भुंजधातोर्भोयादेशो वा स्यात् । भोयावेइ ।
भुंजावेइ । भोयावेज्जा, भोयए ॥

पान्च्चात्स्सस्य खड् ॥३।२।१८॥

पकारोपसर्गात्परस्मान्मुञ्चधातोः परस्य स्सस्य खड् स्यात्प्रेर-
णायाम् । पमुक्खसि ॥

रज्जस्येते च रंजः ॥३।२।२०॥

रज्जधातो रंजादेशः स्यादिते परे चात्प्रेरणायाम् । रंज-
यन्ति ॥

रुहस्य वः ॥३।२।२८॥

रुहधातोरुपधाया वकारादेशः स्यात्प्रेरणायाम् । रोवावेइ ।
ववरोवेइ, ववरोवेति, ववरोवेन्ति । ववरोवेमो । ववरोवेज्जा ।
ववरोवेह । लूसयन्ति ॥

वड्ढस्य धो णमाणयोश्च ॥३।२।३६॥

अस्योपधाया धकारो वा स्यात् णमाणयोः परयोश्चा-
त्प्रेरणायाम् । वद्धावेइ, वद्धावन्ति, वद्धाविन्ति, वद्धावेन्ति ।
वद्धावेहि । अणुप्पवेसेइ । अभिनिवेसए । णिवेसइ, णिवे-
सन्ति । निवेसेइ, निवेसयन्ति । उपधाया इत्यधिकृत्य,

व्ययस्य वः ॥३।२।३२॥

व्यधातोर्नुपधाया वकारादेशः स्यात्प्रेरणायाम् । पव्वा-
वेइ । पव्वावेज्ज । सारयति, सारयन्ति ॥

औ च सुज्झस्य सोहः ॥३।२।३३॥

प्रेरणार्थे इप्रत्यये च सुज्झधातोः सोहादेशः स्यात् ।
सोहेइ । विसोहेइ । विसोहेमि । विसोहिज्ज, विसाहेज्ज,
विसोहैज्जा, विसोहए । आसासेइ, आसासन्ति ॥

आज्ञायामातः स्ससात्सेर्डिस् ॥३।२।३०॥

आज्ञायामाकारात्परस्य स्ससधातोः सिप्रत्ययस्य डिसा-
देशः स्यात् । अस्सासि, आसासि ॥

॥ इति प्रेरणाप्रत्ययान्तप्रक्रिया ॥

—३६६—

अथ क्रियासमभिहारप्रक्रिया ॥

व्यञ्जनादेर्द्विः क्रियासमभिहारे ॥३।१।१७६॥

व्यञ्जनादिकस्य धातोः क्रियायाः पौनःपुन्येऽतिशये वा
द्योत्ये उपधाया द्वित्वं स्यात् ॥

आदेः सस्वरस्य ॥३।१।१७७॥

उक्तार्थे धातोः सस्वरस्यादेर्व्यञ्जनस्य द्वित्वं स्यात् ॥

द्विरुक्तस्यादेर्बृद्धिः ॥३१११७८॥

तस्मिन्नर्थे द्विरुक्तस्यादिस्वरस्य वृद्धिः स्यात् ॥

लवस्य षो बहुलम् ॥३१११७९॥

लवधातोर्वस्य षो बहुलं स्यात् । लालप्पमाणो । खोखु-
ब्धमाणो । जायाई ॥

क्लमस्य चंकमः ॥३१११८०॥

उक्तेऽर्थे क्लमधातोश्चंकम इत्यादेशः स्यात् । चंकमन्तो ।
चंकम्ममाणो । चंकमिया चङ्कस्येत्यर्थः ॥

॥ इति क्रियासमभिहारप्रक्रिया ॥

अथ नामधातुप्रकरणम् ॥

आयस्तत्करोति ॥३१११८१॥

द्वितीयान्तान्नाम्नः करोतीत्यर्थे आयप्रत्ययः स्यात् ॥

आयान्ताश्च ॥३१११८२॥

आयादिप्रत्ययान्ता धातुसंज्ञाः स्युः । अत्ताणं उस्सुयं
करेति=उस्सुयायति ॥

अस्सुयान्माण आयस्य ॥३१११८८॥

उस्सुयशब्दात्परस्यायप्रत्ययस्य लोपः स्यान्माणप्रत्यये ।
उस्सुयमाणो ॥

अनुकरणधवलादिभ्यश्च ॥३१११९६॥

अनुकरणशब्दाद्ववलादिभ्यश्च परस्यारप्रत्ययस्य लोपः

* धवल, भलहल, तंडय, तणु, दीह, पंसुल, पवित्त, पीण, मडल,
वि-अंग, विउम, सिड्डिल, एते धवलादयः ॥

स्यात् । धवलङ् । झलहलङ् । कहकहति, कहकहन्ति । आ-
यप्रत्ययान्तानां केषाञ्चित्करादित्वादेप्रत्यये, टिट्टियावेङ् ।
तङ्घेन्ति । तणुणन्ति । थक्कारेन्ति ॥

पंसुलादेभ्याष्टिमन्तार्थयोश्च ॥४।४।११०॥

एभ्यः परस्य ण्वन्त्ययार्थकप्रत्ययस्य टेञ्च लोपश्चका-
रादायस्य लोपः । पंसुलं करोति=पंसेङ् ॥

पवित्तस्य न्ते ॥४।४।१२०॥

अस्य यगागमः स्यात् न्तप्रत्यये परे । पवित्तयन्तो ॥

ममान्न ॥४।४।११२॥

अस्मात्परस्यायप्रत्ययस्य लोपो न स्यात् । ममायए, ममा-
यन्ति ॥

मिसिमिसेर्माणे दीर्घश्च ॥४।४।१२१॥

अस्य माणाप्रत्यये परे दीर्घोऽन्तादेशश्चकाराद् यगागमो
वा स्यात् । मिसिमिस्तीयमाणो, मिसिमिसेमाणो, मिसिमि-
सिमाणो ॥

उपमानादाचारे ॥३।१।१८२॥

उपमानवाचकान्नाञ्च आचारेऽर्थे आयप्रत्ययः स्यात् ।
विज्जायन्ति ॥

आये विज्जोर्विज्जो वा ॥३।१।१८३॥

विज्जुशब्दस्यायप्रत्यये परे विजुय इत्यादेशो वा स्यात् ।
विजुयायन्ति ॥

विउसस्य द्विः सस्य ॥३।१।१८४॥

विउसशब्दस्य सकारस्य द्वित्वं स्यादायप्रत्यये परे । वि-
उस्सन्ति ॥

धुत्तादारः ॥३।१।१८५॥

धुत्तशब्दादुक्तेऽर्थे आरप्रत्ययः स्यात् । धुत्तारसि ॥

॥ इति नामधातुप्रकरणम् ॥

अथ भावकर्मप्रक्रिया ॥

भावकर्मणोरिज्जः ॥३।२।४०॥

भावकर्मवाचकत्यादिप्रत्यये परे धातोरिज्जप्रत्ययः स्या-
त् । वि+अंज=वंजिज्जइ । अच्चिज्जइ ॥

क्लिणादीनामादिरहितानामिज्जे लोपः ॥३।२।४६॥

क्लिणादिगणपठितानामादिवर्जितानां लोपः स्याद्विज्ज-
प्रत्यये भावकर्मणोः ॥

कत्तादिभ्योऽत् ॥३।२।४१॥

कत्तादिगणपठितेभ्यो धातुभ्यो भावे कर्मणि चात्प्रत्ययः
स्यात् ॥

* क्लिण, कर, प-कर, निग, छिन्द, पन-निण, मिद, मर, ण्ते
क्लिणादयः ॥

× कत्त, कर, क्लिद्व, अघि-गम, गिरह, घस, चंक्रम, च्छण,
जिण, जुंज, डह, द्युग, ने-दिस, दव, दह, धरिस, धुण, नत्स, पूर,
बंध, भण, भज, भुंज, मुंच, रंभ, रंभ, लिप, लुंप, लोक, वच्च, वह,
सिच, मुण, हण, हर, हम, एते कत्तादयः ॥

करस्य वा ॥३१।५०॥

करधातोः रिकारोऽन्तादेशो वा स्यादति परे ॥

करहरदिसानामीरादेः स्वरस्य ॥३१।५१॥

एषामादेः स्वरस्येकारो वा स्यादति परे ॥

इः कत्त-गिणह-डह-दह-वहानामति ॥३१।४६॥

एषामिकारोऽन्तादेशः स्यादति परे । किञ्चइ, किञ्चन्ति ॥

कराद्वा ॥३१।४२॥

करधातोः कर्मणि विकल्पेनाप्रत्ययः स्यात्स्यादौ । किञ्चइ, कञ्चइ, कञ्चति । कीरइ । किञ्चन्ति, कञ्चन्ति, कीरन्ति । कीरण । किञ्चउ । कञ्चिस्सइ । धिक्कारिञ्चइ । किञ्चन्तु । आ-हिञ्चइ, आहिञ्चन्ति, आघविञ्चन्ति ॥ उपधाया इत्यधिकृत्य,

स्त्रिवस्य षोऽडयोः ॥३१।६५॥

अस्यापधायाः पकारः स्यादति प्रत्यये उप्रत्यये च । खि-प्पइ । खिप्पउ ॥

खान्नादुहोभ्य इज्जस्य ॥३१।५५॥

एभ्यः परस्येज्जप्रत्ययस्यादेर्लोपः स्यात् । खज्जइ ॥

गमादीनामति द्विः ॥३१।६६॥

एषामुपधाया द्वित्वं स्यादप्रत्यये । अधिगममइ ॥

* गम किखव, चंकम, चङ्गण, जिण, जुंज, डह, त्थुण, दह, दिस, धम, धुण, बंध, भग, भज, भुंज, मुंच, रंभ, रंभ, लंभ, लिंभ, लुंभ, लोक, प्ह, सिंच, सुण, हण, हय, एते गमादयः ॥

गादिभ्यो यः ॥३१२४३॥

एभ्यः कर्मणि यप्रत्ययो वा स्यात् । पक्षे इज्जप्रत्ययः ॥

गाधाहां ये ॥३१२४२॥

एषामीकारः स्याद्यप्रत्यये परे । उवगीयमाणो ॥

गिण्हस्य घेप्पः ॥३१२४४॥

गिण्हधातोर्घेष्पादेशः स्यादप्रत्यये । ह्रस्वविकल्पात्, घि-
प्पइ, घेप्पइ । वेप्पेज्ज ॥

अभिघट्टादियः ॥३१२४४॥

अभिपूर्वकघट्टधातोरियप्रत्ययः स्यादुक्तेऽर्थे । अभिघ-
ट्टियमाणो ॥

घसादण् ॥३१२४५॥

अस्मादुक्तेऽर्थेऽणप्रत्ययः स्यात् । घासति, चिज्जन्ति ।
अत्रचिज्जन्ति । संचिज्जन्ति । छिज्जइ, छिज्जन्ति । छिज्जेज्ज ।
कादित्वात्, छिज्जिही । वोच्छिज्जिहिन्ति ॥

जिणान्मः प्रवर्त्तनायाम् ॥३१२४६॥

एष तेनार्थे जिणधातोरम्प्रत्ययः स्यात्कर्मणि । एदिज्जयोर-
पवादः ॥

जिणस्य चः ॥३१२४७॥

जिणधातोरुपधायाश्चकारः स्यादप्रत्यये । जिचं । “कह-

+ गा, लक्ख, धा, ना, हा, एते गादयः ॥

* कथं नु जीयेतेदृक्षं (जीयते ईदृक्षः) जीयमानो न संवि
(उत्त० ७-२२) ॥

णु जिच्चमेलिकखं, जिच्चमाणो न संबिदे' । डज्झइ, ड-
ज्झमि । डज्झेज्ज । डज्झिही ॥

तरस्य वा ॥३।२।४८॥

तरधातोरादिवर्जितस्य लोपो वा स्यादिज्जे । तिज्झइ ।
तरिज्झइ ॥

त्थुणधुणसुणानां वः ॥३।२।६८॥

त्थुणधुणसुणधातूनामुपधाया वकारादेशः स्यादकारे
प्रत्यये । थुव्वइ ॥

द्वस्य दुयः ॥३।२।५७॥

अस्य धातोर्दुयादेशः स्यादप्रत्यये । दुयए ॥

धरिसस्य धासः ॥३।२।५८॥

अस्य धास इत्यादेशः स्यादप्रत्यये । धासति । धुव्वए ।
पण्णायइ, पण्णायति, पण्णायन्ति । पक्षे, णज्झइ, नज्झइ,
यज्झए ॥

इज्जे दीर्घः फासस्य ॥३।२।५९॥

फासधातोर्दीर्घोऽन्तादेशः स्यादिज्जे परे । फासाइज्झ-
माणो ॥

बन्धस्य झः ॥३।२।६९॥

बन्धधातोरुपधाया झकारादेशः स्यादप्रत्यये । थज्झइ,
थज्झन्ति । भज्झइ, भज्झन्ति । मिज्झइ, मिज्झन्ति ॥

उदोपडिभ्यो मो मिणः ॥३।२।६०॥

उद्-ओ-पडिभ्यो माधातोर्मिणादेशः स्यादिज्जे । उम्मि
मिज्झइ । ओमिणिज्झइ । पडिमिणिज्झइ ॥

लक्खवाद्यस्येट् ॥३।२।६२॥

लक्खधातोः परस्य यप्रत्ययस्येडागमः स्यात् । लक्खि-
ज्जइ । लक्खियसि ॥

न्तेर्लभादेः ॥३।२।७०॥

लभधातोः परस्य न्तिप्रत्ययस्यैकारान्तादेशः स्यात्कर्म-
णि । उवलब्भन्ते ॥

वस्योसतयोर्वच्चस्य ॥३।२।६३॥

वच्चधातोर्वस्योसादेशो वा स्यादप्रत्ययतप्रत्यययोः । पक्षे,
आदेरस्य ॥३।२।६४॥

वच्चधातोरादेरस्योकारः स्यादप्रत्ययतप्रत्यययोः उच्चइ,
उच्चति, उच्चए । वुच्चइ, वुच्चति, वुच्चए, वुच्चन्ति । पवुच्चइ ।
सुव्वइ, सुव्वन्ति ॥

हणस्य मः ॥३।२।७१॥

हणधातोरुपधाया मकारादेशः स्यादप्रत्यये । उवहम्मइ,
उवहम्मन्ति । पडिहम्मन्ति । पडिहम्मन्ति, पडिहम्मिस्सइ ।
विहम्मसि । विणिहम्मन्ति, अवहीरन्ति, अवहीरेन्ति । पहरि-
ज्जइ । पहीयए । हुज्जामि ॥

॥ इति भावकर्मप्रक्रिया ॥

इति श्रीलोकगच्छान्तर्गतलिम्बडीसंप्रदायतिल-

कायमानपूज्यपादश्रीगुलायचन्द्रजित्स्वामिच-

रणाम्बुजचञ्चरीकमुनिश्रीरत्नचन्द्र-

विरचितायां जैनसिद्धान्तकौ-

मुद्यामाख्यातप्रतिपा-

दमाप्ता ॥

अथ कृदन्ते र भवन्धाथेप्रक्रिया ॥

कृत् ॥३१३१॥

धात्वधिकारे वक्ष्यमाणाः प्रत्ययाः कृत्संज्ञाः स्युः ॥

कर्तुरैक्ये पूर्वकाले तात्तूमूणेयाः ॥३१३२॥

क्रिययोः कर्तुरभेदे पूर्वकाले वर्त्तमानाद्धातोस्ता-त्तु-उं-
ऊण-इय-एते प्रत्ययाः स्युः । एकारविकरणे संयुक्ते ह्रस्ववि-
कल्पे च, करित्ता, करेत्ता । कराविऊण, काराविऊण, करि-
य । गहिउं । चइत्तु ॥ उपधाया इत्यधिकृत्य,

कारवस्य यो वा त्तान्तयोः ॥३१३५७॥

प्रेरणार्थकप्रत्ययविशिष्टकरधातोरुपधाया वकारस्य यका-
रो वा स्यात् त्तान्तप्रत्यययोः । कारयित्ता ॥

पाउकरादेः ॥३१३३॥

पाउपूर्वकात्करधातोस्तादिषिष्ये एप्रत्ययः स्यात् । पाउ-
करे प्रादुष्कृत्येत्यर्थः ॥

अज्जस्य त्ति णक् ॥४१४१४२॥

अज्जधातोस्ताप्रत्यये परे णगागमः स्यात् । अज्जणित्ता ।
संपूर्वकस्येणादेशे, समज्जणित्ता ॥

उपसर्गाद्धो वा ॥३१३४॥

उपसर्गपूर्वकाद्धातोरुक्तेऽर्थे डप्रत्ययो वा स्यात् ॥

इप्रभृतिभ्यश्च ॥३१३५॥

इप्रभृतिभ्यो धातुभ्योऽपि डप्रत्ययः स्यादुक्तेऽर्थे ॥

* इ, का, गिरह, चय, जय-यागे, छिद, हा, दा, ला, निव, भिद, मुंज,
बब, सु, मुण, हर, हा, एते इप्रभृतयः ।

इकाष्टादान्नाबुसुहाभ्यश्चिडुस्य ॥४१४१४५॥

एभ्यः परस्य डप्रत्ययस्य चिडागमः स्यात् । इच्चा ॥

अतेरेर्यो डे ॥३१३१६॥

अतिपरस्येधातोर्गकारादेशः स्याद् डप्रत्यये । अह्यच्च । पडिगच्च । अहीउं, अहिज्जिउं, अहिन्ता, अहिज्जिऊण, अहिज्ज, अहिज्जिन्ता ॥

पडरेकादेशस्योत् ॥३१३१७॥

पडरेकपसर्गस्येधातोश्चैकादेशभूतेकारस्योकारः स्याडुप्रत्यये । पडुच्च ॥

पतेदीर्घस्त इट् ॥३१३१८॥

पतिपूर्वकस्येधातोर्दीर्घः स्यात् ताप्रत्ययस्येडागमश्च । पतियाइत्ता । पेच्च, पेच्चा । समिच्चा, समेच्च । समुविच्च ।

पेसादेरियस्यादितः ॥३१३१९०॥

पेसादिगणपठितेभ्यो धातुभ्यः परस्येयप्रत्ययावयवस्येकारस्याकारः स्यात् । प+इस=पेसाय । जहाय । यिप्पजहाय । आयाय । समुदाय । पडिसंधाय । विनिधाय । गहाय । आधायाय ॥

पेहादिभ्यो यस्यैत् ॥३१३१९१॥

एभ्यः परस्येयप्रत्ययस्य यस्यैकारो वा स्यात् । पेहाए, + प इस, प-इक्ख, ग्गह, घात, जहा, वि-प्प-जहा, आ-दा, सम्-उ-दा, पडि-सन् धा, वि-नि-धा, एते पेसादयः ।

* प-इह, प साए, गि-स्साय, एते पेहादयः ॥

पेहाय । संपेहाए, संपेहाय । पसारिए । “पौए पसारिए वा-
चि, न चिट्टे गुरुगंतिए” ॥ णिस्साए ॥

इः काट्टयोः ॥३३१२॥

काट्टाधात्वोरिकारोऽन्तादेशः स्यादुप्रत्यये । किच्चा, किच्च ।
ठिच्चा, ठिच्च । वा० (काहराभ्यां दूरलोपश्च वक्तव्यः) कट्टु ।
हट्टु ॥

किट्टादिभ्यस्तयोर्यः ॥३३१६॥

किट्टादिगणपठितधातुभ्यः परस्य ताप्रत्ययस्य द्वयोस्त-
कारयोर्यकारादेशो वा स्यात् । किट्टित्ता, किट्टिया । घेहिया ।
संपेहिया । क्खवस्योपधायाः पादेशो, उक्खिप्प ॥

गममन्नदिसहणेभ्यस्तात्तुतव्वाडितोऽनितो णन्न-

योर्मः ॥३३१६॥

एभ्यः पर एते प्रत्यया डितोऽनितश्च स्युर्णयोर्मकारादे-
शश्च स्यात् ॥

तात्त्वोरादितलोपः ॥३३१७॥

एभ्यः परयोस्तात्तुप्रत्यययोरादेर्लोपः स्यात् । गंता ॥

आतो गमात्तो वेट् ॥३३१२॥

आतः परस्माद्गमधातोः परस्य ताप्रत्ययस्येडागमो वा

× पादौ प्रसार्य वापि न तिष्ठेद्वन्तिके ॥ उक्त० १-१६ ॥

१० किट्ट, प-इह, जाण, उद्-जाल, प-गुल्ल, ओ-तार, आ-ताव, तुल,
सम्-धट्ट, धुण, पज्ज, पाल, फास, बुज्झ, भुंज, लंघ, लभ, ला, वार, निग्-
वाव, सक्क, सव, भिच्च, सेह, सोह, हण, हर, हूण, एते किट्टादयः ॥

स्यात् । आगमिन्ता, आगन्ता, इडागमे तकारस्यानादित्वाच्च
लोपः ॥

गमगिणहलुभदिसबुमुंचलभेभ्यस्तोरनुस्वारः

॥३।३।२३॥

एभ्यो धातुभ्यः परस्य तुप्रत्ययस्यानुस्वारान्तागमः स्या-
त् । गंतुं । अब्भुवगंतुं ॥

गमगिणहृच्छिदभिंदेभ्यो वा ॥३।३।२७॥

एभ्यः परस्येणप्रत्ययस्य तडागमो वा स्यात् ॥

ऊणस्य वा ॥३।३।२४॥

ऊणप्रत्ययस्यानुस्वारान्तागमो वा स्यात् । गन्तूणं, गमि-
ऊण ॥

डस्येऽकंखाद्दीर्घश्च वा ॥३।३।२८॥

कंखभिन्नधातोः परस्य डप्रत्ययस्येडागमः स्याद्विकल्पेन
दीर्घश्च । उवडञ्च । पकथ । अइक्म्म । आगम्म । अकंखा-
दिति किम् ? अभिकंख ॥

तुंतूणतव्वेषु घेत् ॥३।३।३१॥

गिणहधातोस्तुंतूणतव्वप्रत्ययेषु वेदादेशः स्यात् । घेत्तुं,
घिन्तुं, घेत्तूणा ॥

गिणहस्य णलोपोऽडयोः ॥३।३।२६॥

गिणहधातोर्णकारस्य लोपः स्यादडयोः परयोः । गिज्झ
परिगिज्झ ॥

उपसर्गादिये गिज्झः ॥३१३३२॥

उपसर्गात्परस्य गिरहधातोर्गिज्झादेशः स्यादियप्रत्यये ।
ओगिज्झिय । निगिज्झिय । परिगिज्झिय ॥

वेश्चिन्तस्येरहितस्येए त्वोः ॥३१३३३॥

वेरुपसर्गात्परस्य चिन्तधातोरिकाररहितस्य लोपः स्या-
दियन्तुप्रत्यययोः परयोः । अणुवीइत्तु, वीइय ॥

अणोर्यस्य च ३१३३४॥

अणुविपूर्वकस्य चिन्तधातोरियप्रत्ययस्य यकारस्य च-
क्षारादिरहितस्य लोपः स्यात् । अणुवाइ ॥

उदस्ति ॥३१४१७॥

उदः परस्य चिणधातोरिणस्य लोपः स्यात् ताप्रत्यये
परे । उच्चिता ॥

उमूणयोर्निरः ॥३१४१६६॥

निरः परस्य चिणधातोरिणस्य लोपः स्यादुम्-ऊणयोः
परयोः । निच्छिउं, निच्छिऊण ॥

च्चयछिंदपिबभिंदभुजहराणां डे चः ॥३१३५२॥

एषामुपधायाश्चकारादेशः स्यादुप्रत्यये ।

छिक्कस्य त्ति दीर्घकलोपौ ॥३१३१५॥

छिक्कधातोरिकारस्य दीर्घः ककारयोर्लोपश्च स्यात्ताप्रत्यये ।
छाइत्ता ॥

च्चयस्यादेः ॥३१३१३॥

चयधातोरादेरकारस्येकारः स्यादुप्रत्यये । चिच्चा ।

परिच्चयस्य जः ॥३।३।५६॥

परिपूर्वकचयधातोरुपधाया जकारादेशः स्याद्वृत्त्यये । परि-
चञ्ज । विभञ्ज ॥

लुभभुंजमुंचदिसलभेभ्यस्तडूणस्य ङिच्च ॥३।३।२६॥

एभ्यः परस्योणप्रत्ययस्य तडागमः स्यात्स च ङित् ।
इदोऽपवादः ॥

तुत्तूणयोऽलुभस्य छोहः ॥३।३।३५॥

लुभधातोश्छोहादेशः स्यात् तुत्तूणयोः परयोः ॥

लुभदिसमुंचपारेभुंजलभेभ्यस्तुः ॥३।३।१८॥

एभ्यः परस्तुप्रत्ययो ङिदनिट् च स्यात् । छोटुं, छोटूण ॥

ऊणे निरो जिणस्य ॥४।४।६८॥

निरः परस्य जिणधातोरिणस्य लोपः स्यादृणप्रत्यये ।
निज्जिऊण ॥

यागे जयस्य जिठः ॥३।३।१४॥

जयधातोर्जिठादेशः स्याद्यागेऽर्थे ङप्रत्यये परे । जिट्ठा ॥

ट्वरोहयोः पः ॥३।३।६०॥

अनयोरुपधायाः पकारादेशः स्याद्वृत्त्यये । परिट्वप् ।
आरोप् ॥

तक्कादिभ्यो णङ् नैराख्ये वा क्तः ॥४।४।४७॥

एभ्यो धातुभ्यः परस्य क्ताप्रत्ययस्य णगागमः स्यात्स
च विकल्पेन मपरकः स्यात् । तक्कियाणं । णिट्ठुणित्ताण ।

* तक्क, धुण्, पील, लेंब, वज्ज, सय, ण्ते तक्कादयः ।

१ अत्राकार उच्चारणार्थः ।

आवीलियाण । परिवीलियाण । परिवज्जियाण । परिखावि-
याण ॥

उमि समस्थोऽस्थुणस्य सेटः ॥३१३३६॥

समः परस्य त्थुणधातोरिट्सहितस्य थो इत्यादेशः स्या-
दुमि परे । संथोउं । वा० (त्ति त्थंभस्यादेशो वा वक्तव्यः) ।
उट्ठंभिया ॥

दिसात्तव्वतारत्तुतूणानां तस्य ठोऽदितः ॥३१३३७॥

दिसधातोः परेषामेषां तकारस्य ठकारो देसस्येकारस्य ा-
कारश्च स्यात् । दट्ठुं, दट्ठण । दिस्स । दिस्सा । पदेस्सा ॥

उदो धरात्तोः ॥३१३३८॥

उत्पूर्वकधरधातोः परस्य तुप्रत्ययस्यानुस्वारान्तागमो वा
स्यात् । उद्धत्तुं, उद्धत्तु ॥

धुणस्य धूयः सेयस्य ॥३१३३९॥

इयप्रत्ययसहितस्य धुणस्य धूयादेशो वा स्यात् । निद्ध-
य । संविद्धय । संविधुणिय ॥

वेनेरदिट् तोः ॥३१३४०॥

वेः परस्य नेधातोरकारोऽन्तादेशस्तोरिडागमश्च । विण-
इत्तु ॥

ईरिये ॥३१३४१॥

वेः परस्मान्नेधातोरेकारादियप्रत्ययावयनेकारे परे पूर्वपर-
योरीकारादेशः स्यात् । विणीय ॥

न्तेययोश्चानोः ॥३११८०॥

अनोः परस्य पासधातोरुपधाया द्वित्वं स्यात् न्त-इयप्र-
त्यययोः परयोश्चकारादिनि परे । अणुपस्त्विय ॥

बोरावस्य याट् ॥३११८१॥

बुधातोः परस्यावप्रत्ययस्य याडागमः स्यात् ताप्रत्यये ।
बुधावेत्ता ॥

भुंजस्य भोस्ति ॥३११८२॥

भुंजधातोर्भो इत्यादेशो वा स्यात् ताप्रत्यये परे । भोइ-
त्ता, भुंजित्ता, भुंजिया ॥

भुंजात्तारश्च ॥३११८३॥

भुंजात्तारप्रत्ययश्चकारात् तृणप्रत्ययो णित् स्यात् । भो-
त्तृण ॥

अनिटौ त्तएत्तू ॥३११८४॥

भुंजधातोः परावनिटाघेतौ णितौ स्तः । परिभोत्तु । के-
बलात्त्तोः, सेदत्वात्, भुंजित्तु । वा० (मन्ने मस्य तो वा-
वक्तव्यस्ति) मत्ता, मंता ॥

मुंचात् तूणो णित् ॥३११८५॥

अस्मात्परस्तूणप्रत्ययो णित् स्यात् । मोत्तुं, मोस्तूण,
मुत्तूण ॥

मुज्झस्य मोहोऽतब्बे कृति ॥३११८६॥

मुज्झधातोर्मोहादेशः स्यात्तब्बभिन्ने कृति परे । विमो-
हिन्ता ॥

आतो रंभस्य ढत्तं सडस्य ॥३१३४८॥

आकारात्परस्य रंभधातोर्द्विप्रत्ययसहितस्य ढत्तमिति वा निपात्यते । आढत्तं । “ईतो आढत्तं” । समारब्ध, समार-
भित्ता । संलप्प ॥

अत्तयोः केवलस्य ॥४११३६॥

अपसर्गरहितस्य लभधातोर्लस्यान्त्यारागमो वा स्याद्
अत्ताप्रत्यययोः परयोः । लंभित्ता, नभित्ता, लद्धं, लद्धूण ॥

अभेस्ति ॥४११३४॥

अभेः परस्य बद्धधातोरादेरकारस्योकारः स्यात् ताप्रत्य-
ये परे । अभिवुड्ढित्ता ॥

नेस्तातित्तामाणेषु ॥४११३५॥

नेः परस्य बद्धधातोरादेरकारस्योकारः स्यात् ताप्रत्यये
माणप्रत्यये तयोश्च । णिवुड्ढित्ता ॥

अभेरूणे वन्दस्य वाः ॥३१३५०॥

अभेरूपसर्गात्परस्य वन्दधातोर्वादेशः स्याद् ऊणप्रत्यये
परे । अभिवाङ्ऊण ॥

वरस्य वासस्तेतोः ॥३१३५२॥

वरसधातोर्वासादेशः स्यात् ताप्रत्ययेत्प्रत्यययोः परयोः ।
वासित्ता । विदित्ता, विइत्ता ॥

ओः समस्य वस्तेतयोः ॥३१३६३॥

ओकारोपसर्गात्परस्य समधातोरुपधाया वकारः स्यात्
जाइतप्रत्यययोः परयोः । विओसवित्ता ॥

व्युङ्ग्यामिये ॥३१११३३॥

विउङ्ग्यां परस्य सिरधातोः स इत्यादेशः स्यादियप्रत्यये । विउस्सिय ॥

समाभ्यां सीयस्य सजः ॥३१३५४॥

सम्प्रापरस्य सीयधातोः सजादेशः स्यादुप्रत्यये । समासज ॥

केवलात्सुणादुमूणयोः ॥३१३३०॥

उपपत्तिद्विधात्सुणधातोः परयोरनयोरिडागमो न स्यात् ॥

अनिटोरुमूणयोः सोः ॥३१३५६॥

सुणधातोः सो इत्यादेशः स्यादनिटि उमि ऊणे च । सोऽ, सोऽण ॥

सुणस्य सोचः ॥३१३५५॥

सुणधातोः सोच इत्यादेशः स्यादुप्रत्यये । सुच्चा, सोच्चा ॥

हणस्य हस्य हुरिये ॥१३१३॥

आकारोपसर्गात्परस्य हणधातोर्हकारस्य हुः स्यादिये परे । आहुषिय ॥

हस्ति च ॥४१४२२॥

हाधातोस्ताप्रत्ययेऽपि यगागमः स्यात् । हापत्ता ॥

हएः ॥३१३९॥

हाधातोरेकारान्तादेशः स्यादुप्रत्यये । हेच ॥

॥ इति कृदन्ते सम्यन्वर्थप्रक्रिया ॥

अथ कृदन्ते हेत्वर्थप्रक्रिया ॥

त्तएत्तुमुमः क्रियार्थायां क्रियायाम् ॥३॥३६४ ॥

किञ्चित्क्रियाप्रयोजनिकायाः क्रियाया विवक्षायां धातोर्भवि-
ष्यदर्थे त्तए-त्तुम्-उम्-एते प्रत्ययाः स्युः । करित्तए । पकरेत्तए ।
वागरित्तए । वियागरित्तए । कारवेत्तए, कारावित्तए, कारावे-
त्तए ॥

उवाद्यादिटो वा त्तययि ॥४॥४१४८॥

उवोपसर्गादयधातोः परस्येडागमस्य णगागमो वा स्यात्
त्तएप्रत्यये । उवाङ्गित्तए, उवाङ्गित्तए ॥

पलायादुमि सेटो अस्यैः ॥३॥३६५॥

पलापूर्वकादयधातोरिट्सहितस्य यस्यैकारादेशः स्यादुमि
प्रत्यये परे । पलाएउ ॥

परैश्चयात् त्तएः ॥३॥३१६॥

परिपूर्वकात् चयधातोः परस्तएप्रत्ययो डित् अनिट् च
स्यात् । परिच्चत्तए ॥

चरादएण् च ॥३॥३६७॥

चरधातोरुक्तेऽर्थेऽएण्प्रत्ययश्च स्यात् । चारए ॥

नेजुंजस्य योयः ॥३॥३६६॥

नेः परस्य जुंजधातोर्योयादेशः स्यादुमि परे । निओहउं ॥

दिसात् तुम् ॥३॥३४६॥

दिसधातोः परस्तुप्रत्ययो णित् स्यात् । उवेहुं ।

धरस्य तुत्तुमोः ॥४१४१११॥

धरधातो रस्य लोपः स्यात् तुत्तुमोः परयोः । संमुद्रत्तुं ॥

पावसाभ्यां वा ॥३११२५॥

पावसधातुभ्यां परस्य त्तएण्यण्यश्लेषणो वा स्यात् ।
पाइत्तए । पक्षे,

पोऽनिटस्तएः ॥३१३६२॥

पाधातोः परस्यानिटस्तएप्रत्ययस्य तकारयोर्यकारः
स्यात् । पायए ॥

भुंजात्केवलात् ॥३१३२०॥

उपसर्गरहिताङ्गजघातोः परस्तएप्रत्ययो डिदिनिट् च
स्यात् । भुत्तए, भोत्तए । केवलादिति किम्?, संभुंजित्तए ॥

आदेतौ वंदात् ॥ ३१३६८॥

वंदधातोस्तएविषये आप्रत्ययणप्रत्ययौ भवतः । अभि-
वंदए, अभिवंदआ, अभिवंदित्तए, अभिवंदित् । “निज्जो-
इस्सामि महावीरं अभिवंदए” “महावीरं अभिवंदआ”

वच्चात् तुंतारतच्चा डितः ॥३१३६६॥

वच्चधातोः परे तुंतारतच्चप्रत्यया डितः स्युः । वत्तुं ॥

उमिं वा ॥३१३५३॥

वरसधातोर्वासादेशो वा स्यादुमि परे । वासिउं । पक्षे,

वरसे सस्य णोमोरनादेशे ॥३१३४०॥

अनादेशवरसधातुघटकस्य सस्येडागमः स्यादुमि परे णे

१ निर्यास्यामि महावीरमभिवन्दिनुम् । (ओव० २६) ।

२ महावीरमभिवन्दिनुम् । (ओव० ३०) ।

परे च । वरिसेउं ॥

वसाच्च ॥३१३२१॥

वसधातोः परस्तएप्रत्ययो डित्स्यात् । वमित्तए, वत्थए ॥

॥ इति कृदन्ते हेत्वर्थप्रक्रिया ॥

अथ कृदन्ते वर्त्तमानप्रक्रिया ॥

वर्त्तमाने न्तमाणावप्रधाने ॥३१४१॥

ययोर्धान्वर्थयोरेक एव कर्त्ता तयोरप्रधानक्रियावाचका-
ह्वातोर्वर्त्तमाने न्तमाणाप्रत्ययौ स्तः । करिन्तो, करेन्तो, कज्ज-
माणो, किज्जमाणो, कीरन्तो, कीरमाणो । धिक्कारिज्जमाणो ।
भ्रकरमाणो । पुक्करन्तो । वागरमाणो, वियागरेमाणो । “स-
धोऽन्तः” इत्यादिनेणादेशो, समज्जिगमाणो ॥

मस्यात्थमस्य न्ते लोपः ॥३१४३॥

अस्थमधातोर्मस्य लोपः स्यात् न्तप्रत्यये परे । अन्थन्तो ॥

आसादीणङ् ॥३१४२॥

आमधातोर्वर्त्तमानेऽर्थे ईणङ्प्रत्ययः स्यात् । आमाणा ॥

न्तमाणयोरातो जगेः ॥४१४१४६॥

आकारोपसर्गात्परस्येधातोर्जगागमः स्यात् न्तमाणाप्र-
त्यययोः परयो । एज्जन्तो, एज्जमाणो । पादेरित्यादिना चेदि,
पेचेमाणा ॥

पडेर्माणे ॥३१४१५१॥

पडेरुपसर्गात्परस्येकखधातोः खकारस्य छकारः स्या-
न्माणप्रत्यये । पडिच्छमाणो ॥

पपलिभ्यां माणेतयोः ॥३११६७॥

आभ्यां परस्योऽजधातोरुपधाया द्वित्वं स्यात् क्रमेणमाणे
इते च परे । पउज्जमाणो ॥

आयो माणे कर्मणि ॥३११७९॥

वेरुपसर्गात्परस्य क्तिणधातोरिणस्यायादेशः स्यात्कर्मणि
माणप्रत्यये परे । विक्कायमाणो । पच्चक्खन्तो ॥

पच्चक्खो माणे ह्रस्वः ॥३११८०॥

पतिआपूर्वकस्य क्त्वाधातोरन्त्यस्य ह्रस्वः स्यान्माणप्रत्यये
परे । पच्चक्खमाणो । एप्रत्ययेन व्यवधानान्न ह्रस्वः, पच्चक्खा-
एमाणो ॥

उवाद्गमस्य न्ते ॥३११८७॥

उवात्परस्य गमधातोरन्त्यस्य लोपः स्यात् न्तप्रत्यये परे ।
उवगन्तो ॥

न्तस्य खावादियट् ॥३११८९॥

आवप्रत्ययान्तखाधातोः परस्य न्तप्रत्ययस्येयडागमः
स्यात् । खावियन्तो ॥

समो माणे ॥३११७८॥

समः परस्य खुभधातोरुपधाया द्वित्वं स्यान्माणप्रत्यये
परे । संखुब्भमाणो । धिप्पमाणो ॥

परेरति माणे ॥३११९०॥

परेः परस्य गिण्हातोर्णकारस्य लोपः स्यान्माणप्रत्यये
परे । परिगिज्झमाणो ॥

विगोवदलयोर्माणे ॥४१४१३१॥

अनयोर्माणप्रत्यये परे यगागमो वा स्यात् । विगोवयमाणो,
विगोवेमाणो ॥

आग्धादीनां माणे ॥४१४१२३॥

एषां धातूनां यगागमः स्यान्माणे परे । अग्धायमाणो,
आग्धायमाणो । गायमाणो । जायमाणो ।

वेरुछडुस्येयक् ॥४१४१५२॥

वेरुपसर्गात्परस्य छडुधातोरियगागमो वा स्यान्माणप्रत्यये ।
विच्छडुयमाणो, विच्छडुमाणो ॥

जणादीनां न्ते ॥४१४१२४॥

जणादिधातूनां न्ते परे यगागमः स्यात् । जणयन्तो ।
गायन्तो । समावयन्तो ॥

इराढः ॥३१४११॥

आपूर्वकस्य ढाधातोरिकारोऽन्तादेशो वा स्यान्माणप्र-
त्यये परे । आढियमाणो । आढायमाणो । प्रकृतिभावे,
आढाइज्जमाणो । पूर्वस्वरलोपे, आढिज्जमाणो ॥

तिप्पदादरिसानां न्ते ॥४१४१३२॥

एषां धातूनां न्ते परे यगागमो वा स्यात् । तिप्पयन्तो,

* आ-ग्वा, गा, जा, नि-ज्जा, ज्झा, नि-ज्झा, मिया, हा, आ-
दा, दा, नि-दा, न्हा, बु, वा, हा, ओ-हा, परि-हा, एते आग्वादयः ॥

x जण, सम्-आव, कित्त, गा, ज्झा, तज्ज, आ-दा, आ-दाव, दीव,
धार, पूर, फास, बु, नि-मन्न, मिला, आ-वर, अणु-वद, वेद, आ-वर,
वा, सिणा, परि-हा, हील, एते जणादयः ।

तिप्पन्तो । दायन्तो, देन्तो, दिन्तो । दरिसयन्तो, दरिसन्तो ॥

आतस्तुडस्येज्जे ॥१।३।३३॥

आतः परस्य तुडधातोरुकारस्य वृद्धिः स्यादिज्जे परे ।
आतोडिज्जमाणो ॥

बुसद्दहाभ्यां माणस्यादेः ॥४।४।११५॥

बुधातोः सदुपपदकाद्बुधातोश्च विहितस्य माणप्रत्यय-
स्यादेर्मकारस्य लोपो वा स्यात् । सदहाणो, सदहमाणो ।
बुयाणो, बुयमाणो ॥

माणे वा ॥१।४।१२४॥

दिसधातोरुपधाया हकारो वा स्यान्माणप्रत्यये परे । देह-
माणो, देसमाणो ॥

आवे दो दवस्त्तएमाणयोः ॥३।४।८॥

आवप्रत्यये परे दाधातोर्दवादेशः स्यात् तएमाणप्रत्यय-
योः परयोः । दवावेमाणो ॥

दुसस्य माणे ॥३।४।७०॥

दुसधातोरुपधाया द्वित्वं स्यान्माणप्रत्यये परे । दुस्समाणो ॥

उदः कसस्य वा ॥३।४।७२॥

उदः परस्य कसधातोरुपधाया द्वित्वं वा स्यान्माणप्रत्यये
परे । उक्कस्समाणो, उक्कसमाणो । उपधाया इत्यधिकृत्य,

धावस्येतमाणयोर्यः ॥३।४।१२॥

धावधातोरुपधाया यकारादेशो वा स्यादितमाणयोः
परयोः । उद्धायमाणो । परिधावमाणो ॥

न्ते वा ॥३।१।११९॥

बीहृधातोर्भयादेशो वा स्यात् न्तप्रत्यये परे । भयन्तो,
बीहन्तो, भयमाणो ॥

न्ते परेः ॥३।२।६१॥

परेः परस्य माधातोर्भिणादेशः स्यात् न्तप्रत्यये परे ।
परिमिणन्तो । वा० (रंभस्य न्तेऽनुस्वारस्य लोपो वाच्यः) ।
आरभन्तो ॥

न्ते वा ॥३।२।२१॥

रज्जधातो रंगादेशो वा स्यात् न्ते परे । रंगन्तो, रज्जन्तो ॥

पाल्लियस्यादेः ॥३।४।४॥

पकारोपसर्गात्परस्य ल्लियधातोरादेर्लोपः स्यात् ॥

इतो दीर्घश्च वा माणे ॥३।४।६॥

ल्लियधातोरिकारस्य दीर्घश्चाल्ले इत्यादेशो वा स्यान्माणे
परे । पलीयमाणो पलेमाणो ॥

न्तेज्योर्लीः ॥३।४।७॥

ल्लियधातोर्ली इत्यादेशः स्यात् न्तप्रत्ययेज्जप्रत्यययोः ।
निलिन्तो ॥

माणे वायः प्रेरणायाम् ॥३।३।५१॥

अभेः परस्य वंदधातोर्वायादेशः स्यान्माणप्रत्यये परे
प्रेरणायाम् । अभिवायमाणो ॥

वच्चाद्भविष्यति च माणश्चस्य क्खः ॥३।४।६॥

वच्चाधातोर्भविष्यदर्थेऽपि माणप्रत्ययः स्यात् धातोश्चस्य
क्खादेशश्च । वक्खमाणो ॥

न्ते वा ॥१।४।१३०॥

वहधातोरुपधाया द्वित्वं झकारादेशश्च न्ते परे वा स्यात् ॥

न्ते द्वित्वे ॥३।१।१३१॥

वहधातोरकारस्योकारः स्यात् न्तप्रत्यये परे उपधाया द्वित्वे सति । वोज्झन्तो, वहन्तो ॥

कर्मणि चाति ॥१।४।१३२॥

वहधातोरुपधाया झकारादेशो द्वित्वमकारस्योकारश्च स्यात् कर्मधाच्येऽप्रत्यये परेऽपि । उवुज्झमाणो ॥

परेहो न्तमाणयोर्न ॥३।२।५३॥

परेरुपसर्गात्परस्य हाधातोरीकारोऽन्तादेशो न स्यात् न्त-
माणयोः परयोः । परिहायन्तो परिहायमाणो ॥

॥ इति कृदन्ते वर्तमानार्थप्रक्रिया ॥

अथ कृदन्ते भूतार्थप्रक्रिया ॥

भूते तेतौ ॥४।१।१॥

भूतेऽर्थे धातोस्तद्धतौ प्रत्ययौ यथाप्रयोगं भवतो भावे
कर्मणि च । क्वचित्तः क्वचिदितः क्वचिदुभयमिति यावत् ॥

अदितयोरिवैकादेशे ॥१।४।१३५॥

अभेरुपसर्गात्परस्याजधातोरकारस्येकारो वा स्यादेका-
देशे सति अप्रत्ययइप्रत्यययोः परयोः । अर्विमिगिण, अर्वमं-
गिण । अभेरिति किम्? वियंजिओ, वंजिओ । वियन्तो ॥

अतो लोपस्तत्योः ॥४।१।२॥

धातोरन्त्यस्याकारस्य लोपः स्यात्त-तिप्रत्यययोः ।

पलेहोँत्थे ॥४११३॥

पलेरिकारस्य हकारः स्यात्तत्प्रत्ययान्तासधातौ परे ।
पल्हत्थो ॥

वेः परेरोच्चः ॥४११४॥

वेः परस्य परेरोच्चादेशः स्यात्तत्प्रत्ययान्तासधातौ परे ।
वोच्चत्थो ॥

उवाद्दत् ते ॥४११५०॥

उवात्परस्येवातोर्वडागमः स्यात्तत्प्रत्यये । उववेओ ॥

परेरेस्तः ॥३११८२॥

परिपूर्वकादिधातोः परस्य तत्प्रत्ययतकारस्य द्वित्वं स्यात् ।
परितो ॥

झधभेभ्यस्तस्य धः ॥११४१६॥

एभ्यः परस्य तकारस्य धकारः स्यात् । इद्धो, समिद्धो ॥

संयुक्तेऽनुस्वारस्य ॥४११६४॥

संयुक्ते परेऽनुस्वारस्य लोपः स्यात् । नियुत्तो । पउत्तो ॥

पाभ्यामुणात्तस्य डः ॥४११६॥

आभ्यां परस्मादुणधातोः परस्य तत्प्रत्ययस्य डः स्यात् ॥
उपधाया इत्यधिकृत्य,

पाउँणादीनां ते लोपः ॥४११७५॥

पाउणादीनामुपधाया लोपः स्यात्तत्प्रत्यये परे । अभित्युओ ।
संथुओ । नए । उण्णए । पणए । परिणतो ॥

* प-आ-उण, कर, उद्-खण, गम, अव-गुर, जिण, फिफ, तण, ति-त्थर
त्थुण, धुण, नम, मर, रम, वर, मुण, हण, हर, हुण, एते पाउणादयः ।

आउडे पस्य वः ॥४।१।१५॥

आउडे परे पोपसर्गस्य वो वा स्यात् । वाउडो, पाउडो ॥

अनसादिभ्यः साट्टः ॥४।१।१६॥

असृगसद्वंसनियंसवससंसस्ससादिभिन्नधातोः सकारा-
न्परस्य तप्रत्ययस्य ठः स्यात् । एस+त=इट्ठो । वट्ठो । अन-
सादीति किम् ? अत्थो ॥

उदः कत्तकसयोरादेरिवा ते ॥४।१।१७॥

उदः परयोस्त्रयोरादेरकारस्येकारो वा स्यात्तप्रत्यये । उ-
क्कितां, उक्कतां ॥

केवलाद्वा ॥४।१।१८॥

उपसर्गरहितान्तरधातोः परस्य तप्रत्ययस्य डो वा स्यात् ।
कडो, कडो ॥

उः करादीनाम् ॥४।१।१९॥

करादीनामादेरकारस्योकारो वा स्यात्तप्रत्यये । उडो ।
“पञ्जलिउडे” । उकुडो, उक्किट्ठो ॥

व्यापुराभ्यां करात् ॥४।१।२०॥

विभ्रा पुराभ्यां परस्मात्करधातोः परस्य तप्रत्ययस्य डः
स्यात् ॥

* कर, उट्-कस, जग, उट्-मज्ज, मग, वग, वस, प-वस, एते,
करादयः ॥

१ प्राङ्गलिकृतः (कृतप्राङ्गलिकृतिवर्धः) । (नाय्य० १ प्र०) ।

पुरस्ते वा ॥३११३६॥

पुरोपसर्गात्परस्य करधातोः कखढादेशो वा स्यात्तप्र-
त्यये ॥

कडक्खडयोः पुर णः ॥३११३७॥

पुराशब्दस्यकारान्तादेशो वा स्यात् कडक्खडयोः पर-
योः । पुरेकडो, पुराकडो । पुरेक्खडो, पुरक्खडो ॥

वेरात ओः कडे ॥३११४०॥

वेः परस्याकारोपसर्गस्यौकारः स्यात्कडे । वोगडो, वो-
यडो ॥

इते कगदीनामादिं विना लोपः ॥३११४५॥

सत्करादिधातूनामादिवर्णं परित्यज्य लोपः स्यादित-
प्रत्यये परे । मक्किओ । उट्ठिओ, उट्ठितो । संभिओ । मिओ ॥

समः कये कोऽनुस्वारस्य ॥३११४१॥

समोऽनुस्वारस्य कः स्यात्कये परे । रुक्कओ ॥

कसस्य रिट् ॥३११५३॥

उपसर्गरहितकसधातोरुपधाया रिडागमो वा स्यादितप्र-
त्यये । करिसितो ॥

उदः कसात्तस्य सो लोपश्च ॥३११४२॥

उदः परस्मात्कसधातोः परस्य तप्रत्ययस्य सकारलोपो प-
र्यायेण वा स्तः । उक्कोमो, उक्कस्मो ॥

---

* सत्-का, आ-इ, उद्-धग, सम्-भर, सर, आ-सित, स्तय, सर,
इ, एते कदादयः ।

वेः कसस्य नित्यम् ॥४११३०॥

वेः परस्य कसधातोरादेरकारस्येकारो नित्यं स्यात्प्रत्यये
परे । विगिटो । देरिति किम्? विष्पकटो ॥

दराभ्यां नः ॥४१११६॥

दकाररेफाभ्यां परस्य तप्रत्ययस्य नकारादेशः स्यात् ।
किण्णो । आइश्चो । उक्किण्णो । गिण्णो । उगिण्णो । सन्नां ।
निसण्णो ॥

समः कुंचस्याणितयोरनुस्वारस्य च ॥४११११६॥

समः परस्य कुंचधातोरनुस्वारस्य चकारादुपधाया लोपो
वा स्यादणप्रत्ययेतप्रत्यययोः । संकुइओ, संकुचिओ । माऽ
नुस्वारे, कंतो । अइकंतो । अभिकंतो । अभिनिक्खंतो ।
किलन्तो, किलान्तो । आयंतो । परितंतो । दंतो । धंतो । संतो ॥

केवलादिते दीर्घश्च वा ॥४१११६४॥

उपसर्गरहितात्किणधातोरिणस्य लोपो वा स्यादितप्रत्यये
इकारस्य दीर्घश्च । कीओ, किणिओ ॥

परेः क्कोसस्यादेस्ते ॥४१११४३॥

परेः परस्य क्कोसधातोरादेर्लोपः स्यात्प्रत्यये । पडिकुटो ॥

ते घाः ॥३१११५५॥

आतः परस्य क्काधातोर्घा इत्यादेशः स्यात्प्रत्यये ।
आवाओ, आघातो ॥

क्खिस्सिस्सडील्लियहाभ्यो णः ॥४१११२०॥

एभ्यः परस्य तप्रत्ययस्य णः स्यात् ॥

षष्मार्णो ॥४११२१॥

उक्तधातुनामन्त्यस्येकारादेशः स्याण्णे परे । पलिक्खीणो ।
उड्डीणो । लीणो । पलीणो । संलीणो । विलीणो ॥

आतोरड् गमे ॥४११३५॥

आकारोपसर्गस्य रडागमः स्याद्गमधानौ परे । अणुरागयं ।
“सुसागयं खंदया ! अणुरागयं खंदया !” “मैत्तिरागतिं करे-
ज्जा” ॥

गसस्य घः ॥४११४४॥

अस्यादेवकारादेशः स्यात्तत्रचये परे । वःयो ॥

गश्च ॥४११३१॥

गाधातोरन्त्यस्येकारादेशः स्यात्तप्रत्यये । गीतो । उक्कीयं ॥

हस्योरव्यवहितयोर्हः ॥४११५१॥

धातुप्रत्ययाव्यवयोर्हकारतकारयोरव्यवहितपूर्वापरीभावे
ह्रस्वादेशः स्यात् । गाढो । उयगाढो । ओगाढो । उवगूढो ॥

गिज्झस्य गढः ॥४११४८॥

अस्य धातांग्रहादेशः स्यादितप्रत्यये । गढिओ ॥

अवस्य गुयेऽनुस्वारः ॥४११५८॥

अवोपसर्गस्यानुस्वारान्तागमः स्यात्तप्रत्ययान्तगुरधातौ
परे । अवंगुयं ॥

१ सुस्वागतं स्कन्दक ! अन्यागतं स्कन्दक ! । (भग० २-१) ।

२ गत्यागतिं कुर्यात् ॥ (भग० २४-१)

गहादितो दीर्घो वेतस्य ॥४१॥४६॥

गहधातो परस्येतप्रत्ययस्येकारस्य दीर्घो वा स्यात् ।
गह्रेयं, गह्रियं ॥

चेरादीनामिस्ते ॥४१॥६०॥

एषामकारस्येकारः स्यात्तप्रत्यये परे । चिण्णो । आइण्णो ।
निज्जिण्णो । तिण्णो । विच्छिण्णो । पवित्तो ॥

वेश्विगिच्छस्य तिकिट्ठस्तेतयोस्तलोपश्च ॥४१॥५०॥

वेः परस्य चिगिच्छधातोस्तिकिट्ठादेशः स्यात्तइतप्रत्य-
ययोः परयोस्तप्रत्ययस्य लोपश्च । विइकिट्ठियं, वितिकिट्ठियं ।
विइकिट्ठं, वितिकिट्ठं ॥

चिणाजिणयोश्च ॥४१॥९५॥

एतथोरिणस्य लोपः स्यादितप्रत्यये परे । चियं । अब-
चियं । उवचियं । णिच्छियं ॥

आसमुभ्यां चिणस्य ॥४१॥२७॥

आ सम्-उ, आभ्यां परस्य चिणधातोरादेर्लोपो वा स्या-
त्तप्रत्यये । आइयं, आचियं । समुहयं, समुचितम् । वा०
(विपरिभ्यामदितयोश्चस्य जो वा दक्तव्यः) । परिजितं, -
परिचितं । विजओ, विचओ ॥

निरश्चिणात् ॥४१॥२२॥

निरः परस्माच्चिणधातोः परस्य तप्रत्ययस्य णः स्यात् ।
निच्छिण्णं ॥

चपाद्विः ॥४११२३॥

अस्मात्परस्य तप्रत्ययस्य तकारस्य द्वित्वं स्यात् । चियत्तं ॥

चिच्छन्दस्य छहः ॥४११५३॥

चिच्छन्दधातोश्छहादेशः स्यादितप्रत्यये परे । छहियं, छिन्नं । “वेयगच्छहियं अंगच्छहियं...करह” ।

च्लुभमुज्झयोश्च्लूहमूहौ ॥४११७९॥

अनयोः क्रमेण च्लूह मूह इत्येतावादेशौ स्तस्तप्रत्यये । निच्लूहं । मूहो । संमूहा ॥

च्लुहस्य स्पर्शं तः ॥४११८२॥

च्लुहधातोरुपधायास्तकारः स्यात्तप्रत्यये स्पर्शोऽर्थे । छुत्तं ॥

जहस्ते ॥४११९७॥

जहाधातोरन्त्यस्य लोपः स्यात्तप्रत्यये । जहं । बिप्पजहं ॥

जेमादीनां ह्रस्वः ॥४११४६॥

एषां स्वरस्य ह्रस्वः स्यादितप्रत्यये । जिमियं । पमुइयं । अभिरुइयं । लइयं । विलुलियं । खइयं ॥

आतश्छादस्येते ॥४१३१२॥

आकारात्परस्य च्छादधातोराकारस्य ह्रस्वो वा स्यादितप्रत्यये परे । आच्छदियं, आच्छादियं ॥

योजने जोयस्य डतौ ॥४११८३॥

जोयधातोरुपधाया डकारस्तकारश्च स्यादितप्रत्यये योजनेऽर्थे ॥ जोडियं, जोतियं ॥

१ वेदकच्छिन्नं अद्गु.च्छिन्नं कुरुत । (सूय० २-२-३५) ।

* जेम. पक्वोड. ग्वा. फोड, मोद, रोय, लो, लोल, इति जेमादयः

जोस्यस्य वा ॥४११४७॥

अस्योकारस्य ह्रस्वो वा स्यादितप्रत्यये । जुस्यं, जोस्यं ॥

पाज्जलस्यादेरुदिते ॥४११८४॥

पोपसर्गात्परस्य ज्जलधातोर्जस्योकारः स्यादितप्रत्यये परे ।
पडलिओ ॥

झिझस्य णे ॥४११७७॥

अस्योपधाया लोपः स्यारणे परे । झीर्णं ॥

अतेष्टस्यः ॥४११५४॥

अतेः परस्य द्वाधातोष्टस्य थः स्यादितप्रत्यये । अइत्थि-
यं । अतेरिति किम् ? टितं । अच्भुद्वितं ॥

णुल्लस्येते ॥४१३३४॥

अस्योकारस्य वृद्धिः स्यादितप्रत्यये परे । णोल्लियं । वा०
(ते णुदो वक्तव्यः) णुल्लं । पणुल्लं ॥

निर्विभ्यां तरत्थरयोश्छस्तथयोस्ते ॥४११५५॥

क्रमेणाभ्यां परयोरनयोस्तकारथकारयोश्छकारः स्यात्त-
प्रत्यये । निच्छिण्णं । विच्छिण्णं । अचछिण्णं । उत्तिण्णं ।
वितिण्णं । विइण्णं । संतिङ्गं ॥

तिप्पदिप्पयोः पयोस्तः ॥४११५७॥

अनयोः पकारद्वयस्य तकारादेशः स्यात्तप्रत्यये तिप्र-
त्यये च । तित्तं । दित्तं ॥

आतस्थरस्य त्थुः ॥४११५८॥

आकारोपसर्गात्परस्य त्थरधातोस्त्थु इत्यादेशः स्यात्त-
प्रत्यये । अत्थुः । थद्वं ॥

त्थरमरहरेभ्यश्च ॥४११११॥

एभ्यः परस्य तप्रत्ययस्य डो वा स्यात् । उत्थडं, उत्थ-
यं । वित्थडं । संथडं । भुयं । मयं । मडो । साहडं, साहयं ।
वा० (त्थरस्येते रेफस्योपसंख्यानम्) । संथडियं ॥

उदस्थद्धस्य ॥४११५६॥

उदः परस्य थद्धस्यादेश्छकारः स्यात् । उच्छद्धं ॥

दो दिद्वतौ ॥४११५९॥

दाधातोस्तप्रत्यये दिद दत् इत्येतावादेशौ पर्यायेण भ-
वतः । दिगणं, दिन्नं, दत्तं ॥

इतो दिससिस्योग्दा ॥४११६१॥

दिससिरधात्वोरिकारस्याकारो वा स्यात्तप्रत्यये । दट्ठं,
दिट्ठं । सट्ठं, सिट्ठं । निसट्ठं, निसिट्ठं ॥

समो दिहव्विहयोः ॥४११८१॥

समः परयोरनयोरुपधाया धकारः स्यात्तप्रत्यये । संदिद्धं ।
संविद्धं । आइत्तं, आदित्तं ॥

आतो दिहस्यदेर्लस्ते ॥३१४११२॥

आतः परस्य दिहधातोरादेर्लकारो वा स्यात्तप्रत्यये परे ।
आलिद्धं, आइद्धं ॥

दुहनिहयोर्धः ॥४११८०॥

अनयोरुपधाया धकारः स्यात्तप्रत्यये । दुद्धं, निद्धं ॥

द्वहस्य द्वौ ॥४११५२॥

द्वहधातुसम्बन्धिनोर्हकारतकारयोर्द्वयादेशः स्यात् । दड्डं ॥

रुहविवहयोरादेर्दीर्घः ॥४११६२॥

अनयोरादिस्वरस्य दीर्घः स्यात्तत्प्रत्यये । रुहं । दुरुहं । समिरुहं । उव्वीहं । वा० (धुणस्य वा घत्तव्यः) । धूतं, धूयं । धुतं, धुयं ।

नेरीः ४११६३॥

नेधातोरीकारोऽन्तादेशः स्यात्तत्प्रत्यये । नीयं अवणीयं ॥

इरानिभ्याम् ॥४११६४॥

आनिभ्यां परस्य नेधानोरिकारः स्यात्तत्प्रत्यये परे । आणियं । णीणियं ॥

पज्जव्विज्जयोर्जयोर्दः ॥४११७८॥

पज्जव्विज्जधात्वोर्जकारद्वयस्य दकारः स्यात्तत्प्रत्यये । पन्नं । अभिआपण्णं । अज्जोववण्णं । उप्पण्णं । णिप्पण्णं, णिप्पण्णं । निव्विज्जं ॥

पयलुंचमुस्सेभ्यस्तस्य कः ॥४११६५॥

एभ्यः परस्य तत्प्रत्ययस्य कादेशः स्यात् । पक्कं । लुक्कं । सुक्कं । परिसुक्कं ॥

पुच्छतच्छतस्त्रसिरेभ्यश्च ॥४१११७॥

एभ्यः परस्य तत्प्रत्ययस्य टः स्यात् । पुट्टं । तट्टं । अभिणिसिट्ठो ॥

निरः पुच्छस्यादुतः ॥४१११४॥

निरः परस्य पुच्छधातोस्कारस्याकारो वा स्यात्तत्प्रत्यये । तिप्पट्टं ॥

पवस्य पुः ॥४१११३॥

पवधातोः पु इत्यादेशः स्यात्तत्प्रत्यये । उपप्युयं ॥

फासस्य पुसस्ते ॥४१११२॥

फासधातोः पुस इत्यादेशः स्यात्तत्प्रत्यये परे । पुटं, फासियं ॥

फुसस्य फुडः संतस्य ॥४१११७॥

तत्प्रत्ययसहितस्य फुसधातोः फुडादेशः स्यात् । फुडं ॥

भीस्ते ॥३११११८॥

बीहधातोर्भी इत्यादेशः स्यात्तत्प्रत्यये । भीयं ॥

भंजमज्जरुजविजेभ्यो गस्तस्य ॥४११७३॥

एभ्यः परस्य तत्प्रत्ययस्य गः स्यात् । भग्गो । विग्गो ।
नज्विग्गो । संविग्गो । ओलुग्गो । ओरुग्गो । “उः करादीना-”
मित्युकारविकल्पे, उम्मुग्गो, उम्मग्गो । निम्मग्गो ॥

भरस्य हुः ॥४११७०॥

भरधातोर्हु इत्यादेशः स्यात्तत्प्रत्यये । निहुतं । परहुओ ॥

भवपसवहवानामूसवस्य तत्योः ॥४११३६॥

एषामवस्योसादेशः स्यात्तत्प्रत्ययतिप्रत्यययोः । भूयं, अ-
णुभूयं । अभिभूतं । पसूयं । अणुहूयं ॥

समष्टो मज्जात् ॥४११७४॥

संपूर्वकमज्जधातोः परस्य तत्प्रत्ययस्य ठः स्यात् । संमट्टं ॥

मन्नस्य नयोः ॥४११७६॥

मन्नधातोर्नद्यस्य लोपः स्यात्तत्प्रत्यये । अणुमतं । अभि-
प्रओ ॥

मुंचरिचच्छिवविचेभ्यो वा ॥४१॥६६॥

एभ्यः परस्य तप्रत्ययस्य को वा स्यात् । मुक्को, मुत्तो ।
परिमुक्को । विमुक्को । रिक्कं, रित्तं । पइरिक्कं, पइरित्तं । छिक्कं,
छित्तं । विविक्कं, निवित्तं ॥

ते ढत् ॥४१॥४६॥

आकारात्परस्य रंभधातोर्ढत् इत्यादेशो वा स्यात्तप्रत्यये
परे । आढत्तं, आरढ्दं । केवलस्याकारस्य ग्रहणाच्चेह, पारढ्दं ॥

चुयादिभ्यो लोपः ॥४१॥२४॥

एभ्यः परस्य तप्रत्ययस्य लोपः स्यात् । चुयं, चुक्कं । झा-
मं । णिच्युडुं । लग्गो । पलोद्धो । विह्लियं ॥

लुपस्य लोचः प्रेरणायाम् ॥४१॥६८॥

लुपधातोर्लोवादेशः प्रेरणायाम् । आलोचियं ॥

वड्ढस्येततिषु ॥४१॥३३॥

अस्यादेरकारस्योकारः स्यादिततिप्रत्ययेषु । वुड्ढो ॥

वरहराभ्यां च ॥४१॥७॥

वरहराभ्यां परस्य तप्रत्ययस्य ङः स्यात् । वावडो । हडो ।
अभिहडो । अवहडो । उद्धडो । उदाहडो । णीहडो ॥

वरस्याव्यापारे ॥४१॥३६॥

वरधातोरादेरकारस्योकारः स्याद् व्यापारभिन्नेऽर्थे । वु-
डो । अभिणिच्युडो । परिचुडो । संचुडो ॥

* चुय, चुक्क, ज्झाम, चोय, वुड, लग्ग, लोड, ह्लिय, वड्ढ, णि
व्यादयः ॥

निरो वा ॥४११३७॥

निरः परस्माद्वरधातोः परस्य तप्रत्ययस्य डो वा स्यात् ।
निष्पुष्टं, निष्पुष्टं ॥

वरसे रस्य ॥४११३५॥

वरसधातौ रस्य लोपः स्यात्ते । वुट्ठो । पवुट्ठो ॥

ते वस्योस् ॥४१३३७॥

वसधातोर्वस्योसादेशः स्यात्तप्रत्यये । पउत्थो ॥

इते वा ॥४१३३८॥

वसधातोर्वस्योसादेशो वा स्यादितप्रत्यये । उसियं, व-
सियं । परिउसियं, परिवसियं । वुसियं । विवसियं ॥

दोसीणस्तान्तस्य सपरः ॥४१३३९॥

वसधातोस्तान्तस्य परिसङ्घितस्य दोसीण इति निष्ठात्य-
ने । दासीणं ॥

वहस्योहस्ते ॥४१३४०॥

वहधातोरुह इत्यादेशः स्यात्तप्रत्यये परे । ऊहं । उ+
धि+वह=उव्यूहं । निव्यूहं ॥

अन्वातो विसस्यादेः ॥४१३४१॥

अनुपूर्वकाकारात्परस्य विसधातोरादेशोऽपः स्यात्तप्रत्यये ।
अण्णाइहं ॥

सगहुपसर्गाडुडौ ॥४१३४२॥

उपसर्गपूर्वकसधातोः परस्य तप्रत्ययस्य डकारढकारी
पर्यायेण वा स्तः । अभिनिस्सडो । जसडो, जसडो । समा-

इते सिंचस्य सिक्कः ॥४।१।७२॥

सिंचस्य सिक्कादेशः स्यादिते परे । उस्सिक्कियं । निसिक्कियं ॥

सुत्ते वा ॥१।३।६५॥

पकारोपसर्गस्य दीर्घो वा स्यात्तप्रत्ययान्तसुयवातो परे ।
पासुत्तो, पसुत्तो ॥

उदातो हरस्य सतस्य वा ॥४।१।७१॥

उत्पूर्वकाकारात्परस्य हरधातोस्तप्रत्ययसहितस्य हु इति
वा निपात्यते ॥ उदाहू । उदाहृडं, उदाहरियं ॥

समो हरस्य हो घः ॥४।१।८५॥

संपूर्वकस्य हरधातोर्हस्य घो वा स्यादितप्रत्यये परे ।
उवसंघियं ॥

हरिसस्यारः ॥४।१।२८॥

हरिसधातोररो लोपः स्यात्तप्रत्यये । हिट्ठो । पहिट्ठो ॥

वेरूद्धो वा णे ॥४।१।८६॥

वेः परस्य हाधानोरूकारान्तादेशो वा स्याण्णप्रत्यये । वि-
हूणं, विहीणं ॥

॥ इति कृदन्ते भूतार्थप्रक्रिया ॥

अथ कृदन्ते कर्त्रर्थप्रक्रिया ॥

अणिदिण्ककण्ताराः कर्त्तरि ॥४।२।१॥

कर्त्तरि वाच्ये धातोरण् इत् इण् क कण् नार गते प्रत्यया

यथाप्रयोगं स्युः । सुवर्णगारो । मणिकारो । आउट्टी । अ-
मिकंखी । उवगारी । परिवखेवी । समज्जगो । अब्भंगावण ।
परियरगो, पडियारगो । कारको । विक्खेवण ॥

ककणोः स्त्रियामिट् ॥४१४५७॥

अनयोः स्त्रियामिडागमः स्यात् । उवासिया । संग्राहिया
संचालिया । गहाविंया । कम्मइया । विसोहिया । स्त्रियामिडि
किम् ? उवासगो ॥

एस्तारे ॥४१४२६॥

अहेः परस्येधातोरेकारः स्यात्तारप्रत्यये । अज्जेयारो ।
अहिज्जगो । अज्जमावण ॥

भविष्यति ससिस्सेणितः ॥४१४२॥

भविष्यदर्थे कर्तरि धातोः स सि स्स इण् इत् प्रत्ययाः
स्युः ॥

सादौ च ॥४१४२७॥

इधातोरेकारादेशः स्यात्ससिस्सप्रत्ययेषु । आएसं ॥

इक्खादिभ्यो णणणौ ॥४१४४॥

इक्खादिभ्यो धातुभ्यः कर्तरि णप्रत्ययो णणप्रत्ययश्च
स्यात् । जणणी ॥

वर्णे ॥४१४४५॥

वेः परस्येक्खधातोरिकारस्य यकारः स्याण्णप्रत्यये परे ।
ववियक्खणो । वियक्खणो ॥

* इक्ख, जण्, जाय, निहुह, उत्तास, धाव, दीह, विज, पवेत्त,
एते इक्खादयः ॥

इरस्ताच्छील्ये ॥४१२।५॥

ताच्छील्येऽर्थे कर्तरि धातुभ्य इरप्रत्ययः स्यात् । आक-
ग्विरो । णच्चिरो । उम्मीलिरो ॥

तान्मन्तो भूते ॥४१२।८॥

तप्रत्ययान्ताङ्गते कर्तरि मन्तप्रत्ययः स्यात् । कयवं, कथ-
वन्तो । चिरगावं, चिरगावन्तो । सुयवं, सुयवन्तो ॥

करणे णः ॥४१२।१४॥

करणेऽर्थे धातार्णप्रत्ययः स्यात् । करणं । कारणं ॥

अच् करादिभ्यः कर्मणि ॥४१२।११॥

कर्तरि करादिभ्योऽचप्रत्ययः स्यात् कर्मण्युपपदे ॥

अजन्तेऽतेऽनुस्वारः ॥४१२।१२॥

अचप्रत्ययान्ते धातौ परेऽकारान्तोऽपपदस्यानुस्वारान्तागमो
वा स्यात् । तित्थकरो, तित्थयरो, तित्थकरो । आयंतमो,
आयंदमो । परंतमो । जुगंधरो । पुरंदरो ॥

कारादिषु च ॥४१२।१३॥

कारादिशब्देषु च परंयु पूर्वस्यानुस्वारान्तागमः स्यात् ।
ज्येयकारो । भयंतारो ॥

एस्तारे क्णिजिणयोरिणस्य ॥४१२।२४॥

क्णिजिणधात्वोरिणस्यैसादेशः स्यात्तारप्रत्यये परे ।
विक्रयारो । जेयारो ॥

आतो यक् के ॥३।१।५९॥

आतः परस्य क्खाधातोर्थगणमः स्यात्कप्रत्यये ।
क्खवायगो ॥

वियाभ्यां हिः के ॥३११५६॥

विआपूर्वकस्य कखाधातोर्हि इत्यादेशः स्यात्कप्रत्यये ।
वियाहियं ॥

गज्जादिभ्यस्तारस्य द्विरिटौ ॥४१२५॥

गज्जादिभ्यः परस्य तारप्रत्ययस्यादेर्द्वित्वं चकारादिडा-
गमः स्यात् । गज्जेत्तारो । पगब्भित्तारो ॥

गज्जादिभ्य एट् सादीनाम् ॥४१४५६॥

गमादिधातुभ्यः परेषां सादिप्रत्ययानामेडागमः स्यात् ।
आगमेसो, आगमिस्सो, आगमेसी, आगमी, आगामी ।
आविस्सो ॥

गमस्य गो वाजचि ॥४१२७॥

गमधातोर्ग इत्यादेशो वा स्यादचिपरे । तुरंगो, तुरंगमो ॥

ओतो घट्टस्यादेर्हः के ॥४१२८॥

ओकारोपसर्गात्परस्य घट्टधातोरादेर्हकारः स्यात् कप्रत्य-
ये । ओहट्टए ॥

घातस्य घंतुघन्नू ॥४१२९॥

घातधातोः कर्त्तरि घंतु घन्नु इति वा निपात्येते । घंतु,
घन्नू । घाती, घाई । घातए, घायतो ॥

चालादियः ॥४१३०॥

चालधातोः कर्त्तरीयप्रत्ययः स्यात् । उच्चालइए ॥

गज, प-गम्भ, नि-गिण्ह, चिह्न, उद्-छोल, जण, परा-जिण, नि-ज्झा,
एद्-ताम, उद्-दव, प-धाग, ने निग-मव, वरस, आ हाग, एते गज्जादयः ।

जणादत्पञ्चमीसतम्योजो जणस्य ॥४।२।२१॥

पञ्चम्यन्ते सप्तम्यन्ते चोपपदे जणधातोर्त्पत्ययः स्याज्ज-
णस्य जादेशश्च । अंगया । पंकजं ॥

जयस्य वः कणि जये ॥४।२।२२॥

जयेऽर्थे वर्तमानस्य जयधातोरुपधाया वकारः स्यात्कणि
परे । जावण ॥

जाणपलिमंथसहेभ्यो हुः ॥४।२।२३॥

एभ्यो हुप्रत्ययः स्यात्कर्त्तरि । जाण । पलिमंथू । सहृ ॥

जावस्य यः ॥४।२।२४॥

आवप्रत्ययान्तजाधातोर्द्विप्रकारः स्यात् कप्रत्यये । या-
वण ॥

जुज्जस्य जज्ञयोः ॥४।२।२५॥

जुज्जधातोर्जकारभकारयोर्द्विकारः स्यादिसप्रत्यये । जोही ॥

इणणोर्जुजस्य गश्च ॥४।२।२६॥

जुजधातोरुपधाया गकारः स्याच्चकारादनुस्वारलोपोऽण-
प्रत्ययेणप्रत्यययोः परयोः । जोगी । अनुजोगी । संजोगी ॥

टो डः ॥४।२।२७॥

अधिकरण उपपदे टाधातोर्द्विप्रत्ययः स्यात् । देहट्यो ।
अंधटो ॥ उपधाया इत्यधिकृत्य,

नेष्टुहस्य वां णे ॥४।२।२८॥

नेः परस्य दुहधातोरुपधाया वकारः स्यात्तत्प्रत्यये । “नि-
द्वयणं”

पञ्चम्यां त्तो रः ॥४।२।१५॥

पञ्चम्यन्त उपपदे त्ताधातो रप्रत्ययः स्यात् । भयंतारो ॥

त्युणस्य थवोऽणकेषु ॥४।२।१६॥

त्युणधातोस्थवादेशः स्याद् अ-ण-क-प्रत्ययेषु । थवण ॥

दश्च ॥३।१।१६०॥

दाधातोर्योगागमः स्यात्कप्रत्यये परे । दाद्यगो, दाद्यण ॥

दिसस्य दक्खुः ॥४।२।३७॥

दिसधातोः कर्तरि दक्खु इति वा निपात्यते । दक्खु ।
देसी । देसगो । दद्वारो ॥

आतो दीवस्य दो लः कणतेतेषु ॥१।४।९९॥

आकारात्परस्य दीवधातोरादेर्लकारादेशो वा स्यात्क-ण-
त-इतप्रत्ययेषु परेषु ॥

वस्य यो वा ॥१।४।१०१॥

आकारात्परस्य दीवधातोर्वस्य यो वा स्यात्कप्रत्यये । आ-
लीयगो, आलीवगो ॥

पन्नवपज्जभुंजवच्चानां तारे ॥४।४।१२०॥

एषामन्त्यस्य लोपः स्यात्तारे परे । पन्नतारो । भोत्तारो ॥

उपपदान्नावियाभ्याम् ॥४।२।२३॥

उपपदपूर्वकाभ्यामाभ्यां डुप्रत्ययः स्यात्कर्त्तरि । धम्मन्नु ।
पारविज्ज ॥

नस्साद्रः ॥४।२।६॥

अस्मात्ताच्छील्येऽर्थे कर्त्तरि रप्रत्ययः स्यात् । नस्सरो ॥

नेर्न्हवस्य ण्हः के ॥४।२।४६॥

नेः परस्य न्हवधातोर्ण्ह इत्यादेशः स्यात्के परे । निण्हगो,
निण्हण ॥

पासस्येति ॥३।१।७९॥

पासधातोरुपधाया द्वित्वं स्यादिति । पस्सी ॥

इण्ण्कण्प्रेरणासु बुज्झस्य ॥४।२।३०॥

इण्-अण्-कण्-प्रेरणासु बुज्झधातोर्जझयोर्हकारः स्यात् ।
बोही, बोहण ॥

पाञ्चवादिंसुः ॥४।२।७॥

पञ्चकभवधातोस्ताच्छ्राल्येऽर्थे इंसुप्रत्ययः स्यात् । पम-
विंसु ॥

संमज्जात्तलोपे ॥४।२।२६॥

अस्मात्परस्य तारप्रत्ययस्येडागमः स्यात्तकारस्य लोपे ।
संमज्जियारो ॥

अधिकरणेऽण् ॥४।२।१६॥

अधिकरणेऽर्थे धातोरण्प्रत्ययः स्यात् । आरमन्तेऽस्मि-
न्नित्यारामो ॥

लाभेच्छावति लिच्छुः ॥४।२।३९॥

लाभेच्छाकर्तरि लिच्छु इति निपात्यते । लिच्छु ॥

लिंपादडः केवलात् ॥४।२।३॥

उपसर्गरहिताल्लिपदानां कर्तरि अडप्रत्ययः स्यात् ॥

लिंपस्य लेवोऽडकाणेषु ॥४१२१४३॥

लिंपधातोर्लेवादेशः स्यादड-क-अ-ण प्रत्ययेषु । लेव-
डो । उवलेवए ॥

इति पाद्मः ॥३१११७२॥

पपूर्वकवत्तधातोर्वकारस्य गकारः स्यादिति । पागट्टी ॥

इतारयोर्वरसस्य वासः ॥४१२१३७॥

वरसधातोर्वासादेशः स्यादिप्रत्ययतारप्रत्यययोः । वासि-
त्तारो । वासी ॥

वसात्तव्यः ॥४१२११०॥

वसधातोः कर्त्तरि तव्यप्रत्ययः स्यात् । दन्त्यव्यो ॥

पाभ्यां के रलोपः ॥४१२१४८॥

पञ्चापूर्वकस्य वरसधातो रस्य लोपः स्यात्कप्रत्यये । पा-
वसए ॥

वियस्य विः ॥४१२१३८॥

वियधातोः कर्त्तरि वि इति वा निपात्यते । वी । धम्म-
वी । नाणावी । पक्षे, धम्मविज । नाणविज ॥

निसदसयाभ्यां जाड् ॥४१२११८॥

निपूर्वकसदधातुसयधात्वोरधिकरणेऽर्थे जाड्प्रत्ययः स्यात् ॥

इजाड्यतः ॥४१२११९॥

जाडि परे धातोरादेशकारस्येकारो वा स्यात् । निसिज्जा,
निसिज्जा ॥

सयस्यैः ॥४१२१२०॥

सयधातोरादेशकारस्येकारः स्यात् । सेज्जा, अभिसेज्जा ॥

आतः सवस्येणि ॥३११८३॥

आकारात्परस्य सवधातोरादेद्वित्वं स्यादिणप्रत्यये । अ-
भावी ॥

सुवस्येणि सः ॥३११८९॥

सुवधातोरिणप्रत्यये स इत्यादेशः स्यात् । साई ॥

॥ इति कृदन्ते कर्त्रर्थप्रक्रिया ॥

अथ कृदन्ते भावकर्मप्रक्रिया ॥

योग्यशक्ययोर्मणिजणीयतट्वाः ॥३११९३॥

अकर्मकेभ्यो भावे सकर्मकेभ्यः कर्मणि योग्यशक्ययोर-
र्थयोर्मणिज्जणीयतट्वप्रत्ययाः स्युः । खाइमं । संघातिमं ।
अवणिज्जं । एसणीयं । पडिकम्मियध्वं । पच्चखाणयध्वं ॥

पावगोवच्छिवठवस्रवेभ्यः पड् ॥३११९४॥

एभ्यो भावकर्मणोः पड्प्रत्ययः स्यात् । पप्पं । गुप्पं ।
छिप्पं । ठप्पं । आणप्पं । वा० (असाल्लण् भक्ष्ये वक्तव्यः)
आसुलं ॥

वस्य तट्वे लोपः ॥३११९८॥

अहेरूपसर्गात्परस्येधातोरावस्य वस्य लोपः स्यात्तच्च-
प्रत्यये परे । अज्जाइयध्वं ॥

पत्तेरेरः ॥३११९५॥

पतिपृक्कादिधातोः कर्मण्यप्रत्ययः स्यात् । पत्तिधं ॥

करादियणचडौ ॥३११९६॥

कारधातोरियणचड्प्रत्ययौ स्तः । कारिणं । कवं ॥

क्लिणादिभ्य इयः ॥३।४।१७॥

क्लिणादिभ्यो धातुभ्य इयप्रत्ययः स्यात्कर्मणि । विक्रियेयं ।
आयरियं । आदेयं । भवियं । अकस्त्रेयं । विलेयं । मेयं । पमेयं ।
धेयं । वा० (क्लिणस्योभियतव्येष्विणस्य लोपो वाच्यः) वि-
क्त्रियं ॥

डिच्चडित्तिमौ कः ॥३।४।१८॥

काधातोः कर्मणि डिच्चडित्तिमप्रत्ययौ भवतः । किच्चं ।
कित्तिमं ॥

क्लिणसंखाभ्यामिज्जः ॥३।४।१९॥

आभ्यामिज्जप्रत्ययः स्यात् कर्मणि । किज्जं । संखिज्जं, सं-
खेज्जं ॥

क्लिवाद्वा सेटो वस्य लोपश्च ॥३।४।२०॥

अस्मात्परस्तव्यप्रत्ययो डिदनिट् णिच्च वा स्यादिट्सहि-
तस्य वस्य लोपश्च । निक्खेत्तव्यं । उवणिक्खयव्यं ॥

दिसवुज्जवहेभ्यस्तव्वो डिदनिणितः ॥३।४।२१॥

एभ्यः परस्तव्यप्रत्ययो डित् णिदनिट् च स्यात् । दट्ठव्यं ।
बोद्धव्यं । निव्वोद्धव्यं ॥

खो डज्जः ॥३।४।२०॥

खाधातोर्डज्जप्रत्ययः स्यादुक्तेऽर्थे ॥

जयोर्धौ वा ॥३।४।२१॥

खाधातोः परस्य डज्जप्रत्ययस्य जकारयोर्धकारद्वयादेशो
वा स्यात् । खदं । खज्जं ॥

गंसादिभ्या डः ॥३१४१२२॥

एभ्यो भावकर्मणोर्दिप्रत्ययः स्यात् ॥ उपधाया इत्यधि-
कृत्य,

गिण्हादीनां डे द्विः ॥३१४१३६॥

एषामुपधाया द्वित्वं स्याद् डप्रत्यये परे । गम्मं । घत्तं ।
भव्वं । मेव्वं ॥

गिण्हडहदुहदहाराहसाहानां झः ॥३१४१३७॥

एषामुपधाया झकारः स्याडुप्रत्यये । गिज्झं । दज्झं ।
आरज्झं । सज्झं । डज्झं ॥

णाणिज्योर्जिघः ॥३१४१९३॥

ग्याधातोर्जिघादेशः स्यात् णा-णिज्जप्रत्यययोः । जिघणिज्जं ॥

एज्जो डे ॥३१४१९०४॥

छिदिभिदधात्वोरिदिभागस्यैज्जादेशः स्याडुप्रत्यये । छेज्जं ।
मेज्जं ॥

ज्झामाभ्यामेज्जः ॥३१४१२४॥

आभ्यामेज्जप्रत्ययः स्यादुक्तेऽर्थे । मेज्जं ॥

एज्जे झो धः ॥३१४१२६॥

ज्झाधातोर्झस्य धः स्यादेज्जप्रत्यये । धेज्जं, धिज्जं ।

१ गम, गरिह, गिरह, घात, च्छिद, च्छुभ, जुंज, डह, दुह, दह, पूज, फुस,
नि-भम, भव, भुंज, रम, आ-राह, वच, सलह, साह, सेव, नि-हण, हुण, एते गमादयः ।

२ गिण्ह, गम, घात, च्छुभ, जुंज, दुह, दह, पास, पूज, भम, भव, भुंज, रम, आ-राह,
विद, सलह, साह, सिच, सेव, हुण, एते गिरहादयः ॥

सं तरस्य ॥१३३५॥

तरधातोरादेरकारस्य वृद्धिः स्यान्मप्रत्यये । तारिमं ॥

तव्वे थोः ॥१४२१४२॥

त्युगधातोस्थो इत्यादेशः स्यात्तव्वप्रत्यये । थोयव्वं ।

आतो दो वा ॥१४२५॥

आपूर्वकदाधातोरेज्जप्रत्ययो वा स्यात् । आइज्जं, आदिज्जं,
आदेज्जं, आयाणिज्जं ॥

च्लुभदुहमुंजसिंचानां डे ॥१३३६॥

एषामिदुतोर्वृद्धिः स्याद्दे परे । डोव्वं । दोज्जं । भोज्जं ।
वा० (जुंजस्य डाणोर्वक्तव्यः) । जोगं ।

पादूहंसस्य डे दधयोः ॥१४२३४॥

पात्परस्य दंसधातोर्दकारभकारयोर्हकारः स्याद्दे । दुप्पहंसं ॥

इथे सदो थो ढः ॥१४१४०॥

सदः परस्य धाधातोरादेर्हकारः स्यादियप्रत्यये परे । सड्ढियं ॥

सुदुभ्यां च ॥१४२३॥

आभ्यां परेभ्यां धातुभ्यो डप्रत्ययः स्याद् भावकर्मणोः ।
दुम्भरा । दुप्पसो । सुलहो । दूसहो ॥

नेर्यः ॥१४२६॥

नेधातोर्नप्रत्ययः स्यात्कर्मणि । विणेयं ॥

विदस्य जः ॥१४३८॥

अस्योपधाया जः स्याद् डप्रत्यये । वा० (विदाडो णिड्-
वक्तव्यः) वेज्जं ॥

मे लुणस्य लाः ॥३४।३०॥

लुणधातोर्ला इत्यादेशः स्यान्मप्रत्यये । लाइमं ॥

वसात्तव्वस्य ॥३४।३१॥

अस्मात्परस्य तव्वप्रत्ययस्येडागमो वा स्यात् । वसित्तए,
वत्थए ॥

सलहस्य सघो डे ॥३४।३२॥

सलहधातोः सघादेशः स्याद् डप्रत्यये । सगघं ॥

सिंचस्य को णिच् डः ॥३४।३६॥

अस्योपधायाः ककारः स्याद् डप्रत्यये डप्रत्ययो णिच् ।
अभिसेक्कं ॥

नेर्हणस्य हः ॥३४।३२॥

नेः परस्य हणधातोर्हदेशः स्याद् डप्रत्यये परे । निहो ।

सणिज्जहरस्य हेज्जः ॥३४।३३॥

हरधातोर्णिज्जप्रत्ययसहितस्य हेज्ज इत्यादेशः स्यात् । हेज्जं ॥

हुणस्य हवः ॥३४।३४॥

अस्य धातार्हवादेशः स्याद् डप्रत्यये । हव्वं ॥

होस्तव्वस्येव्वः ॥३४।३५॥

होधातोः परस्य तव्वप्रत्ययस्येव्व आदेशो वा स्यात् ।
होइव्वं, होयव्वं ॥

॥ इति कृदन्ते भावकर्मप्रक्रिया ॥

अथ कृदन्ते भावार्थप्रक्रिया ॥

भावेऽणदाणणातयः ॥४१३१॥

धात्वर्थस्वरूपे भावे वाच्ये वातुभ्योऽण्-अन्-आ-या-भा-
तिप्रत्ययाः स्युः । तत्र, आणातिप्रत्ययान्ता निष्ठात्प्रतिज्ञाः ।
अवकारो । आक्खेशो । अवगरो । अग्निमनो, अवमनो । अ-
णुप्पेहा । अवमंगणं । उवजणं । पज्जुवासणा । पसी ॥

अप्पाहहाभ्यां णिः ॥४१३२॥

आभ्यां भावे णिप्रत्ययः स्यात् । अप्पाहणी । हणी ॥

आसे परयोर्वचौ वा ॥४१३३॥

वेः परस्य परेरुपसर्गस्य पकाररेफयोः क्रमेण वकारच-
कारौ वा भवतोऽकारप्रत्ययान्तासधातो परे । विवच्चासो, वि-
चच्चासो, विपरियासो ॥

अत्यभिप्पाभ्यामयति ॥४१३४॥

अति-अभिप्पाभ्यां परस्येधातोर्ग्यादेशः स्यादत्य परे ।
अवयो । अभिप्पाओ ॥

वा णे ॥४१३५॥

अहेः परस्येधातोर्ग्यादेशो वा स्याणप्रत्यये परे । अ-
उभययणं । पहे,

अहेर्ज्ञो दीर्घो धातोः ॥४१३६॥

अहेरन्त्यत्य झकार इधानोर्दीर्घिः स्याणप्रत्यये ।
उभययणं ॥

इभाङ्गो वा ॥४।३।१८॥

इभाङ्गस्य भिप्रत्ययस्यादर्शो वा स्यात् । इङ्गी, इङ्गी ।

उट्टादिस्यो डिः ॥४।३।१९॥

पभ्यो भिप्रत्ययः स्याद्भावे । आउट्टी । अणुकङ्गी । प-
यङी । विगोङ्गी । गोङ्गी । उपगया इत्यधिकृत्य,

पाउणस्य रो णे ॥४।३।२०॥

पापृथकस्योणधातोरुपधाया रेफः स्याणप्रत्यये परे ।
पाउरणं ॥

उसस्याति ॥४।३।२१॥

अतः परस्योसधातोरुपधाया द्वित्वं नित्यं स्यादप्रत्यये ।
आउस्ता ॥

ग्विज्जादिभ्य इयः ॥४।३।२२॥

पभ्य इयप्रत्ययः स्याद्भावे । जीवियं । तुरियं । ग्विज्जियं ।
चरिया । जागरिया ॥

करस्येदिये ॥४।३।२३॥

करधातोरादेरकारस्येकारः स्यादियप्रत्यये । किरिया ॥

आनिभेभ्यो लोपो रः ॥४।३।२४॥

पभ्यः वास्य करधातो रेफस्य लोपः स्यात्तो परे ॥

* उट्ट, कङ्कट, कट, गिज्झ, वड्ड, वत्त, सुज्झ, एते उट्टयः ॥

x ग्विज्ज, नग, चग, जागर, जीव, तुर, एते ग्विज्जादिः ॥

आतस्तौ वा ॥४।३।१५॥

आतः परस्य कसधातोरादेरकारस्येकारो वा स्यात्तिप्रत्यये ।
आगिइ, आकिइ, आकिती, आगती ॥

निपाभ्यां डस्तेरादेः ॥४।३।१७॥

निपपूर्वककरधातोः परस्य तिप्रत्ययस्यादेर्ङकारो वा स्यात् ।
नियडी, नियती । पगडी, पगती ॥

पाओरोः करेऽणयोः ॥४।३।२७॥

पाउशब्दस्यौकारान्तादेशः स्यादणप्रत्ययान्तकरधानौ
परे । पाओकरणां । पाओअरो ॥

उवादुपकरणे क्खरोऽति ॥३।१।१४०॥

उवात्परस्य कधातोः क्खर इत्यादेशः स्यादप्रत्यये ।
उक्क्खरो ॥

अवात्कसस्याणि को द्विः ॥४।३।२८॥

अवात्परस्य कसधातोरादेर्द्वित्वं स्यादणि । अवक्कासो ॥
तेः कसादिभ्यः ॥४।१।१८॥

एभ्यः परस्य तिप्रत्ययस्य तकारस्य ठः स्यात् ॥

टोत्कसयोस्तौ ॥४।३।१६॥

ट्वाधातोरुदः परस्य कसधातोश्चादेरकारस्येकारः स्यात्तौ ।
ठिती । उक्किट्ठी ॥

उदोऽति द्विरनिटः ॥४।४।५२॥

उदः परस्य कसधातोरिडागमाभावे उयवाया द्वित्वं वा
स्यादप्रत्यये । उक्करिसो, उक्कस्मो, उक्कसो ॥

* कस, तुम, णिस, पोस, साम, एते कसादयः ।

कीरस्य णमाणयोर्ह्रस्वः ॥४।३।२४॥

अस्य धातोरीकारस्य ह्रस्वः स्याण्णमाणप्रत्यययोः । कि-
रणं । विकिरणं ॥

संकुंचादिभ्यो णाणौ णित् ॥४।३।३२॥

एभ्यः परौ णाणप्रत्ययौ णितौ भवतः । संकोचणा । नि-
क्खेवणं, निक्खेवणा । खोभणं, खोभणा । देसणं, देसणा ।
घोहणं, घोहणा । मोयणं । अवसाणं । सांधणं । संसोभणं ॥

समः कुंचस्य णे ॥४।३।११८॥

समः परस्य कुंचधातोर्नुस्वारस्य लोपः स्याण्णप्रत्यये ।
संकोचणं ॥

कुज्झस्याण्णयोः ॥४।२।३१॥

कुज्झधातोर्जभयोर्ह्रस्वः स्यादण्णप्रत्यययोः । कोहो, को-
हणं ॥

इदिणयोः क्खिक्किणचिणानामयति ॥४।३।३४॥

एषामिकारस्येणस्य चायादेशः स्यादप्रत्यये । खओ ।
कओ । विक्कओ । चओ । अवचओ ॥

क्खिसाभ्यां डायः ॥४।३।६॥

आभ्यां भावे डायप्रत्ययश्च स्यात् । खाओ । साओ ।
ववसाओ ॥

× सम्-कुंच, कुञ्च, नि-क्खिक्ख, खुभ, दिस, बुज्झ, अव-स, विज,
विस, सुध, एते संकुंचादयः ॥

आतः खिखवस्य कखयोर्णे ॥४१२३२॥

आतः परस्य खिखवधातोः कखयोर्हकारादेशो वा स्या-
णप्रत्यये ॥

आविभ्यां खिखवाद्वा ॥४१३३३॥

आविपूर्वकात्खिखवधातोः परौ णगाप्रत्ययौ गितौ वा
भयतः । आह्वेवणं, आक्खेवणं, अक्खिखवणं । विक्खेवणं, वि-
क्खिखवणं ॥

समः खुभस्याति हः ॥४१३६४॥

संपूर्वकस्य खुभधातोरुपधाया हकारः स्यादप्रत्यये । सं-
खाहो ॥

तौ गमरयुणरमसरसुणहणानां लोपः ॥४१३६५॥

पषासुपधाया लोपः स्यात्तौ परे । आगई । रती । विरती ।
सई । सुई । पडिसुतो । हनी । उवा । वि । खुई ॥

गेहो गिज्झस्य ॥४१३२३॥

गिज्झधातोरंगेहादेशः स्याद्विप्रत्यये । गेही ॥

समो गोवस्य फः ॥४१३५४॥

संपूर्वकस्य गोवधातोरुपधायाः फः स्यादति परे । संगोफो ॥

नेर्घातस्यादेः ॥४१२३३॥

नेः यस्मिन् यत्न ततोरादेशकारो वा स्यादप्रत्यये । विनिहा-
तो, विनिघातो ॥

आति गस्य लोपः ॥३११६५॥

अस्य धातोरङ्कारस्य लोपो वा स्यादाप्रत्यये ॥

आति चिगिच्छस्य ॥१३।३७॥

आप्रत्यये परे चिगिच्छधातोरादेशद्विधा स्यात् । चिगिच्छा, त्तिगिच्छा । चित्तिगिच्छा ॥

चिणस्याणयोरिणस्यायः ॥३१।१६६॥

चिणधातोरिणस्यायादेशः स्यादणप्रत्यययोः परयोः । च-
यणं । उवचयणं ॥

चयादाकः ॥१३।३५॥

चयधातोराकप्रत्ययोऽपि स्यात् । अपिशब्दाच्चयाप्राप्तम् ॥

आदेरिराके ॥१३।३६॥

आकप्रत्यये चयधातोरादेरकारस्येकारः स्यात् । चियागो,
चियाग्रो, चाओ ॥

जुज्झात्तश्च ॥१३।१०॥

जुज्झधातोर्भावे तप्रत्ययश्च स्यात् । जुद्धं, जुज्झं ॥

जोयस्य तौ यलोपश्च ॥१३।२५॥

जोयधातोराकारस्य ह्रस्वो यलोपश्च निप्रत्यये । जुई,
जुती ॥

त्थरथवयोर्वा योऽति ॥१३।५३॥

अनयोरुपधाया यकारो वा स्यादप्रत्यये । उत्थओ । थओ,
थवो, थवणं ॥

उदस्थंभस्य खंभः ॥१३।४२॥

उदः परस्य थंभधातोः खंभादेशः स्यादप्रत्यये परे । उ-
दस्थंभो ॥

दिस-पा-भुंज-लभ-वञ्चानां स्वार्थेच्छायां दिदिक्खा-
पिवासा-बुभुक्खा-लिच्छा-विवक्खाः ॥४।३।३१॥

एषां धातूनां स्वस्वार्थेच्छायामर्थे एते निपात्यन्ते । दि-
दिक्खा । पिवासा । बुभुक्खा । लिच्छा । विवक्खा ॥

धमस्य णावयोर्मस्य ॥४।३।२९॥

धमधातोर्मस्य द्वित्वं स्यात् ण-आवप्रत्ययोः । धम्मणं ॥

उदो दीर्घो णे ॥४।३।३०॥

उदः परस्य धमधातोर्दीर्घोऽन्तादेशः स्यात् णप्रत्यये । उ-
द्धमाणं ॥

धरस्य धिः ॥४।३।२९॥

धरधातावरस्येसादेशः स्यात्तिप्रत्यये । धिई, धिती ॥

उपसर्गाद्धः ॥४।३।४॥

उपसर्गपूर्वकाद्धाधातोर्दिप्रत्ययः स्याद्भावे । निही, निधी ।
बिधी । विही । संधी । समाधी, समाही ॥

अहेरुवादणि ॥३।२।११॥

अहिपूर्वकोवपूर्वकस्य पञ्चधातोः पयादेशः स्यादणि परे ।
अजकोववाओ ॥

आतो जयोर्लोपस्तौ ॥३।२।१२॥

आतः परस्य पञ्चधातोर्जकारयोर्लोपः स्यात्तिप्रत्यये परे ।
आवनी ॥

पयभजरुजानां गः ॥४॥३॥५६॥

एषामुपधाया यञ्कारे वा स्यादणि परे । पागो । बलिपा-
गो । विजगो । भागो । विभागो । रोगो ॥

फासस्य ह्रस्वश्च ॥४॥४॥५६॥

उपसर्गरहितस्य फासधातोः सकारस्य रिडागम आका-
रस्य ह्रस्वश्चाप्रत्यये परे । फरिसो ॥

भयोऽतन्वमरणेषु ॥३॥१॥१७॥

बोहधातोर्भय इत्यादेशः स्याद् अ-तन्व-माणप्रत्ययेषु प-
रेषु । भयं ॥

भणत्तेः ॥३॥१॥२२॥

भणधातोः परस्य तिप्रत्ययस्येडागमः स्यात् । भणिता,
भणिई ॥

भुंजस्यानुस्वारलोपश्च ॥४॥३॥५७॥

भुंजधातोरनुस्वारस्य लोपश्चकारादुपधाया गकारादेशः
स्यादणि परे । भांगो । उवभांगो ॥

उदो मज्जस्याऽऽतयोरुदतः ॥४॥३॥२६॥

उत्पूर्वकस्य मज्जधातोरादेरकारस्योकारो वा स्यादाप्रत्यये
तप्रत्यये च । उम्मुज्जा, उम्मज्जा ॥

आ मन्नात्करणे ॥४॥३॥७॥

मन्नातोः करणेऽर्थे आप्रत्ययः स्यात् । मन्ना ॥

आऽणुपेभ्यो मिलो वा णे ॥४॥३॥३५॥

एभ्यः परस्य मिलेलातोर्वा इत्यादेशः स्यात् णप्रत्यये
परे । अणुवार्णा । अवार्णा । पन्वार्णा ॥

मुंचात्वण् अलोपश्च ॥४१३८॥

मुंचधानोः खणप्रत्ययः स्याद्भावे धानोरकारस्य लोपश्च ।
मोचलो । मोचणं ॥

आतो मुसस्याणयोर्मरिसः ॥४१३९०॥

आपूर्वकस्य मुसधानोर्मरिसादेशः स्याद् अ-णप्रत्यययोः ।
आमरिसो, आमरिमणं ॥

वेरति वीमंसः ॥४१३९१॥

वेः परस्य मुसधानोर्वीमंस इति निपात्यतेऽति परे ।
वीमंसो ॥

रजस्य जयोः ॥४१३९८॥

रजधानोर्जकारयोर्गकारः स्यादणि । रागो ॥

णे रंगः ॥४१३९९॥

रजधानोर्णप्रत्यये रंगादेशः स्यात् । रंगणं ॥

संभस्य रोहः ॥४१३९७॥

संभधानो रोहादेशः स्यादतिप्रत्यये परे । ओरोहो ॥

व्यतिभ्यां रिचस्य ॥४१३९०॥

आभ्यां परस्य रिचधानोरुपधाया गकारादेशः स्यादण्-
प्रत्यये । वडरेगो ॥

लाउः सातेः ॥४१३९५॥

अप्रत्ययसहितस्य लिपधानोर्लाउ इत्यादेशो वा स्यात् ।
लाऊ ॥

अन्वाभ्यां वा णे ॥४१३९४॥

अनुआपूर्वकस्य लिपधानोर्लवादेशो वा स्यात् णप्रत्यये ।

अनुलेवणं, अनुलिपणं । आलेवणं, आलिपणं ॥

ह्रियस्य णतयोर्लेली ॥४।३।५१॥

ह्रियधातोः क्रमेण ले ली इत्येतावदेशौ स्तां णप्रत्यय-
तप्रत्यययोः परयोः । लेणं ॥

वत्तस्य डौ ॥४।३।२२॥

अस्यादेरकारस्येकारो वा स्याद्विप्रत्यये । वित्ती,
वन्ती । आवित्ती, आवर्त्ता ॥

निव्वरवरसयोस्तौ ॥३।१।१७४॥

निरः परयोर्वरवरमधात्वाररस्योसादेशः स्यात्तिप्रत्यये ।
णिव्वुई, णिव्वुर्ता । वुई ॥

अवपरिभ्यामूभो वसस्य ॥४।३।३६॥

आभ्यां परस्य वसधातोस्तुस इत्यादेशः स्याण्णप्रत्यये ।
अवऊसणं । पज्जूमणं ॥

वेर्विचस्य कोऽणि ॥४।३।५५॥

वेः परस्य विचधातोरुपधायाः कादेशः स्यादणि परे ।
विवेगो, विवेको ॥

विजस्याण्णयोः ॥४।३।६१॥

विजधातोरुपधाया गकारोऽणि णे च । वेगो । उव्वेओ,
उव्वेगो । संवेगो, संवेगणं ॥

आति पाद् व्वयस्य ज्ञः ॥४।३।६३॥

पपूर्वकव्वयधातोरुपधाया ज्ञादेशः स्यादाप्रत्यये । पव्वज्जा ॥

सज्जस्य जयोर्गो ॥४।३।४३॥

सज्जधातोर्गकारद्वयस्य गकारद्वयादेशः स्यादप्रत्यये इप्र-

त्यये च । सगो । उस्सगो । संसगो ॥

आणिजयोः सलहस्य सिलाहसलहौ ॥४१३१४४॥

सलहधातोः क्रमेण सिलाहसलाहचक्षुः स्त आप्र-
त्यये णिजप्रत्यये च परे । सिलाहा, सलाहा ॥

सासस्यातः ॥४१३१२०॥

सासधातौराकारस्येकारो वा स्यात्तौ परे । सिट्ठी । अणु-
सिट्ठी । अणुसट्ठी ॥

सिंचस्य सेकः ॥४१३१४५॥

सिंचधातोः सेकादेशः स्यादप्रत्यये । सेओ, अभिसेओ ॥

ईतः सिलीसस्यैत् ॥४१३१४६॥

अस्येकारस्यैकारः स्यादप्रत्यये । सिलेसो ॥

सुणस्य सवो णे ॥४१३१४६॥

सुणधातोः सवादेशः स्याण्णप्रत्यये । सवणं ॥

सोयस्य वा ॥४१३१६२॥

सोयधातोरुपधाया गकारादेशो वा स्यादप्रत्यये । सोगो,
सोओ ॥

हणाच्चाड् ॥४१३१११॥

हणधातोर्भावे चाट्प्रत्ययः स्यात् । हच्चा ॥

उपसर्गाद्धणस्याऽऽति हः ॥४१३१४८॥

उपसर्गात्परस्य हणधातोर्हादेशः स्यादाति परे । पडिहा ।
बिनिहा ॥

हिंसाद् या च ॥४१३११२॥

हिंसधातोर्भावे याप्रत्ययोऽपि स्यात् । हिंसया, हिंसा ॥

हुणस्य हवो वा ॥४।३।५०॥

हुणधातोर्हवादेशो वा स्यात् नाप्रत्यये परे । ह्वाणं, हु-
णर्णं ॥

॥ इति कृदन्ते भावार्थप्रक्रिया ॥

यावन्तो यौगिकाः शब्दा लब्धा जैनागमे खलु ।
ते सर्वे साधिताः प्रायः, सूत्रैरत्र रचयितैः ॥१॥
रूढेषु विकृता वर्णैर्देशकालादिभेदतः ।
विकृतिर्दर्शिता तेषां, स्वरव्यञ्जनयोः क्रमात् ॥२॥
गणेषूच्यः स्वयं प्राज्ञैर्लभ्येरन् ये तथाविधाः ।
शेषा निपातसंस्मिद्धा द्रष्टव्याः शब्दसंग्रहे ॥३॥

प्रशस्तिः ।

वर्षे चन्द्रदिशानिधिक्षितिमिते श्रीविक्रमस्याश्विने,
मासे शुक्लदले शरद्विलसिते तिथ्यां दशम्यां कुजे ।
श्रीमत्स्वामिगुलाबचन्द्रचरणाम्भोजालिरत्नेन्दुना,
स्थित्वा श्रीषट्पाणकेम्पनगरे पूर्णकृता कौमुदी ॥१॥
॥ इति श्रीलोकनागच्छान्तर्गतलिम्बडीसम्प्रदायति-
लकायमानः ज्येष्ठाद-श्रीगुलाबचन्द्रजित्स्वा-
मिचरणाम्बुजचञ्चरीक-मुनिश्री-रत्नचन्द्र-
विरचितायां जैनसिद्धान्त-
कौमुद्यामुत्तरार्द्धं
समाप्तम् ॥

॥ इति श्री जैनसिद्धान्तकौमुदी [अर्द्धमागधीव्याकरणं]

समाप्तिमगाम् ॥

ॐ

सूत्रपाठः ॥

प्रथमोऽध्यायः ॥

प्रथमः पादः ॥

१ अआइईउऊएओ स्वराः ॥ २ कखगघङ चछजझञ-
टठडढण-तथदधन-पफबभम-यरलवसहा व्यञ्जनानि ॥ ३ अ-
इउ ह्रस्वाः ॥ ४ आईऊदीर्घाः ॥ ५ वर्णोपरि बिन्दुरनुस्वारः ॥
६ स्वराणामन्त्यष्टिः ॥ ७ अन्यात्पूर्व उपधा ॥ ८ अप्रयु-
ज्यमानः सफल इत् ॥ ९ डः प्रत्ययादिः ॥ १० स्वरानन्त-
राणि व्यञ्जनानि संयुक्तम् ॥ ११ अधातुप्रत्ययोऽर्थवन्नाम ॥
१२ कृत्तद्धितौ च ॥ १३ उदन्मिदिणेह्य एदतोदिह्मितो स्मा-
णस्मीसवः सुप् ॥ १४ क्रियायामश्चादयो धानवः ॥ १५ आ-
यान्ताश्च ॥ १६ द्वौ द्वौ प्रथममध्यमोत्तमाः ॥ १७ एकवचन-
बहुवचने ॥ १८ सुपश्च ॥ १९ अव्ययम् ॥ २० अहादयः ॥
२१ अत्यादयश्च ॥ २२ अमादितद्धितान्ताः ॥ २३ हेतुस-
म्यन्धकृदन्ताश्च ॥ २४ समासेऽमन्ताः ॥ २५ इकारान्ता दि-
स्यादयः ॥ २६ करणप्रयोजकः कर्त्ता ॥ २७ क्रियया कर्त्तु-
रिष्टं कर्म ॥ २८ अभेदान्वयि च ॥ २९ कर्मयुगविवक्षितं
चापादानादिभिः ॥ ३० व्यापारवत्करणम् ॥ ३१ कर्मान्वये-
नेष्टं सम्प्रदानम् ॥ ३२ विभागेऽवधिरपादानम् ॥ ३३ आ-
श्रयोऽधिकरणम् ॥ ३४ अनेकं नामैकार्थं समासः ॥ ३५-
आदेदोतामदिदुतो ह्रस्वाः ॥ ३६ अदिदुतामादेदोतो वृद्धिः ॥
३७ अदाताविदीतावृद्धितौ स्वर्गाँ ॥ ३८ व्यञ्जनेषु प्रथमदि-

तीययोस्तृतीयचतुर्थयोश्च प्रथमतृतीयौ ॥ ३६ समानयोर्वि-
रोधे परम् ॥ ४० पञ्चया अन्यस्य ॥ ४१ विशेषणं तदन्त-
स्य ॥ ४२ अनेकवर्गमित्सर्वस्य ॥ ४३ टकितावाच्यन्तयोः ॥
४४ एकस्मिन्नेकवचनम् ॥ ४५ तदन्यस्मिन् बहुवचनम् ॥
४६ चतुर्थ्या न बहुवचनम् ॥

द्वितीयः पादः ॥

१ बहुलम् ॥ २ स्वरयोरव्यवधाने प्रकृतिभावो लोपो वैक-
स्य ॥ ३ तदभावे सन्धिः ॥ ४ एकः पूर्वपरयोः ॥ ५ समानयोः
पूर्वस्य सवर्गः ॥ ६ वृद्धिरतः स्वरे परस्य ॥ ७ सवर्णे दीर्घः ॥
८ वेरितोऽन्ते र्नाः ॥ ९ इदादुद्धृतामसवर्णे पूर्वः ॥ १० तरहेभ्य-
श्च जज्ञाः ॥ ११ उहर्निर्विनां संयुक्ते ॥ १२ संयुक्ते ह्रस्वः ॥
१३ पत्तादिषु नित्यम् ॥ १४ आदिदुद्धृत्यः स्वरे सुपि पूर्वस-
वर्गः ॥ १५ पितुप्रभृतीनामोरुत्यात् ॥ १६ अत्यरोः ॥ १७
अरोमि ॥ १८ अतोऽस्त्रियां हिस्तोतः क्वचित् ॥ १९ स्सस्य
वा ॥ २० अहे व्यञ्जनस्य परसवर्गः ॥ २१ त्रयाणामव्यव-
धाने पूर्वस्य लोपः ॥ २२ समश्च ॥ २३ अर्धस्य संयुक्तस्य ॥
२४ उपसर्गस्य दीर्घात् ॥ २५ निरः क्लमस्य ॥ २६ अभेद्धि-
मस्येज्जे ॥ २७ कमचिणत्तरपज्ञानां द्वितीयः ॥ २८ आतो
ज्ञवस्य नित्यम् ॥ २९ नस्ते दीर्घात् ॥ ३० न्तीज्जयोः पवि-
प्पाभ्याम् ॥ ३१ उतः पितुप्रभृतिभ्यो डडरमावामन्त्रणे ॥
३२ ताराद्वा डो लोपश्चास्य ॥

तृतीयः पादः ॥

१ खुडुस्य के दीर्घः ॥ २ इः किशणभुजंगयोः ॥ ३
चरमे रस्य ॥ ४ नगिणस्यादेः स्वरस्य ॥ ५ उर्मत्थल्लिगस्य ॥

६ उपधायाः ॥ ७ अश्विखिल्लादीनाम् ॥ ८ ओस्तंबूलस्य ॥
 ९ पुरुषे द्वितीयस्योत्त इः ॥ १० वेंडालिसिंदयोरत् ॥ ११-
 दुक्कूलस्य द्विर्द्वस्वञ्च ॥ १२ आत्तञ्चद्वादस्येते ॥ १३ हणस्य
 हस्य हुरिये ॥ १४ उदूतोरुदुत्तौ लस्य द्विः कुतूहले ॥ १५-
 वईत्त उदोत्तौ ॥ १६ विच्छिद्ये चोऽनुस्वारः ॥ १७ उसियस्य ॥
 १८ इस्विहीहित्वां दुप्रभृतिभ्यः ॥ १९ पडेरंकेन समासे
 दीर्घः ॥ २० एर्यः कात्पूर्वः परो वा ॥ २१ खण्डादीनामुत्त-
 रपदे ॥ २२ जादयो व्यञ्जनान्ताः ॥ २३ कोरादीत्तौ ॥ २४-
 णित्यादिश्चरस्य वृद्धिः ॥ २५ एमाणयोर्दिसस्य प्रेक्षणे ॥ २६-
 खडि भुंजस्य ॥ २७ रुदस्यान्ततिन्तिहिमाणेषु ॥ २८ दो
 कः ॥ २९ पुक्करादीनां त्यादौ ॥ ३० गिण्हस्य स्वार्थे ॥ ३१-
 मुंचस्य तिन्तिमिच्छिखणत्तुंतूणेषु ॥ ३२ आतो रुहस्य ति-
 त्ताकेषु ॥ ३३ आतस्तुडस्येजे ॥ ३४ गुल्लस्येते ॥ ३५ मे
 तरस्य ॥ ३६ च्छुभदुहभुंजसिंचानां डे ॥ ३७ आतिचिगि-
 च्छस्य ॥ ३८ निरोऽभ्यवानूदराणाम् ॥ ३९ एत्पोरस्य कचे ॥
 ४० पितुप्रभृतीनामिः ॥ ४१ सात्पक्खस्य ॥ ४२ पुक्खस्य
 पौ ॥ ४३ जतद्गयामनन्तरस्य ॥ ४४ ओर्जसादीनामुत्तरपदे ॥
 ४५ चरेऽहेराः ॥ ४६ दियानिस्पोरम्बोत्तरपदयोः ॥ ४७ आ-
 णात्पाणस्योत् ॥ ४८ ओदणादारस्य ॥ ४९ अवदग्गस्य वा ॥
 ५० छवेरिये दीर्घः ॥ ५१ उउंवरस्योतो लोपः ॥ ५२ ईरु-
 द्स्य मुहे ॥ ५३ अच्छेरः ॥ ५४ एकार्थकानां सपण्णण-
 उइषु दीर्घः ॥ ५५ छाट्टयोञ्च ॥ ५६ तेरेः ॥ ५७ चत्तोरतः
 पूर्वस्य ॥ ५८ चोः संख्याबाधके ॥ ५९ तरस्य के ॥ ६०-
 अत्पसिणस्येये ॥ ६१ मिगसिरस्यादेरति ॥ ६२ अदणोरु-
 तोञ्च ॥ ६३ अज्जिनस्येनोऽणि ॥ ६४ पडिहार्पा आत्त एः ॥

६५ ममस्येदिययोः ॥ ६६ इति सङ्ख्याया ह्रस्वः ॥ ६७ जु-
 बाणस्यातो वस्य द्विर्वा ॥ ६८ एदहिपुरयोर्वच्चे ॥ ६९ कलु-
 णस्यौत् ॥ ७० अङ्गादीनां मये ॥ ७१ दिस्मै पूर्वस्याति ॥
 ७२ एदिमस्य ॥ ७३ ईच्च कस्य ॥ ७४ इदेतस्य ॥ ७५ इमा-
 स्तस्य क्वः ७६ समानाच्छः ॥ ७७ इमो लोपो वा तोहृ-
 णादिसेषु ॥ ७८ काहेः ॥ ७९ आमोसादोसहे रोसस्य ॥ ८०
 तवि दुहो ह्रस्वः ॥ ८१ जहस्तिमाणणिजेषु ॥ ८२ उत्त्वस्य
 नोत्थहिंसु ॥ ८३ इणमादीनामेवे दीर्घः ॥ ८४ दलस्य हे ॥
 ८५ मिलस्य ये ॥ ८६ पान्नयि वेः ॥ ८७ उतः सुस्तुसस्या-
 न्त्यस्य ॥ ८८ उत्तिणस्य मौ ॥ ८९ एति दो ह्रस्वः ॥ ९०
 हेर्मोः ॥ ९१ आत इत् ॥ ९२ पाच्यच्छः ॥ ९३ नेर्जमस्य ति-
 न्तितासु ॥ ९४ पस्योणदेज्जागद्विसवणासु ॥ ९५ मुत्ते वा ॥
 ९६ एति समुदो धारस्य ॥ ९७ लोलस्य स्से ॥ ९८ दृश्च ॥
 ९९ अपेरेरेति धि ॥ १०० दो रुहस्योतो दीर्घः ॥

चतुर्थः पादः ॥

१ दोहो धः ॥ २ मोऽनुस्वारोऽवसानव्यञ्जनयोः ॥ ३ स्वर-
 वा ॥ ४ तस्य सवर्गीयपञ्चमः स्पर्शेषु ॥ ५ उदः सञ्चः ॥ ६ झ-
 धभेभ्यस्तस्य धः ॥ ७ सात्थः ॥ ८ अस्सादिषु संयुक्तस्या-
 दिपूर्वयोर्लोपदीर्घौ ॥ ९ एतः कारेह्यस्येयः ॥ १० अनादेरसं-
 युक्तस्य को गयौ ॥ ११ धातूनां कण्ठादीनाम् ॥ १२ वज्जा-
 दीनां वस्योस् ॥ १३ पज्जादीनां पोवः ॥ १४ धादीनां धभ-
 योर्हः ॥ १५ मिलेच्छे च्छस्य क्वः ॥ १६ एतोऽङ्गताविलयो-
 र्लोपः ॥ १७ पज्जाये ज्जायस्य रियागः ॥ १८ मत्तिये तयोष्टौ ॥
 १९ तत्थस्य तहः ॥ २० गचजतदां यः ॥ २१ बुधादीनां

धस्य हः ॥ २२ नो णः सर्वत्र ॥ २३ परिहे परयोः फलौ ॥
 २४ आतपादीनां पस्य वः ॥ २५ पिपीलिकाया अनादेः ॥ २६
 पुडपुरयोरुत्तरपदयोरादेः ॥ २७ पउमस्य पोम्मः ॥ २८ य-
 जोर्जः ॥ २९ रिओरुउः ॥ ३० जुहिठिले च ॥ ३१ आविले
 वस्य ॥ ३२ जुवललावन्नयोर्वस्य ॥ ३३ उर्वसभस्य सातः ॥
 ३४ परिवारे वरयोर्फलौ ॥ ३५ दिवसे वसयोर्धहौ ॥ ३६ उ-
 सिणपसिणयोः सिणस्य ण्हः ॥ ३७ असिलेसे सस्य द्विरश्चे-
 तः ॥ ३८ इलोर्लोपश्च ॥ ३९ महरट्टे हरयोर्व्यत्ययः ॥ ४०-
 सणियमश्चरस्य च्छुरो यमो लोपः ॥ ४१ यस्य चरे ॥ ४२-
 दकस्य दः ॥ ४३ सहसमानयोः सः ४४ णखपदस्य णप्फयः
 सात् ॥ ४५ अहस्याण्हः ॥ ४६ तिपदे दस्य तलोपौ ॥ ४७
 खंधादावारस्यावस्य लोपः ॥ ४८ पायवस्योवगमणे यस्य वस्य
 यवयोश्च ॥ ४९ अधोरवधेर्वस्य ॥ ५० आगंतारस्यागार
 आरस्य ॥ ५१ द्वयोरगन्तारः ॥ ५२ इज्जाया एसस्येसः ॥
 ५३ बिहवणाभ्यां पतेः फसौ ॥ ५४ उत्तेयस्य ॥ ५५ पाय-
 स्य मूले यस्य ॥ ५६ दिवड्ढाड्ढाइज्जाडुडुः साद्वैकद्वयत्रयेषु ॥
 ५७ असौ पस्य फः ॥ ५८ इगे गस्य ॥ ५९ चत्तालीसस्य
 यालतालीसौ ॥ ६० दोर्बेवी ॥ ६१ वा संख्यार्थके ॥ ६२-
 दुवादसे ॥ ६३ सट्टेर्वः ॥ ६४ पणाल्लोपः ॥ ६५ सत्तरेहश्च ॥
 ६६ चतुरचुलावसीतौ ॥ ६७ छस्य सोर्दसे ॥ ६८ सत्तस्य
 वीसादौ ॥ ६९ सीर्यालि ॥ ७० दसस्य रलौ ॥ ७१ अट्टात्स-
 स्य ॥ ७२ अट्टे दस्य डो यालयालीसयोः ॥ ७३ एकस्योणे
 अउणः समुदितस्य ॥ ७४ थेरधीरपियानामिज्जे थधपाः ॥
 ७५ इये णायस्य णेया ॥ ७६ उदियस्य वा ॥ ७७ अस्सिण्या
 ईणस्यांसणि ॥ ७८ इये सिलेसस्य सेसः ॥ ७९ अति पच्छिम

स्य पच्चच्छिमपच्चत्थिमौ ॥ ८० रात्तेरुत्तरपदस्यात् ॥ ८१ आ-
 न्मन्तस्य वः ॥ ८२ जसादिभ्यो वा ॥ ८३ णातेश्च ॥ ८४-
 वस्सस्य वुसिर्मन्ते ॥ ८५ पङ्कादीनां संज्ञायां दीर्घः ॥ ८६-
 थेरधीरसहायानामेरे रायानामेज्जः ॥ ८७ सफले कस्य हः ॥
 ८८ सुकुमारस्य सुगमलः ॥ ८९ इंगालादिभ्यो भवस्या-
 देद्विः ॥ ९० दिसस्य रलावति ॥ ९१ ईत्तादितः ॥ ९२ ति-
 यस्य वा ॥ ९३ दोर्थिर्दीयतियतीयेषु ॥ ९४ तेरश्चणि च ॥
 ९५ सम्बस्य सो दे ॥ ९६ जाणस्यादेर्यः ॥ ९७ आतो दह-
 स्य डः ॥ ९८ सदस्यास्वादे दयोस्तौ यः ॥ ९९ आतो दीव-
 स्य दो लः कणतेतेषु ॥ १०० पादिज्जे ॥ १०१ वस्यो वा ॥
 १०२ नेः कसस्यादेर्यः ॥ १०३ खेतस्य च्छः ॥ १०४ गिम्ह-
 स्य घिसुः १०५ णिच्चे चयोस्तियः ॥ १०६ गिहस्य गहघरह-
 राः ॥ १०७ भेसजस्य हः ॥ १०८ परिवाट्थो डः ॥ १०९-
 अहेरत्तस्य ठथौ ॥ ११० बीभत्थस्य ठ्ठश्च ॥ १११ डरयोर्लो-
 लस्य रः ॥ ११२ अलाबुरिब्बोर्लोपः ॥ ११३ लुक्खादीनां
 हः ॥ ११४ आसो रुट्ठस्य तः ॥ ११५ मणादावस्य मः ॥
 ११६ पणस्य द्विः ॥ ११७ मडस्येहे ॥ ११८ उपमादीनाम-
 णि द्विः ॥ ११९ पयडेर्यः ॥ १२० दूयादीनां चः ॥ १२१-
 तीयस्य ज्ञः ॥ १२२ णिहमि यः ॥ १२३ एत्ति दिसस्य हः ॥
 १२४ माणे वा ॥ १२५ विप्पाभ्यां नमस्य वो म्मी ॥ १२६-
 उपसर्गात्पडस्य यः ॥ १२७ लुणस्येज्जे यः ॥ १२८ वहस्येहौ
 भो द्विश्च ॥ १२९ कर्मणि चाति ॥ १३० न्ते वा ॥ १३१-
 विंघस्य तिन्योः ॥ १३२ व्वयस्य च्छत्यादी ॥ १३३ सुयस्य
 वस्तितयोः ॥ १३४ अभे रंजस्य गः ॥ १३५ अदितयोरिवै-
 कादेशो ॥ १३६ किलामस्य वो न्तिकर्मणोः ॥ १३७ चयस्य को

ये ॥ १३८ जोषस्य वः ॥ १३९ उक्तामस्य तौ बालोपः ॥ १४०-
धुक्खस्य कः ॥ १४१ लोलस्येज्जे ढः ॥ १४२ समश्चिद्वस्य
स्वः १४३ धोवस्य यः ॥ १४४ आतो रुहस्य भस्तौ ॥ १४५
ओतस्ति च ॥

॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रथमः पादः ॥

१ नान्नः सुपः ॥ २ इदुतः पुंस्यतः ॥ ३ आमन्त्रणोतो
लोपः क्लीबे नित्यं पुंसि वा लोपोऽतो वा दीर्घः ॥ ४ युभ्यां
च ॥ ५ अतोऽत्यन्यस्य ॥ ६ न्तमन्तयोरीदुतोर्नस्य ॥ ७ लो-
पेऽनुस्वार उतः ॥ ८ रायादिभ्य आत् ॥ ९ मोऽणङ् वा ॥ १०
अदितोरणोः ॥ ११ राये सेणस्य यस्य ज्ञा ॥ १२ सस्सस्य
ज्ञो ॥ १३ न्तमन्ताभ्यामुः ॥ १४ इणस्सयोर्डास् डोसौ नलो-
पश्च ॥ १५ सेदणमो भवन्तस्स भे ॥ १६ तारादोः ॥ १७ ता-
रस्य तुस्तृतीयादौ वा ॥ १८ रायस्याणमिद्योरियस्य ॥ १९
इदुद्ग्यामिणस्य णा ॥ २० अत्ताप्पाभ्यां च ॥ २१ स्सस्य
णोः ॥ २२ जसादिभ्यः सोः ॥ २३ सुट् चेणस्य ॥ २४ कम्मभम्म-
यांरुणि ॥ २५ अदितोर्णो वा ॥ २६ अणतः स्सणावाव-
स्त्रियाम् ॥ २७ अतोत्सयोर्णोत् ॥ २८ क्वचिदात्स्सः ॥ २९
अतोऽवो दुतः ॥ ३० बहोरवेरतः ॥ ३१ णस्यस्त्रियामेः ॥ ३२
आतश्चादितोरोक् ॥ ३३ आदीदृतां ह्रस्वो मि ॥ ३४ स्सस्याएः ॥
३५ मेरादीदुद्ग्यः ॥ ३६ आतो डेरीदुद्ग्यां डिडू वाऽमन्त्र-
णो ॥ ३७ सव्वादयः सव्वणामाः ॥ ३८ सव्वणामाक्येः ॥
३९ अनुस्वारस्येसिमः ॥ ४० इसिमणामः ॥ ४१ कजतेभ्यो-

४३ तस्य लोपो वा ॥ ४४ तस्य सस्सस्य सेर्वा ॥ ४५ कादिहिंनोरितो डओः ॥ ४६
 इमकाभ्यां सेः सिं बा ॥ ४७ इमस्य सोतोऽयम् ॥ ४८ स्त्रिया-
 मियम् ॥ ४९ तोत्थयोरेस् ॥ ५० मस्य तो णिंह-दाणिं-ह-हं-
 नरेषु ॥ ५१ मोर्ण्डू वा ॥ ५२ मस्य णो मि ॥ ५३ इणेऽणः
 ॥ ५४ स्सिस्सयोरो वा ॥ ५५ आतः सिं सध्वणामात् ॥ ५६
 जातयोरीर्वेणे ॥ ५७ अणस्ससीनामिमाकाजाताभ्यो डी से
 ॥ ५८ डेश्चेमाददितोः ॥ ५९ स्सस्य डी ए ॥ ६० उतः क्ली-
 यान्मः ॥ ६१ आदेतोरेऽस्य णिती दीर्घश्च प्रकृतेः ॥ ६२
 तेरनुस्वारो वा ॥ ६३ दोरदितोर्डोः ॥ ६४ डुवे डोण्णी कचित् ॥
 ६५ इहीहिंनोऽणमिसुष्वात् ॥ ६६ तेर्डओः ॥ ६७ णिश्च ॥
 ६८ सादितश्च तारि चतुरः ॥ ६९ रोश्च ओः ॥ ७० पञ्चादिभ्यो
 लोपः ॥ ७१ संख्यायां तेः ॥ ७२ संख्यावाचकादणमो ण्ह-
 म् ॥ ७३ बीसादीनामानउईनां क्लीबत्वं प्रथमाद्वितीययोः ॥
 ७४ नाप्नो नपुंसके ह्रस्वः ॥ ७५ अम्हस्य ह्महमौ सोतः ॥
 ७६ सातो वयम् ॥ ७७ समो मेममममममः ॥ ७८ सेतो णोः ॥
 ७९ सेणस्य मणमयौ ॥ ८० सातोतो ममाओममाहिंता-
 वौ ॥ ८१ सस्सस्य मममज्जंमज्जाश्च ॥ ८२ मौ ममं ॥ ८३
 अणमोऽणो लोपः ॥ ८४ साणमोणेऽस्साकमौ ॥ ८५ मग्निं
 वा ससेः ॥ ८६ सोतस्तुम्हस्य तंतुमेतुममः ॥ ८७ बहुव-
 चनेषु तुम्भतुज्झौ ॥ ८८ मिमौ च हो लोपः ॥ ८९ सेणस्य तु-
 मे ॥ ९० सातोतस्तुमाहिंनो ॥ ९१ सस्सस्य ते-तव-तुज्झं
 -तुमं-तुहं-तुज्झाः ॥ ९२ अणमोऽमः ॥ ९३ गोर्डवम् ॥ ९४
 दावोरतः ॥

द्वितीयः पादः ॥

१ अतः स्त्रियां डाः ॥ २ अधिगरणादिभ्यो डीः ॥ ३
अणश्च ॥ ४ इतोऽभावे णीः ॥ ५ भिक्खुप्रभृतिभ्यश्च ॥
६ इंदादाणी पुंयोगे ॥ ७ दिसाङ्गिश्च ॥ ८ महात्तीः ॥ ९-
के पूर्वस्य ह्रस्वोऽत इर्वा ॥ १० सिस्समासयोर्णीति सलोपे ॥
११ उतो डीति प्रकृत्या ॥ १२ कर्त्तरि प्रथमा ॥ १३ आम-
न्त्रणे च ॥ १४ अनुक्ते ॥ १५ कर्मणि द्वितीया ॥ १६ स-
मयमार्गयोरभिध्यासौ ॥ १७ कर्त्तृकरणयोस्तृतीया ॥ १८-
सहार्थयोगे गुणीभूते ॥ १९ आधारेऽपि ॥ २० गोत्तादि-
भ्योऽभेदे ॥ २१ विनादियोगे ॥ २२ प्रकारमुपेताल्लक्षणे ॥
२३ सम्प्रदाने चतुर्थी ॥ २४ तुमर्थे गायन्तेभ्यः ॥ २५ कर्त्त-
रि च ॥ २६ तादर्थ्ये षष्ठी च ॥ २७ अपादाने पञ्चमी ।
२८ मर्यादायामाति ॥ २९ हेतौ ॥ ३० प्रभृत्यर्थयोगे ॥
३१ शेषे षष्ठी ॥ ३२ समुदायादेकस्य पृथक्करणे सप्तमी च ॥
३३ अन्तरायोगे च ॥ ३४ दूरान्तिकाद्यर्थैर्द्वितीयासप्तम्यो च ॥
३५ दिगर्थैः पञ्चमी च ॥ ३६ कर्त्रादौ कृति कर्मणि ॥ ३७-
णमोयोगे ॥ ३८ सप्तम्यधिकरणे ॥ ३९ क्रियालक्षकक्रिया-
याम् ॥ ४० हेत्वर्थयोगे सर्वाः प्रायेण ॥

तृतीयः पादः ॥

१ पदसामर्थ्ये समासतद्वितौ ॥ २ समासे प्रथमानि-
विष्टं पूर्वम् ॥ ३ सुप् सुपा वा ॥ ४ अव्ययीभावः ॥ ५ स-
नपुंसकमेकं च ॥ ६ विभक्त्यर्थादिष्वव्ययम् ॥ ७ अतिर-
तिक्रान्ते द्वितीयया ॥ ८ अनुपडी वीप्सादिषु ॥ ९ असादृ-
श्ये यथार्थकानि ॥ १० चेन जादयुः समुच्चये ॥ ११ आ

यावदर्थका मर्यादादौ ॥ १२ आभिमुख्यादावभिः ॥ १३
 प्रभृतिना पञ्चमी ॥ १४ उवः सामीप्ये षष्ठ्या ॥ १५ कु-
 त्सादुष्टादौ कुट्ट प्रथमया ॥ १६ निष्क्रान्तादौ पञ्चम्या निः ॥
 १७ तत्पुरुषः ॥ १८ भेदकं भेद्येन कर्मधारयः ॥ १९ तत्र
 पूर्वं पुंवत् ॥ २० पत्तामोडादिषु परम् ॥ २१ द्वितीया पत्ता-
 दिभिः ॥ २२ दयादीनां पत्तादौ ॥ २३ तृतीयापञ्चमीसप्त-
 म्यश्च ॥ २४ सहस्तृतीयया ॥ २५ चतुर्थी तादर्थ्ये ॥ २६
 षष्ठी च शेषे ॥ २७ कारादिभिश्च ॥ २८ पुञ्वादयोऽहेन
 षष्ठ्या ॥ २९ सप्तम्या अलोपः ॥ ३० इमात्सन्धौ प्रथमायाः ॥
 ३१ एयादारूवे वा ॥ ३२ संख्यार्थकाः समानाधिकरणैः स-
 माहारे ॥ ३३ अनेकं समूहे ॥ ३४ अप्रथमाऽन्यपदार्थे प्रथ-
 मा ॥ ३५ अत्र लिङ्गमन्यपदार्थस्य ॥ ३६ कचिद्व्यधिकर-
 णेनापि ॥ ३७ अस्मात्को वा ॥ ३८ इत्के पूर्वस्य ॥ ३९
 निषेधार्थकेभ्योऽस्त्यर्थस्य लोपः ॥ ४० दिग्वाचका मध्ये ॥
 ४१ एकादयः संख्यायां दसादिभिरधिकान्ताः ॥ ४२ जीवा-
 दयो ग्राहादिभिर्गिण्हादीनामनुप्रयोगे ॥ ४३ आभीक्ष्ण्यवी-
 प्सयोर्द्विः ॥ ४४ गच्छादीनां पूर्वस्य दीर्घो द्वितीयस्येर्बहु-
 लम् ॥ ४५ दण्डादीनामतिशयेऽनुस्वारश्च ॥ ४६ उरसुहम-
 ज्ञानां तृतीयार्थे च ॥ ४७ मासस्य नैरन्तर्ये ॥ ४८ द-
 वदवात्सः ॥ ४९ दिसिपरयोरोत् ॥ ५० अणस्य वा ॥
 ५१ कोडोरात् ॥

चतुर्थः पादः ॥

१ तद्धिताः ॥ २ अदणिकेकणिज्जेज्जणियेयणिमेल्लकमे-
 त्ताः ॥ ३ तद्धितेषु स्वराद्या डितः ॥ ४ स्वार्थे प्रथमायाः ॥

५ अल्पे च ॥ ६ तत आगतः ॥ ७ तस्येदमपत्यं समूहो
 वृत्तिर्व्यापारः ॥ ८ तत्रभवोऽधिकृतः ॥ ९ महादालयल्ल-
 ल्लियाः ॥ १० पोत्तादुल्लः ॥ ११ पयावत्यादीनां टेरलोपोऽणिः ॥
 १२ बद्धमुक्कयोरिल्ले ॥ १३ लोभादिभ्यस्ता ॥ १४ तयोर्थस्तः ॥
 १५ सम्बन्धामादावन्तिः परिमाणे च ॥ १६ एकार्थकादागी-
 णियेया असहाये ॥ १७ पढमादिल्लः ॥ १८ निसीहेरुच्चारणे
 कः ॥ १९ एयः साऽस्मै दीयते साऽस्य देवता ॥ २० इत-
 स्तदस्य संजातं पत्तादिभ्यः ॥ २१ अतिशये तरः ॥ २२
 कादिभ्यो निर्द्धारणे ॥ २३ इट्टो धम्म्यादिभ्यः ॥ २४ इज्जस्थे-
 रादिभ्यः ॥ २५ तदर्हति करोति ॥ २६ तेन निर्वृत्तं क्रीतं च-
 रति व्यवहरति जीवति गृह्यते ॥ २७ णित्यहारयणादीना-
 मुत्तरस्यादेष्टृद्विः ॥ २८ विरोयणादीनामङ्गः पूर्वस्य ॥ २९
 अदणौ नक्षत्रेण युक्तः कालः ॥ ३० साऽस्मिन् पौर्णमासीति
 संज्ञायाम् ॥ ३१ वातात्तेनोपहतमीनः ॥ ३२ चउछाभ्यां कस्य
 द्विः ॥ ३३ अप्पणादिच्चियेज्जियौ ॥ ३४ वातादोलः ॥ ३५
 परात्कीयः ॥ ३६ राय.णो यस्येत् ॥ ३७ कम्माण्णकौ ॥
 ३८ उदीईपडीईभ्यां णड् ॥ ३९ पाईतोणो दट् चेतः ॥ ४०
 पहादिभ्यस्तत्र साधुरेज्जण् ॥ ४१ पासादिल्लस्तत्र शेते ॥ ४२
 उत्तरपदादहेरदीणौ ॥ ४३ मज्झान्मश्च ॥ ४४ इदिण्मन्ताश्च
 तदस्त्यस्यास्मिन् ॥ ४५ आउसादन्तः ॥ ४६ जयादिभ्य इणः ॥
 ४७ किमेर्णः ॥ ४८ इलो गन्धादिभ्यः ॥ ४९ जडाया जडुल-
 जडियालौ ॥ ५० रयात्स्सलः ॥ ५१ पम्हादिभ्यो लः ॥ ५२
 आलुर्दयादिभ्यः ॥ ५३ उल्लज्जायाः ॥ ५४ जसादिभ्योऽसिस्सो
 ॥ ५५ तत्तणौ तस्य भावः ॥ ५६ अप्रिभृतिभ्यस्ता ॥ ५७
 जहातहाददियणौ ॥ ५८ तस्येयणि द्विः ॥ ५९ इमजतके-

भ्यस्तोः ॥ ६० इणो ञडादिभ्यः ॥ ६१ इय इस्सरादिभ्यः ॥
 ६२ अष्णाद्वहोः कः ॥ ६३ उवमादिभ्योऽण् ॥ ६४ वियाव-
 डादियण् च ॥ ६५ विकारप्रधानयोरण्मयौ ॥ ६६ मिओञ्चः
 शिष्ये ॥ ६७ ईरत्तादिभ्योऽभूततद्भावे करभवयोर्योगे ॥ ६८
 मोल्यादिभ्य ईतो लोपः ॥ ६९ अम्हादिषु दिसादः ॥ ७०
 एतादारूचः सदृशे ॥ ७१ संख्यायां तिः कजतेभ्यः ॥ ७२
 एतजतेभ्यः परिमाणे मन्तावतियतियत्तिलाः ॥ ७३ जादा-
 वन्ती च ॥ ७४ कादेवतियः ॥ ७५ अनवधारणे एयावन्ती ॥
 ७६ पूरणे मः ॥ ७७ दुतिभ्यां डीयतीयतोयच्चणः ॥ ७८ ट-
 भ्छात् ॥ ७९ त्थश्च तोः ॥ ८० संखेज्जात्तिः ॥ ८१ आभी-
 क्षणे यद्वादिभ्यः सौः ॥ ८२ कुंभकादिभ्यः परिमाणे ॥ ८३
 एकात्तिः ॥ ८४ पञ्चमीसप्तमीभ्यां तौ ॥ ८५ अभ्यावृत्तौ
 संख्यार्थेभ्यः कस्तुतौः ॥ ८६ एकात्तिस्स ॥ ८७ प्रकारे हा नृ-
 तायायाः ॥ ८८ जताभ्यां हहमौ ॥ ८९ धा च ॥ ९० इय-
 रस्येहरा ॥ ९१ कादहाहमिहेराणाः ॥ ९२ इमस्यैत्थम् ॥ ९३
 दाणिमि सर्वस्य लोपः ॥ ९४ त्थः सप्तम्या इयादिभ्यः ॥ ९५
 इमाद्वहमौ च ॥ ९६ एकात्तश्च ॥ ९७ अहीहण्हवः कात् ॥
 ९८ जयगामाभ्यामाए ॥ ९९ तादादोतयश्च ॥ १०० एहं च
 जात् ॥ १०१ अं जताभ्याम् ॥ १०२ तस्मिन्काले दा सच्चादि-
 भ्यः ॥ १०३ इमाश्चिंहिहुणादाणिमः ॥ १०४ आहेहिंहिहियमः
 कजतेभ्यः ॥ १०५ चिरार्थकेष्वेवैवचौ ॥ १०६ सुसद्धिताभ्या-
 सि सिद्धिचिद्धिदहा ॥ १०७ इमादिभ्यश्चणमपूर्वकः ॥

॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥

तृतीयोऽध्यायः ॥

प्रथमः पादः ॥

१ घातोः ॥ २ त्यादयः कर्तृकर्मणोः सकर्मकेभ्यो भा-
 वकर्त्रोरकर्मकेभ्यः ॥ ३ आज्ञाभविष्यद्वर्तमानेषु तिन्तिसिह-
 मिमवः ॥ ४ अस्मे समानाधिकरण उत्तमः ॥ ५ तुम्हे मध्य-
 मः ॥ ६ शेषे प्रथमः ॥ ७ हिमिमोष्वतो दीर्घः ॥ ८ प्रवर्तना-
 यामेदिजौ ॥ ९ इज्जस्य वा ॥ १० इज्जात्सिहमिमवः ॥ ११
 असादिभ्यो या ॥ १२ जाणहणाभ्यां वा ॥ १३ आज्ञायां
 तिन्त्योरुः सेर्हिलोपौ ॥ १४ कुणादिभ्यः सेरुः ॥ १५ साह-
 ण्दाभ्यां डिस् ॥ १६ भविष्यति हिस्सौ त्यादिषु ॥ १७ भुं-
 जास्वङ् ॥ १८ लभाद्वस्य तङ् ॥ १९ भुञ्जसुणाभ्यां च्छिद्
 तौ ॥ २० हिस्सादीनामिद् ॥ २१ असन्वयजाणाहेभ्यो
 यः ॥ २२ भणात्तेः ॥ २३ वः रसस्य ॥ २४ परेर्धस्तेः ॥ २५
 पावसाभ्यां वा ॥ २६ एतष्टुः ॥ २७ वसात्तव्वस्य ॥ २८ का-
 देर्न ॥ २९ जो हेः ॥ ३० केवलात्सुणादुमूणयोः ॥ ३१ ग-
 ङ्गात्सस्सस्य मेरम् ॥ ३२ मादौ हेरात् ॥ ३३ भूते इंसुः ॥
 ३४ अयादिभ्यस्तथा ॥ ३५ असादिदीतौ ॥ ३६ मोरुत्तमयङ्गुत्वे
 सेट् ॥ ३७ करादिस्सम् ॥ ३८ कः सीः ॥ ३९ पुच्छादेर्वा ॥
 ४० बंधादीः ॥ ४१ भवस्य भुवीभुविमौ ॥ ४२ लभादिण् ॥
 ४३ होर्डिसिः ॥ ४४ ताडस्य पंतावे ॥ ४५ बोरीः ॥ ४६-
 आदेरीत्यवो द्विः ॥ ४७ वदादासीः ॥ ४८ इज्जः स्वार्थेऽपि ॥
 ४९ उपसर्गाः प्राक् ॥ ५० अच्छादेस्तैरेः ॥ ५१ पाङ्गासा-
 त्सेः ॥ ५२ समेरंसि रसस्य ॥ ५३ आदेरिदीदिमोषु दीर्घः ॥
 ५४ पादेश्चिण् मोहमाणानामैट् ॥ ५५ पडिपतिपरिभ्यो यः ॥

५६ पतेर्द्विरौ ॥ ५७ इति पूर्वपरयोरेः ॥ ५८।वेसमत्पुङ्गव-
 ञ्च ॥ ५९ न्तावेरद्धा ॥ ६० उदोज्जो भविष्यति ॥ ६१ न्तौ
 वेः ॥ ६२ वेरदौ स्ते ॥ ६३ अनोरेसादेरिम् ॥ ६४ पादीरस्य
 क्षिस्तिकणेषु ॥ ६५ उवाहुंजस्य तौ ॥ ६६ न्तौ वेः ॥ ६७ पप-
 लिभ्यां माणे तयोः ॥ ६८ समस्तुसस्येति ॥ ६९ तसस्यै-
 त्योः ॥ ७० दुसस्य माणे ॥ ७१ न्तौ पात् ॥ ७२ उदः कस-
 स्य वा ॥ ७३ रुंभस्येज्जे ॥ ७४ लुभस्य तित्तयोः ॥ ७५ वे-
 र्हुणस्य तीज्जयोः ॥ ७६ उसस्याति ॥ ७७ खुभस्य तौ ॥ ७८
 समो माणे ॥ ७९ पासस्येति ॥ ८० न्ते ययोश्चानोः ॥ ८१
 परेर्भंसस्य तौ ॥ ८२ परेरेस्तः ॥ ८३ आतः सबस्येणि ॥
 ८४ आत उसस्य तौ वा ॥ ८५ न्तौ जंपस्य च ॥ ८६ ति-
 हिलोपमिहमाणेषु पासस्य ॥ ८७ भंसस्य केवलस्य तौ ॥
 ८८ अवाद्दालस्य तावादेः ॥ ८९ उदो डियो डास्यावयोः ॥
 ९० अतेततिन्तेषूदः कसस्यात ओत् ॥ ९१ वेः कीरस्य
 क्खिरः ॥ ९२ ग्यो जिग्घः ॥ ९३ णाणिज्जयोजिंघः ॥ ९४
 चिगिच्छस्यादेस्तः ॥ ९५ आति गस्य लोपः ॥ ९६ चिण-
 स्याणयोरिणस्यायः ॥ ९७ वा न्तौ ॥ ९८ समो हेरुस् ॥
 ९९ जाणादीनां दीर्घो वा तौ ॥ १०० देवादिभ्यस्तेः ॥ १०१
 आज्ञावर्त्तमानणिज्जेषु पिबपियौ पः ॥ १०२ प्रवर्त्तनायां वा ॥
 १०३ दक्खुः संसोर्दिसस्य ॥ १०४ सस्सहेर्दच्छिः ॥ १०५
 करादिभ्यः कृदाज्ञावर्त्तमानेष्वेः ॥ १०६ भविष्यति वा ॥
 १०७ अच्चादिभ्यश्च ॥ १०८ आगमनमाभ्यां तौ ॥ १०९-
 करादापसङ्ग्यः ॥ ११० पुदवाभ्यां न ॥ १११ नमादेरिर्म-
 धि ॥ ११२ हिन्तयोर्नेरत् ॥ ११३ पवेस्तौ ॥ ११४ अयोऽणौ
 न्तीज्जहतारेषु ॥ ११५ फुट्ठस्य ट्ठोर्हस्तान्तात्तेप्रेरणात् ॥

११६ धौहस्य भायभीधौ तयि ॥ ११७ भयोऽनव्यमाणेषु ॥
 ११८ भीस्ते ॥ ११९ न्ते वा ॥ १२० रियस्येतो दीर्घः ॥
 १२१ आतो भिदस्यादेरेति द्विः ॥ १२२ व्यवाभ्यां सस्यैति ॥
 १२३ मज्जान्मेरेस् वा ॥ १२४ न्तेः समारंभात् ॥ १२५-
 रंभरक्खहणहरेषुः समःसाः ॥ १२६ डेज्जयोर्मस्य भ्नां कंभ-
 स्य ॥ १२७ चच्चाच्छदस्वडौ भविष्यति ॥ १२८ ओदादेर-
 तञ्छडि ॥ १२९ पवोच्छाद्विस्त्यादौ ॥ १३० इहौ वहस्य ॥
 १३१ न्ते द्वित्वे ॥ १३२ इज्जे सिरस्य सो विउभ्यान् ॥
 १३३ व्युद्भ्यामिये ॥ १३४ सिच्चस्य स्से सीवः ॥ १३५-
 हस्वो णोः सीवस्य न्तिनोमाणेषु ॥ १३६ न्तीज्जयोर्वज्जः ॥
 १३७ होः स्सस्य कखः ॥ १३८ उवात्करस्य कखडः पाके ॥
 १३९ पुरस्ते वा ॥ १४० उवादुषकरणे कखरोऽति ॥ १४१
 वास्तिन्त्योराहः ॥ १४२ आहाल्लोप उदंम् ॥ १४३ न्ताबो-
 रुवः ॥ १४४ हियोर्दीर्घः ॥ १४५ समोऽज्जस्यातस्तेसुमाणे-
 द्विणः ॥ १४६ पादावस्याउणो वा ॥ १४७ षोवाभ्यामिक्ख-
 स्येहः ॥ १४८ अवाच्यः ॥ १४९ वेणो ॥ १५० पात्स्वस्य छः ॥
 १५१ पडेर्माणे ॥ १५२ आज्ञायां पेहे हस्यहौ ॥ १५३ अ-
 चान्मोरुवा ॥ १५४ आतः कखो घषो वा ॥ १५५ ते घाः ॥
 १५६ विद्याभ्यां हिः के ॥ १५७ आघं भूते ॥ १५८ इतेज्ज-
 योराहः ॥ १५९ आतो यक् के ॥ १६० दञ्च ॥ १६१ गिण्ह-
 स्य स्सस्य केवलस्य वेच्छस्तेरिद् ॥ १६२ सुणस्य सोच्छिः
 ॥ १६३ देच्छान्मेरीम् वा ॥ १६४ पचलजंभाभ्यामायः स्वा-
 भं ॥ १६५ एतिणेषु समो धो हस्वः ॥ १६६ एति धोषस्य ॥
 १६७ उदास्वेदसोभेभ्य इंसोरेदितः ॥ १६८ नेर्जराद्या ॥ १६९
 दोहेहस्य न्यः ॥ १७० नय दो वा वनस्य ॥ १७१ उपसर्गा-

द्वस्य यः ॥ १७२ इति पाङ्गः ॥ १७३ आतस्तेसुणेषूस् ॥
 १७४ निव्वरवरसयोन्तौ ॥ १७५ आपाभ्यां सवस्य ण्हो नि-
 चर्करणे वा ॥ १७६ व्यञ्जनादेर्द्धिः क्रियासमभिहारे ॥ १७७
 आदेः सम्बरस्य द्विः ॥ १७८ विरुक्तस्यादेर्द्विद्विः ॥ १७९ लव-
 स्य पो बहुलम् ॥ १८० क्कमस्य चंकमः ॥ १८१ आयस्तत्क-
 रोति ॥ १८२ उपमानादाचारे ॥ १८३ आये विज्जोर्विजुयो
 वा ॥ १८४ विउसस्य द्विः सस्य ॥ १८५ धुत्तादारः ॥

द्वितीयः पादः ॥

१ प्रेरणायामावः ॥ २ खमादीनामादेर्द्विद्विः ॥ ३ आचश्च
 करादिभ्यः ॥ ४ करगजोज्जलपज्जलविहडानामावे वा ५ ॥
 कुप्पस्य पयोरिते च वः ॥ ६ पात्विखवस्य च्छः ॥ ७ आवे
 जादीनामेकादेशस्य ह्रस्वः ॥ ८ उक्तामस्येज्जे ॥ ९ समो न-
 द्वस्य दधयोर्हः ॥ १० पज्जस्य पयः ११ अहेरुवादणि ॥
 १२ आतो जयोर्लोपस्तौ ॥ १३ औ च सुज्जस्य सोहः ॥
 १४ पो डजिः ॥ १५ एन्तहिष्विर्वडेजः ॥ १६ धीहस्येज्जे भेसः
 सावस्य ॥ १७ भुंजस्य भोयो वा ॥ १८ पान्मुञ्चात्सस्य खड् ॥
 १९ च्छोलादिभ्यो यः ॥ २० रज्जस्येते चरंजः ॥ २१ न्ते वा ॥
 २२ उमिज्जयोर्जयोर्यः ॥ २३ अहेरेरावन्तावयः ॥ २४ वा
 णे ॥ २५ अहेर्हो दीर्यो धातोः ॥ २६ एस्तारे ॥ २७ सादौ
 च ॥ २८ कस्य तच्चे लोपः ॥ २९ अत्यभिप्पाभ्यामयति ॥
 ३० आज्ञायामातः स्तसात्सेर्डिस् ॥ ३१ व्ययस्य वः ॥ ३२
 उज्जोयज्जामयोर्वलोपौ ॥ ३३ न्हो ण आचस्य ॥ ३४ उप-
 सर्गात्पडस्य तः ॥ ३५ नेर्वा ॥ ३६ पात्त ॥ ३७ भमाङ्गुः ॥
 ३८ रुहस्य वः ॥ ३९ वड्ढस्य धो णमाणयोश्च ॥ ४० भा-

वकर्मणोरिज्जः ॥ ४१ कत्तादिभ्योऽत् ॥ ४२ कराद्या ॥ ४३
 गादिभ्यो यः ॥ ४४ अभिघट्टादियः ॥ ४५ घसादण् ॥ ४६
 क्षिणादीनामादिरहितानामिज्जे लोपः ॥ ४७ उवाङ्गमस्यन्ते ॥
 ४८ तरस्य वा ॥ ४९ इः कत्तगिगहडहहवहानामति ॥ ५०
 करस्य वा ॥ ५१ करहरदिसानामीरादेः स्वरस्य ॥ ५२ गा-
 धाहां ये ॥ ५३ परेर्हो न्तमाणयोर्न ॥ ५४ गिण्हस्य घेप्पः ॥
 ५५ खान्नादुहोभ्य इज्जस्य ॥ ५६ जिणान्मः प्रवर्त्तनायाम् ॥
 ५७ हवस्य दुयः ॥ ५८ धरिसस्य धासः ॥ ५९ इज्जे दीर्घः
 फासस्य ॥ ६० उदोपडिभ्यो मो मिणः ॥ ६१ न्ते परेः ॥
 ६२ लक्खायस्येत् ॥ ६३ वस्योस्तयोर्वच्चस्य ॥ ६४ आदेरस्य ॥
 ६५ त्वेखव-य पोऽड्योः ॥ ६६ गमादीनामति द्विः ॥ ६७ जि-
 णस्य चः ॥ ६८ त्थुणधुणसुणानां बः ॥ ६९ बन्धस्य भः ॥ ७०
 न्तेर्लमादेः ॥ ७१ हणस्य मः ॥

तृतीयः पादः ॥

१ कृत् ॥ २ कर्त्तुरेक ये पूर्वकाले सात्तूमूणेयाः ॥ ३ पाउक-
 रादेः ॥ ४ उपसर्गादु वा ॥ ५ इप्रभृतिभ्यश्च ॥ ६ अतेरेयो
 डे ॥ ७ पडरेकादेशस्योत् ॥ ८ पतेर्दीर्घस्त इट् ॥ ९ हएः ॥
 १० पेसादेरियस्यादितः ॥ ११ पेहादिभ्यो यस्यैत् ॥ १२ इः
 काट्टयोः ॥ १३ वयस्यादेः ॥ १४ यागे जयस्य जिठः ॥ १५
 छिक्कस्य त्तिर्-र्हल्लोऽहो ॥ १६ गममन्नादेसहृण्येभ्यस्तात्तुतब्बा
 डितोऽनिटो शास्त्रयोर्मः ॥ १७ तात्त्वोरादितलोपः ॥ १८ कु-
 भदिसमुंचपरिमुंजलभेभ्यस्तुः ॥ १९ परेश्चयात् सएः ॥ २०
 मुंजात्केवलत् ॥ २१ वसाच्च ॥ २२ आतो गमात्तो वेट् ॥
 २३ गमगिण्हकुभदिसमुंचलभेभ्यस्तोरनुस्वारः ॥ २४ ऊ-
 णस्य वा ॥ २५ उदो धरात्तोः ॥ २६ कुभमुंजमुंचदिसलभेभ्य-

स्तहूणस्य डिच्च ॥ २७ गमगिण्हच्छिदभिदेभ्यो वा ॥ २८ ड-
 स्येडकंखादीर्घश्च वा ॥ २९ गिण्हस्य णलोपोऽड्योः ॥ ३०
 परेरति माणे ॥ ३१ तुंतूणातव्वेषु घेत् ॥ ३२ उपसर्गादिये
 गिज्झः ॥ ३३ वेश्चिन्तस्येरहितस्येयत्त्वोः ॥ ३४ अणोर्यस्य च ॥
 ३५ तुत्तूणयोभ्लुभस्य छोहः ॥ ३६ उमि समस्योस्त्युणास्य
 सेटः ॥ ३७ दिसात्तव्वतारत्तुंतूणानां तस्य ठोऽदितः ॥ ३८
 धुणास्य धूयः सेयस्य ॥ ३९ वेनेरदिट् त्तोः ॥ ४० वरसेसस्य
 णोमोरनादेशो ॥ ४१ मुज्झस्य मोहोऽतव्वे कृत्ति ॥ ४२ ईरिये ॥
 ४३ मुंखात् तूणो णित् ॥ ४४ भुंजात्तारश्च ॥ ४५ अनिटौ
 त्तएत्तु ॥ ४६ दिसात् त्तुम् ॥ ४७ भुंजस्य भोस्ति ॥ ४८
 आतो रंभस्य ठत्तं सडस्य ॥ ४९ ते ठत् ॥ ५० अभेरूणे
 वंदस्य वाः ॥ ५१ माणे वायः प्रेरणायाम् ॥ ५२ वरसस्य वा-
 सस्तेतोः ॥ ५३ उमि वा ॥ ५४ समाभ्यां सीयस्य सजः ॥
 ५५ सुणस्य सोचः ॥ ५६ अनिटोरुमूणयोः सोः ॥ ५७ का-
 रवस्य यो वा त्तान्तयोः ॥ ५८ वयत्तिदपिबभिदभुजहराणां
 डे चः ॥ ५९ परिच्चयस्य जः ॥ ६० हुवरोहयोः पः ॥ ६१
 किट्टादिभ्यस्तयोर्यः ॥ ६२ पोऽनिटस्तणः ॥ ६३ ओः समस्य
 वस्तेतयोः ॥ ६४ त्तएत्तुमुमः क्रियार्थायां क्रियायाम् ॥ ६५
 पलायाडुमि सेटो यस्यैः ॥ ६६ नेर्जेजस्य योयः ॥ ६७ चरा-
 दण् च ॥ ६८ आदेतौ वंदात् ॥ ६९ वच्चात्तुंतारतव्वा डितः ॥

चतुर्थः पादः ॥

१ वर्तमाने न्तमाणावप्रथा ने ॥ २ आसादीणइ ॥ ३
 मग्गात्तयमस्य न्ते लोपः ॥ ४ पाह्लियस्यादेः ॥ ५ हतो दीर्घश्च
 वा माणे ॥ ६ न्तेज्जयोर्लीः ॥ ७ आवे दो दवस्तएमाणयोः ॥
 ८ वच्चाद्विष्णति च माणश्चस्य कलः ॥ ९ पच्चक्खो माणे

ह्रस्वः ॥ १० इराढः ॥ ११ धावस्येतमाणयोर्घः ॥ १२ आ-
तो दिहस्यादेर्लस्ते ॥ १३ योग्यशङ्कयोर्मणिज्जगीयतञ्वाः ॥
१४ पावगोवच्छिद्यठवन्नवेभ्यः ॥ १५ पतेरेरः ॥ १६ करादि-
यणचडौ ॥ १७ क्षिणादिभ्यङ्घः ॥ १८ डिच्चडित्तिमौ कः ॥
१९ क्षिणसंखाभ्यामिज्जः ॥ २० खो डज्जः ॥ २१ जयोर्धौ
वा ॥ २२ गमादिभ्यो ङः ॥ २३ सुदुर्भ्या च ॥ २४ ज्ञामा-
भ्यामेज्जः ॥ २५ आतो दो वा ॥ २६ नेर्यः ॥ २७ दिस्तु-
जक्तवहेभ्यस्तञ्चो डिदनिणिणितः ॥ २८ फिखषाद्या सेटो
वस्य लोपश्च ॥ २९ एज्जे झो धः ॥ ३० मे लुणस्य लाः ॥
३१ सलहस्य सघो डे ॥ ३२ नेहेणस्य हः ॥ ३३ सणिज्ज-
हरस्य हेज्जः ॥ ३४ हुणस्य हवः ॥ ३५ होस्तञ्चस्येज्जः ॥ ३६
गिण्हादीनां डे छिः ॥ ३७ गिण्हडहहुहहाराहसाहानां झः ॥
३८ विदस्य जः ॥ ३९ सिचस्य को णिच डः ॥ ४० इये
सरो धो हः ॥

॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥

चतुर्थोऽध्यायः ॥

प्रथमः पादः ॥

१ भूते तेतौ ॥ २ अतो लोपस्तत्योः ॥ ३ पलेर्होऽत्थे ॥
४ वेः परेरोच्चः ॥ ५ आसे परयोर्वचौ वा ॥ ६ पाभ्यामुगा-
त्तस्य ङः ॥ ७ वरहराभ्यां च ॥ ८ सरादुपसर्गाद्धौ ॥ ९
व्यापुराभ्यां करात् ॥ १० केवलाद्या ॥ ११ त्यरमरहरेभ्यश्च ॥
१२ फासस्य पुसस्ते ॥ १३ पवस्य पुः ॥ १४ निरः पुच्छस्या-
दुतः ॥ १५ आउडे पस्य वः ॥ १६ अनसादिभ्यः साङ्गः ॥
१७ पुच्छतच्छतकम्बुमिरेभ्यश्च ॥ १८ ते : कसादिभ्यः ॥

१६ दराभ्यां नः ॥ २० क्खिञ्जिझडील्लिपहाभ्यो णः ॥ २१ एषा-
 मीर्णे ॥ २२ निरश्चिणात् ॥ २३ चयाद्विः ॥ २४ चुयादिभ्यो
 लोपः ॥ २५ वरसे रस्य ॥ २६ अन्बानो विसस्यादेः ॥ २७
 आसमुभ्यां चिणस्य ॥ २८ हरिमस्यारः ॥ २९ उदः कत्त-
 कस्योरादेरिवा ते ॥ ३० वेः कमस्य निन्यम् ॥ ३१ गश्च ॥
 ३२ उः करादीनाम् ॥ ३३ वड्ढस्येतत्तिषु ॥ ३४ अमेस्ति ॥ ३५
 नेम्नत्तित्तामाणेषु ॥ ३६ वरम्भाव्यापारे ॥ ३७ निरो वा ॥
 ३८ कडक्खड्योः पुर ए ॥ ३९ भवपसवह्वानामूसवस्य त
 त्योः ॥ ४० वेरात ओः कडे ॥ ४१ समः कये कोऽनुस्वारस्य ॥
 ४२ उदः कमान्तस्य सो लोपश्च ॥ ४३ परेः कोसस्यादेस्ते ॥
 ४४ गसस्य घः ॥ ४५ इते करादीनामादिं बिना लोपः ॥ ४६
 जेमादीनां हस्यः ॥ ४७ जोमस्य वा ॥ ४८ गिज्झस्य गहः ॥
 ४९ गगहादिनां दीर्घो वेतस्य ॥ ५० वेश्चिगिच्छस्य निक्कि-
 द्दस्तेनयोस्तलोपश्च ॥ ५१ हनयोरन्यवहितयोर्हः ॥ ५२ इहस्य
 द्वौ ॥ ५३ छिदस्य छहः ॥ ५४ अतेष्टस्थः ॥ ५५ निर्विभ्यां
 तत्स्थरयोश्चान्त्तथयोस्ते ॥ ५६ उदस्थद्वस्य ॥ ५७ तिष्पदिप्प-
 योः पयोस्तः ॥ ५८ आतस्थरस्य त्थुः ॥ ५९ दोदिहनौ ॥ ६०
 चरादीनामिस्ते ॥ ६१ इतो दिमस्मिण्योरद्वा ॥ ६२ रुहन्वि-
 हयोरादेर्दीर्घः ॥ ६३ नेरीः ॥ ६४ इरानिभ्याम् ॥ ६५ पयमुं-
 चसुस्मेभ्यस्तस्य कः ॥ ६६ मुंचरिचच्छिवविचेभ्यो वा ॥ ६७
 फुसस्य फुडः सतस्य ॥ ६८ लुपस्य लोवः प्रेरणायाम् ॥ ६९
 वहस्योहस्ते ॥ ७० भरस्य हुः ॥ ७१ उदानो हरस्य सतस्य
 वा ॥ ७२ इते सिंचस्य सिक्कः ॥ ७३ भंजमज्जरुजविजेभ्यो
 गस्तस्य ॥ ७४ समष्टो मज्जात् ॥ ७५ पाउणादीनां ते लोपः ॥
 ७६ मन्नस्य नयोः ॥ ७७ किक्कस्य णे ॥ ७८ पज्जविज्जयोर्ज-

योर्धः ॥ ७६ च्छुभमुज्जभयोश्छुहसूहौ ॥ ८० दुहनिहयो-
र्धः ॥ ८१ समो दिहव्विहयोः ॥ ८२ च्छुहस्य स्पर्शो तः ॥
८३ योजने जायस्य डतौ ॥ ८४ पाज्जलस्यादेरुदिते ॥ ८५
समो हरस्य हो घः ॥ ८६ वेरुद्धो वा णे ॥

॥ द्वितीयः पादः ॥

१ अणिदिण्ककण ताराः कर्त्तरि ॥ २ भविष्यति ससि-
स्सेणितः ॥ ३ लिंपादडः केवलात् ॥ ४ इक्खादिभ्यो णणणौ ॥
५ इरस्ताच्छील्ये ॥ ६ नस्साद्रः ॥ ७ पाद्गवादिंसुः ॥ ८ ता-
न्मन्तो भूते ॥ ९ चालादियः ॥ १० वसात्तच्चः ॥ ११ अच्-
करादिभ्यः कर्मणि ॥ १२ अजन्तेऽनोऽनुस्वारः ॥ १३ कारा-
दिषु च ॥ १४ करणे णः ॥ १५ पञ्चम्यां त्तरः ॥ १६ अ-
धिकरणेऽण् ॥ १७ द्वो डः ॥ १८ निसदसपाभ्यां जाड् ॥ १९
इर्जाब्धतः ॥ २० मयस्यैः ॥ २१ जणादत्पञ्चमीसप्तम्योर्जो
जणस्य ॥ २२ जाणपलिमंथमहेभ्यो डुः ॥ २३ उपपदान्नावि-
याभ्याम् ॥ २४ एस्तारे क्णिणजिणयोरिणस्य ॥ २५ गज्जादि-
भ्यस्तारस्य द्विरिटौ ॥ २६ संमज्जात्तलोपे ॥ २७ गमस्य गो
वाऽचि ॥ २८ आतो घट्टस्यादेर्हः के ॥ २९ इणि जुज्झस्य ज-
झयोः ॥ ३० इणण्कण्प्रेरणासु वुज्झस्य ॥ ३१ कुज्झस्या-
णयोः ॥ ३२ आतः क्खिवस्य क्खयोर्णे ॥ ३३ नेर्घातस्या-
देः ॥ ३४ पाद्वंसस्य डे दधयोः ॥ ३५ जावस्य यः ॥ ३६
घातस्य घन्तुघट्ट ॥ ३७ दिसस्य दक्खुः ॥ ३८ वियस्य विः ॥
३९ लाभेच्छावति लिच्छुः ॥ ४० त्थुणस्य थवोऽणकेषु ॥
४१ इज्जे च समः ॥ ४२ तव्वे थोः ॥ ४३ लिंपस्य लेवोऽड-
काणेषु ॥ ४४ अन्वाभ्यां वा णे ॥ ४५ लाउः सातः ॥ ४६
नेर्हस्य ण्हः के ॥ ४७ इतारयोर्वरसस्य वासः ॥ ४८ पाभ्यां

के रलोपः ॥ ४० सुवस्येणि सः ॥ ५० नेष्टुहस्य बोणे ॥
५१ जयस्य कणि जये ॥

तृतीयः पादः ॥

१ भावेऽणदाणणातयः ॥ २ अप्पाह्वाभ्यां णिः ॥ ३ उ-
द्वादिभ्यो डिः ॥ ४ उपसर्गाद्वाः ॥ ५ च्यादाकः ॥ ६ आदे-
रिराके ॥ ७ आमन्त्रात्करणे ॥ ८ मुंचात्स्वणलोपश्च ॥ ९ क्खि-
साभ्यां डायः ॥ १० जुज्झात्तश्च ॥ ११ हणाच्चाड् ॥ १२ हिं-
साद्या च ॥ १३ खिज्जादिभ्य इयः ॥ १४ करस्येदिये ॥ १५
आतस्तौ वा ॥ १६ आनिपेभ्यो लोपो रः ॥ १७ निपाभ्यां
डस्तेरादेः ॥ १८ इधाद्दो वा ॥ १९ द्रोत्कसयोस्तौ ॥ २० सा-
सस्यातः ॥ २१ धरस्य थिः ॥ २२ वत्तस्य डौ ॥ २३ गेहो
गिज्झस्य ॥ २४ कीरस्य णमाणयोर्ह्रस्वः ॥ २५ जोयस्य नौ
यलोपश्च ॥ २६ उदो मज्जस्यानयोरुदतः ॥ २७ पाओरोः क-
रेऽणयोः ॥ २८ अवात्कसस्याणि को डिः ॥ २९ धमस्य
गावयोर्मस्य ॥ ३० उदो दीर्घो णे ॥ ३१ दिमपाभुंजलभव-
च्चानां स्वार्थेच्छायां दिदिक्खा-पिवासा-वुभुक्खा-लिच्छा-बि-
वक्खाः ॥ ३२ संकुंचादिभ्यो णाणौ गित् ॥ ३३ आविभ्यां
क्खिवाद्वा ॥ ३४ इदिणयोः क्खिक्खिणचिणानामयति ॥ ३५
आऽणुपेभ्यो मिलां व्याणे ॥ ३६ अदपरिभ्यामृसो वसस्य ॥
३७ ते वस्योम् ॥ ३८ इते वा ॥ ३९ दोमीणास्तान्तस्य सपरेः ॥
४० आतो मुसस्याणयोर्मरिसः ॥ ४१ वेरति वीमंसः ॥ ४२
उदस्थंभस्य खंभः ॥ ४३ सज्जस्य जयोगौ ॥ ४४ आणिज्जयोः
सलहस्य सिलाहसलाहौ ॥ ४५ मिच्चस्य सेकः ॥ ४६ ईतः
सिलीसस्यैत् ॥ ४७ रुंभस्य रोहः ॥ ४८ उपसर्गाद्दणस्याति

हः ॥ ४६ सुगास्य सवो शे ॥ ५० हुणास्य हवो वा ॥ ५१
 ह्रियस्य णतयोर्लेली ॥ ५२ पाउगास्य रो शे ॥ ५३ त्थरथव-
 योर्वा योऽति ॥ ५४ समो गोवस्य फः ॥ ५५ वेर्विचस्य कोऽणि ॥
 ५६ पयभजरुजानां गः ॥ ५७ भुंजस्यानुस्वारलोपश्च ॥ ५८
 रज्जस्य जयोः ॥ ५९ शे रंगः ॥ ६० व्यतिभ्यां रिचस्य ॥ ६१
 विजस्यागगायोः ॥ ६२ सोयस्य वा ॥ ६३ आति पादुव्वय-
 स्य ज्ञः ॥ ६४ समः खुभस्याति हः ॥ ६५ तौ गमत्युणरमसर-
 सुणहणानां लोपः ॥

चतुर्थः पादः

१ स्वराददानोर्घट् ॥ २ षणोर्हक्कृक्खको ॥ ३ उओऽहेट्-
 दटौ यश्च ॥ ४ उणेद्योगनुस्वारो वा ॥ ५ मौ व्यञ्जनादौ
 पूर्वस्य ॥ ६ मगास्य वा ॥ ७ जहगणादीनामणुक्कोमादिषु मक् ॥
 ८ चक्खोरस्य म्भट् ॥ ९ यहेमगुरकावणि ॥ १० मगादि-
 भ्यईतोऽसुट् ॥ ११ आतोऽजास्य मक् त्यादौ ॥ १२ न्तौ गि-
 लादीनां यक् ॥ १३ अहरेन्तौ ॥ १४ गादीनामिजे ॥ १५ आ-
 ग्घाजिययोर्हे ॥ १६ जादीनां नौ ॥ १७ क्रियः मौ ॥ १८
 पकप्पपणुल्लामिभाराणां मवि ॥ १९ दरपालपूजानां मौ ॥ २०
 पवित्तस्य न्ते ॥ २१ मिमिमिमेर्माणे दीयश्च ॥ २२ हस्ति
 च ॥ २३ आग्घादीनां माणे ॥ २४ जणादीनां न्ते ॥ २५
 उंचादीनां वा न्तौ ॥ २६ स्वादीनां नौ ॥ २७ उक्तादलयो-
 रिजे ॥ २८ दत्तस्य हिमवाः ॥ २९ योमौ ॥ ३० कहस्य हौ ॥
 ३१ विगोवदलयोर्माणे ॥ ३२ तिप्पदादरिमानां न्ते ॥ ३३ कोयः
 मिट् ॥ ३४ भूते काकदक्खुल्लमटोत्तराणामट् ॥ ३५ अवादप-
 स्यादेर्लोपांनुस्वारश्च गुरे ॥ ३६ जः स्मस्यट् ॥ ३७ बंधरुं भट्ति-

डेभ्यो हरेट् ॥ ३८ आदुपांवेभ्यो लभस्यानुस्वारोऽतिमित्ताण-
 माणेषु ॥ ३९ अत्तयोः केवलस्य ॥ ४० सामस्य मौ ॥ ४१ पादो-
 ह्नुपः ॥ ४२ अज्जस्य ति णक् ॥ ४३ वारावस्य याट् ॥ ४४ समो
 धस्तेः ॥ ४५ इकाट्टादान्नावुसुहाभ्यश्चिडुस्य ॥ ४६ भवस्यैसाव-
 ट् ॥ ४७ तक्कादिभ्यो णङ् मपरको वा त्तः ॥ ४८ उवाद्यादिटो वा
 त्तययि ॥ ४९ न्तमाणयोगानो ज्जगोः ॥ ५० उवाङ्गु ते ॥
 ५१ न्तस्य स्वावादिगट् ॥ ५२ वेच्छङ्गुस्येयक् ॥ ५३ कमस्य
 रिट् ॥ ५४ उदाऽति द्विरितिः ॥ ५५ आतोर्गट् गमे ॥ ५६
 फामस्य ह्रस्वश्च ॥ ५७ ककणोः स्त्रियामिट् ॥ ५८ अवस्य
 गुयेऽनुस्वारः ॥ ५९ गमादिभ्य एट् मादीनाम् ॥ ६० इतो
 लोपः ॥ ६१ डिति टेः ॥ ६२ स्वरावस्य ॥ ६३ सुरभिदुर-
 भ्योरस्य ॥ ६४ संयुक्तेऽनुस्वारस्य ६५ सुपः समासतद्धितयोः
 ॥ ६६ अच्ययाच्च ॥ ६७ मरिसस्य तयावययोः ॥ ६८ तये
 मस्य तः ॥ ६९ लुमुमोः काममणयोः ॥ ७० एतकाभ्यां व-
 नित्यस्यात्तरपदे ॥ ७१ चारवणिजाभ्यामिज्जस्यादेः ॥ ७२ ए-
 तस्य नित्यन्तिलयोरतः ॥ ७३ आवनित्यस्यातश्च ॥ ७४ अण-
 तादिभ्यः क्खुत्तोः कस्य ॥ ७५ गच्छादिभ्यः स्मान्मेः ॥ ७६
 वेच्छदाहवांच्छेभ्यश्च ॥ ७७ अतेर्गच्छस्य गस्य ॥ ७८ असस्य
 नितुमिषु ॥ ७९ न्तन्तियास्वादेः ॥ ८० मिह्मोष्वसस्य ॥
 ८१ मौ वा ॥ ८२ इणयोगिज्जकुणयोः ॥ ८३ आतोर्ग्य आदेः
 ॥ ८४ उदापेभ्यो जः ॥ ८५ अन्यप्यवानां च ॥ ८६ णम्यनुस्वा-
 रस्य ॥ ८७ डंसस्य तौ ॥ ८८ ममारंभस्यैसेत्तासु ॥ ८९ ए-
 दोङ्ग्यामिज्जस्येतः ॥ ९० समो मुच्छे न्तिमयोः ॥ ९१ अ-
 ण्वतिभ्यां ऋगस्य ॥ ९२ परेर्वा ॥ ९३ वेः क्णिण इणस्य यै-
 हयोः ॥ ९४ केवलादिते दीर्घश्च वा ॥ ९५ चिणजिगयोश्च ॥

०६ उमृगायोर्निरः ॥ ०७ उदस्ति ॥ ०८ ऊणो निरो जिगास्य ॥
 ०९ आयो माणे कर्मणि ॥ १०० उन्नेः क्खवस्य वेः स्से ॥
 १०१ आतश्छिदभ्दिदयोरिन्दस्यायि ॥ १०२ समुदो हि न्तौ
 च ॥ १०३ अणोणतिन्तित्तान्तुतारेष्वेदः ॥ १०४ एज्जो डे ॥
 १०५ मुंचस्य येऽनुस्वारस्य ॥ १०६ करादावस्यातः ॥ १०७
 पात्कडात्सर्वस्य ॥ १०८ उस्सुयान्माण आयस्य ॥ १०९
 अनुकरणाधवलादिभ्यश्च ॥ ११० पंसुलादिभ्यष्टिमंतार्थयोश्च ॥
 १११ धरस्य तुत्तुमोः ॥ ११२ ममान्न ॥ ११३ मेरादेः स-
 लोपौ ॥ ११४ वुसद्दहाभ्यां माणास्यादेः ॥ ११५ समः कुंच-
 स्याणितयोरनुस्वारस्य च ॥ ११६ जहस्ते ॥ ११७ ममः
 कुंचस्य णे ॥ ११८ इगाणोर्जुजस्य गश्च ॥ ११९ पन्नवपज्ज-
 भुंजवच्चानां तारे ॥

॥ इति चतुर्थोऽध्यायः ॥

इति सूत्रपाठः ॥

वार्त्तिकपाठः ॥

पृष्ठाङ्क

वार्त्तिक

सूत्राङ्क

२१३ अमाल्लुण भक्ष्ये वक्तव्यः ॥३।४।१४॥

२४ आमन्त्रणे डम् वक्तव्यः ॥२।१।८॥

३८ इमात्सेर्डी साणः क्वचिद्वक्तव्यः ॥२।१।५७॥

१४ उडजे वस्य चोपसंख्यानम् ॥१।४।२०॥

१७६ काहराभ्यां ट् रलोपश्च वक्तव्यः ॥३।३।१२॥

२१४ क्खिणाभ्योमियतव्वेष्विणस्य लोपो वाच्यः ॥३।४।१७॥

३७ गरुडासनादीनां मिद्वये मध्यपदस्य नित्यं वक्तव्यः

॥१।४।५५॥

१२४ गिज्झादा च वक्तव्यः ॥४।४।१४॥

४८ गोर्गावो डीति वक्तव्यः ॥२।२।२॥

९४ गोर्मिर्वक्तव्यः ॥२।४।४४॥

१४६ च्छंटस्य च्छांडो वा वक्तव्यः ॥१।४।१३७॥

८४ छाचु क्लौ वा वाच्यौ ॥२।४।४॥

२१६ जुंजस्य डाणोर्वक्तव्यः ॥४।३।५७॥

२९ डावोर्वस्य लोपो वा वक्तव्यः ॥२।१।९४॥

११० तादहरिट् च दो वक्तव्यः ॥२।४।१०४॥

१९९ तेणुदो वक्तव्यः ॥१।३।३४॥

१८० त्तिथंभस्यादेष्टो वा वक्तव्यः ॥३।३।३६॥

२०० त्थरस्येते रेफस्योपसंख्यानम् ॥४।१।११॥

९२ दीवादिभ्यो भवाद्यर्थे इच्चस्योपसंख्यानम् ॥२।४।८॥

२०१ धुणस्य वा वक्तव्यः ॥४।१।६२॥

१८१ मन्ने न्नस्य तो वा वक्तव्यस्ति ॥३।३।४५॥

१९० रंभस्य न्तेऽनुस्वारस्य लोपो वाच्यः ॥३।२।६१॥

२१६ विदाड्ढो णिद्वक्तव्यः ॥३।४।३८॥

१९७ विपरिभ्यामदितयोश्चस्य जो वा वक्तव्यः ॥४।१।२७॥

८९ सपतेरेयणेज्जणौ वक्तव्यौ ॥२।४।७॥

११४ हे गच्छादीनामेर्वा वक्तव्यः ॥६।१।१३॥

॥ इति वार्त्तिकपाठः ॥

॥ श्री ॥

धातुपाठः ॥

१ अछ उपवेशने ।	२३ उंठ संकोचने ।
२ अड भ्रमणे ।	२४ ऊह वितर्क ।
३ अण प्राणधारणे ।	२५ एय कम्पने ।
४ अप्पाह सन्देशकथने ।	२६ एस इच्छायाम् ।
५ अप्पिण अर्पणे ।	२७ कज्जल ब्रुडने ।
६ अय गतौ ।	२८ कड आवरणे ।
७ अरह } योग्यतायाम् ।	२९ कडह व्यक्ताया वाचि ।
८ अरिह }	३० कडह आकर्षणे ।
९ अस सत्तायाम् ।	३१ कण भेदने ।
१० अस भक्षणाक्षेपणयोः ।	३२ कन छेदनतन्तुसन्तानयोः ।
११ अंछ आकर्षणे ।	३३ कथ श्लाघायां व्यक्तायां वाचिच ।
१२ इ गतौ ।	३४ कस प्राप्तौ ।
१३ इ अध्ययने ।	३५ कस तनूकरणे ।
१४ इच्छ इच्छायाम् ।	३६ कस आकर्षणे ।
१५ इध वृद्धौ ।	३७ कंडुय } गात्रविघर्षणे ।
१६ इंग चेष्टायाम् ।	३८ कंडूय }
१७ ईह इच्छायाम् ।	३९ कंन छेदने ।
१८ उज्झ उत्सर्गे ।	४० कंद आक्रन्दने ।
१९ उण प्रावरणे ।	४१ कंप कम्पने ।
२० उंच कौटिल्ये ।	४२ का करणे ।
२१ उंच्छ सेचने ।	४३ काय बन्धने ।
२२ उंज योगसेचनयोः ।	४४ काम शब्दकुत्सायाम् ।

४५ काम प्रकाशनायाम्	७० किव क्षये
४६ किङ् क्रीडायाम्	७१ कवोड प्रस्फोटने
४७ किलिद् अर्द्धभावे	७२ खण् खनने
४८ किलिस्मिन् उपनामे	७३ खम सहने
४९ किलेम	७४ खर क्षरणे
५० किम तनुकरणे	७५ खल संचलने
५१ कुंच संकोचने	७६ खा अदने
५२ कुच्छ निन्दायाम्	७७ खिम निन्दायाम्
५३ कुच्छ संचने	७८ खिज्ज दैन्ये
५४ कुज्झ क्रोधे	७९ खुड् तोडने
५५ कुट् कुटने	८० खुद् आयुर्हानौ
५६ कुड दाह	८१ खुध वुमुक्षायाम्
५७ कुण करणे	८२ खुभ क्षोभने
५८ कुत्थ दौर्गन्त्ये कुत्सायां च ।	८३ खेल क्रीडायाम्
५९ कुह कर्तने	८४ गच्छ गतौ
६० कुप्प क्रोधे	८५ गज्ज गर्जने
६१ कुव्व करणे	८६ गण गणनायाम्
६२ कुह् दौर्गन्त्ये	८७ गव्भ प्रागल्भ्ये
६३ कूड प्रत्याघाते	८८ गम गतौ
६४ कूव अव्यक्ते	८९ गरह् } निन्दायाम्
६५ क्किस्मिन् क्लेशे	९० गरिह् }
६६ क्किसिन्	९१ गल सवर्णे
६७ क्राम गेहने	९२ गलच्छ चेष्टायाम्
६८ कखंद गतौ	९३ गवच्छ आच्छादने
६९ कखल गतने	९४ गवेस अन्वेपणे

०५ गस भक्षणो
 ०६ गा गाने
 १७ गिञ्ज आसक्तो
 १८ गिल अदने
 १९ गिला ग्लानो
 १०० गीर निवारणे
 १०१ गुंज अत्यन्तं अढे
 १०२ गुंड रजःसंश्लेषे
 १०३ गुर रथमने
 १०४ गुव व्याकुलत्वे
 १०५ गुह संवरणे
 १०६ गृह आतिङ्गने
 १०७ ग्वा मन्त्रोपादाने
 १०८ घत्त संवरणे प्रयत्ने च
 १०९ घस संश्लेषे
 ११० घस अदने
 १११ घंस संश्लेषे
 ११२ घुट पाने
 ११३ घुम्म भ्रमणे
 ११४ घुम अढे
 ११५ घृण भ्रमणे
 ११६ घोल संश्लेषे
 ११७ चच्च विलेपने
 ११८ चम आर्द्राकरणे
 ११९ चमद मर्दने

१२० चय पतनचयनयोः
 १२१ चर गतौ
 १२२ चिगिच्छ चिकित्सायाम्
 १२३ चिण चयने
 १२४ चिल्ल दीप्तौ
 १२५ चुंब चुम्बने
 १२६ चुक्क भंशने
 १२७ चुण्ण दलने
 १२८ चेष्ट चेष्टायाम्
 १२९ चव मरणे
 १३० चुय पतने
 १३१ च्छंड त्यागे
 १३२ च्छंद निमन्त्रणे
 १३३ च्छञ्ज दीप्तौ
 १३४ च्छड वितृषीकरणे
 १३५ च्छण हिंसायाम्
 १३६ च्छिक्क लिक्कायाम्
 १३७ च्छिव स्पर्शे
 १३८ च्छुभ प्रक्षेपणे
 १३९ च्छुह प्रक्षेपे
 १४० च्छुह स्पर्शे
 १४१ च्छोल छेदने.
 १४२ जग निद्राक्षये.
 १४३ जन प्रयत्ने.
 १४४ जय जये.

१४५ जय यागकर्णे	१७० झुर अश्रुविमोचने
१४६ जहा त्यागे	१७१ झुम्भ अदनेच्छायाम्
१४७ जंप् व्यक्तायां वाचि	१७२ डुह निग्सने
१४८ जंभ गात्रविस्तारणे	१७३ डंभ दंभने
१४९ जा गतौ	१७४ डंस दणने
१५० जा प्रादुर्भावे	१७५ डा विहायसामतौ
१५१ जागर निद्राक्षये	१७६ डु द्रवे
१५२ जाण अवबोधने	१७७ ढा विदारणे
१५३ जिण जये	१७८ ढोय गतौ
१५४ जीव प्राणधारणे	१७९ गाम अर्पणे
१५५ जु मिश्रणे	१८० गुम आवरणे
१५६ जुंज भोजनेच्छायाम्	१८१ तक्ख वनूकरणे
१५७ जुंज योगे	१८२ तच्छ वनूकरणे
१५८ जुज्झ संप्रहारणे	१८३ तण विस्मरणे
१५९ जूर गमे	१८४ तप्प तपणे
१६० जूर वयोहानौ	१८५ तम म्लानौ
१६१ जूह मिश्रणे	१८६ तल भजने
१६२ जाय दर्शने	१८७ तंच संकोचने
१६३ जाम नाशे सेवायां च	१८८ तिउट्ट घोटने
१६४ ज्जल ज्वलने	१८९ तित्तिक्ख सङ्गने
१६५ ज्झा ध्याने	१९० तिप्प { दुःखदाने तपणे तृप्तौ च
१६६ झर क्षरणे	१९१ तुट्ट घोटने
१६७ झव क्षपणायाम्	१९२ तुद व्यथने
१६८ झिझ क्षये	१९३ तुर त्वरणायाम्
१६९ झिया ध्याने	

१६४ तुम सन्तापे
 १६५ तूर त्वग्याम
 १९६ त्तम उद्वेगं
 १९७ त्ता पालने
 १९८ त्थगा अद्वे
 १६६ त्थुगा मृतौ
 २०० थंभ स्तम्भने
 २०१ थोभ भ्रमणे
 २०२ दद दाने
 २०३ दम उपशमे
 २०४ दय दयादानेच्छाम्
 २०५ दर विदारणे
 २०६ दरस { दर्शनायाम्
 २०७ दरसि }
 २०८ दल दाने
 २०९ दम पशने
 २१० दह धागे
 २११ दिक्ख दीक्षायाग
 २१२ दिप्प दीप्तौ -
 २१३ दिस प्रेक्षणे जाने च
 २१४ दिह वृद्धौ
 २१५ दुगुंछ निन्दायाम्
 २१६ दुम एवेनाक्रमणे
 २१७ दुस वैकृत्येऽप्राप्तौ च
 २१८ दुह द्रोहे

२१९ दुह प्रवृत्तौ .
 २२० दृ गतौ परितापे च
 २२१ दृस वैकृत्ये
 २२२ देव विलापे
 २२३ दोज्ज दाहने
 २२४ दा पलायने
 २२५ हु उपतापे
 २२६ धम शब्दे
 २२७ धय पाने
 २२८ धस पतने
 २२९ धाड भ्रमणे
 २३० धुगा कम्पने
 २३१ धूव संतापे
 २३२ नंद नन्दने
 २३३ नच्च मात्राविक्षेपे
 २३४ नड मृती .
 २३५ नद अव्यक्ते अद्वे
 २३६ नम नम्रीभावे
 २३७ नमंस नमस्कारे
 २३८ नम्म नाशे
 २३९ निद निन्दायाम्
 २४० निह प्राप्ते
 २४१ ने प्राप्ते
 २४२ न्ना अवबोधने
 २४३ न्हव गोपने

२४४ न्हा स्ताने
 २४५ पक्क मिश्रणे
 २४६ पज्ज गतौ
 २४७ पड पतने
 २४८ पढ पठने
 २४९ पय पाके
 २५० पव पतनप्रवृत्तयोः
 २५१ पा पाने
 २५२ पिट्ट पीडने
 २५३ पिल पतनप्रवृत्तयोः
 २५४ पी पाने.
 २५५ पी पीतो.
 २५६ पीण नर्पणे
 २५७ पीस मंचूर्णने
 २५८ पुच्छ प्रश्ने
 २५९ पूज पूजायाम्
 २६० पेयाल सवालो नने
 २६१ फण गतौ
 २६२ फंस कलङ्कागोपणे
 २६३ फिड विक्रमने
 २६४ फुट्ट विवासने
 २६५ फुम फुत्कारे
 २६६ फुस स्पर्शे शुद्धौ च
 २६७ फेड गतौ
 २६८ बंध बन्धने

२६९ बाह पीडायाम्
 २७० बीह भये
 २७१ बुज्झ अवगमने
 २७२ बुड्ढ निमज्जने
 २७३ भक्ख अकने
 २७४ भज सेवायाम्
 २७५ भज्ज भजने
 २७६ भण कथने
 २७७ भम स्मरणे
 २७८ भव सत्तायाम्
 २७९ भस श्वसने
 २८० भा दीप्तौ
 २८१ भिम दीप्तौ
 २८२ भिद विदारणे
 २८३ भुंज भक्षणो गोगे च
 २८४ भूस अलङ्करणे
 २८५ मंथ विलोडने
 २८६ मक्ख म्रक्षणे
 २८७ मग्ग अन्वेषणे
 २८८ मज्ज शुद्धौ
 २८९ मत्थ मन्थने
 २९० मद म्लेपने
 २९१ मह मर्दने
 २९२ मर प्राणत्यागे
 २९३ मल मर्दने

२९४ मह इच्छायाम्

२९५ मा माने

२९६ माद प्रमादं

२९७ मिल सङ्गमे

२९८ मिल्ल त्यागं

२९९ मिस स्पर्शायाम्

३०० मील संकोचं

३०१ मुंड मुण्डने

३०२ मुच्छ मूर्छायाम्

३०३ मुज्झ मोहं

३०४ मुण ज्ञानं

३०५ मुस स्पर्शं

३०६ मेल सङ्गमे

३०७ मोद हर्षं

३०८ म्हि ईषद्वसनं

३०९ यंत संकोचं

३१० रक्ख रक्षायाम्

३११ रज्ज गगं

३१२ रज्झ पाके

३१३ रड परिभाषणे

३१४ रणा अव्यक्तशब्दं

३१५ रम क्रीडायाम्

३१६ रव शब्दं

३१७ रंच पृथक्त्वं

३१८ रंध पाके

३१९ रंभ आगमं

३२० राज दीप्तौ

३२१ रिच पृथक्करणं

३२२ रिध वृद्धौ

३२३ रिय गतौ

३२४ रुट् रोपे

३२५ रुद अश्रुविमोचनं

३२६ रुस रोपे

३२७ रुंट गुञ्जितध्वनौ

३२८ रुंभ आवरणं

३२९ रंह दीप्तौ

३३० लक्ख अङ्कने

३३१ लग्ग सङ्ग

३३२ लभ प्राप्तौ

३३३ लल क्रीडायाम्

३३४ लस उच्छ्वाक्रीडनयोः

३३५ लंघ लङ्घने

३३६ लंछ लाञ्छने

३३७ लिह लेखने

३३८ लिंग आलिङ्गने

३३९ लिच निस्सारणे

३४० लुक्क दर्शने

३४१ लुट् लुटने

३४२ लुण छेदने

३४३ लुभ लोभे

३४४ लुंच लुंचने
 ३४५ लुंष नाशने
 ३४६ लूम स्नेयभक्षणदशनखंडनेषु
 ३४७ लोट् परिवर्त्तने
 ३४८ ल्लिग्य भजने
 ३४९ ल्हाग्य हर्षे
 ३५० वच्च व्यकायां वाचि
 ३५१ वम उद्दिग्गो
 ३५२ वर व्यायामे
 ३५३ वल संचरणे
 ३५४ वव बीजवर्षने
 ३५५ वम निवासं
 ३५६ वंफ इच्छायाम्
 ३५७ वा वायुसञ्चरणे
 ३५८ विगिंच पृथक्करणे
 ३६० विच पृथक्करणे
 ३६० विज भये
 ३६१ विज्ज सत्तायाम्
 ३६२ विद् ज्ञाने
 ३६३ विरल्ल विस्तारे
 ३६४ विस प्रवेशने
 ३६५ विसट्ट विकाशचूर्णनयोः
 ३६६ विहेड विनाशे
 ३६७ विंज व्यजने
 ३६८ बीज व्यजने

३६९ वेव कम्पने
 ३७० वोलट्ट { जलोदिके
 ३७१ वोसट्ट {
 ३७२ व्वय गतौ
 ३७३ व्विह ताडने
 ३७४ स अवसाने
 ३७५ सड दौर्गन्ध्ये
 ३७६ सद गमनविशरणयोः
 ३७७ सप्प गतौ
 ३७८ मग शयने
 ३७९ सर स्मरणे
 ३८० सर गतौ
 ३८१ सलह श्लाघायाम्
 ३८२ सल्ल गतौ
 ३८३ सह सहने
 ३८४ संक शङ्कायाम्
 ३८५ मंद किञ्चिच्चलनस्यन्दनयोः
 ३८६ संभर स्मरणे
 ३८७ संस कथनहिंसनयोः
 ३८८ सिक्ख शिक्षायाम्
 ३८९ सिज्झ निष्पत्तौ
 ३९० सिण सेवायाम्
 ३९१ सिणा स्नाने
 ३९२ सिर विसर्गं
 ३९३ मिलीस आलिङ्गने

३६४ सिञ्च तन्तु सन्ताने
 ३६५ सिञ्च सेचने
 ३६६ सीद विशरणे
 ३७७ सु प्राणिप्रसवे
 ३६८ सुजम् नैर्मल्ये
 ३७९ सुड निन्दायाम्
 ४०० सुमर स्मरणे
 ४०१ सुय शयने
 ४०२ सुय दौर्गन्ध्ये
 ४०३ सुस्म शोषणे
 ४०४ सुस्सुस सेवायाम्
 ४०५ सुंभ हिंसने
 ४०६ स्र नाशने
 ४०७ सेय धर्ममृतौ
 ४०८ सेव सेवायाम्
 ४०९ सेह शिक्षायाम्
 ४१० सोय शोके
 ४११ स्सद स्वादने
 ४१२ स्सम परिश्रमे
 ४१३ स्सय सेवायाम्
 ४१४ स्सस प्राणने
 ४१५ स्मंभ विश्वासे
 ४१६ हक्क निषेधे
 ४१७ हड चेष्टायाम्
 ४१८ हण हिंसायाम्

४१९ हस हसने
 ४२० हंद ग्रहणे
 ४२१ हा हासे विसूचिकायाश्च
 ४२२ हिंड भ्रमणे शब्दे च
 ४२३ हिंस हिंसायाम्
 ४२४ हुण होमे
 ४२५ हो सत्तायाम्

अथ द्वितीयगणः ॥

१ अच्च पूजायाम्
 २ अत्थम अस्तमयने
 ३ अप्प अर्पणे
 ४ अंज प्रकटने
 ५ इर गतौ
 ६ उक्ख संचने
 ७ उड बन्धने
 ८ एड उत्सर्गे
 ९ ओयव संसिद्धिजययोः
 १० कह् वाक्यप्रबन्धे
 ११ काम इच्छायाम्
 १२ किलाम दैन्यापादने
 १३ कूल आवरणे
 १४ कोट् कूर्दने
 १५ कोर विलेखनचित्राकरणयोः
 १६ कखाल शौचकर्मणि

१७ खंड खण्डने
 १८ गंठ ग्रन्थने
 १९ ग्राह ग्रहणे
 २० चाव चर्वणे
 २१ चित्त चित्रीकरणे
 २२ चूर चूर्णने
 २३ चेत करणावबोधनयोः
 २४ चेय दाने
 २५ चेय स्मृत्याम्
 २६ जेम मोचने
 २७ भूस अर्पणसेवनप्रातिषु
 २८ भोस अर्पणसेवनप्रातिषु
 २९ डेव उल्लङ्घने
 ३० डोव विस्तांगे
 ३१ तक्क तर्के
 ३२ ताड ताडने
 ३३ ताल ताडने
 ३४ तीर तरणे
 ३५ तुड संधाने तोडने च
 ३६ तुल तालने
 ३७ तोल तोलने
 ३८ दंस दर्शनायाम्
 ३९ दा दाने
 ४० दाय दर्शनायाम्
 ४१ दाल विदारणोद्धाटनयोः

४२ दीव दीपनाक्रीडनयोः
 ४३ धरिस पराभवे
 ४४ धार धारणे
 ४५ धुक्ख सन्दीपने
 ४६ पामिच्च उच्छिन्नग्रहणे
 ४७ पार अन्तगमने
 ४८ पाल पालने
 ४९ पीह इच्छायाम्
 ५० पूर पालनपूरणयोः
 ५१ पोस पोषणे
 ५२ प्फाल विदारणे
 ५३ फास स्पर्शे
 ५४ वु व्यक्तायां वाचि
 ५५ भच्छ तिरस्कारे
 ५६ भत्थ भर्त्सने
 ५७ भोग दर्शने
 ५८ मह् मन्थने
 ५९ मंड भूषायाम्
 ६० मंत गुप्तपरिभाषणे
 ६१ मूल रोहणे
 ६२ मोड मोडने
 ६३ यंस आच्छादने
 ६४ याम पग्विषणे
 ६५ यास आलिङ्गने
 ६६ राह राधने

- ६७ लंड गतौ
 ६८ लूह पालये
 ६९ लेस संश्लेषणे
 ७० वण्ण वर्णने
 ७१ वरस वर्षणे
 ७२ वंच प्रताणणे
 ७३ वार वाग्णे
 ७४ वेढ वेष्टने
 ७५ वेल्ल कंपने
 ७६ वेस व्यापने
 ७७ व्वह दुःखे
 ७८ सक सामर्थ्ये
 ७९ सव छेदने
 ८० मंगाम युद्धे
 ८१ माह महगमने
 ८२ सूय सूचने
 ८३ सेस भेदने
 ८४ हरिम हर्षे
 ८५ हृण कम्पने
 ८६ हेरुयाल निन्दायाम्

अथ तृतीयगणः

- १ अग्र्य योग्यतायाम्
 २ अज्ज उपार्जने
 ३ अत्थ याचने
 ४ अंच पूजामंकोचनसंचयेषु

- ५ आव प्राप्तौ
 ६ आस उपवेशने
 ७ इक्ख व्यक्तायां वाचि दर्शनेच
 ८ इम गतौ
 ९ ईर प्रेरणायाम्
 १० उट्ट छेदने
 ११ उम निन्दोपालम्भनति-
 स्कांग्
 १२ एम अन्वेषणे
 १३ ओम निन्दोपालम्भनतिस्कांग्
 १४ कप्प छेदने सामर्थ्ये करणे च
 १५ कर करणे
 १६ कंख वाञ्छायाम्
 १७ किट्ट कीर्त्तने
 १८ कीड } क्रीडायाम्
 १९ कील }
 २० कीर विक्षेपे
 २१ क्कम पादविक्षेपे
 २२ क्किण कयणे
 २३ क्काल क्रीडायाम्
 २४ कक्का प्रकयने
 २५ क्खिव्व क्षेपणे
 २६ खव क्षयकरणे
 २७ गाह स्थापनाग्रहणाप्रवेशेषु
 २८ गिण्ह ग्रहणे

२९ गुग आवर्त्तनायाम्
 ३० गोव गोपने
 ३१ घट् स्पर्शकिञ्चिद्वलनयोः
 ३२ घड चेष्टायाम्
 ३३ घात हिंसायाम्
 ३४ घांस व्यक्तायां वान्ति
 ३५ चय सामर्थ्ये
 ३६ चल गतौ
 ३७ चिन्त चिन्तने
 ३८ चिट् गतिनिवृत्तौ
 ३९ चांय प्रेरणायाम्
 ४० चय त्यागे
 ४१ च्छड् त्यागे
 ४२ च्छल वयने प्रक्षालने च
 ४३ च्छाद संवरणे
 ४४ च्छिद छेदने
 ४५ च्छोड त्यागे
 ४६ च्छाल प्रक्षालने
 ४७ छंट मंचने
 ४८ जण उत्पादने
 ४९ जम निवृत्तौ
 ५० जर वयोहानौ भ्रूणे च
 ५१ जाय याचने
 ५२ जोय प्रकाशने
 ५३ जोय योजनायाम्

५४ ज्झाम शब्दे
 ५५ ट्व स्थापनायाम्
 ५६ ट्ठा गतिनिवृत्तौ
 ५७ डह भस्मीकरणे
 ५८ णुल्ल प्रेरणायाम्
 ५९ तज्ज मर्त्तने
 ६० तर तरणे सामर्थ्ये च
 ६१ तव तपने
 ६२ त्थर आच्छादने
 ६३ दुक्ख दुःखने
 ६४ दूम खेदे
 ६५ दव प्राप्तौ
 ६६ दह दहने
 ६७ द्दम नाशने
 ६८ धर धारणे
 ६९ धा धारणे
 ७० धाव शीघ्रगतौ
 ७१ धांव शौचकर्मणि
 ७२ नद्ध वन्धने
 ७३ न्नाव आज्ञापनायाम्
 ७४ पाड उन्मूलने पातने च
 ७५ पास दर्शने
 ७६ पिह इच्छायाम्
 ७७ पीड पीडने
 ७८ पील पीडने

- ७९ फोड भेदने
 ८० फंद किञ्चिच्चलने
 ८१ फुर सञ्चलने
 ८२ बूह } शब्दे
 ८३ बूह }
 ८४ भर भरणे
 ८५ भंज भङ्गने
 ८६ भंस अधःपतने
 ८७ भास दीप्तौ
 ८८ भास व्यक्तायां वाचि
 ८९ मज्ज शुद्धौ
 ९० मज्ज गर्वे
 ९१ मन्न अवबोधने
 ९२ माण पूजायाम्
 ९३ मिला म्लानौ
 ९४ मुंच त्यागे
 ९५ रच रचनायाम्
 ९६ रस आस्वादानाक्रन्दनयोः
 ९७ रुह प्रादुर्भावे
 ९८ रूव घटनायाम्
 ९९ रोय अमिलाषे श्रद्धायां च
 १०० लज्ज लज्जायाम्
 १०१ लव व्यक्तायां वाचि
 १०२ लंघ लघ्वनायाम्
 १०३ ला प्रहणदानयोः
 १०४ लास नर्तने
 १०५ लिप लेपने
 १०६ लेह स्खलनायाम्
 १०७ लोक दर्शने
 १०८ लोल उपघाते
 १०९ वग्गा वल्गने
 ११० वज्ज वर्जने
 १११ वड्ढ वृद्धौ
 ११२ वत्त वर्तने
 ११३ वद व्यक्तायां वाचि
 ११४ वर स्वीकाराच्छादनयोः
 ११५ वह प्रापणपीडनयोः
 ११६ वंद स्तुतौ
 ११७ वाय वाचने
 ११८ विध नाडने
 ११९ विडंघ अनुक्रमणे
 १२० वेद वेदने
 १२१ वोल कम्पन
 १२२ सक्क गतौ
 १२३ मज्ज सज्जीभवनासक्ति-
 विसर्जनेषु
 १२४ सह आह्वाने
 १२५ सह आस्वादाने
 १२६ सम शान्तौ
 १२७ सव क्षणे श्रवणे च

१२८ सव प्राणिप्रसवे गतौच

१२९ सास शासने

१३० साह ग्राहने

१३१ साह साधने

१३२ सुण श्रवणे

१३३ सेह गन्ध्याम्

१३४ सोभ दीप्तौ

१३५ स्साद् इच्छायामास्वादाने च

१३६ हर हरणे

१३७ हव सत्तायाम्

१३८ हाल दर्शने

१३९ हील अनादरे

॥ इति धातुपाठः ॥

—०००००—

जैनमिद्धान्तकौमुदीसूत्राणामकाराद्यनुक्रमः

पृष्ठ.	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र.
१	अ आ इ इ उ ऊ ऋ ११११	११५	अते गच्छस्य गस्य ४१४७७
१	अइउ ह्रस्वाः १११३	११९	अतेष्टस्यः ४११५४
२६	अएतः स्मणावा० २११२६	२२	अतोऽत्यन्त्यस्य २११५
३७	अणस्ससीनामि० २११५७	२७	अतोऽवोडुतः २११२९
२०७	अच् करादिभ्यः० ४१२११	२२	अतोऽस्त्रियां द्वि० ११२१८
१४५	अच्चांमोर्वा ३१११५३	२७	अतोऽन्त्यस्योर्णोत् २११२७
११५	अच्छादस्तेरेः ३११५०	१९१	अतो लोपस्तत्योः ४११२
७७	अच्छेरः १११५३	१८२	अत्तयोः केवलस्य ४१४३९
२०७	अजन्तेऽतऽनुस्वारः ४१२१२	२५	अत्ता पाभ्यांच २११२०
९१	अजिनस्येतोऽणि ११३६३	८७	अत्पस्मिणस्येयं १३३६०
१७४	अजस्य त्तिणक ४१४४२	१२३	अत्ययगनां च ४१४८५
८०	अद्वात्सस्य ११४७१	२१८	अत्यभिप्राभ्या० ३१२२९
८१	अद्वे दृस्य डो याल० ११४७२	२८	अत्यरोः ११२१६
३३	अणमोऽणा लोपः २११८३	४५	अत्यादयश्च १११२१
३५	अणमोऽमः २११९२	७४	अत्र लिङ्गमन्य० २३३३५
४९	अणश्च २१२३	८३	अदणिककाणिज्ज० २४४२
१०६	अणंतादिभ्यः कबु० ४१४७४	९०	अदणोऽकृताऽव १३३६२
२०५	अणिदिग्गककण० ४१२१	८८	अदणो नक्षत्रेण० २४४२९
१५४	अणोणतिन्तिन्ति० ४१४१०३	३	अदाताविदीता० ११३३७
१७८	अणोर्यस्य च ३३३३४	१९१	अदितयोमि० ११३३३५
८२	अणस्य वा २३१५०	२४	अदितोरणाः २१११०
१४०	अणवतिभ्यां व्व० ४१४९१	३८	अदितोरकेकस्य० २११६१
४८	अतः स्त्रियां डाः २१२१	२६	अदितांर्णो वा २१२५
९३	अति पच्छिमस्य० ११४७९	३	अदिदुतामादे० ११३३६॥
६२	अतिरतिक्रान्ते० २३३७	२०	अध्रातुप्रत्ययो० १११११
८६	अतिशये तरः २४२११	२११	अधिकरणेऽण ४१२१६
१२१	अनेततिन्तेषूदः० ३११९०	४८	अधिगणनादिभ्यां० २१२२
१७५	अतेरेयो डे ३३३६	७१	अधोरवध्वस्य ११४४९

पृष्ठ.	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र.
१०४	अनवधारणं ण० २।४।७।	१४५	अभेरंजस्य गः १।४।१३४
१०३	अनसादिभ्यः साङ्गः ४।१।१६	१५५	अभेर्द्धसस्येज्जे १।२।२६
१०२	अनादेरसंयुक्तस्य० १।४।१०	१८२	अभेस्ति ४।१।३४
१०३	अनिटोरुमृणयोः० ३।३।५०	१०६	अभ्यावृतौ संख्या० २।४।८।
१०१	अनिटौ तत्तत् ३।३।४।	४६	अमादितद्धितान्ताः १।१।२२
१६७	अनुकरणध्वला० ४।३।२००.	३२	अम्हस्य हमहमौ० २।१।७।
५१	अनुक्ते २।२।१४	१०१	अम्हादिषु दिसादः २।४।६९
६२	अनुपडी वांसादिषु २।३।८	११२	अम्हं समानाधिक० ३।१।४
३१	अनुस्वारस्येसिमः २।१।३५.	११६	अयादिभ्यस्तथा ३।१।३४
४	अनेकवर्णसिन्सर्वम्य १।१।४२	११०	अयोऽणेन्तीज्ज० ३।१।११४
६१	अनेकं नामैकार्थे० १।१।३४	९७	अस्मिन्मृतिभ्यस्ता २।४।५६
७३	अनेकं समूहे २।१।३३	२८	अरोमि १।२।१७
१२०	अनोरसादिरिम ३।१।६३	१८	अलावुरिक्त्वा० १।४।११२
५८	अन्तरायोगे च २।२।३३	८६	अल्पे च २।४।५
२	अन्त्यात्पूर्वं उपधा १।१।७	७५	अवदगास्य १।३।४९
२०४	अन्वातो विस० ४।३।२६	२२७	अवपरिभ्यामूसो० ४।३।३६
२२६	अन्वाभ्यांवा णे ४।२।४४	१९६	अवस्य गुयंनुस्वारः ४।४।५८
५७	अपादाने पञ्चमी २।२।२७	१४८	अवात्करस्य क्त्व० ३।१।१३८
८	अपूर्वस्य संयुक्तस्य २।२।३	०२०	अवात्कसस्याणि० ४।३।२८
१५५	अपेरेरेति धि १।३।९९	१२४	अवादपस्यादेर्लोपो ४।४।३५
९०	अपणादिच्चिन्ने० २।४।३३	१४७	अवाहालस्य० ३।१।८८
९८	अपाद्धोः कः २।४।६२	१५१	अवाद्यः ३।१।१४८
२१८	अप्पाहहाभ्यां णिः ४।३।२	४२	अव्ययम् १।१।१९
७४	अप्रथमाऽन्यपदार्थं २।३।३४	४८	अव्ययाच्च ४।४।६६
२	अप्रयुज्यमानः स० १।१।८	६१	अव्ययीभावः २।३।४
१७१	अभिघट्टादियः ३।२।४४	११७	असन्नयजाण० ३।१।२१
५१	अभेदान्वयि च १।१।२८	११६	असम्य तितुमिषु ४।४।७८
१८२	अभेरुणवन्दस्य वाः ३।३।५०	११७	असादिदीतो ३।१।३५

पृष्ठ.	सूत्र.
११७	असादिभ्यो या ३।१।११
६२	असादृश्ये यथा० २।३।९
१९.	असिलेसे सस्य० १।४।३७
७७	असौ पस्य फः १।४।५७
१०	अश्विक्खिल्लादीनाम १।३।७
७५	अस्मात्को वा २।३।३७७
१२	अस्सादिषु संयुक्त० १।४।८
८८	अस्सिण्या इण० १।४।७७
१६७	अस्सुयान्माण० ४।४।१०८
६९	अहस्याण्हः १।४।४५
४२	अहादयः १।१।२०
१०८	अहीहण्हवः कात् २।४।९७
१५	अहेरत्तस्य ठथौ १।४।१०९
२२४	अहेरुवादिणि ३।२।११
१६१	अहेरेरावन्तावयः ३।२।२३
११९.	अहेरेस्तौ ४।४।१३
२१८	अहेर्ज्ञौ दीर्घो धातोः ३।२।२५
८	अह व्यञ्जनस्य० १।२।२०
१०	अङ्गादीनां मये १।३।७०
१५०	अञ्चादिभ्यश्च ३।१।१०७
१०९	अं जताभ्याम् २।४।१०१
	(आ)
२	आ ई ऊ दीर्घाः १।१।४
१९३	आउडे पस्य वः ४।१।१५
९४	आउसाद् न्तः २।४।४५
१३१	आगमनमाभ्यां तौ ३।१।१०८
७१	आगंतारस्यागार० १।४।५०
१२४	आग्धाक्षिययार्हे ४।४।१५
१८८	आग्धादीनां माणं ४।४।२३

पृष्ठ.	सूत्र.
१५२	आर्घं भूते ३।१।५७
११२	आज्ञाभविष्यद्वर्त्त० ३।१।३
१६६	आज्ञायामातः० ३।२।३०
११४	आज्ञायां तिन्त्योरुः ३।१।१३
१५१	आज्ञायां पेहे० ३।१।१५२
१३३	आज्ञावर्त्तमानाणि० ३।१।१०१
७४	आणात्पाणस्योत् १।३।४७
२२८	आणिज्जयांः सल० ४।३।४४
२२५	आणुपेभ्यो मिलो० ४।३।३५
१४७	आत इत् ३।१।९१
१५१	आत उत्सस्य तौवा ३।१।८४
१६	आतपादीनां पस्य० १।४।२४
३५	आतश्चादितोरोक् २।१।३२
१९८	आतश्छादस्येते १।३।१२
१५४	आतश्छिन्दमि० ४।४।१०१
१८९	आतस्तुडस्येजे १।३।३३
१५९.	आतस्तेसुणेषूस् ३।१।१७३
२२०	आतस्तौ वा ४।३।१५
१९९	आतस्थरस्य थ्युः ४।१।४८
३७	आतस्सिम सव्व० २।१।५५
२२२	आतः क्खवस्य० ४।२।३२
१५२	आतः क्खो घवो० ३।१।१४५
२१३	आतः सवस्येणि ३।१।८३
२२२	आति गस्य लोपः ३।१।९५
२२३	आति च्चिगिच्छस्य १।३।३७
२२७	आति पाद् व्वयस्य० ४।३।६३
११६	आतोणस्य मक् त्या० ४।४।११
१७६	आतो गमात्तो वेद् ३।३।२२
१२४	आतो ग्य आदेः ४।४।८३

पृष्ठ.	सूत्र.
२०२	आतो जयोलोप ० ३।२।१५
३६	आतो डेरीदुद्भ्यां ० ३।१।३६
१२९	आतो दहस्य डः १।४।९.७
२००	आतो दिहस्यादे० ३।४।१२
२१०	आतो दीवस्य दोलः १।४।९.९
२१६	आतो दो वा ३।४।२७
१५६	आतो ब्रवस्य ० १।२।२८
१३५	आतो भिंदस्यादे० ३।१।१२१
२२६	आतो मुसस्याण ० ४।३।४०
२०७	आतो यक के ३।१।१५९
१९६	आतो रड् गमे ४।३।१५
१८२	आतो रभस्य दत्तं ० ३।३।३८
१५८	आतो रुहस्य तित्ता ० १।३।३२
१५८	आतो रुहस्य भस्तौ १।३।१८४
२६	आदिदुद्भ्याः स्वरे ० १।१।१४
३५	आदीदूतां ह्रस्वा मि २।१।३३
१३८	आदुपोवभ्यां ० ४।४।३८
१८५	आदतौ वंदात् ३।३।६८
३	आदेदोतामदिदु ० १।१।३५
१७३	आदेरस्य ३।२।६४
११७	आदेरिदीदिमांषु ० ३।१।५३
३	आदेरिराके ४।३।६
१४९	आदेरीत्यवां द्विः ३।१।४६
१६६	आदेः सस्वरस्य ३।१।१७७
५३	आधारेपि २।२।१९
२१९	आनिपभ्यां लोपो ० ४।३।१६
९.१	आन्मन्तस्य वः १।४।८१
१६०	आपाभ्यां सवस्य ० ३।१।१७४

पृष्ठ.	सूत्र.
६३	आभिमुख्यादावभिः २।३।१२
८१	आभीक्ष्ण्यवीप्स ० २।३।४३
१०५	आभीक्ष्ण्ये बह्नादि० २।४।८१
५०	आमन्त्रणे च २।२।१३
२२	आमन्त्रणातां लोपः २।१।३
२२५	आमन्त्रात्करणे ४।३।७
७६	आमोसादासहं ० १।३।७९
१६७	आयस्तत्कराति ३।१।१८१
१६७	आयान्ताश्च १।१।१५
१८७	आयां माणे कर्मणि ४।४।९९
६३	आयावदर्थका ० २।३।११
१६८	आये विज्जोर्विजु ० ३।१।१८३
९६	आलुर्दयादिभ्यः २।४।५२
१०३	आवतियस्यातश्च ४।४।७३
१६१	आवश्च करादिभ्यः ३।२।३
२२२	आविभ्यां क्खिवाद्वा ४।३।३३
१८	आविले वस्य १।४।३१
१६३	आवे जादीनामेका ० ३।२।७
१८९	आवे दो दवस्तण ० ३।४।८
१८६	आसादीणङ् ३।४।२
१९७	आसमुभ्यां ञिणस्य ४।१।२७
२१८	आसेपरयोर्वचौ वा ४।१।५
६६	आसां रुडस्य तः १।४।११४
६०	आश्रयोधिकरणम् १।१।३३
१४८	आहाल्लोप उदंसू ३।१।१४२
११०	आहेहिहिहियमः ० २।४।१०४
	(इ)
१७५	इकाद्वादाभावसु ० ४।४।४५

पृष्ठ.	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र.
४८	इकारान्ता दिस्या० ११३२५	२०४	इते वा ४३३८
२०६	इक्ष्वादिभ्यां णणणौ ४२१४	२०५	इते सिंचस्य सिक्कः ४११७२
७७	इगोस्य ११४१८	२००	इतो दिससिरयोरङ्गा ४११६१
८६	इक्षस्थेरादिभ्यः २४२२४	१९०	इतो दीर्घश्च वा माणे ३४३८
११३	इज्जस्य वा ३११९	४९	इतोऽभाव णीः २२२४
११९	इज्जः स्वार्थेऽपि ३११४८	२	इतो लोपः ४४३०
११४	इज्जात्सिहमिमवः ३१११०	७५	इत्क् पूर्वस्य २३३८
७१	इज्जाया पसस्येसः ११४१५	२२१	अदिणयोः क्खि० ४३३४
१२८	इज्जे च समः ४२१४५	९४	अदिणमन्ताश्च० २४३४४
१७२	इज्जे दीर्घः फासस्य ३२१७९	५	इदिदुदूतामसवर्णे० १२२९
१४१	इज्जे सिरस्य सो० ३३१३२	२१	इदुतः पुंस्यतः २३२९
८६	इटो धम्म्यादिभ्यः २४२२३	२६	इदुद्भवामिणस्य णा २३१११
२०९	इणणोर्जुजस्य० ४३११९	१०२	इदंतस्य १३१७४
२११	इणकण प्रेरणासु ४२१३०	२१९	इध्वाड्डो वा ४३११८
१११	इणमादीनामेवं दीर्घः १३३३३	१७४	इप्रभृतिभ्यश्च ३३३१
१२२	इणयोरिज्जकुणयाः ४३३२२	३०	इमकाभ्यां सं० २३१४८
२३	इणस्सयोर्डासडो० २३११४	१०८	इमजतंकभ्यस्ताः २४३१९
२०९	इणि जुज्झस्य जज्ज० ४२१२९	३०	इमस्य सतोयम् २३१४७
३१	इणेऽणः २३१४३	१०७	इमस्यैत्थम् २४३९२
२१	इणहयोरनुस्वारो वा ४३३४	१०९	इमाण ण्हिहुणा० २३११०३
९८	इणां जडादिभ्यः २४३६०	१०२	इमात्सस्य क्खः १३३७५
८६	इतस्तदस्य संजातं २४३२०	७२	इमात्सन्धौ प्रथमा० २३३३०
२१२	इतारयोर्वरसस्य० ४२३३७	१११	इमादिभ्यश्चणम० २४३१०७
२१२	इति पाठः ३३११२	१०७	इमाद्धमौ च २४३९५
११८	इतिपूर्वपरयोरः ३३११७	१०२	इमे लोपः वा त्तोहु० १३३७७
९४	इति सङ्घाया ह्रस्वः १३३६६	९८	इय इस्सरादिभ्यः २४३६१
१९४	इते करादीनामादि० ४३१४५	१०७	इयरस्यहरा २४३९०
११२	इतेज्जयोराहः ३३११८	८७	इयं णायस्य णेया १३३७५

पृष्ठ.	सूत्र.
२१६	इयं सदा धा ढः ३।४।४०
२१७	इये सिलेसस्य संसः १।४।४८
२०७	इरस्ताच्छात्ये ४।२।५
१८८	इराढः ३।४।११
२०१	इरानिभ्याम् ४।१।६४
२१२	इर्जाड्यतः ४।२।१०
२१६	इलो गन्धादिभ्यः २।४।४८
१९	इल लोपश्च १।४।३८
२९	इसिमणसः २।१।४०
३९	इस्विहाहितवां १।३।१८
४०	इहाहितोणमिसु २।१।६५
१३०	इहौ वहस्य ३।१।३०
१०१	इंगालादिभ्यां भव १।४।८०
४९	इंदादाणां पुंयोगे २।२।६
१७०	इः कत्तगिण्ह ० ३।२।४९
१७६	इः काट्टयाः ३।३।२२
१०	इः किवणमुज्झयाः १।३।२
१०१	इच्च कस्य १।३।७३
२२८	ईतः मिलीसस्यैत् ४।३।४६
१०१	ईत्तादितः १।४।९१
१००	ईगतादिभ्यां भूत ० २।४।६७
१८०	ईरिये ३।३।४२
७६	ईरुद्धस्य मुहे १।३।५२
(उ)	
१२	उउम्बरस्यातो लोपः १।३।५१
१७	उओडिदुदौ यश्च ४।४।३
११३	उज्जोयज्झामयो ० ३।२।३२
२१९	उट्टादिभ्यां डिः ४।३।३
१०८	उत्कस्य तोत्थहिंसु १।३।८२
९३	उत्तरपदादहेर ० २।४।४२

पृष्ठ.	सूत्र.
७३	उत्तं यस्य १।४।५४
३०	उन्येततयोरक्लीषे ० २।१।४२
१४१	उत सिणस्य मौ १।३।८८
३८	उतः क्लीषान्मः २।१।६०
२९	उतः पितुप्रभृति ० १।२।३१
१४२	उतः सुस्तुसस्या ० १।३।८७
४९	उतो डीति प्र ० २।२।११
१२०	उच्चादीनां वान्तौ ४।४।२५
२०	उदन्मिदिण्ह ० १।१।१३
१२६	उदापभ्यां जः ४।४।८४
१७८	उदस्ति ४।४।९७
२००	उदस्थद्धस्य ४।१।५६
२२३	उदस्थंभस्य खभः ४।३।४२
१९३	उदः कत्तकसयो ० ४।१।२९
१८०	उदः कसस्य वा ३।१।७२
१९४	उदः कसात्तस्य ० ४।१।४२
१	उदः सम्छः १।४।५
२०५	उदातो हरस्य ० ४।१।७१
८७	उदियस्य वा १।४।७६
९३	उदीरेपडीर्भ्यां ० २।४।३८
१५१	उदीरवेदसोभे ० ३।१।६७
११	उदूतो गदुतो ० १।३।१४
११९	उदाज्जो भविष्यति ३।१।६०
१२७	उदा डियो डास्त्या ० ३।१।८९
२२०	उदाऽति द्विरनिटः ४।४।५४
२२४	उदो दीर्घो णे ४।३।३०
१८०	उदो धगत्तोः ३।३।२५
१७२	उदोपडिभ्यो मो ० ३।२।६०
२२५	उदो मज्जस्याऽऽत ० ४।३।२६
६	उहुर्निर्वीनां संयुक्ते १।२।११

पृष्ठ. सूत्र.
१४२ उन्नोः क्खिवस्यवेः ०४४१००
१० उपधायाः १३३६
२१० उपपदान्नाविया ० ४२२३
९० उपमादीनामणि ० १४११८
१६८ उपमानादाचारि ३११८२
७ उपसर्गस्य दीर्घात् १२२४
१७४ उपसर्गाद्वा वा ३३३४
१६४ उपसर्गात्पडस्य ३२३४
१७८ उपसर्गादिये गिज्झः ३३३८
२२८ उपसर्गाद्धणस्या ० ४३३८
२०४ उपसर्गाद्धः ४३३४
१३३ उपसर्गात्पडस्य यः १४३१
१५९ उपसर्गाद्धयस्य ० ३११८
११५ उपसर्गाः प्राक् ३१४९
१५८ उमिजयोजियार्यः ३२२०
१८५ उमि वा ३३५३
१८० उमि समस्थो ० ३३३३
१७८ उमूणयोनिरः ४३५६
८२ उरसुहमज्झानां ० २३४६
११ उर्मत्थुलिङ्गस्य १३३४
९७ उर्लज्जायाः २३५३
१८ उर्वसभस्य सातः १४३३
९८ उवमादिभ्यांण २३४६
६४ उवः सामान्ये ० २३३४
१८४ उवादयादिटो वा ० ४३४८
२२० उवादुपकरणे ३११४०
१२० उवादुजस्य तौ ३१६४
१८७ उवादूमस्य न्ते ३२४७
१९२ उवाङ्ग ते ४३४०
२५९ उसस्याति ३१३६

पृष्ठ. सूत्र.
१९ उस्सिणपस्सिणयोः ० १४३६
११ उत्तियः य १३१७
१९३ उः करादीनाम ४३३३
१७७ ऊणस्य वा ३३२४
१७९ ऊणो निर्गोजिणस्य ४३२८
(ए)
१५३ एकवचनबहुवचने १११७
२१ एकस्मिन्नेकवचनम् १३३४
८१ एकस्यां अउणः ० १४३३
४ एकः पूर्वपण्याः १२४
१०७ एकात् लक्ष २३९६
८९ एकार्थकादागो ० २३६६
१२३ एकार्थकानां दम्भ १३३४
१०६ एकास्मिः २३८६
१०६ एकास्मिं २३८६
७७ एकादयः संख्या ० २३४३
२१५ एज्जे झा थः ३४२०
२१५ एज्जा ड ४३१०४
६६ एतकाभ्यां वतिय ० ४३७०
१०३ एतजतेभ्यः परि ० २३७२
१०४ एतस्य नियत्तिल ० ४३७२
१५१ एतष्टुः ३१२६
१२ एतः काङ्गुस्ययः १३१९
१०३ एतादाख्वः सहश २३७०
१५६ एतिणेषु समा ० ३११६५
१२९ एति दिसस्य हः १४३२३
१४६ एति दो ह्रस्वः १३८९
१५६ एतिधोवस्य ३११६६
१४८ एति समुदा धारस्य १३१६
१४ एतां ताविल शो ० ३४३६

पृष्ठ.	सूत्र.
६७	एत्योरस्य कश्च ११३३९
९९	एदाहिपुरयोर्विषे ११३६८
१३१	एदाङ्ग्यामिज्जस्येनः ४१४८९
१६५	एन्तहिष्विड्जेः ३२१५९
१२९	एमाणयोर्दिसस्य ११३१५
१५९	एयः सास्मै दीयते ० २४११०
७२	एयारूवे वा २३३३१
६३	एयः कात्पूर्वः परो वा ११३२०
१९६	एषामिणं ४११२१
२०६	एस्तारे ३२१२६
२०७	एस्तारे किणजिणं ४११२३
१५९	ओतस्ति च ११४१४९
२०८	ओतो घट्टस्यादेर्हः क ४१२२८
७५	ओदणादारस्य ११३४८
१३८	ओदादेरतच्छुडि ३११२८
७२	ओजसादानामु ११३४४
१२	ओभ्तम्बूलस्य ११३८
१८२	ओः समस्य वस्ते ० ३३१६३
१६६	औ च सुज्जस्य सोहः ३११३३

(क)

२०६	ककणाः स्त्रियामिट् ४१४१७
१	कखगघङ च ० १११२
३०	कजतेभ्यांतांतां म्हा २११४१
१९४	कडक्खडयोः पुरएः ४१३२८
१६९	कत्तादिभ्यात् ३२१४१
८	कमचिणतरपज्जा ० ११२२७
२६	कम्मधम्मयोरुणि ० ११२४
९२	कम्माणकौ २४३३७
१६१	करगलोज्जलपज्जल ० ३११४
५०	करणप्रयोजकः ० ११२१६

पृष्ठ.	सूत्र.
२०७	करणे णः ४१११४
१७०	कस्य वा ३२१५०
२१९	कस्येदिये ४३११४
३७०	कग्हरदिसानामी ० ३२१५१
१४४	करादापसद्ध्यः ३११३०९
१६२	करादावस्यातः ४१४१०६
१४३	करादिभ्यः कृदा ० ३११३०५
२१३	करादियणचडौ ३४१६९
१४४	करादिस्सम् ३११३७
१७०	कराद्वा ३२१४२
५६	कर्त्तरि च २२१०५
५०	कर्त्तरि प्रथमा २२११०
१७४	कर्त्तरि स्य पूर्वकाले ० ३३१
५२	कर्त्तृकरणयोस्तृ ० २२११७
५९	कर्त्तादौ कृति ० २२१३६
१२६	कर्मणि चाति ११४१२९
५१	कर्मणि द्वितीया २२११५
५२	कर्मयुगविवक्षितं ० १११२६
५५	कर्मान्वयनेष्टं सम्प्र ० १११३१
९९	कलुणस्यात् ११३६९
१९४	कसस्य रिट् ४१४५३
१९२	कहस्य हौ ४१४३०
१२१	कः सीः ३१३३८
१०७	कादहाहमिहेणाः २४१९१
१०५	कादिभ्योनिर्द्धारेण २४१२१
३०	कादिहितारितं ० २११४५
१२१	कादेर्न ३११२८
१०४	कादेवतियः २४१७४
१०२	काहः ११३७८
१७४	कारवस्य यो वा ० ३३१५२

पृष्ठ.	सूत्र.
६९	कारादिमिश्र २३२७
७७	कारादिषु च २३२३
१७६	किट्टादिभ्यः २३३६१
९५	किमेर्णः २३३७७
१४५	किलामस्य वा ० २३३३६
२२१	कोरस्य णमाणयो ० २३३२४
२२१	कुञ्जस्याणयोः २३३३१
१२२	कुणादिभ्यः संरुः २३३१४
६४	कुत्सादुष्प्रदौ ० २३३१५
१६२	कुप्यस्य पयोरिते ० २३३५
१०५	कुम्भकादिभ्यः ० २३३८२
१७४	कृत २३३१
२०	कृतद्वितौ च २३३११
४९	के पूर्वस्य ह्रस्वो ० २३३१९
१८३	केवलात्सुणादुमू ० २३३३०
१९२	केवलादिते दौ ० २३३९४
१९३	केवलाद्वा २३३२०
८२	काडिणात् २३३५१
१२१	को यः सिद् २३३३३
६४	कारादांतौ २३३२३
१६७	क्रमस्य चक्रमः २३३१८०
२१३	क्रिणसंखाभ्यां ० २३३१०
२१४	क्रिणादिभ्य इयः २३३१७
१६९	क्रिणादीनामादि ० २३३४६
१९५	क्विविज्ञडाल्लि ० २३३२०
१७०	क्विवस्य पाडयोः २३३६५
२१४	क्विवद्वा संटा ० २३३२८
२२१	क्विवसाभ्यां डायः २३३१९
५०	क्रियया कर्तुरिष्टं ० २३३२७
११२	क्रियायामञ्चादयो ० २३३१४

पृष्ठ.	सूत्र.
६०	क्रियालक्षकक्रिया ० २३३३०
२७	कचिदात स्तः २३३२८
७५	कचिद्व्यधिकरणे ० २३३३६
	(ख)
१३५	खडि भुंजस्य २३३२६
१६२	खमादीनामादेर्वृद्धिः २३३२
६७	खंडादीनामुत्तरपदे २३३२१
६०	खंधादावारस्या ० २३३४७
१७४	खान्नाहुहोत्य ० २३३५५
१२३	खादीनां तौ २३३२६
२१९	खिज्जादिभ्य इयः २३३१३
१०	खुडुस्य के दीर्घः २३३१
१५३	खुमस्य तो २३३७७
१३	खेत्तस्य छः २३३१०३
२१४	खे डजः २३३२०
	(ग)
१३	गचजतदां यः २३३२०
११४	गच्छात्सस्सस्य ० २३३३१
११४	गच्छादिभ्यः स्सा ० २३३७१
८१	गच्छादीनां पूर्वस्य ० २३३४३
२०८	गजादिभ्यस्तारस्य ० २३३२५
१७७	गमगिण्डलुभदिस ० २३३२३
१७७	गमगिण्डच्छिद ० २३३२७
२०८	गमस्य गो वाऽचि २३३२७
१७६	गममन्नदिसहणभ्य ० २३३१६
२०८	गमादिभ्य एट् ० २३३१९
२१५	गमादिभ्यो डः २३३२२
१७४	गमादीनामिति द्विः २३३६६
१९६	गश्च २३३३१
१९६	गसस्य घः २३३४४

पृष्ठ. सूत्र.
 १९७ महादिता दीर्घा० ४११४९
 १७१ गादिभ्यां यः ३२४३
 १२४ गादानामिजे ४१४१४
 १७० गाधाहां ये ३२४२
 १४ गिहस्य गहघर० ११३१०६
 १८६ गिज्झस्य गहः ४११४८
 २१५ गिण्हडहदुहदहा० ३४३३७
 १७१ गिण्हस्य घण्यः ३२४२४
 १७७ गिण्हस्य णलाप० ३३३२९
 १५३ गिण्हस्य सस्सस्य० ११११६१
 १५३ गिण्हस्य स्वार्थं १३३३०
 २१५ गिण्हादानां ड द्विः ३४३३८
 १३ गिम्हस्य घिसुः १४३१०४
 २२२ गेहा गिज्झस्य ४३३२३
 ५४ गात्तादिभ्यां ऽभेदे २२४२०
 २९ गार्ड्वम् २११९३
 १२४ ग्रा जिग्घः ३११९२
 १७१ घसाद ३२४४५
 २०८ घातस्य घंतुघन्तू ४२३३८
 ११ घेच्छदाहवोच्छेभ्यश्च ४३३३७
 १५३ घेच्छान्मेरांस् वा ३१११६३
 ९० चउलाभ्यां कस्य द्विः ३४३३२
 ८८ चक्खारस्य सट् ४३३८
 ७९ चतुरचुलावसीतो १४३६६
 ६९ चतुर्थी तादर्थ्यं २३३२५
 २१ चतुर्थ्या न बहुव० ११३४६
 ७८ चतोरतः पूर्वस्य १३३५७
 ७८ चत्तालासस्य याल० १४३५९
 १४६ चयस्य को ये १४३१३७
 १० चरमे रस्य १३३३

पृष्ठ. सूत्र.
 १८४ चरादपण च ३३३६७
 १९७ चरादानामिस्ते ४११६०
 ७३ चरंहेराः १३३४५
 २०८ चालादियः ३२४९
 १२४ चिगिच्छस्यादेस्तः ३११९४
 १९७ चिणजिण्योश्च ४३३९५
 २२३ चिणस्याणयोरि० ३११९६
 ११० चिगर्थकेचैव० २४३१०५
 ९० चारवणिजाभ्या० ४३३७१
 ७९ चोः सङ्ग यावाचके १३३५८
 १७८ चयच्छिंदपिबभिंद० ३३३५८
 १७८ चयस्यादेः ३३३१३
 २२३ चयादाकः ४३३५
 १९८ चयाद् द्विः ३११२३
 २०३ च्युयादिभ्यां लापः ३३३२४
 ६३ चन जादयः समुच्चये २३३१०
 १९८ च्छिन्दस्य छहः ३३३५३
 २५६ च्छुभदुहमुंजसि० १३३३६
 १९८ च्छुभमुज्झयोच्छु० ४१३७९
 १९८ च्छुहस्य स्पर्श तः ३३३८२
 १६३ च्छोलादिभ्यां यः ३२४१९
 ९५ छवारिये दीर्घः १३३५०
 ८० छस्य सोर्दसे १४३६७
 ७९ छाट्याश्च १३३५५
 १७८ छिक्कस्य त्ति दीर्घ० ३३३१५
 १७९ छुभमुंजमुंचदिस० ३३३२६
 १७९ छुभदिसमुंच० ३३३१८
 ९६ जडाया जडुल० २४३४९
 २०९ जणादत्पञ्चमी० ४२३२१
 १८८ जणादीनां न्ते ४३३२४

पृष्ठ. सूत्र.
 १०७ जताभ्यां हहमौ २।४।८८
 ७१ जत्तद्धयामनन्त० १।३।४३
 १०८ जपगामाभ्या० २।४।९८
 २०९ जसस्य वः कणि० ४।२।११
 ९५ जयादिभ्य इणः २।४।४६
 २१४ जयोर्धौ वा ३।१।२१
 ९५ जसादिभ्यो वा १।४।८२
 ९७ जसादिभ्योसिस्सी २।४।१४
 २५ जसादिभ्यः सोः २।१।२२
 ७० जहण्णादीनामणु० ४।४।७
 १२५ जहस्तिमाणणि० १।३।८१
 १९८ जहस्ते ४।४।१७
 ९७ जहातहाददियणौ २।४।५७
 १२६ जः स्सस्यैद् ४।४।३६
 २०९ जाणपलिमन्थसहे० ४।२।२२
 १२६ जाणस्यादैर्यः १।४।०६
 १२७ जाणहणाभ्यां वा ३।१।२२
 १२६ जाणादीनां दीर्घो० ३।३।०९
 ३७ जातयोर्दीर्घेण २।१।५६
 ६४ जादयो व्यञ्जना० १।३।२२
 १०३ जादावन्तां च २।४।७३
 १२५ जादीनां तौ ४।४।१६
 २०९ जावस्य यः ४।२।३५
 १७१ जिणस्य चः ३।२।६७
 १७१ जिणान्मः प्रवर्त्त० ३।२।५६
 ८२ जीवादयो ग्गाहा २।३।४२
 २२३ जुज्झात्तश्च ४।३।१०
 १८ जुषललावन्न० १।४।३२
 ९८ जुषाणस्यातो० १।३।६७
 १८ जुहिङ्गिणे च १।४।३०

पृष्ठ. सूत्र.
 १९८ जेमादीनां ह्रस्वः ४।१।४६
 २२३ जायस्य तौ यलोपश्च ४।३।२५
 १४६ जोयस्य वः १।१।३८
 १९९ जोसस्य वा ४।१।४७
 १२६ जो हेः ३।१।२९
 १२७ ज्झादलयोरिञ्जे ४।४।२७
 १४६ ज्झामस्य तौ वा० १।४।१३९
 २१५ ज्झामाभ्यामेञ्जः ३।४।२४
 १९२ झधर्मभ्यस्तस्य धः १।१।६
 १६३ झामस्येञ्जे ३।२।८
 १९९ झिझस्य णे ४।१।७७
 १२७ झियः सौ ४।४।१७
 (ट)

४ टकितावाघन्तयोः १।१।४३
 १७९ ठ्वरोहयाः पः ३।३।६०
 १०५ ठुश्च १।३।९८
 १०५ ठुश्चात् २।४।७८
 २०९ ठो डः ४।२।१७
 २२० ठोक्तस्योस्तौ ४।३।१९
 (ड)

१७ डरयोर्लो लस्य रः १।४।१५१
 १७७ डस्येडकंखादीर्घश्च० ३।३।०८
 २ डः प्रत्ययादिः १।१।९
 १२७ डंसस्य तौ ४।१।८७
 २९ डावोरतः २।१।९४
 २१४ डिच्चडित्तिमौ कः ३।४।१८
 २ डिति टेः ४।१।६१
 ३९ दुषं डोण्णा क्वचित् २।१।६४
 १३७ डेज्जयाभिस्य शो० ३।१।१३६
 ३८ डेज्जेमाददितोः २।१।५८

पृष्ठ.	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र.
	(ण)		
६८	णखपदस्य णप्फ० १।४।४४	१७२	तरस्य वा ३।२।४८
६०	णमोयोगे २।२।२७	६	तरहेभ्यश्च जज्ञाः १।२।१०
९	णम्यनुस्वारस्य ४।४।८६	२०६	तत्रि दुहो ह्रस्वः १।३।८०
३५	णम्य स्त्रियांभः २।१।३१	२१६	तच्चे थोः ४।२।४२
२११	णाणिज्जयार्जिघः ३।१।९३	१०९	तस्मिन् काले० २।४।१०२
९५	णातेश्च १।४।८३	३०	तस्य लोपो वा २।१।४३
१४	णिच्चे चयोस्तियः १।४।१०५	९	तस्य सवर्गीय० १।४।४
८८	णित्यहार्यणा० २।४।२७	३०	तस्य सस्सस्य० २।१।४४
८७	णित्यादिस्त्ररस्य० १।३।२४	१५९	तस्य टो वा० ३।१।१७०
१४४	णुक्कारदीनां त्यादौ १।३।२९	८९	तस्येदमपत्यं० २।४।७
१९९	णुल्लस्यते १।३।३४	९७	तस्येयणि द्विः २।४।५८
२२६	णे रंगः ४।३।५९	१४७	ताडस्य पंतावे ३।१।४४
४०	णिञ्च २।१।६७	५६	तादर्थ्ये षष्ठी च २।२।२६
१०९	णं च जात २।४।१००	१०९	तादादोतयश्च २।४।९९
११०	णिहमि यः १।४।१२२	२०७	तान्मन्तोभूते ४।२।८
१७९	तक्कादिभ्यां णङ् ० ४।४।४७	२४	तारस्य सुस्तृती० २।१।१७
८९	तत आगतः २।४।६	२३	तारादोः २।१।१६
१५	तत्थस्य तहः १।४।१९	२४	ताराद्वा डो लोप० १।२।३२
६५	तत्पुरुषः २।३।१७	७०	तिपदे दस्य तलोपो १।४।४६
६५	तत्र पूर्वं पुंवत् २।३।१९	१८८	तिप्पदादरिसानां० ४।४।३२
९२	तत्रभवोऽधिकृतः १।४।८	१९९	तिप्पदिप्पयोः० ४।१।५७
२१	तदन्यस्मिन् बहु० १।३।४५	१०७	तियस्य घा १।४।२२
५	तदभावं सन्धिः १।२।३	१५७	तिहिलोपमिहमा० ३।१।८६
८७	तदर्हति करोति २।४।२५	१०५	तीयस्य झः १।४।१२१
८३	तद्धिताः २।४।१	११३	तुम्हे मध्यमः ३।१।५
८३	तद्धितेषु स्वराद्या० २।४।३	६७	तृतीयापञ्चमी० २।३।२३
७६	तये सस्य तहः ४।४।६८	१९५	ते घाः ३।१।१५५
८४	तयोर्यस्तः २।४।१४	२०३	ते ढत् ३।३।४९
८६	तरस्य के १।३।५९	८७	तेन निर्वृत्तं क्रीतं० २।४।२६
		३९	तेनुस्वारा वा २।१।६२

पृष्ठ.	सूत्र.
१०५	तेरइच्छणि च १।१।९४
७८	तेरेः १।३।५६
८०	तेईआः २।१।६६
८४	तेवस्याम् १।३।३७
२२०	तेः कसादिभ्यः १।१।१८
१०७	तोत्ययोरेस् २।१।८६
२२२	तौ गमत्युणरम् १।३।६५
१८४	त्पत्तुममः क्रिया० ३।३।६४
९७	त्तत्तणौ तस्य भावः २।४।५४
१२८	त्तस्यैत्याः ३।१।६९
१७६	त्तास्वोरादितलोपः ३।३।१७
१७९	त्तुत्तूणयांश्चुभस्य ० ३।३।३५
५५	त्तुमर्थेणाद्यन्तेभ्यः २।२।२४
७६	त्तुमुमाः काममणयोः ४।४।६९
१७७	त्तुत्तूणतव्वेषु घत् ३।३।३१
२२३	त्थरथवयोर्वा योऽति ४।४।२३
२००	त्थरमरहरभ्यश्च ४।१।११
१०५	त्थश्च ताः २।४।७९
१०७	त्थः सप्तम्या इमा ० २।४।९४
१७२	त्थुण्णुणसुणानां वः ३।२।६८
२१०	त्थुणस्य थवाऽणकंपु ४।२।४०
११२	त्यादयः कर्तृकम्मणाः ० ३।१।२
७	त्रयाणामव्यवधाने ० १।२।२१
८६	थेर-धोरपियाना ० १।४।७४
९९	थेर-धोर-सहाया ० १।४।८६
(द)	
६७	दकस्य दः १।४।४२
१३०	दक्खुः सेंसोदि ० ३।१।१०३
८१	दण्डादीनामतिश ० २।३।४५
६६	दयादीनां पत्तादौ २।३।२२

पृष्ठ.	सूत्र.
१९५	दराभ्यां नः ४।१।१९
१२९	दलपारपूजानां मौ ४।४।१९
१२९	दलन्य हिमवाः ४।४।२८
१०९	दलस्य हे १।३।८४
८२	द्वदवात्सः ३।३।४८
८०	दसस्य रलो १।४।७०
२१०	दश्च ३।१।१६०
११०	दाणिमि सर्वस्य ० २।४।९३
५९	दिगर्थैः पंचमी च २।२।३५
७५	दिग्वाचका मध्ये २।३।४०
७४	दियानिस्यारम् ० १।३।४६
७७	दिवइहाऽइहाइ ० १।४।५६
१९	दिवसे वसयार्यहौ १।४।३५
२२४	दिसपाभुंजलभ ० ४।३।३१
२१४	दिसबुज्जवहेभ्य ० ३।४।२७
२१०	दिसस्य दक्खुः ४।२।३७
१०१	दिसस्य रलावति १।४।९०
४९	दिसाड्धिश्च २।२।७
१८०	दिसात्तव्वतार ० ३।३।३७
१८४	दिसात् त्तुम् ३।३।४६
१०१	दिसे पूर्वस्याति १।३।७१
८२	दिसिपरयोरोत् २।३।४९
१२	दिकूलस्य द्विहस्वश्च १।३।११
१०४	दुतिभ्यां डीयतिय ० २।४।७७
७८	दुवादसे १।४।६२
१८९	दुसस्य माणे ३।१।७०
२००	दुहनिहयोर्धः ४।१।८०
९९	दूयादीनां चः १।४।१२०
५८	दूरान्तिकाद्यर्थे ० २।२।३४
१३०	देवादिभ्यस्तेः ३।१।१००

पृष्ठ.	सूत्र.
२००	दां दिद्वतौ ४११५९
३९	दांरदितोर्दोः ४११६३
१५८	दांरुहस्योतां दीर्घः १३११००
१०४	दांर्विडीयनिय० १३१९३
७८	दांर्वेबी १३१६०
१३७	दां वः १३१२८
२०४	दांर्माणस्तान्तस्य० ४१३३९
१४६	दां हेर्हस्य स्थः ३१११६९
८	दां हां धः १३११
१७२	हवस्य दुयः ३११५७
२००	हहस्य द्वौ ४१११२
७१	द्वयांगतांगः १११११
६६	द्वितीया पत्तादिभिः २१३२१
१६७	द्विरुक्तस्यादेवृद्धिः ३१११७८
११२	द्वौ द्वौ प्रथममध्य० ११११६
(ध)	
१६	धणोर्हकखकौ ४१३२
२२४	धमस्य णावयो० ४१३२९
१८४	धगस्य तुत्तुमाः ४१११११
२२४	धरस्य धिः ४१३२१
१७२	धरिसस्य धासः ३१११८
१०७	धा च २११८९
१२१	धातूनां कण्णादी० १३१११
११२	धातोः ३१११
१८८	धादीनां धमयोर्हः १११११४
१८९	धावस्येतमाण ३१११२
१८८	धुक्खस्य कः १३११००
१८०	धुणस्य धूयः संयस्य ३१३३८
१६९	धुत्तादागः ३१११८५
१५६	धावस्य यः १३११४३

पृष्ठ.	सूत्र.
(न)	
१०	नगिणस्यादेः स्वरस्य १३१४
१३१	नमादेर्गिर्मवि ३१११११
२१०	नस्साद्रः ४१२६
१६४	नस्से दीर्घात् ११२२९
२१	नाम्नः सुपः २१११
४१	नाम्ना नपुंसके० २११७४
२२०	निपाभ्यां डस्तेरादेः ४१३११
१९७	निराश्रिणात् ४१२२
८	निरः क्रमस्य ११२२५
२०१	निरः पुच्छस्यादुतः ४१११४
६५	निरोऽभ्यवानू० १३३३८
२०४	निरो वा ४१३३७
१९९	निर्विभ्यां तस्य० ४१११५५
२२७	निव्वरवस्यो० ३१११७४
७५	निषेधार्थकेभ्यो० २१३३९
६५	निष्कान्तादौ पञ्च० २१३२१
२१२	निसदस्यभ्यां जाड् ४१२११
८५	नीसीहेरुखारणे कः ४१११८
२०१	नेरीः ४११६३
२२२	नेर्घातस्यादेः ४१३३३
१५५	नेर्जमस्य तित्ति० १३१९३
१५५	नेर्जराद्वा ३१११६८
१८४	नेर्जुजस्य योयः ३१३६६
२११	नेर्हवस्य ण्हः के ४११४६
२१६	नेर्यः ३१३२६
१६४	नेर्वा ३१३३५
२१७	नेर्हणस्य हः ३१३३२
२०९	नेर्हस्य वा णे ४१३१०
१८२	नेस्ततिसामाणेषु ४१३३५

पृष्ठ. सूत्र.
 १३ नेः कसस्यादर्घः १।४।१०२
 १६ नो णः सर्वत्र १।४।२२
 ११६ न्तान्तियास्वादः ४।४।७९
 २३ न्तमन्तयोरीदुतो० ३।१।६
 २३ न्तमन्ताभ्यामुः २।१।१३
 १८६ न्तमाणयांरातो० ४।४।४९
 १८७ न्तस्य खावादियद् ४।४।५१
 ११६ न्तावेरद्धा ३।१।५९
 १४८ न्तावरूवः ३।१।४३
 १३१ न्तीज्याः पविष्पा० १।२।३०
 १४१ न्तीज्यांर्वज्रः ३।१।१३६
 १९० न्तेज्योर्ली ३।४।७
 १९१ न्ते द्वित्वे ३।१।१३१
 १९० न्ते परेः ३।२।६१
 १८१ न्तेययोश्चानोः ३।१।८०
 १३६ न्तेः समारंभात् ३।१।१२४
 १७३ न्तेर्लभादेः ३।२।७०
 १६० न्ते वा ३।२।२१
 १९० न्ते वा ३।१।११९
 १९१ न्ते वा १।४।१३०
 ११८ न्तौ गिलादीनां० ४।४।१२
 १२५ न्तौ जंपम्य ३।१।८५
 १३० न्तौ पात् ३।१।७१
 ११९ न्तौ वेः ३।१।६१
 १२० न्तौ वेः ३।१।६६
 १६४ न्हो ण आवस्य ३।२।३३

(प)

१७ पउमस्य पांम्मः १।४।२७
 १२८ पक्कपणुल्लामि० ४।४।१८
 ९६ पक्कादीनां सञ्ज्ञा० १।४।८५

पृष्ठ. सूत्र.
 १५४ पचलजभाभ्या० ३।१।१६४
 १८७ पच्चक्खो माणे० ३।४।१०
 १४ पज्जाये ज्ञायस्य० १।४।१७
 २०१ पज्जव्विज्जयोज्ज० ४।१।७८
 १६४ पज्जस्य पयः ३।२।१०
 १३२ पज्जादीनां पोवः १।४।१३
 १०३ पञ्चर्मासतर्माभ्यां० २।४।८४
 २१० पञ्चम्यां चोरः ४।२।१५
 ४० पञ्चादिभ्यां लोपः २।१।७०
 ११८ पडिपतिपरिभ्यां यः ३।१।५५
 ९१ पडिहार्या आत पः १।३।६४
 १७१ पडेरकादेशस्यात् ३।३।७
 ६३ पडेरक्केन समास० १।३।१९
 १८६ पडर्माणे ३।१।१५१
 ८५ पढमादिल्लुः २।४।१७
 ७९ पणस्य द्विः १।४।११६
 ७९ पणाल्लोपः १।४।६४
 २१३ पंतरेरः ३।४।१५
 १७५ पतेर्दीर्घस्त इट् ३।३।८
 ११८ पतेर्द्विरौ ३।१।५६
 ७ पत्तादिषु नित्यम् १।२।१३
 ६६ पत्तामाडादिषु० २।३।२०
 ६१ पदसामर्थ्यं समास० २।३।१
 २१० पन्नवपज्जमुंज० ४।४।१२०
 १८७ पपलिभ्यां माणेतयोः ३।१।६७
 ९६ पम्हादिभ्यां लः २।४।५१
 ९१ पयडेर्यः १।४।११९
 २०५ पयभज्जुजानां गः ३।३।५६
 २०१ पयलुं चसुस्स० ३।१।६५
 ९१ पयावत्यादीनां टिः ३।४।११

पृष्ठ.	सूत्र.
१२	परात्कीयः ३।४।३५
१७९	परिचयस्य जः ३।३।५९
१५	परिवाटयो डः १।४।१०८
१९	परिवार वरयोर्यलौ १।४।३४
१६	परिहे परयां कलौ १।४।२३
१८७	परेराति माणे ३।३।३०
१९२	परेरेस्तः ३।१।८२
१५६	परेर्धस्तः ३।१।२४
१५७	परेर्धसस्य तौ ३।१।८१
१४०	परर्वा ४।४।९२
१९१	परर्हो न्तमाण० ३।२।५३
१८४	परेश्चयात् क्षणः ३।३।१९
१९५	परः क्रांसोदेस्ते ४।१।४३
१८४	पलायादुमि से० ३।३।६५
१९२	पलेर्होऽथ्या ४।१।३
२०२	पवल् पुः ४।१।१३
१६८	पवित्तस्य न्ते ४।४।२०
१३२	पवंस्तौ ३।१।११३
१३९	पवोच्छाद्विस्त्यादौ ३।१।१२९
१४७	पस्याणदेज्जा० १।३।९४
९३	पहादिभ्यस्तत्र० २।४।४०
१६८	पंसुलादिभ्यष्टि० ४।४।११०
९३	पाडतो णा द्द चेतः २।४।३९
१७४	पाउकरादेः ३।३।३
२१९	पाउणभ्य रो णे ४।३।५२
१९२	पाउणादीनां ते० ४।१।७५
२२०	पाओरां करेऽणयाः ४।३।२७
१६१	पात्कडात्सर्वस्य ४।४।१०७
१५१	पात्त्वस्य छः ३।१।१५०
१६२	पात्खिवस्य च्छः ३।२।६

पृष्ठ.	सूत्र.
१९९	पाज्जलस्यादेरुदिते ४।१।८६
१७०	पादावस्याउणां वा ३।१।१४
१४७	पादिज्जे १।४।१००
१५१	पादीरस्य द्विस्ति० ३।१।६४
११८	पादेश्चिण मांहमा० ३।१।४४
२१६	पाद्वंसस्य डे० ४।२।३४
१४३	पाद्वो हुप्पः ४।४।४१
२११	पाद्गवादिंसुः ४।२।७
१४७	पाद् भासात्सेः ३।१।५१
१४७	पाद्यच्छः १।३।९२
१६४	पान्न ३।२।३६
१३२	पान्नयि वेः १।३।८६
१६५	पान्मुंचात्सस्य खड् ३।२।१८
१९२	पाभ्यामुणात्क्षण डः ४।१।६
२१२	पाभ्यां क रलोपः ४।२।४८
७०	पायवस्योवगमणे० १।४।४८
७३	पायः मूलयस्य १।४।५५
१९०	पाल्लियस्यादेः ३।४।४
२१३	पावगावच्छिव० ३।४।१४
१८५	पावसाभ्यां वा ३।१।२५
२११	पासस्येति ३।१।७९
९३	पासादिल्लस्तत्रांते २।४।४१
६८	पितुप्रभृतीनामिः १।३।४०
२८	पितुप्रभृतीनामो० १।२।५५
१७	पिपीलिकाया० १।४।२५
२०१	पुच्छतच्छतक्ष्व० ४।१।१७
१३३	पुच्छादेर्वा ३।१।३९
१७	पुडपुग्योरुत्तर० १।४।२६
१४४	पुदवाभ्यां न ३।१।११०
१९४	पुरस्ते वा ३।१।१३९

पृष्ठ.	सूत्र.
११	पुरुषे द्वितीयस्यांतः १।३।९
७१	पुत्रस्य पौ १।३।४२
६९	पुत्रादयोऽहेन० २।३।२८
१०४	पूरणे मः २।४।७६
१७५	पेसादेरियस्यादितः ३।३।१०
१७५	पेहादिभ्यो यस्यैत् ३।३।११
१६४	पो डजिः ३।२।१४
८४	पोत्तादुल्लः २।४।१०
१८५	पोऽनिटस्तपः ३।३।६२
१५०	पोषाभ्यामि० ३।१।१४७
५५	प्रकारमुपेता० २।२।२२
१०६	प्रकारे हा तृतीयायाः २।४।८७
६३	प्रभृतिना पञ्च २।३।१३
५७	प्रभृत्यर्थयोगे २।२।३०
१६१	प्रेरणायामावः ३।२।१
११३	प्रवर्त्तनायामेदिजौ ३।१।८
१३३	प्रवर्त्तनायां वा ३।१।२०
(फ)	
२०२	फासस्य पुसस्ते ४।१।१२
२२५	फासस्य ह्रस्वञ्च ४।४।५६
१३४	फुट्टस्य टयोर्ड० ३।१।११५
२१५	फुसस्य फुडः सतस्य ४।१।६७
(ब)	
८४	बद्धमुक्योरिल्ले २।४।१२
३४	बहुवचनेषु तुष्म० २।१।८७
४	बहुलम् १।२।१
९४	बहर्म्मगूरकावणि ४।४।९
२८	बहोरवेरतः २।१।३०
१३४	बंधर्महिडे० ४।४।३७
१७२	बंधस्य झः ३।३।६९

पृष्ठ.	सूत्र.
१३४	बंधादीः ३।१।४०
७८	बा संख्यार्थके १।४।६१
७२	बिहवणाभ्यां पतेः० १।४।५३
१५	बांभत्यस्य छञ्च १।४।२१०
१३४	बीहस्य भाय० ३।१।११६
१६५	बीहस्येजे भेसः० ३।२।१६
१४	बुधादीनां धस्य हः १।४।२१
१८९	बुसइहाभ्यां० ४।४।११५
१८१	बोरावस्य याद् ४।४।४३
१४९	बोरीः ३।१।४५
१४८	बोमौ ४।४।२९
१४८	बांस्तिन्तोराहः ३।१।१४१
(म)	
२२५	मणात्तेः ३।२।२२
१६५	ममाङ्कः ३।२।३७
२२५	भयोऽतव्वमाणेषु ३।१।१२५
२०२	भरस्य डुः ४।१।७०
२०२	भवपसवहवाना० ४।१।३९
१३५	भवस्य भुवीभुविमौ ३।१।४१
१३५	भवस्योसावद् ४।४।४६
२०६	भविष्यति ससि० ४।२।२
११४	भविष्यति हिस्सौ० ३।१।११
२०२	भंजमञ्जकजविजे ४।१।७३
१५७	भंसस्य केवलस्य तौ ३।१।८७
१६९	भावकर्मणोरिञ्जः ३।२।४०
२१८	भावेऽणदाणणातयः ४।३।१
१००	भिजोऽञ्चः शिष्ये २।४।६६
१५०	भिक्षुप्रभृतिभ्यञ्च २।२।५
२००	भीस्ते ३।१।११८
१६५	भुंजस्य मोयो वा ३।२।१७

पृष्ठ.	सूत्र.
१८१	मुञ्जस्य भोस्ति ३३३४७
२२५	मुञ्जस्यानुस्वारः ४३३५७
१८५	मुञ्जात्केवलात् ३३३२०
१३५	मुञ्जात्त्वङ् ३१११७
१८१	मुञ्जात्तारश्च ३३३४४
११५	भूते इंसुः ३११३३
१२१	भूते काकरदक्खुं ४४३३४
१२१	भूते तैतौ ४१११
६५	भेदकं भेद्येन कर्म ० २३३१८
१५	भेसजस्य हः १४११०७

(म)

९४	मज्झान्मञ्च २१४४३
८५	मडस्यल्लं १४१११७
२६	मणस्य वा ४४४६
६८	मणादावस्येः १४१११५
१०१	मणादिभ्य ईतो ० ४४११०
१५	मत्तिये तयोष्टौ १४११८
२०२	मन्नस्य नयोः ४११७६
१३६	मन्नान्मेरेस्वा ३११२३
९१	ममस्येदिययोः १३३६५
१६८	ममाञ्च ४४११२
३३	मग्निं वा ससेः २११८५
५७	मर्यादायामाति २२२८
३१	मस्य णाञ्मि २११५२
१०८	मस्य तो णिं दा ० २११५०
१८६	मस्यात्यमस्य न्ते ० ३४३
१९	महरद्वे हरयो ० १४३९
४९	महाप्तीः २२२८
८४	महादालयल्लल्लियाः २४१९
१८९	माणे वा १४१२४

पृष्ठ.	सूत्र.
१९०	माणे वायः प्रेरणा ० ३३३५१
११५	मादौ हेरात् ३१३२
८२	मासस्य नैरन्तर्ये २३३४७
८८	मिगसिरस्यादेरति ० १३३६१
३४	मिमौ च होलापः २११८८
१३६	मिलस्य ये १३३८५
१४	मिलेच्छेच्छस्य ० १४११५
१६८	मिसिमिसेर्माणे ० ४४३२१
१८१	मुज्झस्य मोहां ० ३३३४१
२०३	मुंचरिचच्छिव ० ४११६६
१५८	मुंचसुणाभ्याच्छिद् ० ३१११९
१५८	मुंचस्य तित्ति ० १३३३१
१४८	मुंचस्य येऽनुस्वा ० ४४१२०५
२२६	मुंचात्त्वण् अलोपश्च ४३३८
१८१	मुंचात् तृणो ० ३३३४३०
२१६	मे तरस्य १३३३४
३६	मेरादादूङ्गयः २१३५
२२	मेरादेः सलोपौ ४४११४
२१७	मे लुणस्य लाः ३४३३०
२४	मोऽण्ड वा २११९
९	मोऽनुस्वारो ० १४३०
११८	मोरुत्तमबहुत्वे ० ३१३६
३१	मोर्ण्ड वा २११५१
१००	मोलादिभ्य ० २४६८
३३	मौ मम २११८२
११७	मौ वा ४४३८१
२२	मौ व्यञ्जनादौ ० ४४५

(य)

१७	यजोर्जः १४३८
२०	यस्य चरे १४३१

पृष्ठ. सूत्र.
 १७९ यागे जयस्य जिठः ३।३।१४
 २७ युभ्यां च २।१।४
 २१३ योग्यशक्ययाम् ३।४।१३
 १९८ योजने जायस्य ४।१।८३
 (र)
 २२६ रज्जस्य जयोः ४।३।१८
 १६५ रज्जस्येते च ० ३।२।२०
 ९६ रयात्सलः २।४।५०
 १३७ रम्बरक्वहणहरे ० ३।१।१२५
 ७० रात्तेरुत्तरपद ० १।४।८०
 २५ रायस्याणमिहया ० २।१।१८
 ९२ रायाण णो ० २।४।३६
 २० रायादिभ्य आत् २।१।८
 २४ राये सेणस्य ० २।१।११
 १७ रिआरुडः १।४।२९
 १३७ रियस्येतां दीर्घः ३।१।१२०
 १३७ रुदस्यान्त ० १।३।२७
 ००१ रुहव्विहयोरा ० ४।१।६२
 १६५ रुहस्य वः ३।२।३८
 २२६ रुम्भस्य राहः ४।३।४७
 १३७ रुम्भस्येज्जे ३।१।७३
 ४० रोश्च आः २।१।६६
 (ल)
 १७३ लक्खाद्यस्येत् ३।२।६२
 १३८ लभादिण ३।१।४२
 १३८ लभाद्भस्य तड् ३।१।१८
 १६७ लवस्य पा बहुलम् ३।१।१७९
 २२६ लाउः सातः ४।२।४५
 २११ लाभच्छावति लिच्छुः ४।२।३९
 २१२ लिपस्य लेवाऽड ० ४।२।४३

पृष्ठ. सूत्र.
 २११ लिपादडः केवलात् ४।२।३
 १८ लुक्खादीनां हः १।४।११३
 १३८ लुणस्येज्जे यः १।४।१२७
 १३९ लुभस्य तित्तयाः ३।१।७४
 २०३ लुपस्य लोवः प्रेर ० ४।१।६८
 २३ लोपेऽनुस्वार उतः २।१।७
 ८४ लोभादिभ्यस्तुता २।४।१३
 १४६ लालस्य स्स १।३।९७
 १४९ लालस्येज्जे ढः १।४।१४१
 २२७ ल्लियस्य णतयाः ४।३।५१
 (व)
 ११ वईत ऊदोतो १।३।१५
 १३८ वच्चाच्छट्खडौ ० ३।१।१२७
 १८५ वच्चात् त्तुतार ० ३।३।६९
 १९० वच्चाद्भविष्यति ३।४।६
 १६ वज्जादीनां वस्योम् १।४।१२
 १६६ वड्ढस्य धो णमा ० ३।२।३९
 ००३ वड्ढस्येततिषु ४।१।३३
 २ वर्णोपरि बिंदुरनु ० १।१।५
 २२७ वत्तस्य डौ ४।३।२२
 १६० वदादासीः ३।१।४७
 १८२ वरसस्य वासस्तोतोः ३।३।५२
 २०४ वरसे रस्य ४।१।२५
 १८५ वरसे सस्य णोमो ० ३।३।४०
 २०३ वरस्याव्यापारे ४।१।३६
 २०३ वरहराभ्यां च ४।१।७
 १८६ वर्तमाने न्तमाणा ० ३।४।१
 १८६ वसाच्च ३।३।२१
 २१२ वसात्तव्वः ४।२।१०
 २१७ वसात्तव्वस्य ३।१।२७

पृष्ठ. सूत्र.
 ६९ ण्ठो च शेषे २३२६
 ३ ण्ठ्या अ त्यस्य २११४०
 (स)
 २२७ सज्जस्य जयांगो ४३४३
 ८० सहेर्वे १४१६३
 २१७ सणिज्जहरस्य हेज्जः ३४३३३
 २० सणियमश्चरस्य ० १४१४०
 ७९ सत्तगेहस्य १४१६४
 ८० सत्तस्य वीसादो १४१६८
 १४० सहस्यात्वादेदयो ० १४१९८
 ६२ स नपुंसकमेकं च २३१५
 ६० सप्तम्या धकरणे २३२३८
 ६९ सप्तम्या अलोपः २३२२९
 ९९ सफले फस्य हः १४१८७
 ५१ समयमार्ग्यं रमि ० २३२१६
 ८ समश्च १३२२२
 १४४ समश्चिद्वस्य खः १४११४२
 २०२ समष्टो मज्जात् ४३१७४
 १२८ समस्तुसस्येति ३३१६८
 १९४ समः कये कोऽनु ० ४३१४१
 २२१ समः कुंचस्य यो ४३११८
 १९५ समः कुच याणि ० ४३११५
 २२२ समः खुमस्याति हः ४३१६४
 ३ समानयोर्विराधे ० १३१३९
 ५ समानयोः पूर्वस्य ० १३१५
 १०२ समानाच्छः १३१७६
 १८३ समान्यां सीयस्य ० ३३१५४
 १३६ समारंभस्ये त्तासु ४३१८८
 ६१ समासे प्रथमानिर्दिष्टं ० २३१२
 ४७ समासेऽमनाः १३१२४

पृष्ठ. सूत्र.
 ५८ समुदायादेकस्य २३२३२
 १५४ समुदा हि तो च ४३१०२
 ११७ समरसिरसस्य ३३१५२
 २२२ समा गोवस्य फः ४३१५४
 १५० समाऽज्जस्यात् सै ० ३३११४
 २०० समा दिइ व्वइयः ४३१८१
 १५६ समा ध तेः ४३१४४
 १६३ समो नद्धस्य ० ३३१९
 १८७ समा माणे ३३१७८
 १३६ समो मुचं इति मयः ४३१९०
 ३२ समो रममममममः २३१७७
 २०५ समा हरस्य इ घः ४३१८५
 १२५ समा हेरुस् ३३१९८
 ५५ सम्प्रदाने चतुर्थी २३२३३
 २१२ सय यैः ४३२०
 २०४ मरादुपसर्गाद्धौ ४३१८
 ७६ सरिसस्य तया ० ४३१६७
 २१७ सलहस्य सघो डे ३३३३१
 ५ सवर्णे दीर्घः १३१७
 २९ सव्वणामादत्येः २३१३८
 ८ सव्वणामादावति ० ४३१५
 १०९ सव्वस्य सो दे १३१९५
 २९ सव्वादयः सव्वणा ० २३१७७
 ३४ सस्सस्स तेतवतुज्झं ० २३१९१
 २५ सस्सस्य न्नो २३११२
 ३३ सस्सस्य मममज्झं ० २३१८१
 १३० स सहेर्वेज्जिः ३३११०४
 ६८ सह समानयोः सः १३१४३
 ६८ सहस्रतृतीयया २३२४
 ५३ सहार्थयोगे गुणीभूते २३१८

पृष्ठ.	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र.
२२१	संकुच्चादिभ्योणाणौ०४३३२	१६०	मुण ण मे च्छिः ३११६२
१०५	संज्ञेज्जात्तिः २४१८०	२०५	मुत्तेवा १३१९५
१०३	संख्यायां तिः ० २४१७१	२१६	सुदुभ्यो च ३४१२३
४१	संख्यायां तेः २४१७१	२१	मुपश्च ११११८
४०	संख्यावाचका ० २४१८२	६२	सुपः समासतद्धि ० ४४१६५
२२१	संमज्जात्तलोपे ४२१२६	११०	मुप तसि न भ्या ० २४११०६
१९	संयुक्तेषुस्वारस्य ४४१६४	६१	मुप सुपा वा २३३३
६	संयुक्ते ह्रस्वः १२११२	१०२	सुयस्य व स्ततयः १४१३३३
३३	साणमोणेऽस्साकमो २४१८४	१	सुर भितुरभ्योरस्य ४४१६३
३४	सातोतस्तुमाहिता १११९०	२१३	सुवर्षोण सः ४२१४९
२२	सात त ममाजो ० २४१८०	३४	सेणस्य तुमे २४१८९
३२	सातो वयम् २४१७६	३२	सेणस्य मणमयो २४१७९
११६	सात्थः १४१७	३२	सेतो णोः २४१७८
६८	सात्पवस्य १४१४१	२१	सेदणमो भव तस्य भे २४११५
४०	सादितश्चत्ता ० २४१६८	३४	सातस्तुम्हस्य ० २४१८६
२०६	सादो च ३२१२७	२८	सोयस्य वा ४३१६२
१४१	सासस्य मो ४४१४०	३८	स्त्रिया मयम् २४१४८
२२८	सास तातः ४३१२०	४	स्वरस्य रयवधाने ० १२१२९
८९	साऽस्मिन् पूर्णे ० २४१३०	२	स्वराणामन्त्यङिः ११११६
१६०	साहर्हदाभ्यां डिस् ३१११५	६	स्वराददातोर्गङ्गा ४४११
१४१	सिच्यस्य स्तेसोवः ३१११४	६	स्वराद्यस्य ४४१६२
१०	सिस्समासयोर्णीति २२११०	१२	स्वरानन्तरा ण ० ११११०
११७	सिहमोवस्यस्य ४४१८०	९	स्वरे वा १४१३
२१७	सिच्यस्य कोणिच्च डः ३११३९	८३	स्वार्थे प्रथमायाः २४१४
२२८	सिच्यस्य सेकः ४३१०५	३८	स्सस्य डीए २४१५९
८०	सीर्याते १४१६९	२५	स्सस्य णोः २४१२१
१००	सुकुनारस्य सुगमलः १४१८८	२८	स्सस्य वा १२११९
२५	सुद्वेणस्य २४१२३	३६	स्सस्त्वापः २४१३४
२२८	मुणय सुवो णे ४३१४६	३१	स्सिस्सयोरो वा २४१५४
१८३	मुणय संखः ३३१५५		(त)

पृष्ठ.	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र.
१८३	हणः ३३१९	२२८	हिंसाद् या च ४३१२
१७३	हणय मः ३२१७१	२१७	हुणस्य हवः ३४३४
१८३	हणस्य हस्य कुरिये १३३१३	२२९	हुणस्य त्वा वा ४३१०
२२८	हणाच्चाद् ४३३११	४७	हुसम्बन्ध ० ११२३
१९६	हतये रठयव हतय ० ४३१५१	५७	हुता २ २२९
२०५	हरिस्स्यारः ४३१२८	५३	ह्वर्थय ० सर्वाः २ २४०
१८३	हस्ति च ४३४२२	१४७	हर्माः १३१९०
१३२	हितयनिरत् ३३११२	१४३	हुर्दिस्तः ३३१४३
११३	हिमिमोष्वता दार्घ्यः ३३१७	२१७	हस्तव्वस् व्वः ३३३२५
१४९	हियादार्घ्यः ३३११४४	१४३	होः स्तस्य कलः ३३१२७
११४	हिस्सादीनामिद् ३३१२०	१४१	ह्रस्वः ० सीय १० ३३१३५

इति श्रीजैनसिद्धान्तकौमुदासूत्राणामकाराद्यनुक्रमः ।

पुस्तकप्राप्तिस्थानम्—

श्री अगरचन्द्र भैरोंदान—

सेठियाजैनशास्त्रभण्डार

मोहल्ला मरोटियों का

जोकातेर—(राजपूताना)

श्रीमान् अगरचंद भैरोदान सेठिया की जैनपारमार्थिक संस्थाएँ बीकानेर

निम्न लिखित संस्थाएँ मूल धन (Capital ध्रौव्य फण्ड) रु० ३३५०००) तीन लाख पैंतीस हजार का जो २१०००) इक्कीस हजार रुपये वार्षिक व्याज तथा मकान भाड़ा आता है उसमें चल रही हैं । मूल धन के सिवा संस्थाओं के लिये ७००००) सत्तर हजार रुपये की कीमत के दो विशाल भवन (बिल्डिंग) भी दिये गये हैं । इस समय कार्यक्षेत्र विस्तृत कर देने से खर्च भी बढ़ गया है, श्रीमान् सेठ साहब ने उसकी पूर्ति करने की उत्साह पूर्वक उदारता दिखाई है । मूल धन (ध्रौव्य फण्ड) और बिल्डिंग के ट्रस्टी आपके सुचिन्तित उत्साही ज्येष्ठपुत्र श्रीयुत् जेठमलजी कर दिये गये हैं ।

निम्न लिखित संस्थाओं में पण्डित अध्यापक (मास्टर) अध्यापिका लेखक तथा अन्य कर्मचारी सम्मिल कर वर्तमान में ३७ जैन और २३ अजैन कुल ६० व्यक्ति कार्य कर रहे हैं ।

विद्यालय (स्थापित विक्रम सं० १९७०)

इस विद्यालय में ब्राह्मों को हिंदी, अंग्रेजी महाजनी (वाणिका धर्मशास्त्र संस्कृत-व्याकरण न्याय साहित्य अलङ्कार छन्दशास्त्र प्राकृत आदि का अध्ययन

कगथा जाता है, तथा कलकत्ता गवर्नमेन्ट संस्कृत कालेज आदि की परीक्षा भी दिलाई जाती है । प्रिंटिंगप्रेस (छापखाना) का तथा व्यापार लाइन का काम और शास्त्राय लिपि में सूत्र सिद्धांत लिखने का काम भी मोखले की इच्छा रखने वाले को सिखाया जाता है ।

इस विद्यालय में मैट्रिक या इससे अधिक अंग्रेजीकी योग्यतावाले जैन विद्यार्थी यदि धार्मिक संस्कृत प्राकृत का अध्ययन करना चाहें तो उनके लिये, और अनाथ निरन्धर जैन बालकों के लिये रहने को स्थान, भोजन वस्त्र आदि का इन्तजाम किया जाता है । इस विद्यालय के आश्रित एक व्यायाम (कसरत) शाला है, जिसमें विद्यार्थियों को व्यायाम कराया जाता है ।

इस विद्यालय के आश्रित एक जैन तत्त्वप्रचारिणी सभा है जिसमें छात्रों को जैनतत्त्व सम्यन्धी व्याख्यान देना सिखाया जाता है ।

श्राविका-पाठशाला

इस पाठशाला में श्राविकाओं को हिन्दी धार्मिक नैतिक व्यावहारिक शिक्षा तथा सीना पिराना कमीदा करना गांटा किनारी बनाना आदि सिखाया जाता है ।

जैन शास्त्रभण्डार-ग्रन्थालय (स्थापित

विक्रम सं० १९७८)

इसमें हस्तलिखित-जैनशास्त्र, संस्कृत, प्राकृत, हिन्दी, गुजराती, अंग्रेजी पुस्तकों का संग्रह बड़ी खोज

से किया जाता है। कई मासिक साप्ताहिक तथा दैनिक समाचार पत्र मंगाये जाते हैं, जो वाचकों को बिना फीस वांधने को मिलते हैं।

इस ग्रन्थालय में विद्वान जैनसूत्र सिद्धान्तों का संशोधन तथा हिन्दी अनुवाद करते हैं। लेखकों से सूत्र सिद्धान्तों की प्रतियाँ लिखाई जाती हैं; तथा प्राचीन प्रतियों से मिलान कराया जाता है।

इस ग्रन्थालय से जैनधर्म सम्बन्धी ग्रन्थ प्रकाशित होती हैं, जिनका मूल्य लागत से भी कम रक्खा जाता है, तथा कुछ पुस्तकें अमूल्य भी वितरण की जाती हैं।

इस शास्त्रभण्डार से एक सेठिया जैन ग्रन्थमाला प्रकाशित होती है। जिसके ५१ पुष्प निकल चुके हैं।

इस ग्रन्थालय से दीक्षाभिलाषियोंको स्वाध्याय तथा कण्ठस्थ करनेके लिए दशवैकालिक, उत्तराध्ययन, नमिपन्वज्जा, महावीरजिनस्तुति (पुच्छिसुणं) आदि ग्रन्थालय से प्रकाशित हुई पुस्तकें मंगाने से नाम पता पूरा स्पष्ट अक्षरों में आनेपर एक एक प्रति भेंट भेजी जाती है।

इस स्थान में दीक्षाभिलाषी (वैरागी भाई और वैरागिन बार्ह) को दीक्षा का समय निश्चित होने पर वस्त्र पात्र रजोहरण आदि दीक्षा के उपकरण और हस्तलिखित मूलपाठ-दशवैकालिक, उत्तराध्ययन, नंदी, सुख-विपाक आदि संशोधन की गई प्रतियाँ, तथा कई एक ग्रन्थालय से छपी हुई पुस्तकें बिना मूल्य मिलती हैं।

इस संस्थाद्वारा—जैन लायब्रेरी (जैन पुस्तकालय)
सभा, मण्डल, ज्ञानभण्डार, पौषधशाला, उपाश्रय आदि
ऐसे स्थानों में जहां जैनधर्म की पुस्तकों का संग्रह होता
हो, वहां पर इस ग्रन्थालय से निकली हुई पुस्तकें मंग-
वाने से जो बिना मूल्यकी उपलब्ध पुस्तकें हैं उनमें से
एक एक प्रति अमूल्य और मूल्यवाली पुस्तकें आधे
मूल्य से बी. पी. द्वारा भेजी जाती हैं ।

इस संस्था से जहां पर जैनधर्म की पढ़ाई होती है ऐसे
विद्यालय, अनाथालय, पाठशाला, श्राविकाश्रम आदि
संस्थाओं को ग्रन्थालय से प्रसिद्ध हुई सामायिक तथा
प्रतिक्रमणसूत्र की पुस्तकें मंगाने पर आधी कीमत से
बी. पी. द्वारा भेजी जाती हैं ।

सेठिया जैन प्रिन्टिंग प्रेस (स्थापित वि. सं. १९८१)

इस संस्था द्वारा जैनधर्म सम्बन्धी सूत्र सिद्धान्त
आदि ग्रन्थ संस्कृत प्राकृत और हिन्दी भाषा में
मुद्रित होते हैं ।

सेठिया होमियोपैथिक चिकित्सालय—

इस में रोगियों की चिकित्सा की जाती है तथा
बिना मूल्य औषधि भी वितरण की जाती है ॥

निवेदक—

विक्रम सं० १९८२ }
कार्तिक शुक्ल १ }

व्याकरणाचार्य न्यायतीर्थ—

पं० रमानाथ जैन शास्त्री.

सेठिया जैनग्रन्थालय

बीकानेर (राजपूताना)

